CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library
S.D.P.B.
Coll. No. 103

Title MUHURTA MARTANDA
with
MARTANDAVALLABHA
A commentary on it by the
author himself.

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 103 Subject : Jyotiṣa-~~Astrology~~

Title : Muhūrtta Mārtaṇḍa, Muhūrtta Mārtaṇḍa Vallabhā — a commentary on it by the author himself.

Author : Nārāyaṇa Scribe : —

Date of the work : Samvat 1494 Date of the Ms. : Samvat 1779

Place of the work : Place of the Ms. :

Size : 11.8" x 4.1" Extent : 116 foll.

Language : Sanskrit. Script : Devanāgarī.

Remarks : Complete

अथमुहूर्त्तमार्तंडःप्रारभ्यते·

श्रीगणेशशारदागुरुभ्योनमः॥ ॥अविघ्नमस्तु॥ ॥मार्तंडोऽवतुवाचंनः पादैर्जाड्यतमोहरः॥वृत्तबद्धतनुःसेव्योऽभीष्टदोविश्वलोचनः
॥१॥अर्थद्वयवाची॥तत्रप्रथमंसूर्यपक्षे॥मार्तंडः श्रीसूर्यः नोऽस्माकंवाचंअवतुरक्षतु॥किंलक्षणोमार्तंडः॥वृत्तबद्धतनुः॥वृत्तेमंडलेबद्धा
तनुर्यस्यसतथा॥तथाचस्मृतौ॥सशंखचक्रंरविमंडलेस्थितंकुशेशयंकांतमनंतमच्युतमित्यादि॥श्रुतिरपि॥यएषएतस्मिन्मंडलेपुरुषः
सोऽग्निरित्यादि॥पुनःकिंलक्षणः॥पादैःकिरणैःजाड्यतमोहरः॥जाड्यंपातकंशीतंवातमोंऽधकारस्तद्धरतीतितथा॥पुनःकिं॰सेव्यःसे-
वितुंयोग्यःसेव्यः॥अभीष्टफलदातृत्वात्॥पु॰॥अभीष्टदःसेवितःसन्नभीष्टार्थदायीत्यर्थः॥पुनःकथंभूतः॥विश्वलोचनःविश्वंलोच्यते-
अनेनेतिविश्वलोचनः॥लोकचक्षुर्ग्रहेश्वरइत्यादित्यहृदयेउक्तत्वात् प्रकाशकत्वात्॥अथग्रंथपक्षे॥मार्तंडःमुहूर्तमार्तंडः नःवाचंअवतु॥किं
ल॰॥वृत्तबद्धतनुः॥वृत्तानिप्रहर्षिणीशार्दूलविक्रीडितानि तैर्निबद्धातनुर्यस्यसतथा॥पु॰॥पादैर्जाड्यतमोहरः॥पादैर्वृत्तचरणैःजाड्यंमू-
र्खत्वंतदेवतमःतद्धरतीतितथा॥पु॰॥सेव्यःनिरंतरंपठनीयइत्यर्थः॥पु॰॥अभीष्टदः॥यथोक्तमुहूर्तव्युत्पत्तिकरणादभीष्टार्थसिद्धिकारीत्यर्थः
पु॰॥विश्वलोचनः॥समयप्रकाशकत्वात्॥१॥ ॥कुर्वेमुहूर्तमार्तंडटीकांमार्तंडवल्लभाम्॥इयमाकल्पमेतेनदिव्याद्विप्रास्यवेश्मसु॥२॥इहशा
स्त्रेतावत्संबंधाभिधेयप्रयोजनान्युच्यंते॥आब्रह्मादिविनिःसृतमिदंवेदांगमितिसंबंधः॥उक्तंचनारदमुनिनास्वसंहितायाम्॥वेदस्यनिर्मलंच

क्षुर्ज्योतिःशास्त्रमनुत्तमम्॥अस्यशास्त्रस्यसंबंधोवेदांगमितिधातृतइति॥अत्राप्युक्तम्॥पूर्ववाक्यार्थमादायग्रंथोऽयंरचितोलघुरिति॥त्याज्य
नक्षत्राद्यर्तुलग्नगोचरंगर्भाधानादिसंस्कारविवाहाग्न्याधानवास्तुयात्राभिस्नानध्यायपल्लीग्रहगोचरसंक्रांतिकथनमभिधेयम्॥तथाचनारदः॥
अभिधेयंचजगतःशुभाशुभनिरूपणमिति॥अस्यप्रयोजनंमुहूर्तैःनानाकार्यसाधनम्॥अस्यसम्यक्ज्ञानान्मोक्षावाप्तिरितिवा॥किमेभिरुक्तैरित्य-
त्रोच्यते॥नृणांसंबंधाभिधेयप्रयोजनकथनात्शास्त्रेप्रवृत्तिर्जायते॥उक्तंच॥सिद्धिःश्रोतृप्रवृत्तीनांसंबंधकथनाद्यतः॥तस्मात्सर्वेषुशास्त्रेषुसंबंधः
पूर्वमुच्यते॥किमेवात्राभिधेयंस्यादितिएष्टव्यःकेनचित्॥यदिनप्रोच्यतेतस्मैफलंशून्यंतुतद्भवेत्॥सर्वस्यैवहिशास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यचित् या
वत्प्रयोजनंनोक्तंतावत्केननगृह्यतइति॥इहशास्त्रेकस्याधिकारइतिप्रोच्यते॥द्विजस्यैव वेदांगत्वात्॥यतःषडंगोवेदोहिद्विजैरेवाध्ययनीयोज्ञान-
व्यश्च॥तथाचोक्तंभास्करीयसिद्धांतशिरोमणौ॥तस्माद्द्विजैरध्ययनीयमेवपुण्यंरहस्यंपरमंपवित्रम्॥योज्योतिषंवेत्तिनरःससम्यक्धर्मार्थ
मोक्षाँल्लभतेयशश्चेति॥शिष्टास्तावच्छास्त्रारंभे॥सर्वारंभाहिदोषेणधूमेनाग्निरिवावृताइतिशास्त्रेणसर्वारंभेषंतरायप्राप्तौसत्यांधर्मेणपापमप
नुदतीतिश्रुतिसिद्धंप्रयोजनमास्थाय स्वस्तिनइंद्रोवृद्धश्रवाइतिश्रुतिलिंगाच्चग्रंथस्यानिःप्रत्यूहपरिसमाप्तयेमंगलमाचरंति तस्मात्माध्यंदिनीयो-
ब्राह्मणोनारायणोनारायणाच्चावासमतिर्ज्योतिःशास्त्रसंहितास्कंधंचिकीर्षुरशेषप्रत्यूहोपशांतयेअभिमतदेवतानमस्कारलक्षणमंगलपूर्वकं

ग्रंथकरणप्रतिज्ञांप्रहर्षिण्याह सिंदूरोल्लसितमिति॥सिंदूरेणउल्लसितंशोभायमानंइभेंद्रवक्त्रंगजाननम्॥अंबांसरस्वतीम्॥श्रीविष्णुंप्रसि
द्धम्॥वियतिन्चरान्ग्रहान्॥गुरून्निजगुरून्शास्त्रोपदेष्टून्प्रणम्यनमस्कृत्वाऽहंनारायणोमुहूर्तमार्तंडनामग्रंथंननोमि विस्तारयामि कि-
मर्थम्॥सिद्ध्यैकार्यसाधनाय॥पुनःकिमर्थम्॥विबुधमुदेपंडितहर्षाय॥हर्षकारणंविशेषणद्वारेणाह॥किंलक्षणंमुहूर्तमार्तंडम् लघुंअतिशये
नाल्पम्॥अल्पेबह्वर्थाभावशंकांविशेषणद्वारापरिहरति॥पु॰॥बह्वर्थंअर्थबहुलम्॥अल्पग्रंथेबह्वर्थेदुर्बोधशंकांपरिहरति॥पु॰॥स्फुगमंप्र-
कटार्थमिति १ अथनानामुहूर्तान्विवक्षुस्तावच्छुभेकर्मणित्याज्यंत्रिभिःशार्दूलविक्रीडितैराह यामार्धमिति यामार्धादिकंशुभेशुभकर्म

सिंदूरोल्लसितमिभेंद्रवक्त्रमंबांश्रीविष्णुंवियतिन्चरान्गुरून्प्रणम्य॥बह्वर्थंविबुधमुदेलघुंमुहूर्तमार्तंडंस्फुगममहंतनोमि

णिसंत्यजेत्इतिअंतिमश्लोकेनान्वयः॥यामार्धकुलिकौवक्ष्यमाणलक्षणौ॥दिनर्द्धिर्नामयत्रतिथिःसूर्योदयात्षष्टिघटिकाभवति सिस्थे १
सैवान्यस्मिन्दिनेदृश्यतेसादिनर्द्धिः॥अवमःप्रसिद्धः॥पारिघंप्राग्दलपरिघयोगस्यपूर्वार्द्धं॥विष्टिर्भद्रावक्ष्यमाणा॥वैधृतिर्योगः पातोव्यतीपातः
संक्रमणंसूर्यादीनांराशिसंक्रमणम्॥सर्वेषांग्रहाणांसंक्रमणेत्याज्यघटिकाअग्रेवक्ष्यमाणाः॥गंडांतंत्रिविधंवक्ष्यमाणम्॥एकार्गलोवक्ष्यमाणः॥कृ २
ष्णानंगचतुर्दिनंकृष्णत्रयोदश्यादिप्रतिपदंतम्॥चंद्रस्यक्षीणत्वात्॥कैश्चित्द्वादश्यादिसार्धदिनपंचकंत्यज्यते॥कृष्णेचांत्यत्रिकंकैश्चित्॥तेषु

मध्यमोऽयंपक्षोऽत्रांगीकृतः कृष्णानंगचतुर्दिनमिति रविशशिक्रांत्योःसमत्वम् सूर्यचंद्रमसोःक्रांतिसाम्यंगणितगम्यम् तथापितस्यावलोकनं
कस्मिन्दिनेकर्तव्यमित्यग्रेवक्ष्यति खलांहोरांपापग्रहहोराम् रात्रिदिनार्द्धकेदिनार्धरात्र्यर्धंच उक्तंग्रंथांतरे मूर्तःकालोनिवसतिमहानिशायां
चदिनदलेयस्मात् दशपूर्वंदशपरतस्तस्माद्वर्ज्यानिचपलानीति क्षयदिनंपित्रोः मातापिताचपितरौतयोःपित्रोःक्षयदिनंश्राद्धदिनमित्यर्थः
जनन्यार्तवंमातुःरजस्वलात्वम् २ मासाद्यमिति मासाद्यंजनिसंभवजनिरुत्पत्तिः तत्रसंभवोयस्य एवंविधंमासाद्यंमासप्रभृति जन्ममास

यामार्धंकुलिकंदिनर्द्धिमवमंपूर्वंदलंपारिघंविष्टिंवैधृतिपातसंक्रमगणंगंडांतमेकार्गलम् कृष्णानंगचतुर्दिनंरविशशिक्रां
त्योःसमत्वंखलांहोरांरात्रिदिनार्धकेक्षयदिनपित्रोर्जनन्यार्तवम् २ मासाद्यंजनिसंभवंग्रहणभंचंडायुधंदुःक्षणंज्येष्ठपूर्व
भवस्यपापयुगितंष्यर्क्षाणिविद्धंचभम्

जन्मतिथिजन्मनक्षत्रादि ग्रहणभंग्रहणनक्षत्रंचंडायुधंवक्ष्यमाणं दुःक्षणोदुर्मुहूर्तोवक्ष्यमाणः
नम् ज्येष्ठंपूर्वभवस्यप्रथमजातापत्यस्यज्येष्ठमासं पापयुगितेष्यर्क्षाणि पापाःपापग्रहाःवक्ष्यमाणास्तेषामन्यतमेनयुक्तंयुक्तं इतंगतं एष्यंपुरस्थि
तं एतानिऋक्षाणिनक्षत्राणि विद्धंचभंविद्धनक्षत्रंवक्ष्यमाणलक्षणम् ऊनाख्याधिकमासकौ क्षयमासाधिमासौवक्ष्यमाणलक्षणौ सुनिषुविव्याश्च

वगंडांतिषुत्र्यं ३ का ९ र्थो ५ क ९ रस ६ र्तु ६ पूर्वघटिका: विष्कंभ: व्याव्याघात: शूःशूल: ववज्र: गंड: प्रसिद्ध: अतिगंड: एषुयोगेषुक्रमेणत्र्यंका-
र्थाकरसर्तुसंख्याका: पूर्वघटिका: प्रथमघटिका: तद्यथा विष्कंभेतिस्र: व्याघातेअंका: नव शूलेअर्था: पंच वज्रेअंका: नव गंडेरसा: षट् अतिगं
डेऋतव: षडिदिति भानांविषाख्याघटी: भानांअश्विन्यादीनांनक्षत्राणांविषाख्याघटीर्वक्ष्यमाणलक्षणा: ६॥३॥ लत्तेति लत्तापंचकपापवर्गे
एतत्सर्वंवक्ष्यमाणंअशुभंचंद्रंवक्ष्यमाणंगोचरप्रकरणेवेधंदशारिष्टकंजातकशास्त्रगम्यम् जन्मेशेज्यसितास्तं जन्मेशोराशिस्वामी ईज्योगु

ऊनाख्याधिकमासकौसुतिषुविध्याशूवगंडांतिषुत्र्यंकार्थाकरसर्तुपूर्वघटिकाभानांविषाख्याघटी: ३ लत्तापंचकपाप
वर्गमशुभंचंद्रंदशारिष्टकंजन्मेशेज्यसितास्तमंगशशिनो: क्रूरोद्भवांकर्तरीम् रिष्टंगोचरसंभवंग्रहजनिप्रांतोद्भवंसूतकं
दुश्चिह्नानिमनोविभंगमपिचव्याधिंशुभेसंत्यजेत् ४ रु: सित: शुक्र: एषांअस्तगमनंरविलुप्तकिरणत्वं अंगशशिनो: क्रूरोद्भवांकर्तरी
म् अंगलग्नं शशीचंद्र: तयो: क्रूरोद्भवांक्रूरग्रहजनितांकर्तरींवक्ष्यमाणलक्षणाम् रिष्टंगोचरसंभवं गोचरेदुष्टग्रहाधिक्यं गोचरंवक्ष्यमाणं ग्रहज
निप्रांतोद्भवंसूतकं ग्रहोग्रहणं जनिर्जन्म प्रांतोमरणं एभ्य: उद्भूतंसूतकं ग्रहणसूतकंजन्मसूतकंमृतसूतकमिति तेषुग्रहणसूतकंवक्ष्यमाणम्

दुश्चिह्नानिकार्यारंभसमयेक्षुतदुर्वचनश्रवणादीनि मनोविभंगंअंत:करणस्यअप्रवर्तनं व्याधिर्ज्वर: तमपि रोग: पाप्माज्वरोव्याधिर्विकारोदु:ख
मामयइतिवाग्भट्ट: ज्वरितस्यमंगलंनकुर्यादित्यर्थ: तथाचोक्तंज्योति:प्रकाशे जन्माधिपविलग्नेशचंद्रभार्गवमंत्रिणां विरश्मित्वंजन्ममासोजन्म
भंजन्मवासर: दुर्निमित्तंमनोभंग: क्षयमासाधिमासकौ मृतजातकयोश्चैवसूतकंग्रहणस्यच ज्वरोसप्तिरजोमातु: पित्रो: क्षयदिनंतथा गंडांतत्रि
तयंकाल: संधिर्भस्यतिथेस्तनो: क्रांतिपातोव्यतीपातोवैधृति: परिघार्धकं भानो: संक्रांतिभोगश्चकुलिकश्चार्धयामक: क्रूरैर्मुक्तंयुतंभोग्यंसराहुशि
खिधूमितं धिष्ण्यंग्रहणगंपापैर्विद्धंसौम्यैश्चपादत: विष्टि: क्रूरयुतंलग्नंलग्नेशोरिपुमृत्युग: जन्मतोदुस्थितश्चंद्रोलग्नस्थोनिधनोपग: जन्मभा-
ज्जन्मलग्नाच्चलग्नलग्नांशकाष्टमौ पापयोर्मध्यगंलग्नंक्षीणेंदु:कुनवांशक: क्रूरवारेपापहोरादुष्टयोगाग्रहोद्भवा: तिथिवृद्धि:क्षयोभानांनाडि
काविषसंज्ञिता: एतेदोषा: समाख्याता: शुभकर्मणिगर्हिता: दशारिष्टोद्भवाश्चान्येगोचरोत्थास्तथापरे लत्तेकार्गलचंडाख्यकालवेलाश्चपंचकम्
मृत्युयोगोपग्रहाद्या: स्वेस्वेदेशेतुनिंदिताइति ४ अथोपग्रहांतर्वर्तिनिर्दोषांतरंसूत्तार्क्षेनाह नोकुर्यादिति रविभादिसूर्याधिष्ठितनक्षत्रादिअगेंद्रधृति
मितानियानिनक्षत्राणितेष्वयुग्मेषु एतदुक्तंभवति सप्तमाष्टमयो: चतुर्दशपंचदशयो: अष्टादशैकोनविंशयोरिति तथापंचाशयो: रविनक्षत्रात्
पंचमदशमयो: तथास्वर्गास्तंचस्रूएकविंशात्पंचस्रूनक्षत्रेषु २१।२२।२३।२४।२५ शोभनानिकर्माणिनोकुर्यात् एषुउग्रशस्त्रघातादिकंतनुयात्

मु·मा· विस्तारयेत् कुर्यादित्यर्थः उक्तंच विद्युत्पंचमभेक्षितेश्चचलनंस्यात्सप्तमेसूर्यभाच्छूलश्चाष्टमभेशनिश्चदशमेकेतुस्तथाशदशे दंडःपंचदशे टी·
४ चतुर्दशाइहप्रोक्तोनिपातोबुधैरुल्काकालविदांगणैर्निगदितान्यैकोनविंशेर्कभादिति दैवज्ञवल्लभेपि क्रमशोमोहनिर्घातभूकंपावज्रएवच प
रिवेषश्चविज्ञेयानक्षत्रादेकविंशतेः एतेष्विंदुसमेतेषुकुर्यात्कर्मनशोभनं दहनास्त्रविषैःसाध्यंयत्नात्सिद्धिमुपैतिनेति अंन्यानपिदोषानग्रेप्र-
संगतोवक्ष्यामि अथास्मिन्ग्रंथेमासादीनांसंज्ञालोकसिद्धाज्ञेयाइति तथापुनरुक्तिनिर्दूषणंवृत्तार्द्धेनाह मासत्वीयनेति मासाश्चैत्रादयः क्र

नोकुर्याद्रविभाद्गेंद्रधृतितोसुग्मेषुपंचाशयोस्वर्गात्पंचस्रुशोभनानिननुयादेधूम्रशस्त्रादिकम् मासर्त्वायनवारयोगतिथिभा
दीनांचसिद्धाभिधाज्ञातव्याःपुनरुक्तिरस्तिकुहचित्सातत्स्मृतिप्राप्तये ५ इतिश्रीमदनंताख्यचातुर्मास्ययाजिपुत्रनारायण
विरचितेमुहूर्तमार्तंडेत्याज्यप्रकरणम् १ तवोवसंतादयः अयनेदक्षिणोत्तरे वाराःसूर्यादयः योगाःविष्कंभादयः तिथयःप्रतिपदादयः
भान्यश्विन्यादीनि इत्यादीनांकरणराशिभावादीनांसिद्धाभिधाः शास्त्रांतरसिद्धाःसंज्ञाःज्ञातव्याः तथाइहास्मिन्ग्रंथेक्कुहचित्क्वचित्पुनरुक्ति ४
र्वर्ततेसातस्यदूरांतरितस्यस्मृतिप्राप्तयेस्मरणायेतिनदोषः५इतिस्वोक्तमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांत्याज्यप्रकरणम् १ ५ ७

अथसाधारणनक्षत्रप्रकरणंविवक्षरादौनक्षत्रदेवताःवृत्तेनैकेनाह अस्मिन्प्रकरणेसर्वाणिशार्दूलविक्रीडितानि भेशाइति अश्विन्याःस-
काशात्क्रमेणभेशाबुधैःप्रोक्ताइत्यन्वयः भानांनक्षत्राणामीशाःस्वामिनः दस्रौअश्विन्याः यमोभरण्याः अग्निःकृत्तिकायाः कोब्रह्मारोहि
ण्याः इंदुर्मृगस्य गिरिशोमहादेवःआर्द्रायाः अदितिःपुनर्वसोः अंगिराःगुरुःपुष्यस्य पन्नगाःसर्पाःआश्लेषायाः कव्यभुजःपितरः मघायाः

भेशादस्रयमाग्निकेंदुगिरिशाःप्रोक्ताअदित्यंगिराःसर्पाःकव्यभुजोभगोर्यमरविस्त्वष्टासमीरःक्रमात्
इंद्राग्नीत्वथमित्रइंद्रनिर्ऋतिर्नीरंचविश्वेविधिर्वैकुंठोवसुपाशयजैकचरणाहिर्बुध्न्यपूषाभिधाः १

भगःपूर्वाफाल्गुन्याः अर्यमाउत्तराफाल्गुन्याः रविर्हस्तस्य त्वष्टाचित्रायाः समीरणोवायुःस्वात्याः इंद्राग्नीदेवताद्वयंविशाखायाः मित्रोअनुरा-
धायाः इंद्रोज्येष्ठायाः निर्ऋतिःराक्षसोमूलस्य नीरंजलंपूर्वाषाढायाः विश्वेउत्तराषाढायाः विधिर्ब्रह्माऽभिजितः वैकुंठोविष्णुःश्रवणस्य वसवोधनि
ष्ठायाः पाशीवरुणःशततारकायाः अजैकचरणःपूर्वाभाद्रपदायाःअहिर्बुध्न्यउत्तराभाद्रपदायाः पूषारेवत्याः देवताप्रयोजनंनक्षत्रज्ञानार्थम् शां
तिकादौयजनार्थंच १ ७

अथनक्षत्राणांस्थिरचरादिसंज्ञामाह ब्राह्मंरोहिणी किंलक्षणंब्राह्मम् त्र्युत्तरयुक्तंतिसृणांउत्तराणांसमाहारस्त्र्युत्तरम् तेनयुक्तंयुक्तं ध्रु
वंस्थिरमितिद्व्यभिधानंमुनींद्रैःस्मृतमित्यन्वयः अथोपूर्वामघायाम्यभंपूर्वात्रयंमघाभरणीतिपंचकम् क्रूरोग्रंक्रूरंउग्रंचोक्तम् श्रवणत्र-
यादितिसुतास्वाती श्रवणधनिष्ठाशततारकाः अदितिःपुनर्वसुः एभिःसहितास्वातीचराख्याचलाचोक्ता श्रवणत्रयादिपंचकंचराख्यंचलं

ब्राह्मंत्र्युत्तरयुक्ध्रुवंस्थिरमथोपूर्वामघायाम्यभंक्रूरोग्रंश्रवणत्रयादितिसुतास्वातीचराख्याचला दस्रार्काभिजिदीज्य
भंलघुतथाक्षिप्रंचमैत्रांतिमेंदुत्वाष्ट्रंमृदुमैत्रमग्निभंविशेमिश्रंचसाधारणे २ मूलार्द्रेंद्रशिवंचदारुणमदस्तीक्ष्णंमुनींद्रैःस्मृ
तंसंज्ञातुल्यमिहाचरंतिसुधियःकार्यंहिसंसिद्धये प्रोक्तमित्यर्थः दस्रार्काभिजिदीज्यभं दस्रोअश्विनी अर्कोहस्तः अभिजिद्रस्य
माणलक्षणः ईज्योगुरुस्तस्यभंपुष्यइतिचतुष्टयंलघुतथाक्षिप्रंप्रोक्तं मैत्रांतिमेंदुत्वाष्ट्रं मैत्रंअनुराधा अंतिमंरेवती इंदुर्मृगः त्वाष्ट्रंचित्रा ए
तच्चतुष्टयंमृदुतथामैत्रंप्रोक्तं अग्निभंविशे अग्निभंकृत्तिका विशाविशाखा एतेद्वेमिश्रेसाधारणेप्रोक्ते २ मूलंप्रसिद्धं अहिराश्लेषा इंद्रो ५
ज्येष्ठा शिवःआर्द्रा एतच्चतुष्टयंदारुणं अदःइदंतीक्ष्णंचोक्तं इहएषुध्रुवादिसंज्ञेषुनक्षत्रेषुसंज्ञातुल्यंकार्यम् सुधियःपंडिताःआचरंति कि

मर्थंसंसिद्धये एतदुक्तंभवति स्थिरनक्षत्रेषुस्थिरंस्तंभप्रतिष्ठादिकं चरेचरमित्यादिकुर्वंतीतिस्पष्टम् अत्रसमानार्थसंज्ञाद्वयकरणंकवित्वबं
धनार्थम् अत्रप्रसंगेनसूर्यादीनामपिस्थिरादिसंज्ञासौम्यपापत्वंचवृत्तार्द्धेनाह सूर्याद्याइत्यादि सूर्यःस्थिरः चंद्रश्चंचलः भौमःउग्रः बुधःमिलि
तोमिश्रः गुरुःक्षिप्रः शुक्रोमृदुः शनिर्दारुणः अथपापसौम्यान्ग्रहानाह क्षीणेति क्षीणेंदुः कृष्णाष्टम्यूर्ध्वंप्रतिपत्पर्यंतंक्षीणः अर्कःसूर्यः यमः

सूर्याद्याःस्थिरचंचलोग्रमिलिताःक्षिप्रोमृदुर्दारुणःक्षीणेंद्वर्कयमारराहुशिखिनःपापाबुधस्तैर्युतः ३ अन्हःस्युःशिवसा
र्पमित्रपितरोवस्वंबुविश्वेभिजित्कंद्रेंद्राग्निनिशाचराश्चपिजलाधीशोर्यमाख्योभगः रात्रेःस्युःस्मरहाब्जयोजचरणात्य
चाश्वितोयादितिर्जीवोविष्णुरिनास्त्वयस्तिथिलवाःकर्मसुप्रोक्तंस्मृतम् ४ शनिः आरोभौमः राहुःप्रसिद्धः शिखीकेतुः एतेक्षीणेंद्वाद
यः पापाःक्रूराः तैःपापैर्युतोबुधःपापःस्यात् उक्तंचजातकोत्तमे क्षीणेंद्वर्कार्किभौमाःस्युःपापाःसौम्योपितद्युतः राहुकेतूपापतरौपापःपापयुतस्त
थेति अर्थादन्येसौम्याः एषांप्रयोजनंक्रूरसौम्यकर्मसाधने ३ अथप्रसंगेननक्षत्रसमाननाथान्दिनरात्रिमुहूर्तान्नक्षत्रोक्तकार्यसाधकान्वृत्तेनेके-
नाह एतेह्नोदिवसस्यतिथि १५ लवाःपंचदशांशाःमुहूर्ताःशिवादयःस्युः प्रथमःशिवः द्वितीयःसर्पः तृतीयोमित्रः चतुर्थःपिता पंचमोवसुः ष-

ष्टोंबु सप्तमोविश्वे अष्टमोभिजित् नवमोब्रह्मा दशमइंद्रः एकादशइंद्राग्नी द्वादशोनिशाचरः त्रयोदशोजलाधीशोवरुणः चतुर्दशअर्यमाख्यः
पंचदशोभगः अथरात्रेः प्रथमः स्मरहाशिवः अजचरणात्र्यः अजचरणाहिर्बुध्न्यपूषाह्वाः क्रमेणाद्वितीयोजचरणः तृतीयोहिर्बुध्न्यः चतुर्थः पू-
षा पंचाश्वितइति अश्वितः पंच दस्रयमाग्निकेंद्रवः पंचमोदस्रः षष्ठोयमः सप्तमोग्निः अष्टमः कः ब्रह्मा नवमः इंदुः अयोदिनिर्दशमः एकादशो
जीवः द्वादशोविष्णुः इनाः त्रयः रवित्वष्टानिलाः त्रयोदशोरविः चतुर्दशस्त्वष्टा पंचदशोनिलः वायुः प्रयोजनमाह कर्मेषुभोक्तंस्मृतं एषुमुहू
र्तेषुभोक्तंनक्षत्रोक्तकर्मस्मृतम् मुनींद्रैरित्यध्याहारः एतदुक्तंभवति शिवमुहूर्तेआर्द्रानक्षत्रोक्तम् सार्पमुहूर्तेआश्लेषोक्तम् मित्रमुहूर्ते
अनुराधोक्तंकर्मकुर्यादित्यादि तदुक्तंरत्नमालायाम् यस्मिन्धिष्ण्येयच्चकर्मोपदिष्टंतद्दैवत्येतन्मुहूर्तेऽपिकार्यमिति लोकेहिस्वामिशब्दं
सेवकेप्रयुंजानादृश्यंते अतोदेवताशब्दस्तन्नक्षत्रतिथ्यादिषुस्मर्यते तथाविधद्वंद्वप्रयोगदर्शनाच्च नागोद्वादशनाडीभिर्दिग्पंचदश-
भिस्तथा भूतोष्टादशनाडीभिर्दूषयन्त्युत्तरांतिथिमिति नागः पंचमी दिग्दशमी भूतश्चतुर्दशीतिवत् ४ इतिस्वोक्तमुहूर्तमार्तंडटी
कायांनक्षत्रप्रकरणम् २ अथगर्भाधानादिसंस्कारप्रकरणंविवक्षुस्तावद्गर्भाधानस्यऋतुसंबंधात्प्रथमर्तुफलंस्रग्धरावृत्तेनाह आ
द्यर्ताविति तत्रादौमासफलमाह आद्यर्तौप्रथमर्तौपौषशुक्रोर्जमधुशुचिनभस्याः संतोनस्युरित्यन्वयः अर्थाद्विभक्तिपरिणामः पौषः प्र

सिद्धः शुक्रोज्येष्ठः ऊर्जःकार्तिकः मधुश्चैत्रः शुचिराषाढः नभस्योभाद्रपदः एतेषण्मासाः नशुभाइत्यर्थः अर्थादन्येशुभाः तदुक्तंज्योतिर्निबंधे प्र
थमर्तौमिथोनारीविधवाभवतिध्रुवम् वैशाखेधनपुत्राढ्याज्येष्ठेरोगान्विताभवेत् आषाढेचमृतापत्याश्रावणेचधनान्विता भाद्रपदेदुर्भगाच-
आश्विनेचतपस्विनी ऊर्जेऽल्पायुषतीनारीमार्गशीर्षेबहुप्रजा पुष्येतुपुंश्चलीनारीमाघेपुत्रसुखान्विता फाल्गुनेश्रीमतीसाध्वीक्रमान्मास
फलंस्मृतमिति योगफलमाह कुयुगिति कुयोगोविष्कंभादिकः योगेषुनवयोगाः दुष्टाः संति विष्कंभातिगंडव्याघातवज्रव्यतीपातपरिघवैधृत

आद्यर्तौपौषशुक्रोर्जमधुशुचिनभःस्याः कुयुग्पापवारारिक्तामार्कोष्टषष्ठ्यः परगृहकुपदेरात्रिसंध्यापराह्णाः मिश्रोग्रामूल
तीक्ष्णांविवरमनरुणाल्पाधिकास्त्रगराष्टौस्यातः पापस्यलग्नेनसदरुणजरन्नीलचित्रांबरंच १ यः एतेयोगानशुभाइत्यर्थः अर्था
दन्येशुभाः तदुक्तं आद्यर्तौदुर्भगानारीविष्कंभेचेद्रजस्वला वंध्याचैवातिगंडेचशूलेशूलवतीभवेत् गंडेचपुंश्चलीनारीव्याघातेचात्मघातिनी व-
ज्रेचस्वैरिणीप्रोक्तापातेचपतिघातिनी परिघेमृतवंध्याचवैधृतौपतिमारिणी शेषाः शुभावहायोगायथानामफलप्रदाइति वारफलमाह पा
पवाराइति क्षीणेंद्वर्कयमाराः पापाः तेषांवाराः नशुभाः अर्थादन्येशुभाः उक्तंचकारिकायां आदित्येविधवानारीसोमेचैवमृतप्रजा अंगारे

स्यात्सकृहंत्रीनबुधेकन्याप्रसूर्भवेत् पुत्रिणीगुरुवारेचकन्यापुत्रवतीभृगौ शनौतुपुंश्चलीनारीप्रथमर्त्तौविदुर्बुधाइति तथाचनारदः रोगीपतिव्र
तादुःखीपुत्रिणीभोगभागिनी पतिप्रियाक्लेशभागीसूर्यवारादिषुक्रमादिति कारिकावचनेसोमवारफलंमृतप्रजेति नारदवचनेपतिव्रतेति एवंद्व
योर्विरोधेमृतप्रजेतिकृष्णपक्षेसोमवारविषयम् पतिव्रतेतिशुक्लसोमविषयमितिव्यवस्थापनीयम् अतोमार्तंडवचनंपापवाराइत्येतदतिप्रश
स्तम् तिथिफलमाह रिक्तामार्काष्टषष्ठ्यइति रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः अमाअमावास्या अर्कोद्वादशी द्वादश्याःस्वामीअर्कः अथवाअ
र्कसंख्यापिद्वादशवाचका संख्ययापिद्वादशीभवति तिथिदेवतापिरत्नमालायां तिथिपाश्चतुर्मुखविधातृविष्णवइत्यादयः अष्टअष्टमी ष-
ष्ठीप्रसिद्धा एताःसप्ततिथयःनशुभाः अर्थादन्याःशुभाः उक्तंच आद्यर्त्तौस्याद्भगानारीप्रतिपत्सुरजस्वला द्वितीयायांभाग्यवतीतृतीयायांसु
तान्विता चतुर्थ्यांविधवानारीपंचम्यांधनदायिनी षष्ठ्यांचक्लेशभाक्नारीसप्तम्यांधनवर्धिनी अष्टम्यांराक्षसीनारीनवम्यांपापवर्धिनी दशम्यांश्री
निकृन्नारीएकादश्यांसुतान्विता द्वादश्यांदुर्भगानारीत्रयोदश्यांहिरण्यदा चतुर्दश्यांपुंश्चलीस्यात्पौर्णिमास्यांसुपुत्रिणी यदिभद्रानजायेनदर्शे-
स्याच्चौरिकाध्रुवम्इति स्थानफलमाह परगृहकुपदेति परगृहंभर्तृगृहादन्यत् कुपदंकुत्सितस्थानं एतेउभेनिंद्ये अर्थादन्यच्छुभं उक्तंच देवस्था
नेपितृस्थानेनिंद्यस्थानेन्यवेश्मनि पुष्पवत्याःफलंनस्यान्मार्गेचांडालवेश्मनीति देवस्थानंदेवालयं पितृस्थानंस्मशानं निंद्यस्थानंकुत्सितस्थानम् ७

अन्यवेश्मभर्तृगृहादन्यद्गृहम् अन्यत्स्पष्टम् नन्वत्रश्लोकेबहूक्तं अत्रकथंपरगृहकुपदेइत्येवोक्तं सत्यं यत्स्थानद्वयमुक्तंतस्मिन्नेवसर्वश्लोकोक्त
मधितिष्ठति तद्यथा देवस्थानान्यवेश्मचांडालवेश्मेतिपदत्रयम् परगृहइत्येतस्मिन्पदेऽधितिष्ठति अन्यत्श्लोकोक्तंनकुपदेवर्तते ननुमार्गः कथं
कुपदेऽस्ति सतुकुत्सितोनभवति अस्तिमार्गेऽपिदुष्टत्वं सर्वजनसंचाराद्धर्मशास्त्रप्रसिद्धं तर्हिपूर्वश्लोकोक्तंबहुभाषणंव्यर्थंस्यात् मैवं तदुक्तं-
बहुभाषणंत्वनधिकाधिकदोषविवक्षयोक्तमितिनदोषः वेलाफलमाह रात्रिसंध्यापराह्णाइति रात्रिःप्रसिद्धा संध्येद्वे अपराह्णस्त्रेधाविभक्तस्या
ह्नस्तृतीयोभागः एतेचत्वारःकालानशुभाः अर्थादन्यौपूर्वाह्णमध्याह्नौशुभौ उक्तंच पुत्रिणीसुभगापुण्यापूर्वाह्णेयारजस्वला मध्याह्नेतुशुभप्रा
प्तिःस्वैरिणीचापराह्णके संध्ययोरुभयोर्वेश्यानिशायांविधवातथेति नक्षत्रफलमाह मिश्रोग्रामूलतीक्ष्णमिति मिश्रेकृत्तिकाविशाखे उग्राणि
पूर्वात्रयभरणीमघाः अमूलतीक्ष्णानिमूलरहिततीक्ष्णानि आश्लेषाज्येष्ठार्द्राइत्येतन्नक्षत्रदशकंनशुभं अर्थादन्यानिशुभानि तदुक्तंनारदीयसंहिता
याम् श्रीयुतासुभगापुत्रवतीसौख्यान्वितास्थिरा कुलाधिकामानवतीचाश्विन्यांप्रथमार्तवा १ दुःशीलास्वैरिणीस्वस्यगर्भपातननत्परा परप्रेष्याका
र्कवंध्याभरण्यांप्रथमार्तवा २ अनर्थापुंश्चलीवंध्यागर्भपातननत्परा प्रेष्यामृतप्रजावापिवन्हिभेप्रथमार्तवा ३ सुशीलासुप्रजामान्यापतिभक्तादृढव्रता
ना गृहार्चनरतानित्यंधातृभेप्र० ४ गुणान्विताधर्मरतानारीसर्वसहासती पतिप्रियासुताढ्याचचंद्रभेप्र० ५ कुलटादुर्भगाकष्टमृतपुत्राखलाज

डा दुष्टव्रतपरिभ्रष्टारौद्रभेप्र॰ ६ पतिभक्तापुत्रवतीवरसंतानमोदिनी कुलाचारानुरक्ताढ्यादितिभेप्र॰ ७ पतिप्रियापुत्रवतीनानाभोगव
तीशुभा स्वकर्मनिरतादक्षातिष्यभेप्र॰ ८ परभर्तृरताप्रेष्याकोपिनीनिर्घृणालसा मृषावागीशदुःपुत्राभोजंघेप्र॰ ९ निर्द्वैष्यारोगसंयुक्तास
र्वेद्रियलोलुपा पितृवेश्मरतामान्यापितृभेप्रथमा॰ १० परकार्यरतादीनादुःपुत्राक्लेशभागिनी मलिनाकर्कशाक्रुद्धाभाग्यक्षेप्र॰ ११ प्रजावती
धर्मरतानिर्वैरामित्रपूजिता सतीमातृगृहासक्ताअर्यमर्क्षेरजस्वला १२ निर्द्वैष्याभूरिविभवापुत्राढ्याभोगभागिनी प्रधानादानकुशलाहस्तर्क्षे
प्र॰ १३ चित्रकर्माभोगिनीचकुशलाक्रयविक्रये विकीर्णकामाश्लक्ष्णाढ्यात्वाष्ट्रभेप्र॰ १४ बहुवित्तवतीनीरुक्कुशलाशिल्पकर्मणी पुत्रपौत्रवतीसा
ध्वीवायुभेप्र॰ १५ नीचकर्मरतादुष्टापानासक्तापरप्रिया विपुत्रामलिनाक्रुद्धाद्विदैवेप्र॰ १६ स्वामिपक्षार्चितास्वस्यगुणैःसम्यग्विभूषिता सुपुत्रा
सुभगाकांतामित्रभेप्र॰ १७ दुश्चरित्ररताक्लेशिन्यनर्थापुंश्चलीव्यसुः दुःसंतानवतीज्येष्ठानक्षत्रेप्र॰ १८ संतानार्थगुणैर्नाल्पैर्युतान्यक्लेशभोगि
नी स्वकर्मनिरतानित्यंमूलक्षेप्र॰ १९ प्रच्छन्नपापादुःपुत्राप्राणिहिंसनतत्परा अजस्रंव्यसनासक्तातोयभेप्र॰ २० कार्याकार्येषुकुशलासदा
धर्मानुवर्तिनी गुणाश्रयाभाग्यवतीविश्वभेप्र॰ २१ पुत्रपौत्रान्विताभोगधनधान्यवतीसती कालानुमोदिनीमान्याविष्णुभेप्र॰ २२ धनधा-
न्यवतीभोगपुत्रपौत्रसमन्विता स्वकर्मनिरतासाध्वीवसुभेप्र॰ २३ बहुपुत्राधनवतीस्वकर्मनिरतासती कुलानुमोदिनीमान्यावारुणेप्र॰ २४

बंधकीबंधुविद्वेष्यानित्यंदुष्टरतारवला शिल्पकार्येषुकुशलाऽजांघ्रिभेप्र॰ २५ आढ्यापुत्रवतीमान्यासुप्रसन्नापतिप्रिया बंधुपूज्याधर्मवत्या
हिर्बुध्न्येप्र॰ २६ दृढव्रताधर्मवतीपुत्रसौख्यार्थसंयुता विख्यातागुणसंपन्नापौष्णभेप्रथमार्तवा २७ अथसंधिफलमाह विवरमिति तिथि-
भादीनांविवरंसंधिः नशुभं उक्तंच दुर्भगासर्वसंधिष्विति रक्तफलमाह अनरुणाल्पाधिकास्रमिति अरुणादन्यत् अनरुणं अनरुणंचअ
ल्पंचअधिकंचअनरुणाल्पाधिकंतच्चतत् अस्रंच अनरुणाल्पाधिकास्रंनसत्स्यात् अनरुणंनामयत्कुरंगमारक्तंनभवति अस्रंरक्तं अ-
न्यत्सुगमम् अर्थादन्यच्छुभं उक्तंच प्रथमर्तौफलंस्त्रीणामुच्यतेरजसोधुना सुभगापुत्रसंयुक्ताशुक्लवर्णेतथार्तवे शशशोणितसंकाशे
यद्वालक्तकसन्निभे पुत्रकन्याप्रसूतिःस्यान्नीलेतुस्यान्मृतप्रजा कर्बुरेम्रियतेसाचपिंगलेचमृतप्रजा कृष्णेतुविधवानारीरजस्येवंविनिर्दिशे
त् शोणितेबिंदुमात्रेतुस्वैरिणीचाल्पशोणिता वरामध्यस्रवास्यात्तुदुर्भगाबहुशोणितेति ग्रंथांतरेप्युक्तं रक्तेरक्तेभवेत्पुत्रः कृष्णेचमृतपुत्रका
पिच्छलाभेभवेद्वंध्याकाकवंध्याचपांडुरेति पीतेचस्वैरिणीप्रोक्तासुभगागुंजवर्णके सिंदुराभेभवेत्कन्यारजःशोणितलक्षणमिति करण
फलमाह गराष्टेति गरात् अष्टगराष्टगराद्यष्टकरणानिबवपर्यंतानिनसत् नशुभानिस्युः अर्थादन्यानिशुभानि उक्तंच बवेपुष्पवतीना
रीवंध्यावाविधवाभवेत् बालवेपुत्रिणीनारीकौलवेप्रमदाभवेत् तैतिलेसन्मतवतीगरेनारीविनश्यति नष्टप्रजावणिक्संज्ञेविष्ट्यांवंध्या

धनोज्झिता शकुनौचचतुष्पादेनारीवैधव्यमाप्नुयात् नागेनरमतेरामाकिंस्तुघ्नेविधवाभवेदिति अथोत्थानफलं उत्थानस्त्रिविधःसन्नस्यात्
तथाचनारदः संध्यासूपप्लुवेविष्ट्यामशुभंप्रथमार्तवमिति अथलग्नफलमाह पापस्यपापलग्नमिति पापग्रहस्यलग्नंनसत्स्यात् क्षीणेंदुर्के
यमाराःपापास्तेषामन्यतमस्यलग्नमित्यर्थः पापग्रहस्यमेषसिंहवृश्चिकमकरकुंभाः एतानिलग्नानिनशुभानीत्यर्थः अर्थादन्यानिशुभानि
कर्कलग्नेशुक्लपक्षेशुभं कृष्णपक्षेअशुभं स्वामिवशात् लग्नस्वामिनोवक्ष्यमाणाः उक्तंच आत्मघ्नीभ्रूणहामेषेवृषेपुत्रवतीभवेत् द्वंद्वेकन्याप्र-
सूर्नारीमृतापत्याचकर्किणी सिंहेवैधव्यमाप्नोतिकन्यायांस्त्रीप्रसूर्भवेत् तुलायांबहुपुत्राढ्यादुष्टकर्मरताऽलिनि चापेपुत्रधनाढ्यास्यान्मकरे
दुःखिनीभवेत् सकृत्प्रजावतीकुंभेमीनेचाल्पप्रजाभवेत् नारदोपि कुलीरवृषचापांत्यनृयुक्कन्यातुलाधनाः राशयःशुभदाज्ञेयानारीणांप्रथमा-
र्तवइति अत्रापिकर्कलग्नस्यद्वैधंचंद्रस्यसौम्यत्वपापत्ववशाद्व्यवस्थाज्ञेया अथवस्त्रफलमाह अरुणजरन्नीलचित्रांबरमितिनसत्स्यात् अरुणा
मारक्तं जरज्जीर्णं नीलंप्रसिद्धं चित्रंनानावर्णैरंजितं एवंविधंअंबरंवस्त्रंनसत्स्यात् नशुभंस्यादित्यर्थः अर्थाद्दृढंशुभ्रंपीतंवस्त्रंशुभं उक्तंच
सुभगाश्वेतवस्त्राचरोगिणीरक्तवाससा नीलांबरधरानारीविधवाप्रथमार्तवे भोगिनीपीतवस्त्राचदृढवस्त्रापतिव्रता दुर्भगाजीर्णवस्त्राचसु ९
भगाचारुवस्त्रिणी अत्रानु क्तमपित्याज्यप्रकरणोक्तमन्यत्दुष्टंविचारणीयं अत्रास्मिन्नुक्तेनिबद्धकालेरजोदर्शनेसतिअक्षततिलघृतैर्दूर्वायाः

ज्ययायजनंस्यात् केनदेव्यागायत्रीमंत्रेणसंख्यातुपादानादक्षततिलघृतानामष्टोत्तरशतंहोमः यथाशक्तिस्वर्णगोभूतिलदानंचकार्यं १ इतिस्त्री
क०प्रथमार्तवप्रकरणम् २ अथसाधारणलग्नबलंस्रग्धरावृत्तेनाह प्रायइति इहवक्ष्यमाणेगर्भाधानादिकृत्येप्रायोबाहुल्येनचंद्रंअंत्याष्टमारि
पुतनुगंत्यजजहीति अंत्यंद्वादशं अष्टमंप्रसिद्धं रिपुःषष्ठं तनुर्लग्नं एतान्प्रतिगतंचंद्रंत्यजेति तथाभांशकौत्यज किंलक्षणौभांशकौ मूढना
थौ मूढःनाथोययोस्तौ तथाअस्तंगतस्यलग्ननवांशावित्यर्थः पुनःकिंलक्षणौ क्रूरेद्धाप्तौ क्रूरग्रहचंद्राणामन्यतमेनयुक्तौ तथाखलांशंत्यज

प्रायश्चंद्रंत्यजांत्याष्टमरिपुतनुगंभांशकौमूढनाथौक्रूरेद्धाप्तौखलांशंमृतिगतखचरंमृत्युतत्यौतनुस्थौ सौम्याःकेंद्रत्रि
कोणेष्वरिभवसहजेष्वन्यखेटाःप्रशस्ताःसर्वत्रैतत्प्रयोज्यंप्रकरणपठितांस्तद्विशेषान्विदित्वा २ इतिसाधारणलग्नब
लप्रकरणम् ३

यत्रकुत्रापिलग्नेपापग्रहनवांशंत्यज तथामृतिगतखचरंत्यज लग्नादष्टमंग्रहंत्यजेदित्यर्थः तथामृत्युतत्यौतनुस्थौत्यज
मृत्युर्जन्मराशिजन्मलग्नाभ्यामष्टमंत्याज्यं तत्यस्तत्सप्तःत्याज्यः एतौतनुस्थौत्यजेदित्यर्थः लग्नगोचरमाह सौम्याइति सौम्याःसौम्यग्रहाः
केंद्राणिलग्नचतुर्थसप्तमदशमानि त्रिकोणेनवपंचमे एतेषुकेंद्रत्रिकोणेषुसौम्याःग्रहाःप्रशस्ताः अरिभवसहजेषुअन्यखेटाः अरिः षष्ठं

भवः एकादशं सहजं तृतीयं एषु स्थानेषु अन्ये खेटाः सौम्येभ्योऽन्ये पापग्रहाः प्रशस्ताः स्युः सर्वत्रैतत्प्रयोज्यं एतत् श्लोकोक्तं सर्वत्र गर्भाधानादि-कृत्ये प्रयोज्यं साधारणत्वात् किं कृत्वा प्रकरणपठितांस्तद्विशेषान् विदित्वा प्रथक्कृत्ये प्रकरणपठितविशेषान् ज्ञात्वा २ इति साधारणलग्नबल प्रकरणम् ३ अथ गर्भाधानं स्रग्धरावृत्तेनाह भोः सुतार्थिन् ऋतौ मुदितः सन् स्वस्त्रीं प्रति याहि गच्छ इत्यन्वयः सुतं अर्थयते असौ सुतार्थी तस्य संबोधनं भोः सुतार्थिन् ऋतौ रजोदर्शनादारभ्य षोडशरात्रयो ऋतुः तस्मिन् मुत् हर्षः संजातो यस्य स मुदितः एवंविधः सन् स्वस्त्रीं प्रतिगच्छेत्य

स्वस्त्रीं प्राङ्निद्यचतुष्कासमदिनविवरश्राद्धतत्प्राग्दिनानि त्यक्त्वा मूलं मघांत्ये वस्रुकलिजनिभाहानि पर्वाणि चेतो याहीज्यार्के-दुलग्नैर्विषमभलवगैरुद्बलैर्भोः सुतार्थिन्व्यस्तैरेतैर्हि वा युग्महनि मुदितः कन्यके च्छोः सुतंदे १ र्थः यतोऽत्र स्त्री गर्भधारणं करोति

अत्र स्त्री अपि हर्षिता भाव्या तथाच मनुः ऋतुः स्वाभाविकः स्त्रीणां रात्रयः षोडश स्मृता इति किं कृत्वा प्राङ्निद्यचतुष्कासमदिनविवरश्राद्धतत्प्राग्-दिनानि त्यक्त्वा प्राक् आद्यं निशाचतुष्कं प्राङ्निद्यचतुष्कं पूर्वरात्रिचतुष्टयं असमदिनं विषमदिनं विवराणि दिनरात्रितिथिप्रभादीनां संधयः श्राद्धं स्वपित्रोः श्राद्धदिनं तत्प्राक् दिनं तस्य श्राद्धस्य पूर्वदिनं एतानि त्यक्त्वेत्यर्थः एवं मूलं त्यक्त्वा तथा मूलमघांत्येत्यक्त्वा मूलमघे प्रसिद्धे अंत्यं रेवती एतानि त्यक्त्वे १०

त्यर्थः तथा वसुकलिजनिभाहानि त्यक्त्वा वसुः अष्टमी कलिश्चतुर्दशी जनिभं जन्मनक्षत्रं अह्नो दिवा एतानि त्यक्त्वेत्यर्थः तथा पर्वाणि च त्यक्त्वा पर्वाणि-दर्शपौर्णिमास व्यतीपात वैधृति संक्रांति महापातादीनि त्यक्त्वा स्त्रियं प्रति गच्छेत्यर्थः तथाच नारदः रजोदर्शनतोऽस्पृश्या नार्यो दिनचतुष्टयं ततः शुद्धाः क्रिया स्वेताः सर्ववर्णेष्वयं विधिरिति वसिष्ठः उपप्लवे वैधृतिपातयोश्च विष्ट्यां दिवा पारिघपूर्वभागे संध्यासु सर्वास्वपि मातृपित्रोर्मृतेन्हि पत्नीगमनं विव-र्ज्यं दिनेषु युग्मेषु च वक्ष्यमाणयोगैः सुतार्थी स्वसतीमुपेयात् दिनेष्वयुग्मेषु च कन्यकार्थी हित्वा च गंडांस्तिथिलग्नभागान् ज्योतिषार्के ऋतौ युग्मनिशि स्वस्त्रीं

पुंभेर्केज्यारवीरैर्विमिथुनविषमांगांशयोः पुंसवं स्यात्सीमंतारव्यं च सत्सु व्ययसुतगृहयोः पर्वरिक्तोनतिथ्याम्

गच्छेत्सुत्रायसद्विधौ मघामूलांत्यपक्षांतभ्रूतदर्शाष्टमीस्त्यजेदिति कैः इज्यार्केंदुलग्नैः विषमभलवगैः ईज्यो गुरुः अर्कः प्रसिद्धः इंदुश्चंद्रः लग्नं प्रसिद्धं एतै-र्विषमभलवगैः भं राशिः लवो नवांशः विषमराशिविषमनवांशस्थितैरित्यर्थः न केवलं विषमभलवगैः अपितु उद्बलैः उत् उत्कृष्टं बलं येषां तानि तथा तैः अथ कन्याकामिनो विशेषमाह भोः कन्यके छोः इह वा अनंतरोक्तलक्षणे काले अयुग्महनि विषमदिने मुदितः सन् स्त्रीं प्रति याहि कैः एतैर्व्यस्तैः एतैः इज्या-र्केंदुलग्नैः व्यस्तैरिति समभलवगैः समराशिसमांशस्थैः तथाच बृहज्जातके ओजर्क्षे पुरुषांशकेषु बलिभिर्लग्नार्कगुर्विंदुभिः पुंजन्म प्रवदेत्समांशकग-

तैर्युग्मेषु तैर्घोषितइति कस्मिन्सति सुचंद्रेशोभनेचंद्रेसति गोचरेणचंद्रबलेसतीत्यर्थः सुचंद्रेइति अनन्यगतिकंविनासर्वत्रयोज्यं पूर्ववल्लग्नबलं १ अ-
थपुंसवनसीमंतोन्नयनेस्रग्धरयाआह पुंभेति पुंभेपुंनक्षत्रे पुंनक्षत्राणिचैतानिपुष्योहस्तपुनर्वसुः अभाजिम्मोश्च पाच्चैव अनुराधाश्वियुक्तथैति-
प्रोष्ठपात्पूर्वाभाद्रपदा एषामन्यतमेपुंनक्षत्रे अर्केज्यारवारेरविगुरुभौमवारेविमिथुनविषमांगांशयोः अगंचअंशश्च अंगांशौविगतंमिथुनंयाभ्यांतौ-
विमिथुनौतौचतौअंगांशौचतथातयोः मिथुनरहितेविषमलग्नेविषमनवांशे इत्यर्थः पुंसवंपुंसवनंसीमंताख्यंचसीमंतोन्नयनमपिसत्स्यात् नामैक-

मासेद्वित्रिप्रसंख्येप्रथमकमपरंतुर्यषष्ठाष्टमेषुप्रोक्तंपुंगर्भलग्नंग्रहबलमनयोर्योज्यमाद्यश्च पक्षः २

देशग्रहणेनामग्रहणं कयोःसतोः सुव्ययसुतग्रहयोः सतोः पापग्रहरहितयोः व्ययसुतभवनयोः सतोरित्यर्थः पर्वरिक्तोनतिथ्यां पूर्णिमारिक्तातिथिरहि
ततिथ्यां मासेद्वित्रिप्रसंख्ये प्रथमकंपाठेन्त्याप्रथमकंपुंसवनंगर्भाधानात्द्वित्रिप्रसंख्येमासिद्वितीये तृतीयेवामासिसत्स्यात् अपरंसीमंतोन्नयनं तु
र्यषष्ठाष्टमेषु गर्भाच्चतुर्यषष्ठाष्टमेषुमासेषुसत्स्यात् यत्पुंगर्भायलग्नबलमुक्तं ईज्यार्केंदुलग्नैरित्यादिकंतदनयोःपुंसवनसीमंतोन्नयनयोर्योज्यं आद्यःप ११
क्षः शुक्लपक्षश्चयोज्यः नकृष्णः अत्रगर्भाधानाशनांतेषुगुरशुक्रमौढ्यादिकंनचिंत्यमित्यग्रेवक्ष्यति लग्नबलंपूर्ववत् जातूकर्ण्यः द्वितीयेवातृतीयेवामासि

पुंसवनंभवेत् व्यक्तेगर्भेभवेत्कार्यंसीमंतेनसहाथवा नृसिंहः रिक्तांचपर्वनवमींत्यक्त्वापुंसवनेशुभाः हृत्तशने सीमंतोन्नयनंबुधैस्तुहिनगोपुन्नामधिष्ण्ये
स्थितेकुर्यात्पुंसवनंचसूर्यदिवसेभौमस्यजीवस्यवेत्यादि बृहस्पतिः कुलीरंमिथुनंकन्यांहित्वाशेषाः शुभावहाइति नारदः चतुर्थेमासिषष्ठेवाप्यष्ट-
मेवातदीश्वरे बलोपपन्नेदंपत्योश्चंद्रताराबलान्विते अरिक्तापर्वदिवसेकुजजीवार्कवासरे तीक्ष्णमिश्रोग्रवर्ज्येषुपुंलग्नेपुंनवांशके शुद्धेष्टमेजन्मल-
ग्नाच्चयोर्लग्नेननैधने शुभग्रहयुतेदृष्टेपापखेटायुतेक्षिते पंचेष्टिकेचतुर्भिर्वाइष्टैर्केंद्रीज्यपूर्वकैः स्त्रीणांतुप्रथमेगर्भेसीमंतोन्नयनंशुभं शुभग्रहेषु

सूतौजातंविदध्यादपिजनिमरणाशौचकेवातदंतेक्षिप्रैर्ब्राह्मोत्तराभिश्चरमृदुभिरथोनामवर्णाविदध्युः

धीधर्मकेंद्रेष्वरिभवत्रिषु पापेषुसत्सुचंद्रेत्यनिधनाद्यरिवर्जिते क्रूरग्रहाणामेकेपलग्नादंत्यास्तजाष्टगः सीमंतिनीवातद्गर्भंबलीहंतिनसंशयइति
२ अथजातकर्मविधिंस्रग्धरावृत्तेनाह सूतौप्रसूतौजातायांजातंजातकर्मविदध्यात्कुर्यात् अथकदाचित्सूतकमध्येप्रसूतौजातायांसत्यां
स्मार्तकर्मपरित्यागोराहोरन्यत्रसूतकइतिशास्त्रेणजातकर्मणोविरोधेप्राप्तेतदपवादमाह जनिमरणाशौचकेपि अयमर्थः कदाचिज्जातकमृ-
तसूतकयोः प्रसूतिर्भवतितदाजातकर्मविषयेसूतकांतरदोषोनास्तीतिभावः सूतकांतरेसत्यपिजातेपुत्रेपितासचैलंस्नानंकुर्यादितिस्वस्व

सु·मा· गत्योक्तंकर्मकुर्यादित्यर्थः यतः पूर्वाशौचेनैवास्यशुद्धिः पितुरिनिकर्तुरुपलक्षणंवानदंते पूर्वाशौचांतेवाएतस्यांनेवाक्षिप्रादिभिर्नक्षत्रैः कुर्यात् क्षि टी·
१२ प्राणिअश्विनीहस्ताभिजित्पुष्याः ब्राह्मंरोहिणी उत्तरास्तिस्रः चराणिश्रवणत्रयंपुनर्वसुस्वात्यः मृदूनिअनुराधारेवतीमृगचित्राः एभिरित्यर्थः
लग्नबलंपूर्ववत् उक्तंच तस्मिन्जन्ममुहूर्तेपिसूतकांतेथवाशिशोः जातकर्मचकर्तव्यंपितृपूजनपूर्वकं क्षिप्रैर्ध्रुवैश्चरैर्मैत्रैर्मिश्रैर्द्वादशेप्रथमेन्हिवा कें
द्रेगुरौशुभैः गौकार्यंजातकर्मसनातनमिति प्रजापतिः सूतकेतुसमुत्पन्नेपुत्रजन्मयदाभवेत् कर्तुस्तात्कालिकीशुद्धिः पूर्वाशौचेनशुध्यतीति संवर्त्तः

सूतेः सूर्याशिविंशाकृतिमितदिवसेजातभैर्वाचरांगंरिक्ताष्टम्यारमंदान्व्ययगतखचरंप्रोज्झ्यरात्रिंपराण्हं ३

जातेपुत्रेपितुःस्नानंसचैलंतुविधीयते तत्रशीतोदकेनकार्यंतत्रजाबालिः कुर्यान्नैमित्तिकंस्नानंशीताद्भिःकाम्यमेवचेति एतच्चरात्रावपिकार्यं तत्रव-
सिष्ठः पुत्रजन्मनियज्ञेचतथासंक्रमणेरवेः राहोश्चदर्शनेस्नानंप्रशस्तंनान्यथानिशि तच्चउत्तराभिमुखंकार्यं तदुक्तं तेनैव श्रुत्वाजातंपितापुत्रंस
चैलंस्नानमाचरेत् उत्तराभिमुखोभूत्वानद्यांवादेवखातकेइति रात्रौउदकादिगमनाशक्तौविशेषमाह सांख्यायनः दिवायदाहृतंतोयंकृत्वा १२
स्वर्णयुक्तंतुतत्र रात्रिस्नानेतुसंप्राप्तेस्नायादनलसन्निधाविति अथनामकर्माह अथोनामवर्णाविदध्युः सूतेःसूर्याशिविंशाकृति

मितदिवसेइति अथानंतरंवर्णाः ब्राह्मणादयः क्रमेणसूतेः प्रसूतेः सकाशात् सूर्या १२ शि १६ विंशा २० कृति २२ मितदिवसेद्वादशषोडशविंशद्वाविं
शमितदिवसेनामविदध्युः कुर्युरित्यर्थः अयमर्थः ब्राह्मणोद्वादशदिवसेक्षत्रियः षोडशे वैश्योविंशतिमिते शूद्रोद्वाविंशतिदिवसे नामकुर्यादित्यर्थः तच्चोक्तं-
बृहस्पतिना द्वादशेदिवसेवापिजन्मतोदिवसेशुभे षोडशेविंशतौचैवद्वाविंशेवर्णतः क्रमादिति अत्रान्येपिविकल्पाः संति तत्रव्यासः नामधेयंदशम्यां
तुकेचिदिच्छंतिसूरयः द्वादशेन्ह्याहुरन्येतुमासपूर्णेतथापरे अष्टादशेहनितथावदंत्यन्येमनीषिणइति प्राप्तकालेपिविशेषमाह गर्गः व्यतीपाते
चसंक्रांतौग्रहणेवैधृतावपि श्राद्धंविनाशुभंनैवप्राप्तकालेपिमानवः अमासंक्रांतिविष्ट्यादौप्राप्तकालेपिनाचरेदिति यत्रकालनिरोधस्तत्रदोषोना
स्ती यस्यांक्रियायांसर्वोक्तः कालोमासदिनैरपि तस्यांनदोषोमूढत्वंवक्रंवाजीवशुक्रयोरिति अथकालातिक्रमेनक्षत्राण्याह जातभैर्वेति जात
भैर्जातकर्मोक्तनक्षत्रैर्मैत्रैः क्षिप्रैरित्यादिभिर्वाकार्यं तदुक्तंनारदेन देशकालोपघाताद्यैः कालातिक्रमणंयदि अनस्तगेभृगावीज्येतत्कार्यंचोत्तरा
यणे चरस्थिरमृदुक्षिप्रनक्षत्रेशुभवासरे चंद्रताराबलोपेतेदिवसेचशिशोःपितेति अथात्रत्याज्यविशेषमाह चरांगमिति चरांगंचरलग्नं
रिक्ताष्टम्यारमंदान् रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः अष्टमीप्रसिद्धा आरोभौमवारः मंदःशनैश्चरः तान्व्ययगतखचरंखचरंव्ययभावगतंसौम्यंअसौम्यं
वा रात्रिःप्रसिद्धा अपराण्होदिनतृतीयोंशः एतान्प्रोज्झ्यत्यक्त्वा लग्नबलंपूर्ववत् तथाचबृहस्पतिः पूर्वाण्हः श्रेष्ठइत्युक्तोमध्यान्होमध्यमःस्मृतः

अपराण्हंचरात्रिंचवर्जयेन्नामकर्मणिइति नृसिंहः सायान्हेदुष्टयोगेच शनिभूमिजवारयोः रिक्तापर्वाष्टमीविष्टिः किंस्तुघ्नंचविशेषतः एतैर्दोषैर्युतेकाले
रात्रावपिनकारयेत्इति बृहस्पतिः शुभवारेचषड्वर्गेशुभानांनामसंपदे राशयश्चस्थिराः श्रेष्ठाद्विस्वभावाः शुभैर्युताः नृसिंहः लग्नाद्व्ययाष्टमेसर्वेनशु
भानामकर्मणिइति केषांनामकार्यमितिसंग्रहेउक्तं देवालयगजाश्वानांवृक्षाणांवापिकूपयोः सर्वोपकरणानांचचिन्हानांयोषितांनृणां काव्यादीनांकवी
नांचपश्वादीनांविशेषतः राजप्रासादसंज्ञानांनामकर्मविशिष्यतइति ३ अथपालकारोहणंभूम्युपवेशनं दुग्धपानंनिष्क्रमणंचेतिचतुष्टयंग्रन्थेके-
नाह प्रसूतेःसकाशात्द्वादशेदिवसेपालकेखट्वायांवाअर्भंबालकंन्यसेत्निदध्यात् उक्तकालातिक्रमेध्रुवमृदुलघुभैर्वानक्षत्रैर्निदध्यात् लग्नबलंपू
र्ववत् सूर्यभाच्चंद्रभंयावत्पंचपंचचतुर्दिशं मध्येचसप्तदेयानिबालकस्यहितायवै पूर्वभागेतुरोगत्वंदक्षिणेमरणंध्रुवं पश्चिमेविकृतोबालोउत्तरेव्या-
धिसंभवः शेषेषुमध्यनक्षत्रेबालकस्यहितायवै तथाचोक्तंबृहस्पतिनास्वसंहितायां खट्वारोहस्तुकर्तव्योदशमेद्वादशेपिवा षोडशेदिवसेवापिद्वाविंशे
दिवसेपिवा तथोक्तंभविष्योत्तरे अभीष्टदिवसेपुण्येचंद्रताराबलान्विते मृदुध्रुवक्षिप्रभेतुमातावाकुलयोषितः शेषशायिनमाचिंत्यप्राक्शीर्षंविन्य-
सेच्छिशुमिति भूम्युपवेशनमाह सौम्येति सौम्योमृगः अश्विनीप्रसिद्धाईज्यःपुष्यः ध्रुवाणि पूर्वोक्तानित्र्युत्तरारोहिण्यः इंद्रोज्येष्ठा एभिर्नक्षत्रैः शुभदि
वसेरिक्तादिवर्जितेजन्मतःपंचमेमासिशिशुंविभूम्यांअर्भंनिदध्यात् उपवेशयेदित्यर्थः तथाचोक्तंब्रह्मपुराणे पंचमेचतथामासिभूमौतमुपवेशयेत् त

त्रसर्वेग्रहाःशस्ताभौमोप्यत्रविशेषतः तिथिंविवर्जयेद्रिक्तांशस्तान्याःशृणुभानिमे उत्तरात्रितयंसौम्यंपुष्यर्क्षंशक्रदैवतं प्राजापत्यश्चहस्तश्चशस्त
माश्विनमित्रभं वराहंपूजयेद्देवंपृथिवींचतथाद्विजान् भूभागसुपलिप्याथतत्रकृत्वातुमंडलं वाद्यपुण्याहशब्देनभूमौतमुपवेशयेदिति उपवेशनमंत्रस्त
त्रैवोक्तः रक्षैनंवसुधेदेविसदासर्वगतंशिशुं आयुःप्रमाणंसकलंनिक्षिपस्वहरिप्रियेइति दुग्धपानमाह एकत्रिंशेदिनइति एकत्रिंशमितेदिवसेअर्भे-
बालकेकंबुनाशंखेनपयःदुग्धंयोज्यंपाययेदित्यर्थः अत्रनृसिंहः एकत्रिंशद्दिनेचैवपयःशंखेनयोजयेदिति अथमातुःस्तन्यपयस्त्वेपक्षांतरमाह वा-

जन्माहाद्द्वादशेन्हिध्रुवमृदुलघुभैर्वान्यसेत्पालकेर्भंसौम्याश्वीज्यध्रुवेंद्रैर्भुविशुभदिवसेपंचमेमासिदध्यात्

अशननिगदितभैरिति अन्नप्राशननक्षत्रैर्योज्यं भैरित्युपलक्षणं अन्नप्राशनोक्तंअन्यदपिविचार्यं किंलक्षणेअर्भे व्यग्वाशास्ये विगतःअगुःराहुर्यस्याःसा
व्यगुःसाचासौआशाचतस्यां आस्यंमुखंयस्यसतथा तस्मिन् राहुवर्जितदिङ्मुखइत्यर्थः लग्नबलंपूर्ववत् व्यग्वाशास्येइतिउपलक्षणं तेनरुद्रयोगि
न्यादिकमपिवर्ज्यं तथाचोक्तंज्योतिर्निबंधे योगिनीराहुरुद्रादिसुखंचैवविवर्जयेत् राहुलक्षणं गुरुभान्वोर्वसेत्प्राच्यामिंदौशुक्रेचदक्षिणे कालरा
हुःकुजेप्रत्यकउत्तरेबुधमंदयोः लक्षणांतरं इंद्रेवायौयमेरौद्रेतोयाग्निशशिराक्षसे यामार्धमुदयाद्राहुर्भ्रमत्येवंदिगष्टकेइति उदयात्सूर्योदयात् रुद्रल

क्षणं हरिसोमवन्हिराक्षसयमवरुणानिलहंशालयेष्वेवं उदयादिष्वमतिसदाघटिकारुद्रोमहालयेत्यादि हरिरिंद्रः अथनिष्क्रमाणमाह अथास्यगमव
दुदितोनिष्क्रमोमासितुर्ये तुर्येचतुर्थेमासि अस्यार्भकस्यनिष्क्रमोनिष्क्रमणंगमवत्गमनवत्इतियावत् उदितःउक्तः पूर्वैः अत्रयात्राप्रकरणोक्तंस-
र्वंयोज्यमित्यर्थः निष्क्रमणंबृहस्पतिनोक्तं अथनिष्क्रमणंनामगृहात्प्रथमनिर्गमः अकृतायांक्रियायांस्यादायुःश्रीनाशनंशिशोः इति यमःउपनि-
ष्क्रमणंकुर्यात्चतुर्थेमासिसावनइति कारिकायां चतुर्थेमासिपुण्यर्क्षेशस्तेनिष्क्रमणंभवेत् स्नातंस्वलंकृतंस्वाभिः कृतस्वस्त्ययनंशिशुमिति

एकत्रिंशेदिनेवाऽशननिगदितभैःकुंभुनायोज्यमर्भंव्यग्वाशास्येपयोथास्यगमवदुदितोनिष्क्रमोमासितुर्ये ४

आदायगेहान्निर्गम्यगच्छेयुर्देवतालयं अभ्यर्च्यदेवतांसम्यगाशिषोवाचयेदथ कृत्वाप्रदक्षिणंगेहमानयेदिति ततःस्वकं मातृस्वसृगृहंगत्वामातुलादेर्गृ
हंनयेत् तदाशीर्वचनाद्यैश्चदीर्घायुरभिनंदितः जयंतस्यमतेनायंलिखितःशिशुनिष्क्रमः स्वगृह्यानुसारंयोजयेत् ४ अथकर्णवेधंमंदाक्रांत-
याह मैत्रैःअनुराधा रेवती मृगचित्राभिःक्षिप्रैः दस्रार्काभिजिदीज्यभैः स्थिरभचरभैः स्थिराणिउत्तरात्रयरोहिण्यः चराणिश्रवणत्रयपुनर्व
सुस्वात्यः तैःकथंभूतैःस्थिरभचरभैः व्यानिलांभःपकर्क्षैःविगतानिअनिलांभःपकर्क्षाणियेभ्यस्तानितथातैः अनिलंस्वाती अंभपःश १४

ततारका कर्क्षैरोहिणी तद्रहितैरित्यर्थः चैकाफापौषु चैत्रकार्तिकफाल्गुनपौषेष्वित्यर्थः पुंस्त्रीकर्णौपुरुषस्त्रियोःकर्णौपटुनाकुशलेनसविधियथा-
स्यात्तथादक्षवामादिवेध्यौपुरुषस्यदक्षिणकर्णादिःस्त्रियःवामकर्णादिरित्यर्थः कर्णवेधनेसूचीमाहबृहस्पतिः सौवर्णीराजपुत्रस्यरा-
जतीविप्रवैश्ययोः शूद्रस्यत्वायसीसूचीमध्यमाष्टांगुलात्मिका कर्णवेधविधिस्तुगृह्यपरिशिष्टेउक्तः अथकर्णवेधोवर्षेतृतीयेपंचमेवापुष्ये-
दुहरिचित्रारेवतीषुपूर्वाण्हे प्राङ्मुखउपविश्य दक्षिणंकर्णमभिमंत्रयते भद्रंकर्णेभिरिति सव्यंवक्ष्यंतीवेदिति कुमारायमधुरंदत्वाथा

मैत्रैःक्षिप्रैःस्थिरभचरभैर्व्यानिलांभःपकर्क्षैश्चैकाफापौष्विनशनिकुजर्क्षांशवारानपास्य

भिवंद्यात्ततोब्राह्मणभोजनमिति किंकृत्वाइनशनिकुजर्क्षांशवारानपास्य रविशनिकुजानांऋक्षाणि लग्नानि अंशानवांशाः वाराःप्रसिद्धास्तांस्त्यक्त्वेत्य
र्थः पुनःकिंकृत्वा रिक्तापर्वेश्वरवसुतिथीनपास्य रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः पर्वपूर्णिमामावास्ये संक्रांतिश्च ईश्वरतिथिरेकादशी वसुरष्ट
मी एतानपास्य पुनःकिंकृत्वा रात्रिसंध्येअपास्यस्पष्टं पुनःकिंकृत्वा समाब्दमपास्य समवर्षंत्यक्त्वा विषमेवर्षेकर्तव्यमित्यर्थः लग्नबलंप्राग्वत्
अत्रनृसिंहः वेध्यौकर्णावदंतस्यविषमेब्देपिवाशिशोः शुक्लपक्षेशुभेवारेचैत्रपुष्योर्जफाल्गुने एकादश्यष्टमीपर्वरिक्तावर्ज्याःशुभावहाः शिष्टा

श्वतिथयः सर्वाः कृष्णेचांत्यत्रिकं विना कर्णद्वयादितिक्षिप्रमृदुभैरुत्रायगैः शुभैः गुरौलग्नेचकेप्याहुरुत्तरासुश्रुतिंव्यधेदिति अगस्त्यः द्वयोश्वसंध्ययोर्लग्ने
नकुर्यात्कर्णवेधनं रात्रावपितथालग्नेनक्षत्रतिथिसंधिषु कर्णवेधनंकुर्वीतकुर्याच्चेच्छेदनंभवेदिति बृहस्पतिः मंदार्कारांशवारास्तुवर्ज्याः कर्णस्य
वेधने गुरुशुक्रेंदुजेंदूनांपूज्यावारांशकोदयादिति संग्रहे शातकुंभमयीसूचीवेधनेषुशुभप्रदा राजतीवायसीवापियथाविभवतः शुभा शुभूमौ
प्रांगणेरम्येशुचौदेशेंबरेरवौ संस्थितेवेधयेत्कर्णौस्त्रीपुंसोर्वामदक्षिणौ शुक्लसूत्रसमायुक्ततात्रसूच्याथवेधयेत् वेधान्तृतीयनक्षत्रेक्षालयेद्

रिक्तापर्वेश्वरवसुतिथीन्रात्रिसंध्येसमाब्दंपुंस्त्रीकर्णौसविधिपटुनादक्षवामादिवेध्यौ ५

ध्यावारिणेदिति देवलः कर्णरंध्रेरवेश्छायानविशेदग्रजन्मनः तंदृष्ट्वाविलयंयांतिपुण्यौघाश्चपुरातनाइति ५ अथान्नप्राशनंवृत्तेनाह जन्मतः
षष्ठमासे अष्टमेवामासेतुः नरस्य अशनंअन्नप्राशनंनिगदितंप्रोक्तं भीरोः कन्यायाः पंचमेसप्तमेवामासे अशनंप्रोक्तं अत्रनंदाहरिवसुरज
नीरिक्तकाः उज्झंतिमुनयः नंदाप्रतिपत्षष्ठ्येकादश्यः हरिर्द्वादशी वसुरष्टमी रजनीरात्रिः रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दश्यः ताः स्वर्क्षंजन्मनक्षत्रं
एकेआचार्याअत्रउज्झंति तथाचोक्तं जन्मर्क्षेश्रीक्षयंविद्यादिति जन्मर्क्षंतु पुंविवाहान्नप्राशनादिषुबहुभिर्दृश्यते तदग्रेवक्ष्यते पुनःकस्मिन् १५

सद्दक्कांशान्हि द्वक्क्रोद्दक्काणःअंशोनवांशः अहोदिनं एषांसमाहारः सद्दक्कांशाहः सतोग्रहस्यद्दक्कांशाहः सद्दक्कांशाहः तस्मिन्कथंभूतेसद्दक्कांशान्हि
अचांद्रे नविद्यतेचांद्रद्दक्कांशोयस्मिन्तदचांद्रं तस्मिन्चंद्रस्यद्दक्कांशाह्वानिनिंद्यानिक्षीणश्चेत् पूर्णेतुनदोषः अन्येषांशुभग्रहणांशुभानीत्यर्थः
पुनःकस्मिन् ध्रुवमृदुचरभक्षिप्रभे ध्रुवादीनिप्रसिद्धानिपूर्वमेवोक्तानि तत्रेत्यर्थः पुनःकस्मिन् अजालिमीनोनांगे अजोमेषः अलिर्वृश्चिकः
मीनःप्रसिद्धः एभ्योन्यलग्ने मेषवृश्चिकमीनलग्नान्यन्नप्राशनेनशुभानीत्यर्थः कासुसतीषु केंद्रत्रिकोणांत्यमृत्तिषु विमला सुसतीषु केंद्राणि

मासेषष्ठेष्टमेनुर्निगदितमशनंपंचमेसप्तमेवाभीरोरुज्झंतिनंदाहरिवसुरजनीरिक्तकास्वर्क्षमेके

प्रथमचतुर्थसप्तमदशमानि त्रिकोणेनवपंचमे अत्यंद्वादशं मृतिरष्टमं परवल्लिंगंद्वंद्वतत्पुरुषयोः एतासुविमलासुपापग्रहरहितासुसतीषु पा
पग्रहोत्रअनिष्टकारी त्यर्थः इंदुश्चंद्रः अखिलःपूर्णःअंगेलग्नेइष्टःअन्नप्राशनेपूर्णचंद्रोलग्नेशुभइत्यर्थः अन्यल्लग्नबलंपूर्ववत् अत्रनारदः
षष्ठेमास्यष्टमेवापिपुंसांस्त्रीणांतुपंचमे सप्तमेमासिवाकार्यंनवान्नप्राशनंशिशोः रिक्तांदिनक्षयंनंदांद्वादशीमष्टमींसमां त्यक्त्वान्यतिथयःश्रे
ष्ठाःप्राशनेशुभवासराइति ज्योतिर्विवरणे जन्मर्क्षेश्रीक्षयंविद्यात्कर्मर्क्षेचातिसौख्यकृत् आधानर्क्षेचबालानांप्राशनेरोगनाशनं ब्रह्मनार

दः जीवसौम्यसितानांतुद्रेक्काणदिवसांशकाः बालान्नप्राशनेशस्तानचंद्रार्कार्किजास्तृजामिति अर्णवे गोश्वोकुंभस्कलाकन्यासिंहः कर्किमृगोय मः एताश्चराशयःशस्तानमेषझषद्दृश्चिकाइति नारदः चरस्थिरमृदुक्षिप्रनक्षत्रेषुननैधनेइति रवौलग्नेकुष्ठीत्याह ६ अथयेषुसंस्कारेषु गुरुशक्रास्तादिदोषाभावः येषुदोषः बालत्ववृद्धत्वप्रमाणंशास्त्रेशस्यमौढ्येकिंनकार्यमितिचतुष्टयंवृत्तेनैकेनाह गर्भाद्यंनाशनांतेषु गर्भाधानादिअन्नप्राशनांतेषुकर्मसुगुरुसितयोर्बाल्यवार्धेचपरंमौढ्यंगुरुशक्रमूढत्वंनजह्यात् नत्यजेत् कस्माद्धेतोः कालस्यरोधात् यत्

सद्रेक्कांशान्त्यचांद्रेध्रुवमृदुचरभक्षिप्रभेजालिमीनोनांगेकेंद्रत्रिकोणांत्यमृतिषुविमलास्त्विंदुरिष्टोरिवलोंगे ६

तःशास्त्रेगर्भाधानादिअन्नप्राशनांतानांकर्मणांकालनिरोधःकृतोस्तितस्माद्धेतोः तथाचमांडव्यः नित्ययानेगृहेजीर्णेप्राशनांतेषुसप्तसु व धूप्रवेशमांगल्येनमौढ्यंगुरुसुक्रयोरिति हरिगुरुं सिंहस्थितंबृहस्पतिं याम्यमयनंदक्षिणायनं ऊनाधिमासौ क्षयमासाधिमासौ नत्य जेत् कालस्यरोधादित्यंतसदंबुध्यावगंतव्यं तद्यथा प्रसूतिसमयएवजातकर्मविहितं तत्रकालनिरोधात् किमप्यस्तादिकंनचिंत्यं अन्नप्राशनंतुमासेषष्ठेष्टमेवेतिविकल्पेनमासद्वयेविहितं तत्रयस्मिन्मासेमौढ्यादिकंनस्यात्तत्रकर्तव्यं कालस्यसावकाशत्वात् तयो

१६

रपिमासयोर्यदिसिंहस्थगुर्वादिनिरोधः स्यात्सोप्यत्रनचिंतनीयः एवंगर्भाद्यंनाशनांतेषुविचारणीयं अनन्यगतिकंकुर्यान्नित्यंनैमित्तिकंतथेतिस्मरणा त् संस्कारक्रमस्तुकात्यायनगृह्यकारिकायामुक्तः गर्भाधानंपुंसवनंसीमंतोन्नयनंततः जातकर्माभिधेयंचनिष्क्रमप्राशनेक्रमात् चूडोपनयनंवेद व्रतानांच्चचतुष्टयं गोदानमेखलामोक्षोविवाहः षोडशक्रियाइति अनेनक्रमेणगर्भाद्यन्नाशनांतेषुमौढ्यादिकंबुध्यावलोकयेदित्यर्थः तथाचबृह स्पतिः मासप्रयुक्तकार्येषुमूढत्वंगुरुशक्रयोः नदोषकृत्तदामासलक्षणोबलवानिति यमोपि गर्भेवार्धुषिकेभृत्येश्राद्धकर्मणिमासिके सपिं-

गर्भाद्यन्नाशनांतेषुनगुरुसितयोर्बाल्यवार्धेचमौढ्यंजह्यात्कालस्यरोधाद्धरिगुरुमयनंयाम्यमूनाधिमासौ

डीकरणेनित्येनाधिमासंविवर्जयेत् भृगुः सीमंतजातकादीनिप्राशनांतानिचक्रमात् कर्तव्यानिनदोषोस्तिपंचाननगतेगुराविति कात्यायनस्मृतौ ग र्भाधानादिकाअन्नप्राशनांतामलिम्लुचे आकर्णवेधाः कर्तव्यानान्याइत्याहभास्करइति अस्तादिकंचूडादिषुवर्जनीयमित्याह एतच्चौलादिषूक्ते दिति एतद्गुरुसितास्तादिकंचूडादिषुकर्मसुउक्तेष्वत्यजेत् अथबालत्ववृद्धत्वप्रमाणमाह अथगुरुसितयोरिति गुरुसितयोर्गुरुशक्रयोर्बा ल्यवार्धेबालत्ववृद्धत्वे नगाहेसप्ताहं सप्ताहंबाल्यं सप्ताहंवार्धमिति बालत्वंवृद्धत्वंबहुविधमस्ति तत्रमध्यमः पक्षोत्रांगीकृतः अथशास्त्रेश

स्यअस्तेवर्ज्यमाह अथोशास्वेशमौढ्यैइति शाखेशोवेदपतिर्वक्ष्यमाणः तस्यमौढ्ये अस्तेव्रतंमौंजीबंधंनिगमारंभमपिवेदारंभमपिआर्यः
श्रेष्ठेनकुर्यात् तस्यास्तेव्रतादिकृतेसनिबटोर्मूर्खत्वंस्यात् ननुवेदारंभेमूर्खत्वंघटतेवेदपतित्वात् व्रतेमूर्खत्वंकिमुक्तं उच्यते व्रतबंधस्तुवेदाध्ययना
र्थंक्रियतेतस्मात्तत्रापिमूर्खत्वंघटते तथाचयाज्ञवल्क्यः उपनीयगुरुःशिष्यंमहाव्याहृतिपूर्वकं वेदमध्यापयेदेनंशौचाचारांश्चशिक्षयेत् प्रतिवेदं
ब्रह्मचर्यंद्वादशाब्दानिपंचवा ग्रहणांतिकमित्येकेकेशांतश्चैवषोडशेति यज्ञानांतपसांचैवशुभानांचैवकर्मणां वेदएवद्विजातीनांनिश्श्रेयसकरःपरः

एतच्चौलादिषूज्झेदथगुरुसितयोर्बाल्यवार्धेनशाहेचाथोशाखेशमौढ्येव्रतमपिनिगमारंभमार्येनकुर्यात् ७

तथाचकात्यायनगृह्यसूत्रे वेदंसमाप्यस्नायाद्ब्रह्मचर्यंवाष्टाचत्वारिंशकंद्वादशकेप्येकेगुरुणानुज्ञातइत्यादि ७ अथचौलंसनिर्णयंवृत्तेनैकेनाह चौ
लमिति कार्यंवर्णैरिति अग्रिमश्लोकेनान्वयः चूडाकरणंमाघादिपंचसुमासेषु अमधुषुचैत्ररहितेषुगदितंउक्तं तथाचोक्तंनारदेनमाघादिपंच
केचौलंहित्वाक्षीणविधुंमधुमिति द्वित्रिपंचोन्मितेब्देद्वितीयेतृतीयेपंचमेवर्षेस्वाचाराद्वा स्वकुलाचारतोवा उक्तंचकात्यायनगृह्ये सांवत्सरिक-
स्यचूडाकरणंतृतीयेवाप्रतिहतेषोडशवर्षस्यकेशांतोयथामंगलंवासर्वेषामिति सांवत्सरिकस्यअतिक्रांताब्दस्येतिहरिहरमिश्रैर्व्याख्यानंकृतं

तथाचषड्गुरुशिष्यः आद्येब्देकुर्वतेकेचित्पंचमेन्येद्वितीयके उपनीत्यासहैवेतिविकल्पःकुलधर्मतइति सगर्भायदिभवतिजननीत्यत्रनोकार्यमेतत् अ
त्रउक्तवर्षेषुद्वित्रिपंचाब्देषुजननीकुमारस्यमातायदिसगर्भाभवतिस्यात्तदाएतच्चौलंनोकार्यं पंचमाब्दादूर्ध्वंगर्भिण्यांसत्यामपिकार्यमित्यर्थःसि
द्धं अत्रनारदः सूनोर्मातरिगर्भिण्यांचूडाकर्मनकारयेत् पंचाब्दात्प्रागथोर्ध्वंतुगर्भिण्यामपिकारयेत् उपनयनेनसहक्रियमाणेनदोषइत्याह सा
कंयत्रोपनीत्याक्रियतइहतदायन्निरोधोनहिस्यादिति यत्रउपनीत्यासाकंउपनयनेनसहक्रियतेतदाइहास्मिन्चौलेअयमुक्तोनिरोधश्चैत्रमा-

चौलंमाघादिपंचस्वमधुषुगदितंद्वित्रिपंचोन्मितेब्देस्वाचाराद्वासगर्भायदिभवतिजननीत्यत्रनोकार्यमेतत्

समाद्गर्भलक्षणोनत्वेवस्यात् तदुक्तंतेनैव सहोपनीत्याकुर्याच्चेत्तदादोषोनविद्यतेइति अंबार्तवेनिषेधमाह जन्यार्द्रबार्तवेदोव्रतमुपयमनं-
चाविशुद्धेःशुभार्थीइति अंबार्तवेमातृरजसि अदःअनंतरोक्तंचौलमित्यर्थः व्रतंमौंजी उपयमनंविवाहः आविशुद्धेःशुद्धिपर्यंतंशुभार्थीनरः एतत्त्रयं
जह्यात् नकुर्यादित्यर्थः तथाचमनुस्मृतौ उद्वाहव्रतचूडासुमातायदिरजस्वला तदानमंगलंकार्यंशुद्धौकार्यंशुभेप्सुभिः अन्यमुहूर्तालाभेकारि
कानिबंधेशांतिकमुक्तं अलाभेसुमुहूर्तस्यरजोदोषेतुसंस्थिते श्रियंसंपूज्यतत्कुर्यादुत्रहत्याभयंकरीं हैमींमाषमितांपद्मांश्रीसूक्तविधिनार्चयेत्

त् प्रसूत्त्वंपायसंहुत्वाभिषिच्यशुभमाचरेत् सूतिकोदक्ययोःशुद्धोगांदद्याद्धेमपूर्वकं प्रासकर्मणिशुद्धिःस्यादितरस्मिन्नशुध्यतीति उदक्यारजस्वला ८ अ
थवर्णविशेषणवारविशेषंतथानक्षत्राणिलग्नबलंचवृत्तेनाह वर्णैर्ब्राह्मणादिभिः यथाक्रमेणइनारार्किशनिषुचौलकर्मकार्यमित्यन्वयः इनःसूर्य
आरोभौमः आर्किःशनिः शनिःप्रसिद्धः तेष्वित्यर्थः एतदुक्तंभवति विप्रेणरविवारे क्षत्रियेणभौमवारे वैश्येनशनिवारे शूद्रेणापिशनिवारे चौलंकर्तव्य
मित्यर्थः शूद्रस्यद्वादशसंस्काराउक्ताः वेदोव्रतोपनयनंमहानाम्नीमहाव्रतं विनाद्वादशशूद्राणांसंस्कारानाममंत्रतइति निखिलैरितिनिखिलैश्चतु-

साकंयत्रोपनीत्याक्रियतइहतदायंनिरोधोनहिस्याज्जन्याद्दंबार्तेवेदोव्रतमुपयमनंचाविशब्दैःशुभार्थी ८

भिर्वर्णैरविशेषेणज्ञत्रयेबुधत्रयेशुक्लसोमेशुक्लपक्षगतसोमवारेकार्यं कृष्णपक्षेसोमवारोतिनिंदितःक्षीणत्वात् अत्रनारदः अपर्वरिक्तातिथिषु-
शुक्रेज्यज्ञेंदुवासरेइति बृहस्पतिः सोमवारःसितेपक्षेकृष्णपक्षेविगर्हितः बुधवारःशुभःप्रोक्तःपापग्रहयुतेबुधे पापग्रहाणांवाराद्यौविप्राणांशुभ
दोरविःक्षत्रियाणांक्षमासूनुर्विट्शूद्राणांशनिःशुभइति कैः ध्रुवांत्यद्व्यादित्यशाक्रेंदुभिः अंत्याद्वेइतिध्रुवांत्यरेवत्यश्विन्यौ द्व्यादित्यंपुनर्वसुपुष्यौ शाक्रं
ज्येष्ठाइंदुर्मृगः तैःपुनःकैः इनहरितस्त्रित्रिभैः इनोहस्तः हरिःश्रवणः ताभ्यांत्रित्रिभैः हस्तात्त्रिभिः श्रवणात्त्रिभिरित्यर्थः तथाचनारदः दस्रादि

तीज्यचंद्रेंद्रपूषभानिशुभान्यतः चौलकर्मणिहस्तर्क्षात्त्रीणित्रीणिचविष्णुभादिति धूनेर्कारार्किशुक्राः अत्रचौलेमृत्युदास्युः धूनेसप्तमेअर्कारार्किशुक्राःअर्कः
सूर्यःआरोभौमः अर्कस्यापत्यमार्किःशनिःशुक्रःप्रसिद्धः एतेचत्वारोमृत्युदाइति चतुर्णांसमानंफलमुक्तं वसिष्ठेनात्रविशेषफलमुक्तं जामित्रेभास्करेक्षौरेमृ
त्युस्याद्भूमिजेतथा शुक्रेसौख्यविनाशस्यात्मंदभाग्यंशनैश्चरेइति अत्रचतुर्णामपिसामान्येनमृत्युफलमुक्तं तद्दारिद्र्यान्मरणंवरमितिन्यायेननदोषः गतक
विनिखिलामृत्युगामृत्युदास्युः गतःकविःशुक्रोयेभ्यस्तेगतकवयः तेचतेनिखिलाश्चशुक्ररहिताःसर्वेमृत्युगाःअष्टमगामृत्युदास्युः अत्रबृहस्पतिः अ

कार्यंवर्णैरिनारार्किशनिषुनिखिलैर्ज्ञत्रयेशुक्लसोमेध्रुवांत्यद्व्यादित्यशाक्रेंदुभिरिनहरितस्त्रित्रिभैश्चौलकर्म

ष्टमस्थानगाःसर्वेनेष्टाःशुक्रविवर्जिताः शुक्रस्तुनिधनेक्षौरेसर्वसंपत्प्रदःशिशोरिति व्यब्जाःसंतोत्यइष्टाः विगतःअब्जःचंद्रोयेभ्यस्तेव्यब्जाः एवंविधाःसं
तोसद्ग्रहाः चंद्ररहिताःसद्ग्रहाःअंत्येद्वादशेइष्टाःशोभनाःस्युः नारदः चौलान्नप्राशनेशस्ताःसौम्यारंध्रव्ययोपगाइति अन्यच्च ननैधनेभेशीतांशो-
षष्ठाष्टांत्यविवर्जितइतितस्यैववचनं अन्यल्लग्नबलंपूर्ववत् त्यजगुहशशिनौरात्रिसंध्येचरिक्ताः गुहःषष्ठी शशीपौर्णिमास्यष्टमन्यत् क्रूरवा
रंनिशांरिक्तांषष्ठींसंध्यांचजन्मभं सद्भिर्विवर्जयेदेतन्नारदस्यवचोयथेति ९ अथप्रसंगात्क्षौरनिर्णयंसार्धवृत्तेनाह भुक्तइति भुक्तःकृ

तभोजनः अभ्यक्तः कृताभ्यंगः उपवासी प्रसिद्धः ईश्वरजनो राजसेवकः समर्थो वा युवतिः स्त्री सौभाग्यवती प्राग्वयस्काः प्रथमवयस्काः पंचाशद्वर्षपूर्वं तं पूर्ववयः योगी राजयोगी गीतादौ प्रसिद्धः यात्रायुद्धोन्मुखाः यात्रा प्रयाणं युद्धं प्रसिद्धं तौ प्रति ये उन्मुखाः प्रचलिताः यात्रोन्मुखा युद्धोन्मुखाश्चेत्यर्थः कृतः दिनविधिः आन्हिकं यैः ते कृतदिनविधयः अस्त्यंबको जीवत्पितृकः तेन मुंड्याः मुंडनार्हा न भवंति अवश्यकार्यादृते इत्युत्तरार्धोक्तमत्रानुसंधे-

धूनेर्कारार्किशुक्रागतकविनि रिक्तासूत्यगासूत्कदास्फूर्व्यजाः संतोत्यइ ष्टास्त्यजगुहृश्शशिनोरात्रिसंध्येचरिक्ताः ९ भुक्ताभ्य
क्तोपवासीश्वरजनयुवतिः प्राग्वयस्काश्च योगी यात्रायुद्धोन्मुखा यत्कृतदिनविधयोऽस्त्यंबकास्तेन मुंड्याः सीमंतोर्ध्वंन पत्यु
र्नखकचलवनंदूरदेशप्रयाणं वृक्षछेदः समुद्रप्लुतिमृतहरणे स्यादृतेवश्यकार्यात् १०

यं यत्रावश्यं मुंडनकारणं भवति तत्रावश्यं मुं
ड्याः अथ क्षौरनिषेधप्रसंगाद्गुर्विणीपतेर्निषिद्धं सापवादमाह सीमंतोर्ध्वमिति सीमंतोर्ध्वे सीमंतोन्नयनादूर्ध्वं पत्युः कृतसीमंतसंस्कारायाः पत्युर्भर्तुरवश्य कार्यादृतेन नखकचलवनादिकं न स्यात् नखकचलवनं नखकेशछेदनं अन्यत्स्पष्टं अवश्यकार्यादृते तेन स्यादित्यनेन आवश्यकेन दोष इत्यर्थः सिद्धं यथा पितृमरणे क्षौरादि देशविप्लवे देशांतरगमनं इत्यादि विचारणया आवश्यकेन दोष इत्यर्थः कृताग्न्याधानस्य मुंडनपक्षांगीकारे मुंडनमावश्यकं मासि मास्यु

पासनीकस्य पक्षे पक्षेग्निहोत्रिण इति १० अथोक्तेभ्योन्येषां क्षौरार्थं नक्षत्रादिकमाह चौलोक्तभादौ क्षौरं गदितं प्रोक्तं चौलार्थमुक्तश्चौलोक्तः सचा सौ भादिश्च तस्मिन्नक्षत्रतिथ्यादिकाले क्षौरं गदितं प्रोक्तम् अथ क्षौरनिमित्तान्याह रविक्षेत्रगंगाध्वराग्न्याधाने पित्रोर्विनाशेत्यादि रविक्षेत्रं भास्करक्षेत्रं गंगा प्रसिद्धा अध्वरो यागः अग्न्याधानं अग्निहोत्रं तस्मिन् पित्रोर्विनाशो मरणं तस्मिन् द्विजनृपकथने ब्राह्मणाज्ञायां राजाज्ञायां च सत्यां सर्वदा क्षौरं इष्टं स्यात् क्षौरे नक्षत्रादिनियमो नास्तीत्यर्थः तदुक्तं वृत्तशते भुक्ताभ्यक्तनिरासनैरित्यादि रत्नमालायां आज्ञया नरपतेर्द्विज-

क्षौरं चौलोक्तभादौ गदितमथ रविक्षेत्रगंगाध्वराग्न्याधाने पित्रोर्विनाशे द्विजनृपकथने सर्वदा क्षौरमिष्टम्

न्मनामित्यादि बृहस्पतिः राजकार्ये नियुक्तानां नराणां भूपसेविनां श्मश्रुलोमनखछेदे नास्ति कालविशोधनं ज्योतिर्निबंधे राजयोगी प्रारंभे च मातापित्रोश्च जीवितोः मुंडनं सर्वतीर्थेषु न कुर्याद्गुर्विणीपतिः स्मृत्यंतरे सिंधुस्नानं द्रुमछेदं वपनं प्रेतवाहनं विदेशगमनं चैव न कुर्याद्गुर्विणीपतिः क्षौरं नैमित्तिकं कुर्यान्निषेधे सत्यपि ध्रुवं पित्रोः प्रेतविधानं च न दोषस्तत्र विद्यते गंगायां भास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्मृतेहनि आधाने सोम

पानेचषट्सुक्षौरंविधीयते अंतर्वत्न्यांतुजायायांतीर्थेक्षौरंनकारयेत् प्रेतवाह्यादिकंनैवसीमंतोन्नयनादनु पंचाशद्वायनात्पूर्वंक्षौरंनैमित्तिकंविना नकुर्यात्तत-
ऊर्ध्वंतुस्वेच्छयावपनंचरेत्इति अथाक्षरारंभंव्रताद्वैनाह मित्रत्र्यर्केति मित्रादिभिर्नक्षत्रैः जन्मतः पंचमेवर्षेव्रताद्व्रतबंधात्प्राक्प्रथमंविद्यारं-
भोक्तकालेवक्ष्यमाणलक्षणेअक्षरविधिः प्रथमाक्षरारंभविधिः शुभःस्यादित्यध्याहारः कस्मिन्सति सौम्यसंज्ञेअयनेअर्केसति कथंभूतेसौम्यसं-

मित्रत्र्यर्कादितीद्रांतिमहरितुरगैः पंचमेब्देव्रतात्प्राक्विद्यारंभोक्तकालेक्षरविधिरघटेसौम्यसंज्ञेयनेर्के ११

ज्ञेअयने अघटे नविद्यतेघटोयस्मिन्तथा तस्मिन्कुंभरहितउत्तरायणेत्यर्थः ब्रह्मतुल्येअयनलक्षणं कर्किमृगादिषट्केतेचायनेदक्षिणसौ-
म्यायनेस्तइति मित्रमनुराधा त्र्यर्कंहस्तत्रयं अदितिःपुनर्वसूः इंद्रोज्येष्ठा अंतिमंरेवती हरिःश्रवणः तुरगोश्विनी शेषंप्रथममेवव्याख्यातं व्रतात्प्रागि
त्यनेनव्रतबंधादुपरिनिषेधोअर्थसिद्धः पंचमेवर्षेपठणरूच्याव्रतबंधोग्रेवक्ष्यति तथाचोक्तंबृहस्पतिना द्वितीयजन्मतःपूर्वमारभेताक्षरान्सुधी
रिति नृसिंहः अक्षरस्वीकृतिःप्रोक्ताप्राप्तेपंचमहायने उत्तरायणगेसूर्येकुंभमासंविवर्जयेदिति ११

अथब्रह्मक्षत्रविशांमुख्यंगौणंचव्रतबंधकालंवृत्तेनाह विप्रादेरिति गर्भतः गर्भाधानाज्जन्मतोवाअष्टशिवरविमितेअब्देविप्रादेर्व्रतंस्यात् विप्रस्याष्ट
मे क्षत्रियस्यशिवमितेएकादशेवर्षेस्यात् वैश्यस्यरविमितेद्वादशेवर्षेस्यात् अत्रस्वस्ववर्षेजीवेगुरौअनिष्टेअशुभेसत्यपिव्रतंकार्यं क्वअनिमिष
रविमधौ अनिमिषेरविःअनिमिषरविः अनिमिषरविणाविशिष्टोमधुः अनिमिषरविमधुः तस्मिन्मीनस्थेरवौसतिचैत्रेव्रतंकर्तव्यमित्यर्थः अ

विप्रादेर्गर्भतोब्देष्टशिवरविमितेजन्मतोवाव्रतंस्यादत्रानिष्टेपिजीवेनिमिषरविमधौकार्यमब्दस्यदार्ढ्यात्

ब्दस्यदार्ढ्यात् वर्षबलात् तदुक्तंसंग्रहे शुद्धिर्नविद्यतेयस्यवर्षेप्राप्तेष्टमेयदि चैत्रेमीनगतेभानौतस्योपनयनंशुभं जन्मभादष्टगेसिंहेनीचेवा
शत्रुभेगुरौ मौंजीबंधःशुभःप्रोक्तश्चैत्रेमीनगतेरवौ अशुभेब्देग्रहाःसर्वेशुभगोचरगाअपि शांतिभावाच्छुभंनैवयात्यब्दःकालमृत्युवत्इ-
ति अथगौणकालफलमाह स्वाब्दादूर्ध्वंक्रमादिति स्वाब्दात्स्ववर्षादूर्ध्वंक्रमात्आद्विगुणितशरदः द्विगुणिताचासौशरच्चद्विगुणित-

शरद्वर्षे तांमर्यादीकृत्येति तथातस्याः अब्दक्रमेणनिंद्यं तद्यथाब्राह्मणस्याष्टमंवर्षंमुख्यंतद्विगुणितंषोडशं अष्टवर्षात्षोडशवर्षपर्यंतंब्राह्मण-
स्य एकादशवर्षात्द्वाविंशवर्षपर्यंतंक्षत्रियस्य द्वादशवर्षाच्चतुर्विंशतिवर्षपर्यंतंवैश्यस्य अब्दक्रमेणोत्तरोत्तरंनिंद्यं अर्थादतऊर्ध्वंअ-
नधिकारिणोभवंति तदुक्तंसंग्रहे नृपा १६ द्रुति २२ जिना २४ ब्दांतंनातिकालस्ततः परं पातित्यंस्यादग्रजादेर्व्रात्यस्तोमोविशोधनमि
ति तथाचकात्यायनगृह्ये आषोडशाद्ब्राह्मणस्यानतीतः कालोभवत्याद्वाविंशाद्राजन्यस्याचतुर्विंशाद्वैश्यस्यातऊर्ध्वंपतितसावित्री

स्वाब्दादूर्ध्वंक्रमादाद्विगुणितशरदोनिंद्यमब्दक्रमेणपंचाष्टांकाब्दतोवाप्रपठनरुचितः शस्तमेषांतदाहुः १२

काभवंतिनैनानुपनयेयुर्नाध्यापयेयुर्नयाजयेयुर्नचैभिर्व्यवहरेयुः कालातिक्रमेनियतवत्त्रिपुरुषंपतितसावित्रीकाणामपत्येसंस्कारोनाध्यापनंते
षांसंस्कारेप्सुर्व्रात्यस्तोमेनेष्ट्वाकाममधीयीरन्व्यवहार्याभवंतीतिवचनादिति अथस्वाब्दात्प्रागपिअध्ययनोत्सुक्याद्युपनयनकालमाह पंचा
ष्टांकाब्दतोवेति पंचमाष्टमनवमवर्षेभ्यः सकाशादेषांब्रह्मक्षत्रविशांक्रमेणप्रपठनरुचितः वेदादिपठणउच्यात द्रुतंशस्तमाहुर्मुनयः उक्तंचसंग्रहे
ब्रह्मवर्चसमूर्जश्चविद्यायुः श्रीर्यशः सुखं विप्रादेरुपनीतस्यपंचाष्टांकाब्दतःफलम् १२ ७ ७ ७ ७

अथात्रगुरुबलाबलंश्लोकेनाह राशेरिति राशेर्जन्मराशेःसकाशात्षट्त्र्याद्यखस्थोगुरुः इहास्मिन्व्रतबंधेपूजयाशुभदः स्यात् षट्षष्ठं त्रितृतीयं
आद्यंजन्मराशिः खंदशमं एषुतिष्ठतीतितथा तथापिपूजयापि प्रांत्योद्वादशः अंबुश्चतुर्थः अष्टमः नशुभदः स्यात् पूजयापिअशुभदः स्यादित्यर्थः स
यदिनिजगृहगः स्वगृहगः धनुर्मीनगइत्यर्थः तुंगगोवायदिभवतितदाइहदुष्टस्थानेषुवर्तमानः शस्तः स्यात् अस्यतुंगंकर्कटः तदुक्तंबृहज्जातके
अजवृषभमृगांगनाकुलीराझषवणिजौचदिवाकरादितुंगाः दश १० शिखि ३ मनुयुक् २८ तिथीं १५ द्रियांशै ५ स्त्रिनवक २७ विंशतिभि २०

राशेःषट्त्र्याद्यखस्थोगुरुरिहशुभदः पूजयास्यात्तथापिप्रांत्योंबुस्थोष्टमोनोयदिनिजगृहगस्तुंगगोवापिशस्तः
एवंकन्यर्क्षतः स्यादतितरगुणिनोलब्धयेवातिकालेनिष्टोपीह द्विरर्च्योष्टमभवनगतः शोभनः स्यात्त्रिरर्च्यः १३

श्चतेस्तनान्वाइति अर्थादुक्तस्थानेभ्योन्यस्थानगः शुभदः स्यात् एवंकन्यर्क्षतः स्यात् कन्यर्क्षतः कन्याराशेःसकाशात् एवमुक्तवत् शुभाशुभः स्या
त् अतितरगुणिनोवरस्यलब्धयेअतिकालेवा अनिष्टोपिगुरुर्द्वादशश्चतुर्थोष्टमः द्विरर्च्यः षट्त्र्याद्यखस्थस्यशास्त्रेयापूजोक्तातत्प्रमाणतोद्विरर्च्यः
तेनद्विगुणार्चनेनशोभनः स्यात् एवंसामान्येनोक्त्वा अष्टमस्यविशेषमाह अष्टमभवनगतः त्रिरर्च्यः तेनशोभनः स्यात् अत्रबृहस्पतिः झषचाप

कुलीरस्थोजीवोप्यशुभगोचरः अतिशोभनतांदद्याद्विवाहोपनयादिषु व्रतेजन्मत्रिखारिस्थोजीवोपीष्टोर्चनात्सकृत् शुभोतिकालेतुर्याष्टव्ययस्थोद्विगु
णार्चनात् उद्वाहतत्वे कन्यर्क्षाद्विसुतद्युनायनवमेश्रेष्टोगुरुश्चान्यथापूज्योष्टांत्यसुखेतिकालइहतुप्राज्ञैर्द्विरर्च्यःशुभः रिःफांबुत्रिधनाष्टगैर्यदिग्र-
हैः श्रेष्टोपिविद्धोत्यसन्वामाद्विदुइहेष्टदोननिधनेवेधस्त्रिरर्च्यःशुभइति १३ अथगुरोर्वामवेधमाह द्वीष्वायागांकसंस्थोगुरुस्तदाशुभः स्या-

द्वीष्वायागांकसंस्थोव्ययजलनिधनत्र्यष्टगैर्श्चेन्नविद्धः शस्तोनिष्टोपिवामंशुभइहखचरैर्वेधितोनोष्टमस्थः
शुक्रेमाघादिपंचस्विनशुभदिवसेप्राग्दलेन्होव्रतंसत्त्यक्त्वानध्यायरिक्तातिथिमुनिमदनाश्चंद्रभागंप्रदोषम् १४

त् तदाकदायदिव्ययजलनिधनत्र्यष्टगैःखचरैर्नोविद्धःस्यात द्वीद्वितीयं इषुपंचमं आयएकादशं अगाःसप्तमं अंकाःनवमं एतत्संस्थोगुरुः व्ययं
द्वादशं जलंचतुर्थं निधनंअष्टमं त्रितृतीयं अष्टंदशमं एतत्संस्थैःखचरैः यदिनोविद्धोभवतितदाशुभःस्यात् २ ५ ११ ७ ९ १२ ४ ८ ३ १०वे
धितश्चेदशुभइत्यर्थः अनिष्टोपिव्ययजलनिधनत्र्यष्टगोपिवामंविद्धःसन् द्वीष्वायागांकसंस्थैःखचरैः वेधितःसन्नित्यर्थः इहअस्मिन्व्रतबंधे २२
विवाहेवाशुभः नोष्टमस्थः अष्टमस्थोवेधितोनशुभदःस्यादित्यर्थः सोतिकालादौत्रिगुणार्चनेनैवशुभःस्यात् तथाचबृहस्पतिः रजस्वलायदा

कन्यागुरुशुद्धिंनचिंतयेत् अष्टमेपिप्रकर्तव्योविवाहस्त्रिगुणार्चनात् अथोपनयनेमासादिकमाह शुक्रइति शुक्लेशुक्लपक्षेमाघादिपंचमासेषु-
ज्येष्टांत्येषु इनशुभदिवसे इनःसूर्यःशुभाःवर्धमानेंदुगुरुबुधशुक्राः एषांदिवसे तस्मिन्अन्हःप्राग्दलेदिवसस्यपूर्वार्द्धेव्रतमुपनयनंसत्शुभंस्या
त् किंकृत्वा अनध्यायरिक्तातिथिमुनिमदनान्चंद्रभागप्रदोषंत्यक्त्वाअनध्यायाः वक्ष्यमाणाः रिक्तातिथयोचतुर्थीनवमीचतुर्दश्यःमुनिःस
प्तमी मदनस्त्रयोदशी एतान्चंद्रभागः कर्कांशः पापांशादिकंपुरैवनिषेधितं प्रदोषोनध्यायप्रकरणोक्तः तंत्यक्त्वा १४ अथव्रतबंधेनक्षत्रा

शस्तोढ्वीशाग्निशाक्रांतकपितृरहितैःसर्वभैर्मौंजिबंधोवेदेशेज्ञेबलाढ्येगुरुसितकुजविद्संज्ञकावेदपास्युः
स्वर्क्षोच्चांशेषुसौम्याःश्रुतिपतिरपिचेत्केंद्रकोणस्थितास्युर्वर्णीवेदार्थवेत्तापशुगृहधनवानत्रमंदेंत्यसेवी १५

ण्याह स्पष्टं उक्तंच मघाचभरणीज्येष्ठाविशाखाचैवकृत्तिका नक्षत्रपंचकंप्राज्ञैर्नग्राह्यंव्रतबंधने वेदेशेवेदपतौ ज्ञेबुधेबलाढ्येसति
स्थानादिनाबलसमृद्धेसति तेकेवेदेशाइत्यपेक्षायामाह गुरुसितकुजविद्संज्ञकाः क्रमात्वेदपाःवेदाधिपतयःस्युःगुरुः ऋग्वेद-
स्य शुक्रोयजुर्वेदस्य कुजःसामवेदस्य वित्बुधोथर्वणवेदस्य पतिरित्यर्थः लग्नगोचरबलमाह स्वर्क्षोच्चांशेषुसौम्याइति सौ-

न्याः स्वोच्चस्वभागांशेषुवर्तमानाः श्रुतिपतिरपिवेदपतिरपिस्वोच्चस्वभांशेवर्तमानश्चेद्यदिकेंद्रकोणेस्थिताः स्युःस्तदा वर्णीब्रह्मचारीवेदार्थवेत्तास्यात् न केवलंवेदार्थवेत्तास्यात् अपितु पशुगृहधनवान्स्यात् अत्रकेंद्रकोणेशनौमंदेसति अंत्य सेवीअं त्यजसेवकःस्यात् तस्मात्केंद्रकोणेशनिर्नभवितव्यः उक्तंचसंग्रहे केंद्रस्थितैरिनार्यैर्नृपसेवीविट्क्रियोश्चवृत्तिश्च वेदाभ्यासीयज्वाक्रतुकर्ताहीनसेवकोभवतीति १५ अथलग्नभंगानाह चंद्रइति चंद्रःक्रूराःक्रूरग्रहाःविलग्नेतनौ शशिसितततनुपाःषष्ठगेहे शशीचंद्रः सितःशुक्रः तनुपोलग्नपःषष्ठगेहे सितःशुक्रःअं

चंद्रक्रूराविलग्नेशशिसिततनुपाःषष्ठगेहे सितोंत्येसर्वेरंध्रेबटुघ्नाःक्वचतनुगइनःश्रेष्ठउच्चेंदुरेके
विद्यांमौंज्युक्तकालेस्थिरचरहरिजन्युत्तरब्राह्महीनेमौंज्याऊर्ध्वंगणेशंगिरमपिविधिवत्पूजयित्वारभेत १६

त्येद्वादशस्थाने शेषंसकलंसर्वेरंध्रेअष्टमस्थाने एकैकप्रत्येकंबटुघ्नाःबटुमारकाभवंति किंच क्वचित् अन्यलग्नाभावेतनुगःलग्नगःइनःरविःश्रेष्ठः उक्तंचमौंजीपटले शुभदोबलवान्भानुर्लग्नगोदशमस्तथा सर्वशास्त्राधिपोयस्मात्सर्वेषांव्रतबंधने सर्वशास्त्राधिपोभानुःकेचिदूचुर्महर्षयः तस्मादन्यलग्नाभावेलग्नस्थोर्कःप्रशस्यते उच्चेंदुरेकइति एकेमुनयः उच्चेंदुःउच्चस्थश्चंद्रः तनुगश्चश्रेष्ठइतिवदंति तद्वाक्यं चंद्रोदये २३

भिशस्तस्यात्क्षयरोगीसितेतरे सितेपक्षेभवेद्यज्वास्वभेतुंगेविशेषतइति अस्यार्थः सितेतरेकृष्णपक्षेचंद्रोदयेचंद्रयुक्तलग्नेसतिव्रतीअभिशस्तःस्यात् क्षयरोगीचस्यात् अभिशस्तोनाममिथ्याभिशस्तः मिथ्याभिशंसीअनेनेदंपातकंकृतमितियल्लोकामिथ्यावदंतिसोभिशस्तः क्षयरोगीस्यात्इति कृष्णपक्षेलग्नस्थचंद्रफलमुक्तंसितपक्षेभवेद्यज्वेतिवाक्यंस्पष्टं अयंश्लोकःपुनःसंस्कारविषयइवभाति यतोकृष्णपक्षेव्रतबंधेचंद्रस्थफलमुक्तं तस्यदिवाअसंभवात् पुनःसंस्कारार्हस्यतुकर्मलोपभयात् रात्रावपिसंस्कारोविहितोनान्यस्य प्रथमव्रतबंधस्तुसर्वैर्ग्रंथकारैर्दिवैवपूर्वाह्णेविहितोनरात्रौ अतःकारणादिदंवचनंपुनःसंस्कारविषयंप्रतिभाति पुनःसंस्कारनिमित्तानिरासभारोहणादीनिधर्मशास्त्रप्रसिद्धानि तादृशंवाक्यंरत्नमालायां त्रिषट्खगोर्कस्त्रिधनास्तकर्मगश्चंद्रस्त्रिषष्ठाःशनिराहुभौमाः सर्वेचलाभेद्वित्रिकोणकेंद्रगाःशुभाःशुभास्युर्व्रतबंधकालइति अत्रतृतीयस्यषष्ठस्यसूर्यस्यरात्रिगतलग्नेसंभवः नारदेनतुलग्नस्थचंद्रोनिंदितएव तद्वाक्यमेवं स्वोच्चसंस्थोपिशीतांशुर्व्रतिनोयदिलग्नगः तंकरोतिशिशूनिःस्वंसततंक्षयरोगिणमिति अन्यल्लग्नबलंपूर्ववत् अथविद्यारंभंवृत्तार्द्धेनाह विद्यांमौंज्युक्तकालइति मौंज्याऊर्ध्वंमौंज्युक्तकालेविद्यामारभ्यते मौंज्यर्थमुक्तःमौंज्युक्तःसचासौकालश्चतस्मिन्विद्यां वेदंआरभेत् मौंज्याऊर्ध्वमित्यनेनमौंज्याःप्रागनधिकारःसूचितः किंकृत्वा गणेशंगिरमपिसरस्वतीमपिविधिवद्विध्युक्तमार्गेणपूजयित्वा कथंभूतेमौंज्युक्तकाले स्थिरचरहरिजन्युत्तरब्राह्महीने स्थिरचरहरिजंस्थिरलग्नंच

रलग्नंनिसृणामुत्तराणांसमाहारस्त्र्युत्तरं ब्राह्मंरोहिणी एभिर्हीनैरहिते मौंज्यर्थमेतानिगृहीतानि विद्यारंभे अग्राह्याणीत्यर्थः जाड्यंस्थिरेद्व्यंगलग्ने स्तविद्याभिःश्वरेफ्यमेतिश्रवणात् १६ अथकेशांतंमौंजीविमोक्षंचवृत्तार्द्धेनाह केशांतमिति तदुक्तंमनुना केशांतःषोडशेवर्षेब्राह्मणस्यविधीयते राजन्यबंधोर्द्वाविंशेविंशेवैश्यस्यद्व्यधिकेततइति केशांतंकर्मनृपमितशरदिषोडशेवर्षेचौलवत्स्यादित्यार्या आहुः सर्वंचौलोक्तमत्रग्राह्यमित्यर्थः व्रतांत्तेकालेमौंजीविमोक्षमाहुः स्पष्टं अनयोःकेशांतमौंजीविमोक्षयोःगुरुबलंसुधीभिर्नावलोक्यं अथशूद्राणांमौंज्यभावात्छूरिकाबंधं

केशांतंचौलवत्स्यान्नृपमितशरदीत्याहुरार्याव्रतांत्तेकालेमौंजीविमोकंगुरुबलमनयोर्नावलोक्यंसुधीभिः

वृत्तार्द्धेनाह शूद्राणांमौंज्यभावात्तदुदिततिथिभेमौंज्युक्तनक्षत्रे अनस्तभौमेज्यशुक्रैःउदितैः भौमगुरुशुक्रैः व्यारेवारे आरोभौमः तद्रहितवारे लवेनवांशे यत्रकुत्रापिलग्नेभौमनवांशवर्जितइत्यर्थः उपयमविहितेमासिविवाहोक्तमासेविवाहोपयमौसमावित्यमरः आरोभौमइत्यमरः छुरिकाबंधंकटिप्रदेशेछूरिकाबंधनमाहुः तथाचसंग्रहे शूद्राणांराजपुत्राणांमौंज्याभावेस्त्रबंधनम् मौंजीबंधोक्तमिथ्यादौकार्यंभौमदिनंविना नारदः छूरिकाबंधनंवक्ष्येनृपाणांप्राक्करग्रहात् विवाहोक्तेषुमासेषुशुक्लपक्षेप्यनस्तगे जीवशुक्रेचभूपुत्रेचंद्रताराबलान्विते मौं

जीबंधर्क्षतिथिषुकुजवर्जितवासरे तेषांनवांशकेकर्तुरष्टमोदयवर्जिते शुद्धेष्टमेविधौलग्नषडष्टांत्यविवर्जिते धनत्रिकोणकेंद्रस्थैःशुभैस्त्र्यायारिगैःपरैः छूरिकाबंधनंकार्यमर्चयित्वासुरान्पितॄन् अर्चयेच्छूरिकांसम्यक्देवतानांचसन्निधौ ततःसुलग्नेबध्नीयात्कट्यांलक्षणसंयुतां तस्यास्तुलक्षणंवक्ष्येयदुक्तंब्रह्मणापुरा संमितंछूरिकायामंविस्तारेणैवताडयेत् भाजितंगजसंख्यैश्च अंगुलान्परिकल्पयेत् शेषंचैवफलंवक्ष्येध्वजायेधनवान्भवेत् धूमायेमरणंसिंहेजयश्वायेतिरोगिता धनलाभोवृषेत्यंतंदुःखीभवतिगर्दभे गजायेत्यंतसंप्रीतिर्ध्वांक्षेवित्तविनाशनं

शूद्राणांमौंज्यभावात्तदुदिततिथिभेनस्तभौमेज्यशुक्रेव्यारेवारेलवेमास्युपयमविहितेछूरिकाबंधमाहुः १७
इतिमुहूर्तमार्तंडेसंस्कारप्रकरणंसमाप्तम् मिति सर्वत्रत्याज्यप्रकारणोक्तंविलोक्यं अस्मिन्प्रकरणेकर्णवेधवृत्तंविनासर्वाणिस्रग्धरावृत्तानि १७ इतिस्वोक्तमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांगर्भाधानादिसंस्कारप्रकरणं ७ अथविवाहप्रकरणंविवक्षुस्तावत्यदितगुणविचारंद्वादशभिर्वृत्तैराह अतःपरंअत्रग्रंथेसर्वाणिशार्दूलविक्रीडितानि वरःगोत्रकुलादिभिःशुद्धांकांतांकमनीयांकन्यांउद्वहेत् चकाराद्वरोपिएवंविधोभाव्यः गोत्रशुद्धिर्ग्रंथांतरात्ज्ञातव्या कुलमपिपंचसप्तनिर्णयमपिएतद्द्वयंग्रंथांतरात्ज्ञात्वाअन्यदत्रावलोकये-

त् अथयथोत्तरंबलिष्ठं घटितक्रममाह वर्णइति वर्णः १ वश्यं २ भं ३ योनि ४ खेचर ५ गणः ६ कूटं ७ नाडी ८ क्रमाद्यथोत्तरंबलिनःस्युः अहांदूर्ध्वं अष्टादशाधिकंगुणैक्यंयथोत्तरंस्याच्छुभं तत्रादौवर्णलक्षणमाह झषात् मीनात्सकाशात् विप्रसुखाः ब्राह्मणादयोवर्णाः पुनर्गणनयाज्ञेयाः तद्य था मीनोब्राह्मणः मेषःक्षत्रियः वृषोवैश्यः मिथुनः शूद्रः पुनः कर्कोब्राह्मणः सिंहःक्षत्रियइत्यादि इहास्मिन्राशिमेलनेवर्णोत्तमोवरः शुभः स्या त् नान्यथेत्यर्थासिद्धं १ अथवृत्तार्द्धेनवश्यमाह नुःनृराशेःमनुष्यराशेःजलजाजलचराभक्ष्याः तस्यैवविहरयः सर्वेवश्याः विगतःहरिःसिं

अथविवाहप्रकरणप्रारंभोयम् शुद्धांगोत्रकुलादिभिर्गुणयुतांकांतांवरश्चोद्वहेद्वर्णोवश्यभयोनिखेचरगणाःकूटंचना डीक्रमात् वर्णाद्याबलिनोयथोत्तरमहांदूर्ध्वंगुणैक्यंशुभंवर्णाविप्रसुखाझषादिहवरोवर्णोत्तमःस्याच्छुभः १

ह्योयेभ्यःते विहरयः सिंहरहिताःसर्वेवश्याइत्यर्थः हरेःसिंहस्यविकौर्प्याःवश्याः कौर्प्योवृश्चिकः विगतःकौर्प्योयेभ्यस्तेविकौर्प्याः सिंहस्यवृश्चिकरहिताःसर्वेराश योवश्याः अथानंतरोक्तस्यहरेः अलिर्वृश्चिकोनशुभःवैरीत्यर्थः नुःमनुष्यराशेः अब्जहरयोः नेष्टाःस्युः अब्जाःजलजाः हरिःसिंहः एतेनेष्टाः मेलनंन कर्तव्यमित्यर्थः अन्यज्जनात् अन्यत् अस्यभक्ष्यादिकंजनात्ज्ञेयं तद्यथा नुःपुरुषस्यगौर्वश्याभवति अत्रपरस्परंमित्रत्वंदृश्यते तस्मादनयो

मेलनंशुभंस्यात् इदमेवम्लेंछजातीयवधूवरयोर्नशुभं म्लेंछानांगोर्भक्ष्यंइत्येवंलोकप्रचारतोविचारणीयमित्यर्थः राशिस्वरूपंबृहज्जातकवशादवगंत व्यं बृहज्जातके मत्स्योघटीनृमिथुनंसगदंसवीणंचापीनरोश्वजघनोमकरोमृगास्यः तौलीससस्यदहनाप्लवगाच्चकन्याशेषाःस्वनामसदृशाःस्व चराश्चसर्वे अथभयोनीद्वावपिवृत्तेनैकेनाह भगण्येति मिथःपरस्परंवधूवरयोर्भनक्षत्रेवधूनक्षत्राद्वरनक्षत्रंगण्यं वरनक्षत्रात्कन्यानक्षत्रंगण्यं उभेअपिनवभिर्भाजितेकार्ये शेषंत्र्यगशराःत्रिसप्तपंचभवंतितदानसत्स्यात् अथयोनिमाह अश्विभादिति अश्विभात्सकाशात्भानांनक्ष

नुर्भक्ष्याजलजावशाविहरयोवश्याविकौर्प्याहरेरस्यालिर्नशुभोनुरब्जहरयोनेष्टास्युरन्यज्जनात् भगण्यंकहृतेमिथस्त्र्यगशराःशेषंनसच्चाश्विभादश्वेभाव्यहिभोगिनश्ववृकभुङ्मेषाखुभुक्छुंदुराः २

त्राणांअश्वादयोयोनयोभवंति अश्वोअश्विन्याः इभोभरण्याः अविर्मेषः कृत्तिकायाः अहिःसर्पोरोहिण्याः भोगीसर्पोमृगस्य श्वाश्वानःआ र्द्रायाः वृकंउंदुरंभुनक्तीतिवृकभुक्मार्जारः पुनर्वसोः मेषःप्रसिद्धःपुष्यस्य आखुभुक्मार्जारोआश्लेषायाः छुंदुरोद्वौउंदुरोमाघपूर्वाफल्गु न्योः २ गौरुत्तराफल्गुन्याः कालीमहिषीहस्तस्य पशुभुक्व्याघ्रश्चित्रायाः महिषीस्वात्याः पशुद्विट्व्याघ्रः विशाखायाः द्वौमृगौअनुरा

धाज्येष्ठयोः श्वासूलस्य कपिर्वारः पूर्वाषाढायाः द्वौबभ्रूउत्तराषाढाभिजितोः बभ्रूनकुलो कपिर्वानरः श्रवणस्य सिंहोधनिष्ठायाः वाजीअश्वःशतता
रायाः हरिःसिंहः पूर्वाभाद्रपदायाः गौःउत्तराभाद्रपदायाः नागोहस्तीरेवत्याः इतियोनिमभिधाय योनिवैरमाह सिंहश्चइभश्चसिंहेभं सिंहग
जंमहिषाश्वं ओतुखनकं मार्जारोंदुरुं श्वैणंश्वानमृगौ कीशाविवानरमेषं गोव्याघ्रं बभ्रुफणिंनकुलसर्पं इतिवैरं भीरुवरयोः वधूवरयोः प्रे

गोःकालीपश्चभुड्महिष्यथपश्चु द्विट्द्वौमृगौश्वाकपिर्द्वौबभ्रूकपिसिंहवाजिहरिगोनागाःक्रमाद्योनयः
सिंहेभंमहिषाश्वमोतुखनकंश्वैणंचकीशाविगोव्याघ्रंदभ्रुफणीतिभीरुवरयोःप्रेष्येशयोश्चत्यजेत् ३

ष्येशयोः प्रेष्यःसेवकः ईशःस्वामी एतयोश्चत्यजेत् वर्जयेत् ३ अथग्रहवैरवैरंविवक्षुस्तावद्राशिनाथानाह क्रियान्मेषाद्वानांराशीनांईशाः
मेशाःएतेक्रमेणस्युः मंमंगलोमेषस्य शुःशुक्रः वृषभस्येत्यादिस्पष्टं रवेःसूर्यस्यईज्यकुजेंदवोमित्राणि ईज्योगुरुःकुजोभौमः इंदुश्चंद्रः ए
तेरवेर्मित्राणिसुहृदः शनिसितौशत्रू शनिःप्रसिद्धः सितःशुक्रः एतौशत्रूवैरिणौ अर्थादन्येउदासीनाः विधोर्नोरिपुः विधोश्चंद्रस्यरिपु
र्नास्ति सूर्यबुधौमित्रे अन्येसर्वेउदासीनाः कुजस्यभौमस्यवित् बुधोअरिः सूर्येंदुजीवाःहिताःमित्राणि अन्योसमौ ज्ञस्यबुधस्यअर्को २६

स्फुजितौरविशुक्रौहितौमित्रे विधुश्चंद्रः अरिःवैरी अन्येसमाः सूरेःगुरोःसितज्ञौशुक्रबुधौअरीवैरिणौ ४ अर्ककुजेंदवःरविभौमचंद्राःमित्राणि अ
न्येसमाः भृगोःजातः भृगुजःतस्यभृगुजस्यशुक्रस्यरवींदूसूर्यचंद्रौशत्रू मंदज्ञौशनिबुधौहितौमित्रे अन्येसमाःशनेःकुजेंदुरवयःअरयःसितज्ञौमि
त्रे अन्येसमाः अथगणमाह पूर्वास्तिस्रः आर्द्राप्रसिद्धा अंतकोभरणीकःरोहिणी उत्तरास्तिस्रःएतन्नक्षत्रनवकंनरेभवतिनृगणमित्यर्थः

मेशामंशुबुचंरबूशुमगुशाःशोगुःक्रियात्स्यूरवेर्मित्राणीज्यकुजेंदवःशनिसितौशत्रूविधोर्नोरिपुः मित्रेसूर्यबुधौकु
जस्यविदरिःसूर्येंदुजीवाहिताज्ञस्यार्कास्फुजितौहितौविधुररिःसूरेःसितज्ञावरी ४ मित्राण्यर्ककुजेंदवोथभृगु
जस्यारीरवींदूहितौमंदज्ञौत्वशनेःकुजेंदुरवयोनेष्टाःसितज्ञौहितौ पूर्वार्द्रांतककोत्तरंनरिसुरेकोत्यादितीज्यानिलेंदु
श्रुत्यश्विनिमित्रमन्यदसुरंदैत्यैर्नृणांस्यान्मृतिः ५ अर्कोहस्तःअत्यरेवती अदितिःपुनर्वसुःईज्यःपुष्यःअनिलःस्वाती इंदुर्मृगःश्रुतिः
श्रवणःअश्विनीप्रसिद्धा मैत्रंअनुराधा एतन्नक्षत्रनवकंसुरेदेवेभवति देवगणमित्यर्थः अन्यत्कृत्तिका आश्लेषा मघा चित्रा विशाखा ज्येष्ठा मू
लशततारका एतन्नक्षत्रनवकंअसुरेभवति रक्षोगणमित्यर्थः दैत्यैर्नृणांमृतिर्भवति ५ देवासुरयोर्देवदैत्ययोःकलिःस्यात् नृसुरयोःनृ

देवयोर्मध्यंस्यात् स्वयोर्मेलनेसौहृदंस्यात् अथकूटमाह द्विव्ययकेद्विर्द्वादशेनैस्व्यंनिस्वस्यभावोनैस्व्यंनिर्द्धनत्वंस्यात् षडष्टकेविपत्मरणंस्यात् वैपु-
त्र्यमर्थांकके अर्थांकके पंचमेनवमेवैपुत्र्यंअनपत्यत्वंस्यात् शेषेउर्वरितेतृतीयेकादशेचतुर्थदशमेउभयसप्तमेएकर्क्षेविविधार्थाः धनपुत्रपश्वादयः
स्युः कथंभूतेशेषे विभैकचरणे विगतंभैकचरणंनक्षत्रैकचरणंयस्मात्तथातस्मिन्नक्षत्रैकचरणेकूटेअनिष्टंफलंश्रूयते एकराशौशुभोद्वाहएक-
भांशेमृतिप्रदइति एकऋक्षस्यचत्वारोभेदाः एकराशिर्भिन्नर्क्षं एकर्क्षंभिन्नराशिः एकराशिनक्षत्रभिन्नचरणं एकराशिनक्षत्रचरणंचेति चत्वारो-

स्याद्देवासुरयोःकलिर्नृसुरयोर्मध्यंस्वयोःसौहृदंनैस्व्यंद्विव्ययकेषडष्टकविपद्वैपुत्र्यमार्थांकके शेषेर्थावि
विधाविभैकचरणेभिन्नर्क्षराश्यैककंभिन्नांश्यैकभमेतयोर्गणखगौनाडीनृदूरंचन ६

भेदाः तत्रएकराशिनक्षत्रचरणंनिंदि-
तं विभैकचरणइति अथशुभकूटेयद्भिन्नर्क्षराश्यैककंराश्यैकत्वं यच्चभिन्नांश्यैकभंएतयोर्गणखगौनाडीनृदूरंचन अत्रकिमपिनावलोक्यंशुभ
मित्यर्थः नृदूरंवक्ष्यमाणं भिन्नांश्यैकभमित्यत्रभेदद्वयमागतंभवति एकर्क्षभिन्नराशिकं अपरंएकराशिनक्षत्रभिन्नचरणं तस्मात्एकराशिनक्ष- २७
त्रचरणंत्यक्त्वात्रिषुभेदेषुगणादिकंनचिंतयेत् तत्रगणादिदोषेसत्यपिशुभंस्यादित्यर्थः उक्तंचबृहस्पतिना एकराशौपृथक्धिष्ण्येपृथग्राशौतथै-

कभे गणनाडीनृदूरंचग्रहवैरंनचिंतयेत् कालनिर्णये दंपत्योरेकनक्षत्रेभिन्नपादेशुभावहं दंपत्योरेकपादेतुवर्षांतेमरणंध्रुवमिति ६ अथग्राह्यषट्-
काष्टकंद्विर्द्वादशंचाह षट्काष्टेसतिसमभंकर्ककन्यादिचेद्यदिषष्ठसहितंस्यात्तदाशोभनंस्यात् ग्राह्यंस्यादित्यर्थः तद्यथा वृषःसमभंतस्मात्स-
काशात्षष्ठेनतुलाधरेणसहितंयदिभवतितदाग्राह्यंस्यात्इत्यर्थः तत्स्वामिनोर्मैत्र्यभावात् समभंअष्टमेनसमंनग्राह्यं एवमेवग्राह्याग्राह्यंविलो-

षट्काष्टेसमभंचषष्ठसहितंचेच्छोभनंस्यात्समंभंद्विर्द्वादशकेद्वितीयसहितंश्रेष्ठंस्त्रियायुग्घरिः मूलेंद्रार्कभपाश्यजैक-
चरणादित्यार्यमेशाश्विभैर्याम्यंद्वीज्यभमित्रभाग्यवसुभत्वाष्ट्राब्रह्विर्बुध्न्यभैः ७ अन्त्यैर्नाड्यइहैकनाडिनवकेस्यातांहि
भैचेन्मृतिर्गोद्वादक्षिणतःक्वचिन्नृपसुरेवपार्श्वैकनाडीहिता मैत्र्याद्विव्ययमर्थनंदमपिसत्षट्काष्टकंवश्यतःषड्भि
स्त्रीन्नृगणावरोस्त्रपगणाःसत्कूटमैत्र्यौस्तदा ८

कयेत् अथग्राह्यंद्विर्द्वादशंचाह द्विर्द्वादशकेसमभंद्वितीयसहितंयदाभवतितदाश्रे-
ष्ठशोभनंस्यात् विपरीतअसत् अत्रसिंहेविशेषमाह स्त्रियायुग्घरिरिति विषमोपिसिंहः स्त्रियाकन्ययायुक्तयुक्तः श्रेष्ठः अथनाडीमाह मूलेतिअत्र
श्लोकेतृतीयांते स्त्रिभिःपादैस्तिस्रोनाड्यः सूचिताः मूलंप्रसिद्धं इंद्रोज्येष्ठा अर्कभंहस्तः पाशीशततारका अजैकचरणापूर्वाभाद्रपदा आदि-

त्वंपुनर्वसुः अर्यमाउत्तराफाल्गुनी ईशआर्द्रा अश्विभंअश्विनी एभिर्नक्षत्रनवकैरेकनाडीभवति याम्यंभरणी इंदुर्मृगः ईज्यभंपुष्यः मित्रंअनुराधा भाग्यभंपूर्वाफाल्गुनी वसुभंधनिष्ठा त्वाष्ट्रंचित्रा अंबुपूर्वाषाढा अहिर्बुध्न्यंउत्तराभाद्रपदा एभिर्नवनक्षत्रैरेकनाडीभवति अन्यैरुर्वरितैर्नक्षत्रैरेकनाडीएवंतिस्रोनाड्योभवंति इहविवाहविषयेयदाएकनाडीनवकेद्विभेवधूवरयोर्भिन्नक्षत्रेचेत्स्यात्तदामृतिर्मरणंस्यात् अथगौतम्यादिदक्षिणेदेशेक्षत्रियादीनांच अन्यवध्वाअलाभेगतिमाह गोदादक्षिणतः गोदागौतमीतस्याः दक्षिणतः दक्षिणेदेशेसर्ववर्णेनृपसुखेक्षत्रियादौसर्वदेशस्थेक्वचित् अन्यकन्यायाः अलाभेसति पार्श्वैकनाडीहिता शुभास्यान्नमध्यनाडी उक्तंचरत्नकोशे अग्रनाडीव्यधेभर्तामध्यमनाडीव्यधेद्वयं पृष्ठनाडीव्यधेकन्याम्रियतेनात्रसंशयः समासन्नेव्यधेशीघ्रंदूरव्यधेचिरेणतु व्यधांतरभमानेनवर्षैदुष्टंप्रजायतइति ब्राह्मणविषयं जठरेनिर्धनत्वंचगर्भेमरणमेवच पृष्ठेदौर्भाग्यमाप्नोतितस्मात्तांपरिवर्जयेदिति ज्योतिःप्रकाशे निधनंमध्यनाड्यांचदंपत्योर्नैवपार्श्वयोः अथव्यवस्थानत्रैर्वोक्ता करग्रहेपृष्ठनाड्योननिंद्येइतियद्वचः तत्क्षत्रियादिविषयंगौतमीयाम्यतस्तथेति अथपूर्वोक्तानांद्विर्द्वादशानांशुभत्वमाह मैत्र्येति मैत्र्याग्रहमैत्र्याद्विव्ययंद्विर्द्वादशंअर्थनंदंपंचमनवमंसत्शुभंस्यात् वश्यादिषड्भिः षट्काष्टकंशुभंस्यात् वश्यभयोनिखेचरगणनाडिभिः षडष्टकंशुभंस्यादित्यर्थः अथयदास्त्रीनृगणावरोस्त्रपगणोरक्षोगणः स्यात्तदातन्मेल-

नंसत्कूटमैत्र्योः सत्योः शुभंस्यात् ७ ८ अथयदारक्षस्त्रीरक्षोगणस्त्रीनृपुमान्नृगणःपुरुषःस्यात् तदावशसुखैः षड्भिःवश्यभयोनिखेचरकूटनाडीत्यैः षड्भिर्युतंतन्मेलनंशुभंस्यात् अथनृदूरंसापवादमाह स्त्रीनक्षत्रात् नाइतिनृनक्षत्रंयदिनिकटेसमीपेभवतितदानृदूरंस्यात् कथंभूतंनृदूरंअशुभं अशुभफलदं इदंनृदूरंखेटोडुमैत्र्योः सत्योः शुभंस्यात् उडुमैत्रीनक्षत्रमैत्रीयोनिमैत्रीतियावत् अथसंकटेदुष्टकूटादौदानमाह द्व्यर्केति द्व्यर्के-

रक्षस्त्रीनृपुमान्यदावशसुखैः षड्भिर्युतंशोभनंस्त्रीभान्नानिकटेनृदूरमशुभंखेटोडुमैत्र्योःशुभम्
द्व्यर्केताम्रसुवर्णमष्टरिपुकेगोयुग्ममर्थांककेरौप्यंकांस्यमथैकनाडियुजिगोस्वर्णादिदत्वोद्वहेत् ९

द्विर्द्वादशेताम्रसुवर्णादिदत्वाउद्वहेत् अष्टरिपुकेषडष्टकेगोयुग्मंगोमिथुनंदत्वाउद्वहेत् अर्थांककेपंचमनवमेरौप्यंकांस्यंदत्वोद्वहेत् अथएकनाड्यांदानमाह एकनाडीयुजिगोस्वर्णादिदत्वोद्वहेत् एकनाडीयोगेगोस्वर्णान्नवस्त्राणिबहूनिदत्वोद्वहेत् राजमार्तंडे षडष्टकेगोमिथुनंप्रदद्यात्कांस्यंसरौप्यंनवपंचमेच नाड्यांतुधेन्वन्नसुवर्णवस्त्रंद्विर्द्वादशेब्राह्मणतर्पणंच उद्वाहतत्वे ताम्रंहेमधनव्ययेरजतयुक्कांस्यंशरांकेद्वयं गांदद्याच्चषडष्टकेद्विजभुजिंस्वर्णंचनाडीयुताविति ९

अथगुणविचारंत्रिभिर्वृत्तैराह तत्रादौवर्णगुणविचारमाह वर्णैक्यवरोत्तमेभूरेकोगुणोज्ञेयः वर्णयोरैक्यंयस्मिन्यदितेनदूर्णैक्यंवरउत्तमोयस्मिन्त
इरोत्तमंचउभयत्रापिएकैकोगुणोज्ञेयः अर्थाद्धीनवरेगुणाभावः उक्तंचज्योतिर्निबंधे एकोगुणःसमेवर्णेतथावर्णोत्तमेवरं हीनवर्णेगुणःशून्यंकेप्या
हुःसदृशेदलमिति अथवश्यगुणविचारमाह वशभक्ष्येअर्द्धएकस्यार्द्दगुणः वशभक्ष्यंयथा मनुष्याणांजलजावशाभक्ष्याश्चतत्र अर्धगुणो
ग्राह्यः एतच्चुद्विजादौज्ञेयं द्विजादयस्तुकदाचिच्छ्राद्धेपाठीनजातीयमत्स्यभक्षकाभवंतिनसर्वेषां तस्माद्धूवरजातिविचार्ययोजनीयं हीन-

भूर्वर्णैक्यवरोत्तमेथवशभक्ष्येर्द्धद्वयंमित्रयोः स्वंवैराशनकेधरारिवशकेथोसद्भयोरग्नयः

जातौशून्यं यतःस्वंवैराशनकेइत्यस्मिन्नेवश्लोकेउक्तत्वात् एवमेवसिंहस्यसर्वेवश्याःभक्ष्याश्चभवंति तत्रमनुष्याःवैरभक्ष्यं वृश्चिकस्तुवैरी अन्ये
वशभक्ष्यं अथमित्रयोःपरस्परंसुहृदोःद्वयंगुणद्वयंज्ञेयं तत्रविचारः स्वजातौमित्रत्वंप्रकटं मनुष्याणांमेषवृषाश्वमृगैःसहमित्रत्वं तत्रहीनजा
तीयानांपशवोवशभक्ष्यं तत्रार्धगुणःअन्यत्रद्वयं अथअरिवशकेधराएकोगुणः अरिवशकंयथामनुष्याणांवृश्चिकःसिंहवृश्चिकयोर्नित्यंवै- २९
रं वृश्चिकदष्टःसिंहोमरणमाप्नोतीति लोकेप्रसिद्धं तस्मादत्रगुणाभावःप्रथमंवशभक्षणेअन्यज्जनादित्युक्तं तस्मात्सुबुद्धिभिर्विचार्यवक्त-

व्यं ममात्रवश्यविचारणेबुद्धिरेवंस्फुरिता अत्रयद्दुरुक्तंतद्बुधैःशोधनीयं ननुवश्यभक्षणेकौर्थ्योनवश्योहरेरित्येवोक्तं त्वयाकथमुक्तंसिंहस्यमनु
ष्यावैरिभक्ष्यमिति सत्यं तच्छ्लोकोक्तलक्षणंसर्वसामान्यमस्ति अतएवोक्तंग्रंथकर्त्राअन्यज्जनादिति सिंहस्तुनरगजादिप्रतापमारणेऽस्तु

मिश्रेतच्छकलंत्वथातिसुहृदोर्वेदास्त्रयोमित्रयोरेकःस्याद्द्विषतोःस्वभावगुणयोर्द्वौस्वंमहद्वैरिणोः१०

स्तुकः अन्येषांमारणेउदासीनः असदृशत्वात् उक्तंच वैरवश्येगुणाभावोद्वयोःसख्येगुणद्वयं वशवैरेगुणश्चैकोवशभक्ष्येगुणार्धकमिति अ
थताराुगुणविचारमाह सद्भयोःउभयतःसत्तारयोःसतोःअग्नयःत्रयोगुणाःएतदुक्तंभवति भेगण्येंकहृतेइत्यनेनप्रकारेणउभयतोपियदिसत्तारेभव

सु॰मा॰ तस्तदात्रयोगुणाइत्यर्थः मिश्रेतच्छकलमिति मिश्रेएकतः शुभानाराएकतः अशुभा एवंविधेमिश्रेसतितच्छकलंतेषांत्रयाणांशकलंसार्द्धैकोगुणइत्यर्थः टी॰
३० अन्यथागुणाभावइत्यर्थात्सिद्धं उक्तंच एकतोलभ्यतेनाराशुभानैवाशुभान्यतः तदासार्द्धोगुणश्चैकस्ताराशुद्धौमिथस्त्रयः उभयोर्नशुभातारातदाशू
न्यंसमादिशेत् अथयोनिगुणविचारमाह अतिसुहृदोर्वेदाश्चत्वारोगुणाः मित्रयोस्त्रयः द्विषतोर्वैरिणोरेकः स्वभावगुण योर्द्वौ महद्वैरिणोःखंशून्यंगु
णःस्यात् एवंपंचप्रकारेणयोनिगुणाःअस्यविवेकः अष्टाविंशतिनक्षत्राणांअश्वादयः सर्वाश्चतुर्दशयोनयः तत्रसिंहेभंमहिषाश्वमित्यादियदुक्तंतन्म
हद्वैरंतत्रापिमहद्वैरेमहिषाश्ववानरमेषकंएतद्द्वयउदासीनंस्वभावगुणंपरस्परघाताभावात् अथैकयोनिषुअतिमित्रत्वंज्ञेयम् एकयोनिष्वपिगजयोः
श्वानयोःमार्जारयोर्व्याघ्रयोःसिंहयोःएकयोनित्वेपिनमित्रत्वंपरस्परकलहकारणात् एतद्युग्मपंचकंस्वभावगुणं एतद्युग्मपंचकंतुमहद्वैरस्थं महिषाश्वं
वानरमेषं एतद्द्वयमित्येतद्युग्मसप्तकंस्वभावगुणं व्याघ्रस्तुसर्पोंदुरनकुलेषुउदासीनः सिंहोप्येवमेवउदासीनः तथाएनोव्याघ्रसिंहौअन्येषांवैरिणौस
र्पमार्जारयोःवैरं श्वमेषयोर्मैत्रं गोमहिष्योर्मैत्रंहि उंदुरसर्पयोर्वैरं एवंशत्रुमित्रादिकंउदासीनत्वंचविचार्यउक्तवत्गुणाज्ञातव्याः औदासिन्येस्वभा
वगुणवत्गुणग्रहणंउदासीनानांगुणायद्यपिनोक्तास्तथापिस्वभावगुणेमहिषाश्वेमेषवानरेच औदासिन्यंदृश्यते तस्मादेतत्द्वयंउदासीनेगुण ३०
ग्रहणंकर्तव्यमित्यर्थात्ज्ञायते उक्तंच महावैरेचवैरेचस्वभावेचयथाक्रमं मैत्रेचैवातिमैत्रेचखंद्वयद्वित्रिचतुर्गुणाइति १० ७ ७

अथखेचरगुणविचारमाह एकः ईशोयस्मिन्तदेकेशं उभयत्रमित्रेयस्मिन्तदुभयमित्रं एकेशंचउभयमित्रंचएकेशोभयमित्रे तयोःशरमिताःपंच
गुणाग्राह्याः उभयत्रापिपंचपंचग्राह्याइत्यर्थः अर्द्धसमारातिके समःउदासीनः अरातिःशत्रुःएवंयस्मिन्मेलनेतत्समारातिकं तत्रअर्द्धएकस्यार्द्ध
गुणाःस्युः रिपुहितेअरिसुहृदिक्ष्मभिरेकः द्युदासेत्रयः द्वौउदासीनौयस्मिन्तत्रत्रयोगुणाः अनुक्तेगुणाभावः उक्तंच यत्रैकाधिपतित्वेचमित्रत्वे
गुणपंचकं चत्वारः सममित्रेचद्वयोःसाम्येत्रयोगुणाः मित्रवैरेगुणश्चैकः समवैरेगुणार्द्धकं परस्परंखेटवैरेगुणः शून्यंसमादिशेदिति अथगु

एकेशोभयमित्रयोःशरमिताअर्द्धसमारातिकेचत्वारःसममित्रकेरिपुहितेक्ष्मभिर्द्युदासेत्रयः नादेवो
मनुजावधूरिहरसास्तद्वेपरीत्येशराःषट्साम्येस्त्रपपूरुषःक्रूरवधूरत्रैककोन्यत्रखं ११ णविचारमाह नादेवइति य
त्रनानरोदेवगणः वधूर्मनुजामनुष्यगणाभवतिइहरसाःषट्गुणाग्राह्याः तद्वैपरीत्येतयोर्वैपरीत्यंतद्वैपरीत्यंतस्मिन्शरमिताःपंचगुणाग्राह्याः
एतदुक्तंभवति यत्रनरोदेवगणःवधूर्मनुष्यगणा अत्रपंचगुणाग्राह्याइत्यर्थः षट्साम्येगणसाम्येषट्गुणाग्राह्याः यत्रअस्त्रपपूरुषःदैत्यगणःपु
रुषःक्रूरवधूर्देवगणास्त्रीभवति अत्रैकःएकगुणोग्राह्यः अन्यच्चउक्तादन्यत्रखंशून्यंस्यात् ११ अथकूटेगुणविचारमाह दुःकूटेद्विर्द्वादशा

दौसतियदियोनिमैत्रंअबलादूरंस्त्रीदूरंस्यात् तदांभोधयश्चत्वारोगुणाग्राह्याः नोचेत् यदियोनिमैत्रमबलादूरंनस्यात्तदाखंशून्यंगुणःस्यात् अनयोर्योनि
निमैत्रस्त्रीदूरयोर्मध्येयत्रएकंस्यात् इहभूरेकोगुणः भांघ्र्यैक्यकेनक्षत्रैक्यचरणेखंशून्यंगुणाग्राह्याः अथसत्कूटेसति यदिवरदूरनाभरिपुताउ
भयोर्वैरंयोनिवैरंचस्यात् तदारसाःषट्गुणाग्राह्याः भिन्नराश्यैकभेपंचभिन्नराशिश्चएकभताच अत्रपंचगुणाग्राह्याः उर्वरितेसत्कूटेगिरयःस

दुःकूटेयदियोनिमैत्रमबलादूरंतदांभोधयोनोचेत्खंत्वनयोर्यदेकमिहभूर्भांघ्र्यैक्यकेखंगुणाः सत्कूटेवरदूरता
भरिपुताषड्भिन्नराश्यैकभेपंचान्यत्रसत्कूटकेचगिरयोथोनाडिभेदेगजाः १२ स्त्रीणामष्टमवर्षतस्त्रिषुनृणांचीर्ण
व्रतानामयुग्मेष्वब्देष्वत्रचराधमाधयुगयोर्मार्गेविवाहःशुभः

प्तगुणाग्राह्याः अथनाडीविचारमाह अथोनाडीति नाडिभे
देगजाअष्टौगुणाग्राह्याः अनुक्तेगुणाभावः इतिमुहूर्तमार्तंडेयदितं १२ अथस्त्रियोविवाहकालमाह स्त्रीणामष्टमवर्षतःसकाशात्त्रिषुवर्षे
षुविवाहःशुभःस्यात् अष्टमनवमदशमेषुशुभःस्यादित्यर्थः तथाचसंवर्तः अष्टवर्षाभवेद्गौरीनववर्षाचरोहिणी दशवर्षाभवेत्कन्याद्वादशेवृषली
मता गौरीदानान्नाकलोकेवैकुंठेरोहिणींददत् कन्यादानाद्ब्रह्मलोकेरौरवंतुरजस्वलेति रजस्वलेतिवृषलीपर्यायः तथाचकारिकायामुक्तं षडब्द

मध्येनोद्वाह्याकन्यावर्षद्वयंयतः सोमोभुंक्तेततस्तद्वद्गंधर्वश्चतथानलइति अस्यवाक्यस्यसहायिनीश्रुतिरपि सोमःप्रथमोविविदइत्युपक्रम्य सोमोद
दद्गंधर्वायगंधर्वोददद्ग्नयइत्यंता नन्वस्यविरोधोब्रह्मपुराणेगौतमीमाहात्म्येभानुतीर्थवर्णनेविष्टिभानुसंवादेदृश्यते विष्टिभानुरुवाच चतुर्थाद्वत्सरादू
र्ध्वंयावन्नदशमात्ययः तावद्विवाहःकन्यायाःपित्राकार्यःप्रयत्नतइति सत्यं अत्रपुराणवाक्यंशूद्रादिविषयं श्रौतंस्मार्तंब्राह्मणादिविषयंइत्यविरोधः
सप्तमवर्षेविषमत्वान्नारदादिभिः स्त्रीविवाहेनांगीकृतंतस्माच्छास्त्रतत्त्ववेदिनाआचार्येणसर्ववर्णानामविरुद्धमेवोक्तं स्त्रीणामष्टमवर्षतस्त्रिष्वि

ज्येष्ठंपूर्वजयोस्त्यजेद्विमरुचिंज्ञेज्योनखेटान्वितंयन्मासादिजनुर्भवंप्रथमकेगर्भेत्यजेन्मानुजे १३

तिकथितकालादूर्ध्वंकदाचिद्वरलाभनिमित्तादौसप्तमवर्षेषुद्वादशचतुर्दशषोडशेषुविवाहोग्रंथांतरेउक्तः कालनिर्णयदीपिकाविवरणेस्वयंवरार्थं
कालद्वयमुक्तं जीवत्पितृकायाऋतौवर्षत्रयानंतरंस्वयंवरकालः अदातृकायाअपिऋतौवर्षत्रयानंतरंस्वयंवरकालः अदातृकायाइत्येतत्सर्ववर्णसाधा
रणं कन्याप्रदातारः कालनिर्णयदीपिकायामुक्ताः पितापितामहोभ्रातामातावंधुर्यदानहि ऋतौवर्षत्रयादूर्ध्वंकन्याकुर्यात्स्वयंवरमिति बोधायनो
प्याह वर्षाणित्रीण्यृतुमतीकांक्षेतपितृशासनं ततश्चतुर्थेवर्षेतुविंदेतसदृशंपतिमिति अथपुंसांविवाहकालमाह नृणांचीर्णव्रतानांकृतविस

णीणांअयुग्मेषुविषमेषुअब्देषुवर्षेषुविवाहःशुभःस्यात् विशेषउक्तवर्षेषुकर्तव्यइत्याह अत्रराधमाघयुगयोःअत्रविषमवर्षेषु राधोवैशाखः माघः
प्रसिद्धः अनयोर्युगेयुगले राधयुगं वैशाखज्येष्ठौ मघाफाल्गुनावित्यर्थः मार्गेमार्गशीर्षेविवाहःशुभःस्यात् एतेपंचमासाः बहुसंमताः एषुज्येष्ठं
ज्येष्ठमासंपूर्वजयोःप्रथमजातयोःद्वयोस्त्यजेत् अर्थादेकतरेज्येष्ठेसतिनत्यजेत् दोषांतरमाह हिमरुचिंचंद्रंजेज्योनरेवदान्वितंबुधगुरूरहितान्यग्रहयुक्तं
पापग्रहयुक्तंशुक्राणांअन्यतमयुक्तंत्यजेत् अनिष्टफलश्रवणात् मासाद्यंजनिसंभवमितित्याज्यप्रकरणोक्तंयत्तस्यविशेषनिर्णयमाह यन्मासादिति

मूलांत्यार्कमायास्थिरेंद्वनिलयुग्मैत्रंविवाहेशुभंपापत्यक्तमनिंदुभुक्खलयुतंभोग्यंचविद्धंनभं
विश्वेंद्वोर्यममित्रयोर्द्विकभयोःपैत्र्यर्क्षहर्योर्मिथोंत्यार्यम्णोःपुनरस्त्रपौर्वरुणभस्वात्योरुभाहस्तयोः१४

स्पष्टार्थं नारदः नजन्ममासेनक्षत्रेनजन्मदिवसेपिवा आद्यगर्भसुतस्यापिदुहितुर्वाकरग्रहइति १३ अथविवाहनक्षत्राणिसवेधान्याह मूलांत्या
र्केति मूलंप्रसिद्धं अंत्यंरेवती अर्कोहस्तः मघाप्रसिद्धा स्थिराणिरोहिण्युत्तरात्रय इंदुर्मृगः अनिलंस्वाती एभिःसहितंमैत्रंअनुराधाविवाहेशु
भंशुभफलं अथएतेषूक्तेषुनिंद्यमाह पापत्यक्तंअसत् अनिंदुभुक्चंद्राभुक्तंनशुभं एतदुक्तंभवति पापग्रहत्यक्तंनक्षत्रंचंद्रभुक्तिरहितंन ३२

शुभंस्यात् खलयुक्तंपापग्रहयुक्तंभोग्यंविद्धंनशुभंस्यात् अथवेधमाह विश्वेंद्वोःउत्तराषाढामृगयोः यममित्रयोः भरण्यनुराधयोः द्विकभयोःकस्यभेकभेद्वे
चतेकभेचद्विकभेरोहिण्यभिजितौतयोःपैत्रर्क्षहर्योःमघाश्रवणयोः मिथःपरस्परं अंत्यार्यम्णोःरेवत्युत्तराफल्गुन्योःपुनरस्त्रपोःपुनर्वसुमूलयोःव
रुणभस्वात्योः शततारास्वात्योःउभाहस्तयोःउत्तराभाद्रपदाहस्तयोःमिथःपरस्परंवेधः स्यात् इत्युत्तरश्लोकेनान्वयः १४ अथकर्मविशेषेणवेध
निर्णयमाह वेधोयमिति अयंवेधः करपीडनेविवाहेपूर्वमुनिभिर्निगदितःनान्येषुअन्येषुशुभकर्मसु अयंवेधोनोक्तइत्यर्थः तेषुविवाहान्यकर्मसु

वेधोयंकरपीडनेनिगदितोनान्येषुतेषुस्मृतोवेधःसप्तशलाककेशिवदिशःकार्शानवाद्यैर्युते वेधोंत्यादिमयोर्द्विकत्रिभि
तयोरंघ्र्योर्मिथःसद्ग्रहैर्विद्धेभेचरणंत्यजेत्खलखगैःसर्वंत्विहाघ्रिंक्वचित् १५ सप्तशलाककेस्मृतः किंभूतेसप्तशलाककेचक्रे-
शिवदिशःईशान्याःसकाशात्कार्शानवाद्यैर्युतेकृशानुःदेवतायस्येतिकार्शानवं कृत्तिकासा आद्यायेषांतानितैर्युतेईशान्यादिप्रदक्षिणंकृत्तिकादिन-
क्षत्रयुक्तइत्यर्थः विवाहादन्यसर्वकर्मसुसप्तशलाकाचक्रेवेधोवलोकनीयइति अथपादवेधमाह वेधोंत्यादिमयोरिति अंत्यादिमयोःचतुर्थप्रथम
योः द्विकत्रिमितयोः द्वितीयतृतीययोः अंघ्र्योश्चरणयोः मिथःपरस्परंवेधःस्यात् अथास्यनिर्णयमाह सत्खगैः शुभग्रहैः भेनक्षत्रेविद्धेसतिच-

 रणंत्यजेत् खलखगैः पापग्रहैः विद्धेसतिसर्वंनक्षत्रंत्यजेदित्यर्थः इहास्मिन्पापविद्धेक्वचिदन्यमुहूर्तालाभेसति अंघ्रिंचरणंविद्धंत्यजेदित्यर्थः उक्तंचमांड
 व्येन धिष्ण्यंसौम्यग्रहैर्विद्धंपादमात्रंपरित्यजेत् क्रूरैस्तुसकलंत्याज्यमितिवेधविनिश्चयइति वैद्यनाथः वेधमाद्यंतयोरंघ्र्योरन्योन्यंद्वितृतीययोः
क्रूरैरपित्यजेत्सादंकेचिद्दूरतुर्महर्षयइति १५ अथवेधभंगमाह लग्नेशइति लग्नस्वामिनिभवगेएकादशगेसतिवेधस्यदोषोनास्तीति एकोभंगः अथ

लग्नेशेभवगेथवाशशिनिसदृष्टेशुभेवांगगेहोरायांचशुभस्यवाव्यधभयंनास्तीतिपूर्वेजगुः भौमाद्व्याकृतिषट्जिनाष्ट
नखभंहत्यग्रतोलत्तयाखेटोर्कोर्कमितंशशीमुनिमितंपूर्णोनसन्मालवे १६ षण्मासंग्रहणोडुचंद्रतनुगंविद्धर्क्षजन्मर्क्षकेत्या
ज्येजन्मभलग्नकेतनुगतेसूर्यान्मनूडुत्यजेत् दंतद्व्यंकदृशोर्कतोयुगगजास्तर्काः खबाणंदवोनाडीः संक्रमणेत्यजेद्विषदां
प्रायोरवेर्दूषिताः १७ वाशशिनिसत्दृष्टेसतिद्वितीयोभंगः वाइत्यथवाशुभेशुभग्रहेचंद्रवर्जितेअंगेसतितृतीयोभंगः शुभस्यहोरायांवेतिचतुर्थो
भंगः एषामन्यतमेसतिव्यधोनास्तीतिपूर्वेमुनयोजगुः आहुः तथाचवसिष्ठः लग्नेशशुभेसौम्ययुतेक्षितेवालग्नादिनाथोभवगस्तथावा कालाख्यहोराच
तथाशुभस्यभवेद्विदोषस्यतथाविभंग इति उद्वाहतत्वेपि सद्युक्तदृक्तनुगेशुभेव्यधभयंनोवायगेलग्नपेहोरायांचशुभस्यवाशशिनिसत्दृष्टेपिचार्यैरुक्तोः

इति अथलत्तामाह भौमादिति भौमात्सकाशात्खेटोग्रहोराहुंतःक्रमात्त्र्याकृत्यादिभंनक्षत्रंअग्रतोलत्तयाहंति भौमस्तृतीयं बुधःआकृतिर्द्वाविंशमितं गुरुः
षष्ठं शुक्रः जिनमितंचतुर्विंशं शनिरष्टमं राहुर्नखमितंविंशंलत्तयाहंति अर्कःसूर्यः अर्कमितंद्वादशं शशीपूर्णचंद्रमाः मुनिमितंसप्तमं अग्रतोलत्तयाहंति
तत्हतंनक्षत्रंमालवेमालवदेशेनसत्नशुभंस्यात् उक्तंच लत्तामालवकेदेशेपातंकौशलकेतथा एकार्गलंतुकाश्मीरेवेधंसर्वत्रवर्जयेत् १६ अथदोषांत
राण्याह षण्मासमिति षण्मासंषण्मासपर्यंतंग्रहणोडुग्रहणनक्षत्रंचंद्रतनुगंचंद्रगतंलग्नगतंचत्याज्यं चंद्रगतमितियस्मिन्दिनेचंद्रमसायुक्तं
भवतितच्चंद्रगतंदिननक्षत्रमितियावत् तनुगंयथा अश्विन्यांग्रहणेजातेसत्र्यंशत्रयोदशभागांतमेषलग्नेसतिअश्विनीलग्नस्थास्यात् एवंभरण्या
द्यपिग्रहणोडु इत्यनेनैव अन्यान्यपिउडूनिदुष्टानित्याज्यानिविध्यर्क्षंविद्धनक्षत्रंजन्मनक्षत्रंएतेउभेतनुगेत्याज्ये भंचलग्नंचभलग्नेजन्मनिभलग्नेज
न्मभलग्नेःतेएवजन्मभलग्नकेजन्मराशिजन्मलग्नेतनुगेत्याज्ये लग्नांतर्गतनक्षत्रज्ञानायस्वकल्पितसूत्रं नवघ्नंतनुवेदासंसैकंस्यात्तारकंतनौ अ
र्कनक्षत्रात्सूर्यनक्षत्रान्मनूडुचतुर्दशनक्षत्रंत्यजेत् अथसूर्यादीनांराशिसंक्रमणेत्याज्यघटिकाआह त्याज्याइति रविचंद्रकुजसौम्यगुरुशु
क्रमंदानांसंक्रमणे रदद्व्यंकदृडुनाड्यस्त्याज्याः तद्यथा रविसंक्रमणेरदनाड्योद्वात्रिंशत्घटिकावर्ज्याः संक्रमणकालात्पूर्वतः षोडशघटिकाः परतः
षोडशघटिकाः एवंद्वात्रिंशत्घटिकास्त्याज्याइत्यर्थः तथाच चंद्रसंक्रमणेद्वेनाड्योभौमसंक्रमणेनवघटिकाः बुधसंक्रमणेद्वेघटिकेत्याज्येगुरोःसं

क्रमणेअब्ध्यष्टौ ८४ चतुरशीतिघटिकाः शुक्रस्यषट्घटिकाः शनेः संक्रमणेखतिथयः १५० पंचाशदधिकशतंघटिकाः त्याज्याइत्यर्थः अत्रबाहुल्ये नसर्वापेक्षयारवेः संक्रमणनाड्योबहुभिराचार्यैर्दूषिताइत्यर्थः १७ अथसंधिदोषमाह षडिति ऋतुसंधितः वसंतादिऋतुप्रवृत्तेः षट्षष्टीषड्डि रधिकाषष्टिः ६६ घटीनांषट्षष्टिस्त्याज्येत्यर्थः ऋतुप्रवृत्तिलक्षणंरत्नमालायां मृगादिराशिद्वयभानुभोगात्षडर्तवः स्युः शिशिरोवसंतः ग्रीष्मश्चवर्षाश्च शरच्चतद्वद्धेमंतनामाकथितोत्रषष्ठइति तिथिभयुक्संधौतिथिनक्षत्रयोगानांसंधौद्विनाड्यौपृथक्द्वेद्वेघटिकेत्याज्ये अथपूर्वमुक्तंग्रहजनिमांत्योद्वं

षट्षष्टऋतुसंधितस्तिथिभयुक्संधौद्विनाड्यौग्रहात्तत्पादैर्दिवसांस्त्रिवेदषडिभान्प्रागर्द्धितान्संत्यजेत् सूतकमिति तत्र-
ग्रहणसूतकलक्षणमाह ग्रहादिति ग्रहात्ग्रहणतः सकाशात्उपरितत्पादैस्तच्चरणैः ग्रहपादैः त्रिवेदषडिभान् ३ ४ ६ ८ दिवसान्त्यजेत् एत दुक्तंभवति पादैकमात्रग्रहणेत्रीन्दिवसान्त्यजेत् अर्द्धग्रहणेचतुरोदिवसान्त्यजेत् त्रिपादग्रहणेषट्दिवसान्त्यजेत् सर्वग्रहणेअष्टदिवसा न्त्यजेत् प्राग्ग्रहणात्प्राक्प्रथमतः अर्धितान्त्रिवेदादीन्दिवसान्त्यजेत् एतदुक्तंभवति पादग्रहणेत्रयाणामर्धं तद्यथा पादग्रहणेग्रहणात्पूर्वंसार्द्धै कदिवसं ९० नवतिघटिकास्त्याज्याः अर्द्धग्रहणेचतुर्णामर्धंद्वौदिवसौ पादत्रयग्रहणेषण्णामर्द्धंत्रीन् सर्वग्रहणेअष्टानाम् अर्धंचतुरोदिवसा-

न्ग्रहणात्पूर्वंत्यजेत् उपरागोग्रहोराहुग्रस्तेत्विंदौचपूष्णिचेत्यमरः शार्ङ्गीयविवाहपटलेसर्वग्रासेदिनान्यष्टौशुभकार्येषुवर्जयेत् त्रिभागेनेषट्दिवसानर्द्धग्रासेचतुर्दि नं चतुर्थांशेत्रिरात्रंतुग्रहणेचंद्रसूर्ययोरिति अत्राप्यंतरालेतुपातोज्ञेयः तथाचार्ष्टिषेणः ग्रहणात्त्रिदिनंपूर्वंपरतोदिनसप्तकमितिसर्वग्रहणविषयं ज्योतिःप्रकाशे पि खग्रासेसर्वपादोनखंडांघ्र्यल्पेतुवासराः गजाश्विष्वब्धिरामाब्जानेष्टास्युःप्राग्दलेग्रहेइति अथोत्पातेवर्जकालमाह उत्पातेत्र्यहमिति उत्पाते भूकंपनिर्घातम होल्कानिपातादिके त्र्यहं अह्निमितानां अन्हांसमाहारः त्र्यहंसप्ताहमित्यर्थः उत्पातेजातेसतिसप्ताहंशुभकर्मणित्यजेदित्यर्थः दोषांतरमाह उद्गमंचशिखिनः

उत्पातेत्र्यहमुद्गमंचशिखिनोराकाष्टमीप्राग्दलेविट्प्रांत्येक्रूतरुद्रयोरबहुलेकृष्णेनिरेकेष्विह १८ शिखिनः केतोः उद्गमंउदयंत्यजेत् याव त्केतूदयस्तावन्मंगलंनकुर्यादित्यर्थः तथाचार्ष्टिषेणः परंसप्ताहमुत्पातेत्यजेत्केतूदयेशुभमिति भद्राकालमाह राकाष्टमीप्राग्दलेविट्स्यात् राकापौर्णिमा अष्टमी प्रसिद्धा अनयोस्तिथ्योः प्राग्दलेपूर्वार्द्धेविट्विष्टिः स्यात् कृतरुद्रयोः प्रांत्येकृतंचतुर्थी रुद्रएकादशी अनयोः प्रांत्येविट्स्यात् एतद्भद्राचतुष्टयं अबहुलेशुक्लपक्षे- स्यात् कृष्णेनिरेकेष्विह उक्तेषुतिथिषुनिरेकेषुएकरहितेषुकृष्णेकृष्णपक्षेविट्स्यात् भद्रापवादः शार्ङ्गीयविवाहपटलेदूषितः अतः कारणान्नोक्तः १८ अथगंडांतलक्ष णमाह सार्पेंद्रांतिमभेति सार्पं आश्लेषा इंद्रोज्येष्ठा अंतिमभंरेवती एषामंतः तस्मात्कालात्प्राक् परं पूर्वापरतः अब्धिघटिकंगंडांतिकंस्यात् अब्ध्यश्चतस्रोघटिकायस्मि-

नित्यब्धिघटिकं चतुर्घटिकमित्यर्थः एतदुक्तंभवति उक्तनक्षत्रांता त्पूर्वतोघटिकाद्वयंपरतोघटिकाद्वयं एवंघटिकाचतुष्टयंनक्षत्रगंडांतं अथतिथिगंडांतमाह पूर्णा

ततोब्ध्यर्धकं पूर्णापंचमीदशमीपूर्णिमातासांअंतत :अब्ध्यर्द्धकंद्विघटिकंगंडांतंपूर्वापरतःस्यात् अथलग्नगंडांतमाह कीटांत्यालिविरामतःकुघटिकं

कीटःकर्कटकः अंत्योमीनः अलिर्वृश्चिकः एषांविरामोअवसानं तस्मात्कुघटिकं प्रागर्धघटिकापरतोर्धघटिका एवमेकघटिकंलग्नगंडांतंस्यात् अथ-

चंडायुधमाह सार्वेति सासाध्ययोगः वैवैधृतिः शूशूलः व्यव्यतीपातः हहर्षणः गगंडः एतदाख्ययोगानांविरतिरवसानंतत्रयद्भंनक्षत्रंतस्माच्चंडायुधं

सार्पेंद्रांतिमभांततोब्धिघटिकंपूर्णांततोब्ध्यर्द्धकंकीटांत्यालिविरामतःकुघटिकंगंडांतमूर्ध्वाधरं सार्वैशूव्यहगाख्ययोगवि

रतौभंतत्रचंडायुधंदुर्योगेदिनभाच्चसाभिजिदयुग्भेर्कस्तदैकार्गलः १९ स्यात् चंडंप्रचंडंमहत् एवंविधमायुधंस्यात् तस्मात्तन्नक्ष

त्रंवर्ज्यमित्यर्थः अथैकार्गलमाह दुर्योगेदिनभादिति विष्कंभातिगंडशूलगंडव्याघातवज्रव्यतीपातपरिघवैधृतयोनवदुर्योगाः एषामन्यतमेसति

दिनभाद्दिननक्षत्रात् साभिजिदयुग्भेअभिजितासह अयुग्भेविषमनक्षत्रेयदार्कः सूर्योभवति तदाएकार्गलः स्यात् एकार्गलाशुभावरोधनीय ३५

स्मिन्निस्त्यैकार्गलः शुभफलावरोधकइत्यर्थः १९ अथवारदोषमाह सूर्यात्सकाशात्वारेषुक्रमेणनिगमादिकंयामदलंयामार्धमुज्झं-

तित्यजंतिसुनयइतिशेषः निगममितंरवौ सप्तमितंसोमे अश्विनौद्वौतन्मितंभौमे इषुमितंबुधे नागाष्टौतन्मितंगुरौ त्रिमितंशुक्रे षट्मितंशनौ एत-

द्यामदलंदिवैवउज्झंतिनरात्रौ अथकुलिकादीनाह इनादौसूर्यादौवारेदिवाइंद्रादिकंषोडशांशंदिनमानस्यषोडशांशोग्राह्यः तेनगण्यास्तेषो

डशांशाग्राह्याइत्यर्थः तंकुलिकमुज्झंति अपरेतिथ्यंशंपंचदशांशंकुलिकमुज्झंति तन्निशिनद्रात्रौचव्येकंएकरहितंइंद्रादिकंषोडशांशंपं

चदशांशमुज्झंति तद्यथा रवौदिवा इंद्रमितंचतुर्दशं तद्रात्रौत्रयोदशं सोमेदिवाद्वादशं तद्रात्रौएकादशमित्यादि अथतैरेवइंद्रादिभिर्मु

सूर्याद्यामदलंदिवैवनिगमाद्यश्वीषुनागत्रिषट्संख्याकंकुलिकंदिवेंद्ररविदिङ्नागर्तुवेदद्विकं व्येकंतन्निशिषोडशांश

मपरेतिथ्यंशमुज्झंतितैः कालंकंटकमैनियंटममरेज्यज्ञास्फुजिद्भ्रः क्रमात् २० हूर्तैः अमरेज्यज्ञास्फुजिभ्यः सकाशात्क्रमात्कालं

कंटकं ऐनियंटं इनस्यापत्यंपुमानैनिर्यमः तस्यघंटोयमघंटइत्यर्थः तमुज्झंति एतदुक्तंभवति अमरेज्योगुरुः तस्मात्सकाशात्तैरेवइंद्रादिभिर्मुहूर्तैःका

लमुज्झंति ज्ञात्बुधात्तैरेवेंद्रादिभिः कंटकंआस्फुजिच्छुक्रः तस्मात्सकाशात् तैरेवेंद्रादिभिः मुहूर्तैः ऐनियंटंयमघंटकमुज्झंति २० अथदुर्मुहूर्तानाह-

शुक्रः प्रसिद्धः इंद्वश्चंद्रः ईज्योगुरुः यमःशनिः एषुक्रमेणगोंकरविमूतुल्यामुहूर्तादिवादुष्टाः स्युःदुर्मुहूर्ताइत्यर्थः कुजनिशिअगः सप्तमोमुहूर्तोदुर्मुहू-

र्तः ग्रंथांतरे अर्चम्णोर्केतुहिनकिरणेराक्षस ब्राह्म्यसंज्ञावित्यादिबहवोदुर्मुहूर्ताउक्ताः अत्रस्वल्पाउक्तास्तेषांपरिहारमाह यद्तरेदुर्मुहूर्ताग्रंथांतरेपठिता
स्तेसर्वेअर्द्धयामादिषुसंतिअतोत्रमयानोक्ताः यत अर्द्धयामादीनांत्यागेतेपित्यक्ताः स्युः किंग्रंथविस्तरेणेतिभावः एतत्तुसूज्ञाज्ञास्यंति यथारवौचतुर्दशोमु
हूर्तोदुर्मुहूर्तः कुलिकोपिचतुर्दशोमुहूर्तः तयोरेकत्रसद्भावइत्यन्येपिविचारगम्याः नन्वेवंचेत्तर्हि पूर्वैर्व्यर्थंपठितंमैवं नेत्त्वनधिकाधिकदोषविवक्षयो
क्तमितिनदोषः अथपातसंभवकालमाह प्रेक्ष्यइति संप्रतिसांप्रतं हृद्धितुर्यचरणे हृद्धियोगस्यचतुर्थचरणे तथाब्रह्मद्वितीयेब्रह्मयोगस्यद्विती

शक्रेंद्वीज्ययमेषुगोंकरविभ्रतुल्यामुहूर्तादिवादुष्टाःस्युःकुजनिश्यगोयद्तरे संत्यर्धयामादिषु प्रेक्ष्यःसंप्रतिहृद्धितु
र्यचरणेब्रह्मद्वितीयेपमःसूर्याद्या अनुविश्वपाशियमलेंद्वह्यर्कभैर्मृत्युदाः २१ यचरणे अपमः क्रांतिः पातोविलोक्यः ब्रह्मसिद्धां-

ताद्युक्तप्रकारेणविलोक्यइत्यर्थः अथमृत्युंसर्वत्र वर्जयेदित्युक्तत्वात् मृत्युयोगमाह सूर्याद्याइति सूर्याद्याः अर्कादयः क्रमेणअन्वादिभिर्नक्षत्रैः सहमृ-
त्युदाः स्युः अनु अनुराधा विश्वंउत्तराषाढा पाशीशततारका यमलौ अश्विनी इंदुर्मृगः अहिराश्लेषा अर्कभंहस्तः एतदुक्तंभवति अर्कः अनुराधया ३६
सहयुक्तोमृत्युदः सोमउत्तराषाढ्याभौमः शततारकया बुधः अश्विन्या गुरुर्मृगेण शुक्रः आश्लेषया शनिर्हस्तेनसहितोमृत्युदः स्यादित्यर्थः २१

अथविषघटिकाआह पंचाशदिति अश्वितःसकाशात्नक्षत्रेषुइमाभ्यः पंचाशज्जिनेत्यादिभ्योघटिकाभ्योअग्रेपरतोअब्धिनाड्यश्चतुर्नाड्योविषंस्यात् ए
तदुक्तंभवति अश्विन्याःपंचाशत् घटिकाभ्योनंतरंचतुर्नाड्योविषंएवमन्यत् अत्रांकन्यास एवव्याख्यानं २२ अथैषांध्रुवकानांस्पष्टीकरणमाह नक्षत्र-

पंचाश ५० ज्जिन २४ रवाग्नय ३० श्चरवकृता ४० आखंडला १४ मूर्छना २१ स्त्रिंश ३० द्विंश २० रदाः ३२ खराम ३० नख २०
धृत्ये १८ काश्विनो २१ विंशतिः २० शक्रं १४ द्रौ १४ दश १० वासवा १४ रसशराः ५६ सिद्धा २४ नखा २० शा १० दिशो १० धृत्य १८
श १६ जिन २४ खाग्नयो ३० श्चितइमाभ्योग्रेब्धि ४ नाड्योविषं २२ नक्षत्रस्यगतैष्ययोगगुणितःस्वस्वध्रुवः षष्ठि ६० ह्रत्स्पष्ट
स्यादतऊर्ध्वमब्धिघटिकाःस्पष्टास्युरेवंकृताः

स्येति नक्षत्रस्यगतैष्ययोगेनगुणितः स्वस्वध्रुवः षष्टिह्रत्स्पष्टः स्यात् अतऊर्ध्वंस्पष्टध्रुवानंतरं
अब्धिघटिकाश्चतुर्नाड्यः विषंस्यात् एतदुक्तप्रकारेणकृताः सत्यः स्पष्टास्युः एतदुक्तंभवति ध्रुववच्चतुर्नाड्यापिनक्षत्रगतैष्ययोगगुणिताः कार्याः षष्टिहृताः

कार्याः नाः स्पष्टाः स्युः स्पष्टानंतरंचतुर्नाड्योविषाख्याज्ञेयाः अथविषघटीनामपवादमाह चंद्रइति चंद्रः सौम्यभगः शुभग्रहराशिगः सन्वि षभयंहंति अथवाशुभसुहृत्दृष्टः शुभश्चासौसुहृच्चतेनदृष्टः सन्विषभयंहंति अथवा स्वांशगः स्वनवांशेवर्तमानः सन्विषभयंहंतिवाइत्यथवाको णास्ताभ्रसुखगोपिचंद्रोविषभयंहंति कोणेपंचमनवमे ५ ९ अस्तभंसप्तमं अभ्रंदशमं सुखंचतुर्थं एतत्स्थानगोपिचंद्रोविषभयंहंतीत्य-

चंद्रः सौम्यभगोथवाशुभसुहृत्दृष्टोथवास्वांशगः कोणा ५ ९ स्ता ७ भ्र १० सुखे ४ षुवाविषभयंहंतीहसांगेंगपः २३

र्थः अत्रास्मि-
न्कोणादिस्थानेसांगेलग्नेवर्तमानः अंगपोलग्नपोविषभयंहंतीत्यर्थः एवंपंचभंगाःसंति ननुसप्तमःखेटोविवाहेनिंदितः कथमत्रचंद्रोगृहीतः स- त्यमिदंवाक्यंसर्वकर्मसाधारणं तस्मान्निंदितंस्थानंवर्जयित्वाअन्यत्रग्राह्यः तथाचबृहस्पतिः चंद्रोविषघटीदोषंहंति केंद्रत्रिकोणगः लग्नंविनाशुभैर्दृ- ष्टः केंद्रेवालग्नपेतथा फलप्रदीपे विषनाड्युत्थितंदोषंहंतिसौम्यर्क्षगःशशी मित्रदृष्टोथवास्वीयवर्गस्थोलग्नपोपिच २३ ७ ७ ७ ३७

अथविवाहलग्नेइष्टानिष्टग्रहानाह लग्नेचंद्रइति चंद्रः खलाश्चतेचंद्रखलाः लग्नेवर्तमानाः शुचेशोकायभवंति तथारिपौषष्ठेविधुसितौचंद्रशुक्रौ त- थासर्वेद्युनेसर्वेक्रूरसौम्याद्यूनेसप्तमे तथाखेदशमेबुधः तथाअब्जश्चंद्रोंत्येअगुः राहुः सुखगश्चतुर्थगः नविद्यंतेगावः किरणायस्येत्यगुः राहुस्त- मोगुरसुरश्चेतिबृहज्जातकेराहुनामानि तथाअष्टमाः कुजशुभाः कुजश्चशुभाश्चतेतथा शुक्रस्तृतीयइतिस्पष्टार्थः एतेप्रत्येकंउक्तस्थानगाः शुचेशो

लग्नेचंद्रखलारिपौशशिसितौसर्वेद्युनेखेबुधोब्जोंत्येगुः सुखगोष्टमाः कुजशुभाः शुक्रस्तृतीयःशुचे लाभेसर्वखगाः शु- भाअखिलगास्त्र्यष्टारिगास्युः खलाश्चंद्रस्त्र्यंबुधनेश्रियेंशभदृक्केट्स्यान्मृत्यवेष्टारिगः २४

कायभवंति अथइष्टानाह लाभेएकाद- शेसर्वखगाः तथासौम्याः शुभग्रहाः अखिलगानिंद्यंविनासर्वस्थानगाः तथाखलाः क्रूराः त्र्यष्टारिगाः तृतीयाष्टषष्ठगाः तत्रअष्टमेभौमोनिंदितः तं- विनापापाअष्टमाग्राह्याः चंद्रस्त्र्यंबुधनेतृतीयेचतुर्थेद्वितीयेचंद्रः एतेप्रत्येकंश्रियेलक्ष्म्यैभवंति श्रीकारकाइत्यर्थः एवंशुभाशुभग्रहानुक्त्वात्रविशे- षमाह अंशभदृक्केट् अष्टारिगः सन्मृत्यवेस्यात् अंशोनवांशः भंलग्नं दृक्कोदृक्काणः एषामिट्स्वामीनवांशस्वामीलग्नस्वामीदृक्काणस्वामीएतेप्रत्ये

कंअष्टषष्ठगाः मृत्युहेतवोभवंतीत्यर्थः २४ अथकतिचिद्दोषाणामपवादमाह तत्र प्रथमंभृगुषष्ठापवादमाह कन्यातौक्षिकेति कन्याप्रसिद्धा शुक्र-
स्यनीचंतौक्षिकोधनुर्धरः शत्रुगेहंपूर्वोक्तं भृगुसुतःशत्रूरवींदूइति तत्ररवेर्गृहंसिंहः इंदोर्गृहंकर्कः एषांकन्यादीनांअन्यतमगेहगतोभृगुः षष्ठोपिनोभं
गकृत्स्यात् लग्नभंगकरोनभवतीत्यर्थः तथाचकश्यपः नीचगेतुतुरीयेवाशत्रुक्षेत्रगतेपिवा भृगुषष्ठोद्भवोदोषोनास्तीत्यत्रनसंशयः अथकु-
जाष्टमदोषापवादमाह भौमोमृत्युगतोपि अष्टगतोपि शत्रुशशिनोर्गेहस्थितोयदिभवति वाइत्यथवाअर्कगः अस्तंगतोपियदिभवतितदानोभं

कन्यातौक्षिकशत्रुगेहगभृगुःषष्ठोपिनोभंगकृद्भौमोमृत्युगतोपिशत्रुशशिनोर्गेहस्थितोवार्कगः गकृत्स्यात् अस्यशत्रुर्बु-
धः कुजस्यविदरिरितिप्रागुक्तः तस्यगृहंकन्यामिथुनंच शशिगृहंकर्कटः तस्यनीचं एषामन्यतमस्थः अस्तंगतोवा अष्टमगतोपिवालग्नभंगकरोन
भवतीत्यर्थः अस्तगेनीचगेभौमेशत्रुक्षेत्रगतेपिवा कुजाष्टमोद्भवोदोषोनकिंचिदवशिष्यतइति अथद्वादशषष्ठचंद्रापवादमाह शुक्लेति
शुक्लपक्षे अंत्यारिविधुः द्वादशषष्ठश्चंद्रः शुभवर्गदृग्गितः वर्गाश्चदृशश्चवर्गदृशः शोभनानांवर्गदृशः शुभवर्गदृशः ताः इतः प्राप्तः शुभवर्गदृग्गितः शु- ३८
भवर्गशुभदृष्टियुतइत्यर्थः एवंविधोविधुःशुभदः स्यात्कस्मिन्सति ईज्ये गुरौशुक्रेवातनौलग्नेसति कथंभूतेगुरौ स्वोजोयुजि शुभतरांओ

जःस्वोजःउत्कृष्टबलं तेनयुनक्तीतिस्वोजोयुक् तस्मिन्स्वोजोयुजि अतिबलिष्ठेसतीत्यर्थः शुक्रस्याप्येतद्विशेषणं एतदुक्तंभवति बलिष्ठेगुरौशुक्रेवालग्नस्थेसु-
ति शुक्लपक्षेचंद्रमाः शुभवर्गदृष्टिसहितोयदिभवतितदाद्वादशषष्ठगोपिशुभदइतिभंगकरोनस्यात् अन्यथान मुहूर्तदर्पणे कवौगुरौवाबलिनिस्थितेतनौ
शुभेनदृष्टः शुभवर्गगः शशी विवर्धमानः शुभकृच्चनाशुभंकरोतितिष्ठन्नपिरिःफषष्ठयोरिति अथसग्रहचंद्रदोषापवादमाह सग्रहः ग्रहेणग्रहाभ्यांग्रहै
र्वासिहवर्तमानः सग्रहः बुधगुरुवर्ज्यअन्यग्रहयुक्तइत्यर्थः यतः पूर्वमुक्तं हिमरुचिंज्ञेज्येनखेटान्वितमिति एवंविधः सग्रहः विधुः केंद्रनिजवर्गेज्येक्षि

शुक्लेंत्यारिविधुःशुभवर्गदृग्गितःस्वोजोयुजीज्येतनौशुक्रेवाशुभदोथकंटकनिजांशेज्येक्षितःसग्रहः २५

तः सन् शुभदः स्यात् केंद्रंप्रसिद्धं निजवर्गोनिजांशः तत्रवर्तमानोईज्यः केंद्रनिजवर्गेज्यः तेनईक्षितः अवलोकितः सग्रहः चंद्रमाः शुभदः भगकरोनस्या
त् उक्तंच गुरुः स्वकीयवर्गस्थोबलवान्कंटकाश्रितः पश्यन्सग्रहशीतांशुंतद्दोषंविलयंनयेदिति २५ अथसामान्यदोषापवादमाह दोषाणा
मिति कंटककोणगः केंद्रकोणगः इंदुजः बुधः दोषाणांशतंघातयेत् तत् १ ४ ५ ७ ९ १० स्थः शुक्रः दोषाणांशतयुगंद्विशतंघातयेत् तत्स्थः १
४ ५ ७ ९ १० बृहस्पतिः दोषाणांलक्षंघातयेत् अपवादांतरमाह अंगंलग्नंइनचंद्रोजस्विपातादिकान्घातयेत् इनचंद्रयोः सूर्यचंद्रयोः ओजो

बलमस्यास्तीतिइनश्चंद्रोजस्वि एवंविधंलग्नंपातादिकान्घातयेत् उक्तंचवसिष्ठेन एकार्गलोपग्रहपातलत्ताजामित्रकर्तर्युदयादिदोषाः नश्यंतिचंद्रार्कबलोपप-
न्नेलग्नेयथार्काभ्युदयेंधकारइति अथदोषापवादभंगमाह भंगाइति येभंगाः दोषभंगाः विबलाः गतबलानिर्बलास्तेत्रदोषभंगविषयेसफलानभ-
वंति दोषभंगसमर्थानभवंतीत्यर्थः तस्माद्दोषभंगकर्तृबलंविचार्यदोषभंगमादिशेदितिभावः उक्तंच सामान्येनोदितादोषाभंगास्तेषांतुतद्विदैः यदि

**दोषाणांशतमिंदुजः शतयुगंशुक्रोगुरुर्घातयेल्लक्षंकंटककोणगोंगमिनश्चंद्रोजस्विपातादिकान् भंगायेविबलानते
त्रसफलाः संध्यंशतुल्योफलः स्याद्भावांशसमोग्रहोखिलफलः संध्यूर्ध्वगः स्यात्परः २६ भागाःस्युर्नतनाडिकारस
हतास्तद्धीनयुक्प्राक्परेसूर्यः खंसरसंस्कृतखंकथितवल्लग्नंसषड्भंमदः** तेबलहीनाः स्युः प्रध्वंसाभावनांयद्युः अथभावशुद्धिमा
ह संध्यंशतुल्योफलइति संध्यंशतुल्यः संधिभागसमानोग्रहः अफलः स्यात् सदसत्फलदोनभवति भावांशतुल्योग्रहः अखिलफलः स्यात् संपूर्णफ-
लदोभवति अर्थान्मध्येअनुपातात्फलंवेद्यं विशेषफलमाह संध्यूर्ध्वगः स्यात्परइति संध्यूर्ध्वगः संध्यंशाधिकः ग्रहः परः स्यात् परभावफलदः स्यादि
त्यर्थः २६ संध्यंशतुल्यइत्याद्युक्तं तत्रकेतेसंधयः केतेभावाइत्यपेक्षायांतत्साधनंकिंचित्स्थूलमेकेन वृत्तेनाह भागास्युरिति नतनाडिकार-

सहताभागाः स्युः नतसाधनंजातकपद्धतावुक्तं यत्रैः शेषमितंयुतंदिनदलेनान्होगतंशेषकंविश्लेष्यं खलुपूर्वपश्चिमनतमिति एतदुक्तंभवति सूर्येष्टकालाभ्यां
इष्टकालंसाधयित्वानतंचसाधयित्वानदिष्टकालभवंनतंषड्गुणंनतभागाः स्युरित्यर्थः प्राक्पश्चिमेनतेनक्रमेणतन्यूनयुक्सूर्यः तैर्भागैः न्यूनयुक्पूर्वन
तेसतिन्यूनः पश्चिमनतेसतियुक्युक्तः तत्कालिकः सूर्यः खंस्यात् दशमभावः स्यादित्यर्थः ततखंदशमभावंसरसंषड्राशियुक्तंसत् सुखंचतुर्थभावः
स्यात् कथितवल्लग्नंप्रोक्तवल्लग्नंज्ञेयं तत्सषड्भंषड्राशियुक्तंसत्मदः सप्तमभावः स्यात् एवंभावचतुष्टयंसाधयित्वाअंतर्भावसाधनमाह व्यस्ताष्टाखिलइति वि

**व्यस्ताष्टाखिलवोथषट्च्युतइमौषष्ठोंगपातालयोः क्षेप्यौषट्तनुतः ससंधयइमेषड्भान्विताः स्युःपरे २७ इंदोर्वाहरि
जाद्यपस्तगतयोः स्यात्क्रूरयोः कर्तरी खेवक्रयंत्यकजुर्महत्यथगुरोरिः फेशुभेवातनौ** गतः अस्तः सप्तमभावोयस्मात् व्यस्तांतच्च त
त् अष्टांचव्यस्ताष्टं सप्तमभावरहितदशमभावइत्यर्थः तस्याखिलवोराश्यादिकोग्राह्यः अथदकुन्त्युतः ड्पतितः कार्यः एतौउभौकेवलखिलवहकुन्त्युतखि
लवौपृथक्पृथक्कुदग्नीसंतौपृथक्पृथक्लग्नेअंबुनिचयोज्यौ अयमर्थः कुघ्नः खिलवोलग्नेयोज्यः सद्वितीयभावोभवति दघ्नोलग्नेयोजितः तृतीयभावो
भवति अथदकुन्त्युतः खिलवः कुघ्नः अंबुनिपूर्वसाधितेचतुर्थभावेयोजितः पंचमभावोभवति दघ्नोंबुनियोजितः षष्ठभावोभवति तेषडंतरसाधिता

भावाः षट्राशिसहिताः कार्याः तेतुसप्तमाज्ञेयाः लग्नंषट्भंमदइतियावत् तेतुलग्नसुखालग्नाद्योःभावाः स्युः अथसंधिसाधनमाह संधिर्द्वियोगोर्धितमि
ति द्वयोर्भावयोः योगः अर्धितः संधिः स्यादितिस्पष्टं अथपाठांतरस्यव्याख्या व्यस्तेति सप्तमभावरहितस्यदशमभावस्य अखिलवः षट्भावोराश्यादिकः
सपृथक्पृथक्भूस्युतः एकस्मात्पतितः द्वितीउभौभूयः वारंवारं अंगपातालयोःप्रथमचतुर्थभावयोःक्षेप्यौ ततुतः लग्नात्ससंधयः संधिसहिताःषट्
भावाः स्युः इमेभावाः षट्भावान्विताः परेससंधयोभावाःस्युः एवंभावसंधिसाधनंकृत्वासंध्यंशतुल्योः फलइतिप्रागुक्तंग्रहफलंविचार्यं अंतरेअनुपा

स्वेबुस्सौम्यखगेपिवागुरुभृगुज्ञैःकेंद्रकोणेषुवाचेत्तत्कर्तरिकारकौदिविचरौनीचस्थितोसानहि २८ लग्नंसेततिथि
ग्रहैर्हृदिभदृग्वेदर्तुभूशेषकेरोगाग्नीनहरात्ययास्त्यजरुजंरात्र्यर्कमौंजीषुच तःभावसंध्यंतरेणासंखेटसंध्यंतरात्फलमिति जात

कपद्धतेः एतत्स्थूलभावानयनं सूक्ष्मंतुजातकपद्धतावगंतव्यं २७ अथकर्तरीदोषलक्षणंसापवादश्लोकेनाह इंदोर्वेति इंदोश्चंद्रात्सकाशात् वाइ
त्यथवाहरिजाल्लग्नात् सकाशात्व्यय १२ स्व २ गतयोःव्ययोद्वादशंस्वंद्वितीयंतदुभयत्रगतयोःक्रूरयोःपापग्रहयोःसतोःकर्तरीस्यात् अथमहाकर्तरी ५०
लक्षणमाह स्वेद्वितीयेस्थितःक्रूरःयदिवक्रीस्यात् अंत्येद्वादशेस्थितः क्रूरः ऋजुःमार्गगामीस्यात् तदामहतीकर्तरीस्यात् एवंकर्तरीलक्षणमुक्त्वात

त्भंगमाह गुरोरिति फेप्रांत्येसतिसाकर्तरीनस्यादेवेत्येकोभंगः वाइत्यथवाशुभैर्गृहैर्बुधगुरुशुक्राणामन्यतमेनतौलग्नेसतिसानेतिद्वितीयोभंगः स्वेद्विती
येअब्जेचंद्रेसतिसानेति तृतीयोभंगः वाइत्यथवासौम्यखगेद्वितीयेसतिसानेतिचतुर्थोभंगः वाइत्यथवाकेंद्र १ ४ ७ १० त्रिकोणेषु ५ ९ भृगु-
विदीज्यैः शुक्रबुधगुरवः तैःसद्भिः कालाच्चेति सप्तम्यर्थेतृतीया साकर्तरीनस्यादेवेतिपंचमोभंगः वाइत्यथवाकर्तरिकारकौक्रूरौदिविचरौनीचस्थि
तौयदास्यातांतदासानस्यादितिषष्ठोभंगः हि अवधारणे २८ अथपंचकदोषंसापवादमाह लग्नेति लग्नंइष्टलग्नंसेततिथि इतान्वासौति
थिश्चइततिथिः गततिथिः तयासहवर्तमानंसेततिथि ग्रहैर्हृतनवभक्तंकार्यं इभदृग्वेदर्तुभूशेषकैः इभाअष्टौ दृशौद्वे वेदाश्चत्वारः ऋतवःष
ट् भूरेका एतन्मितैः शेषकैः क्रमात्क्रमेणरोगाग्नीनहरात्ययाःस्युःरोगः प्रसिद्धः अग्निः प्रसिद्धः इनोराजा राजाधिपः पतिः स्वामीनाथःपरि
वृढःप्रभुःईश्वरोविभुरीशानभर्तेंद्रइनईशितेतिधनंजयः हरश्चौरः अत्ययोमृत्युः एतेपंचकाःस्युरित्यर्थः एतदुक्तंभवति लग्नंशुक्लप्रतिपदा
दिगततिथियुक्तंकृत्वानवभिर्हृत्वा अष्टशेषेरोगः द्विशेषेअग्निः चतुःशेषेराजा षट्शेषेचौरः एकशेषेमृत्युः अथैतेकुत्रवर्ज्याइत्याह रात्र्यर्क-
मौंजीषुरुजंत्यज रात्रौअर्केआदित्यवारेमौंज्यांरुजंत्यज भौमगृहद्युषु अग्निंत्यज भौमादयःप्रसिद्धास्तेषु द्युशनिसेवेंदुषुइनंत्यज द्युर्दि
वाशनिः शनिवारः सेवास्वामिसेवनं इंदुःसोमवारः एषुइनंराजानंराजपंचकंत्यज ईज्यारेतिषुहारंत्यजचौरंत्यज ईज्योगुरुवारःआरो-

भौमवारः इतिर्गतिर्यत्रेतियावत् आसुचौरंत्यजेत्यर्थः विवाहसितविस्संध्यासु अपरं उर्वीरितं मृत्युमित्यर्थः विवाहः प्रसिद्धः सितः शुक्रवारः विः बुधवारः संध्यासंध्याकालः आसु
मृत्युंत्यजेति अस्यापवादमाह कस्मिन्सति तनौलग्नेहीनेहीनबलेसति बलिष्ठेलग्नेसति एषांकिमपिनबाधइत्यर्थः तथाच ज्योतिःप्रकाशे रोगंचौरंत्यजेद्रात्रौदिवा-
जाग्निपंचकं उभयोः संध्ययोर्मृत्युमन्यकालेननिंदितमिति तत्रापियत्रलग्नंचेद्बलाढ्यंतच्चनिःफलमिति बलंजातकात्ज्ञेयं लघुजातके अधिपयुतोदृष्टोवाबुधगुरु
निरीक्षितश्चयोराशिः सभवतिबलवान्नयदायुक्तोदृष्टोपिवाशेषैरित्यादि २९ अथभवनांशयोः शुद्धिंसापवादमाह जन्मर्क्षेति जन्मर्क्षोदयतः जन्मराशिजन्मलग्ना

अग्निं भौमगृहद्युषु द्युशनिसे वेंदुष्विनं हारमीज्यारे तिष्वपरं विवाहसितविस्संध्यासु हीनेतनौ २९
भ्यांसकाशात्तृतीये अष्टमभवने यौत
दधिपौतयोर्मृत्युभवनयोः स्वामिनौ येचतद्ग्राः मृत्युभवनगताः स्युः तेषांअंशोनवांशः अंगगोलग्नगतः चपरं तेषांभंराशिः अंगगंलग्नगतं सत्तदा खलुनिश्चयेन अं
नकृत्मरणकृत्स्यात् तदाकदानेत्यदितत्स्वामिमित्रैकतानस्यात् तयोर्जन्ममृत्युभवनयोः स्वामिनौतत्स्वामिनौतयोः अथवायमर्थः तयोर्जन्मनिधनभयोः स्वामिनौतत्स्वा
मिनौनयोर्यदिमित्रैकतानस्यात् मित्रंचएकश्चमित्रैकौ मित्रैकयोर्भावोमित्रैकतासाचेन्नस्यात् अनेनसर्वस्योक्तस्यसार्थकताभवति यदितयोर्मित्रतास्यात् अथवा
एकतास्यात्तदानायंदोषइत्यर्थसिद्धं वसिष्ठः यस्याष्टलग्नेतदधीश्वरेवाराशौतदीशेथविलग्नगेवा समृत्युमाप्नोतितदामनोजस्त्रिनेत्रभालांबकवह्निनेवेति अन्यच्च जन्म

र्क्षजन्मलग्नाभ्यांरंध्रेशावष्टमौचयौ विलग्नसंस्थितानेतांस्तद्राश्यंशानपित्यजेदिति चूडामणौ लग्नंव्यलिनृपंत्याज्यमष्टमंसर्वकर्मसु तत्राप्येकेशतास्त्येवतत्तस्त
त्रैवदोषकृत् नदोषोष्टमलग्नस्ययदिजन्मेशरंध्रपौ सुहृदौचेत्तदाकार्यंमंगलंमुनयोविदुरिति चतुर्थद्वादशभवनयोर्दोषोनात्रोक्तः यतश्चतुर्थद्वादशलग्नं पंच
संयदिगुणान्वितमितिपूर्वाचार्यमतंहृदिधृत्वासगुणमेवांगीकृतं तत्पुरस्ताद्वक्ष्यति नचतत्तुपंचेष्टखेटोनितांतत्तुलग्नंइष्टाश्चतेखेटाश्चइष्टखेटाः पंचचतेइष्ट

जन्मर्क्षोदयतोमृतीनदधिपौनद्राश्चयेतत्लवस्तद्भंचांगगमंतत्कृत्खलुनचेत्तत्स्वामिमित्रैकता शस्तोंशोधटयुग्मभीरुध
नुषांविज्ञास्तभांशौतथाचंद्रापुण्ययुतौमृतिंवितनुतोदैन्यंचहीनौजसः ३० खेटाश्चपंचेष्टखेटाः इष्टग्रहैः पंचभिः शुभदैः इष्टैरूनितंहीनं
लग्नंचेद्दैववर्गोनितमिति सगुणस्यैवांगीकारात् किंव्यर्थविस्तरेणेतिभावः अंशशुद्धिमाह शस्तोंशइति धटयुग्मभीरुधनुषांअंशः शस्तः स्यात् धटस्तुला
युग्मंमिथुनं भीरुः कन्या धनुः प्रसिद्धं एषामंशोनवांशः प्रशस्तः स्यात् तत्रापिविशेषमाह विज्ञास्तभांशाविति विगतः ज्ञोबुधोयेभ्यस्तेविज्ञाः तेचतेअस्ता-
श्चतेषांभांशौराशिनवांशौ मृतिंवितनुतः अर्थादस्तमितस्यापिबुधस्यभांशौदोषकरौनभवतः तथाचंद्रापुण्ययुतौचंद्रेणपापग्रहेणवायुक्तौमृतिंवितन्-
नुतः कुरुतः वधूवरयोरितिशेषः हीनौजसोर्निर्बलस्यभांशौदैन्यंदीनतांवितनुतः ३०

अथविशेषांतरमाह नोवर्गोत्तमेति वर्गोत्तमतः वर्गोत्तमेनविनाअंतिमलवंचरमंनवांशंनोदद्यात् यल्लग्नंसएवनवांशोवर्गोत्तमः तथाचरर्क्षेचरलग्नेचरंनवां-
शंनोदद्यात् कस्मिन्सति चंद्रेतौलिमृगास्यगेतुलामकरगेसति एतच्चरत्रययोगंनोदद्यादित्यर्थः अत्रचरचतुष्टयमध्येचंद्रेतौलिमृगास्यगइत्येवोक्तंतन्मेष
कर्कटयोर्विवाहनक्षत्राभावात् तथातनुंलग्नंपंचेष्टखेटोनितांनोदद्यात् यत्रलग्नेपंचइष्टग्रहाःनभवंतितल्लग्नंनदेयंइत्यर्थः अथेष्टनवांशाल्लग्नसाधनमाह
तत्रतावन्मेषादिषुआद्यांशानाह मेषादिष्विति मेषादिषुअजनक्रतौलिककुलीराद्यानवांशाःक्रमेणोक्ताः तद्यथा मेषेअजाद्याःमेषाद्याः वृषेनक्राद्याःम

नोवर्गोत्तमतोविनांतिमलवंदद्याच्चरर्क्षेचरंचंद्रेतौलिमृगास्यगेनचतनुंपंचेष्टखेटोनितां मेषादिष्वजनक्रतौलिककुली
राद्यानवांशाःक्रमादिष्टात्पूर्वनवांशकादशहतास्त्र्याप्तालवाद्यातनुः ३१
कराद्याः मिथुनेतौलिकाद्याःतुलाद्याः कर्कटेकुलीराद्याः कर्कटा-
द्याः एवंपुनःसिंहेमेषाद्याःकन्यायांमकराद्याः तुलायांतुलाद्याः वृश्चिकेकर्काद्याः पुनर्धनुषिमेषाद्याः मकरेमकराद्याः कुंभेतुलाद्याः मीनेकर्काद्याः नवां-
शाउक्ताइत्यर्थः इष्टांशात्पूर्वनवांशकाःगतांशाः दशहताः दशगुणिताः त्र्याप्ताः त्रिभिर्हृताः लवाद्याभागाद्याः तनुःलग्नंस्यात् अत्रोदाहरणं इष्टलग्नेमेषः तत्रमेषादि
काअंशाःप्रवर्तंतेइष्टांशःकन्यांशःआद्यात्षष्ठःपूर्वनवांशकाःपंच ५ एतेदशहताः ५० त्र्याप्ताःलवादिफलंलब्धं १६ ४० इष्टलग्नसहितंराश्यादि १६ ४० ० ३१ ७

अथोदयास्तशुद्धिमाह लग्नांशाविति लग्नांशौलग्ननवांशौस्वपद्दग्युतौस्वस्वपतिनादृष्टौयुतौवासंतौनृस्त्रखदौवरस्यस्त्रखदौस्यातां वाइत्यथवाअन्योन्यपाद्येक्षि-
तौअन्योन्यपतिनाआद्यौईक्षितौवासंतौनृस्त्रखदौस्यातां इत्युदयशुद्धिमुक्त्वाअस्तशुद्धिमाह ताभ्यांसप्तमकौतथैवेति ताभ्यांलग्नांशाभ्यांसकाशात्सप्तमकौस
प्तमलग्नतदंशौतथैवेति पूर्ववत्स्वपद्दग्युतौयुवतेःकन्यायाः स्त्रखदौस्यातां वाइत्यथवा तौसप्तमलग्नसप्तमांशकौ अन्योन्यपाद्येक्षितौयुवतेः स्त्रखदौस्यातां नोचे-
त् एवंचेन्नस्यात्तदातयोर्मृत्युदौस्यातांक्रमेण अथेष्टकालेहोरासाधनमाह द्विघ्नेति अर्कोनविलग्नकेद्विघ्नेकृतेसति द्युपतेःसकाशात्होरेशाभवंति तेषांगणना

लग्नांशौस्वपद्दग्युतौनृस्त्रखदौवान्योन्यपाद्येक्षितौताभ्यांसप्तमकौतथैवयुवतेर्नोचेत्तयोर्मृत्युदौ द्विघ्नेर्कोनविलग्नकेरविसि
तज्ञेंद्वार्किजीवासृजोहोरेशाद्युपतेःखलेन्हिखलजानेष्टाशुभेमध्यमा ३२
क्रममाह तेकेहोरेशाःरविसितज्ञेंद्वार्किजीवासृजःरविःप्रसिद्धः
सितःशुक्रः ज्ञोबुधः इंदुश्चंद्रः आर्किःशनिः जीवोगुरुः असृक्मंगलः खलेन्हिपापवारेखलजाहोरानेष्टाशुभेमध्यमास्यात् अर्थाच्छुभहोराशुभवारेशुभतरा पा
पवारेमध्यमास्यात् अत्रोदाहरणं गुरुवारेइष्टार्कः १ २५ ८ इष्टलग्नं ४ १० ० इदंअर्कोनं २ १४ ५२ इदंद्विघ्नं ४ २९ ४४ ऊर्ध्वांकिसमानागताहोराश्चतस्रः
वर्तमानापंचमीहोरा सागणनाक्रमेणद्युपतेर्गुरोःसकाशात्गणनीयाः जीवासृजादिगणनयाबुधहोरावर्तमाना ३२ ७ ७ ७ ७

अथलग्नेंद्वोः परमजामित्रग्रहज्ञानार्थंउपायमाहतावत्तस्यफलमाहलग्नेंद्वोरिति लग्नेंद्वोःस्मरगेसप्तमगेशुभाशुभखगेसतितदा आधिमृत्यूस्तः शुभेसति आधिर्मनस्ता-
पोस्ति अशुभेसतिमृत्युरस्ति तदाकदा यदाततः स्मरगाद्ग्रहात् अजांगोनात् चंद्रलग्नेनात् चंद्रात्सप्तमस्थश्चंद्रोनः लग्नात्सप्तमस्थोलग्नोनइत्यर्थः तस्मात्कृ-
तमौर्विकात्कृतकलिकात्खखयमैर्द्विशत्यालब्धंअब्धीषवः चतुःपंचाशत्स्यात् तदैवआधिमृत्यूस्तः अन्यथानेत्यर्थः तत्रोदाहरणं पूर्वकल्पितमिदंलग्नं ४ १०
७ तत्सप्तमगोयंकश्चित्ग्रहः १० ११ ७ अयंलग्नोनः २६ १ ७ अयंकृतमौर्विकः १० ८ १७ अस्मात्खखयमैः २०० लब्धं ५४ अथास्यभंगमाह सन्निति स

लग्नेंद्वोःस्मरगेशुभाशुभखगेस्तश्चाधिमृत्यूततोऽजांगोनात्कृतमौर्विकात्खखयमैर्लब्धंयदाब्धीषवः सन्स्विष्टेश्चनिजांशभेस्त
मखिलंपश्येद्दरिव्यायगेसूर्येवाख १० जला ४ द्य १ कोणग ९ ५ शुभोवाऽब्जंप्रपश्येन्नतत् ३३

नृसद्ग्रहस्विष्टेश्चनीचांशभेवर्तमानः
अस्तंसप्तमभवनंअखिलंपूर्णंयदिपश्येत्तदातज्जामित्रंनस्यात् शोभनश्चासौइष्टश्चस्विष्टः शुभमित्रंस्विष्टश्च उच्चंच निजश्च स्विष्टोच्चनिजाः अंशश्चभंचअं
शभंस्विष्टोच्चनिजानांअंशभंस्विष्टोच्चनिजांशभंतस्मिन्स्विष्टोच्चनिजांशभे स्विष्टस्यशुभमित्रस्यअंशेनवांशेभेराशौवावर्तमानः अथवाउच्चस्यांशेभेवाव-
र्तमानः अथवानिजस्यस्वस्य अंशेभेवावर्तमानः अस्तमखिलंपश्येत्तदातन्नेतिषड्भंगाः वाइत्यथवाअर्केरवौ अरिव्यायगेसतिषष्ठतृतीयेकादशगेसतितन्ने-

तित्रयोभंगाः वाइत्यथवाखजलाद्यकोणगः शुभः अब्जंचंद्रमसंपूर्णंयथास्यात्तथाईक्षेत् तदातन्न खंदशमं जलंचतुर्थं आद्यंलग्नं कोणेनवपंचमेएषामन्यतमग
तोन्यतमः शुभग्रहश्चंद्रमसंनिरिखिलदृष्ट्यायदिपश्येत्तदाजामित्रंनस्यादित्यर्थः एतेपंचभंगाः सर्वेमिलिताश्चतुर्दशभंगाः संपद्यंते ३३ अथदृष्टिलक्षण
माह त्र्यस्त्रंतृतीयदशमंकोणंनवपंचमं अवायुश्चतुर्थाष्टमं एतद्युग्मत्रयंक्रमेणऐनिगुरुभूपुत्राः शनिगुरुभौमाः पूर्णयादृष्ट्यापश्यंति शनिः त्र्यस्त्रं ३ १० गुरुः कोणं
९ ५ भूपुत्रः अवायुः ४ ८ एतेपूर्णयादृष्ट्यापश्यंति तथाचैतद्युग्मत्रयंअन्येग्रहाश्चरणोत्तरंयथास्यात्तथापश्यंति तद्यथा त्र्यस्त्रं ३ १० एकपाददृष्ट्यापश्यंति को

त्र्यस्त्रंकोणमवायुरैनिगुरुभूपुत्राः क्रमात्पूर्णयादृष्ट्यान्येचरणोत्तरंचसकलाःपश्यंतिपूर्णंद्युनं भंहोरात्रिलवोनवांशकइनांश
स्त्रिंशदंशः क्रमाद्वर्गाः सन्शुभजः परैस्तुसुहृदोनब्धूनवर्गान्तनुः ३५

णं ९ ५ द्विपदादृष्ट्या अवायुः ४ ८ त्रिपाददृष्ट्यापश्यंति सकलाग्रहाः
द्यूनंसप्तमंपूर्णंपश्यंति अथषड्वर्गसाधनंविवक्षुस्तावन्नामान्याह भंहोरेति भंगृहं होराराश्यर्धंत्रिलवोद्रेक्काणः नवांशकः प्रसिद्धः इनांशोद्वादशांशः त्रिंश
दंशः प्रसिद्धः क्रमादेतेवर्गाः प्रोक्ताः शुभजः शुभग्रहजोवर्गः सन्शुभः प्रोक्तः परैराचार्यैः सुहृदोमित्रस्यवर्गः सन्प्रोक्तः अब्धिवर्गोनकंअंगंचतुर्वर्गोनंलग्नंन
सत्प्रोक्तं ३५ अथैषांसाधनमाह प्रोक्तमिति यस्यग्रहस्ययद्गृहंतत्प्राक्प्रोक्तं भेशामंशबुच्चमित्यादि अथहोरासाधनमाह ओजभेविषम

राशौअर्कशशिनोर्होरेक्रमेणभवतः प्रथमपंचदशभागेषुअर्कस्यहोरा अपरपंचदशभागेषुशशिनश्चंद्रस्यहोरास्यात् अथसमराशौ अब्जार्कयोर्होरेक्रमेणभवतः प्रथमंपंचदशभागेषुचंद्रस्यहोरा अपरपंचदशभागेषुअर्कस्यहोरास्यात् अथदृक्काणसाधनमाह दृक्केडिति दृक्कोदृक्काणः त्रिविधोदशदशभागात्मकः तस्यईट्ईशः प्राक्स्तधर्मपोज्ञेयः प्राकूलग्नंस्रतः पंचमं धर्मोनवमं तान्पातीतिप्राक्स्तधर्मपः एतदुक्तंभवति प्रथमदृक्काणस्वामीलग्नपतिः द्वितीयदृक्काणस्वामीपंचमपतिः तृतीयदृक्काणस्वामीनवमपतिःस्यादिति नवलवः प्रोक्तःप्रागेवशस्तोंशइत्यादि अथद्वादशांशसाधनं स्वतोर्कांशकः स्व-

प्रोक्तंप्राग्गृहमोजभेर्कशशिनोर्होरेसमेब्जार्कयोर्दृक्केट्प्राक्स्तधर्मपोनवलवःप्रोक्तःस्वतोर्कांशकः शुक्रज्ञेज्ययमासृजां शरमुनीभार्थेषवोयुग्मभेत्रिंशास्त्याविषमेतएवगदितान्यस्ताश्चषड्वर्गकाः ३५

स्मात्इतिस्वतः लग्नतइत्यर्थः अर्कांशकोद्वादशांशोज्ञेयः तद्यथा राशिभागाःत्रिंशत् ३० एतेद्वादशभिर्विभाजिताःलब्धंसार्द्धभागद्वयं २ ३० इदंद्वादशांशमानं तदेवगणनीयंसार्द्धभागद्वयंलग्नस्यद्वादशांशः तावदेवतत्पुरस्थस्येति लग्नस्योत्पन्नभागावसानपर्यंतंगणयेत् यस्मिन्राशौविश्रामः तत्स्वामीद्वादशांशनाथःस्यात् अथत्रिंशांशसाधनं शक्रेति शक्रःप्रसिद्धः ज्ञोबुधः ईज्योगुरुः यमः शनिः असृक्मंगलः एषांपंचानांक्रमेणशरमुनीभार्थेषवःस्युः शराः पंच मुन

यःसप्त इभाः अष्टौ अर्थाःपंच इषवः पंचभागाः शुक्रादीनांस्युः एतद्युग्मभेसमराशौज्ञेयं एतदपिलग्नोत्पन्नभागावसानपर्यंतंगणयेत् यत्रविश्रांतिः सत्रिंशांशनाथः विषमेराशौतएवगदिताग्रहाः भागाश्चव्यस्ताविलोमाज्ञेयाः इतिषड्वर्गोनिरूपितः ३५ अथइष्टकालसाधनंविविक्षुःस्तावत्सूर्यसाधनमाह संक्रांत्यंतरमितिअतः अंतरालंतत्र अहानिदिनानिसंक्रांत्योः अंतरहानिसंक्रांत्यंतरहानितैःहृतःभाजितःएवंविधोदिनगणःसंक्रांतेःसकाशात्इष्टदिनसमूहः तस्मात्यदासंलब्धं

संक्रांत्यंतरहोत्हृताद्दिनगणादासंभपूर्वोरविर्मेषाद्यानभयुग्युतोयनलवैरात्रौसषड्भः सन्च तद्भोग्यांशहतस्वभोदयवियत्व्यासे तथालग्नतोभुक्तांशाकलितेनयुग्विवरगैःकालःस्फुटोभोदयैः ३६ लग्नार्कोयदिचैकभेंशविवरात्स्वीयोदयघ्नाद्वियत्व्यासिः कालइनात्तनुर्यदितनुःसूर्योदयात्प्रागसौ कुंडेंभःपरिपूरितेस्वघटिकामर्धोदयास्तेन्यसेत्तुल्याग्नित्रयवायुगानसुभद्रापूर्णाग्निपंचस्वथ ३७

सभपूर्वोराशिभागकलादिकोरविःस्यात् किंभूतःरविःमेषात्सकाशात्यानभयुक्गनराशियुक्सूर्यभुक्तराशियुगित्यर्थः सतात्कालिकोरविःस्यादित्यर्थः अत्रोदाहरणं तुलावृश्चिकसंक्रांत्योरंतरदिनानि २९ ५४ ० तथातुलासंक्रांतेःइष्टदिनगणः ५ ६ ० अस्माद्दिनगणात्संक्रांत्यंतरहोभिर्लब्धंराश्यादि ० ५ ७ १ इदंसूर्यभुक्तराशियुक्तं ६ ५ ७ १ अयंतात्कालिकःसूर्यः अयनलवैःयुतःकार्यः अयनांशाःग्रंथांतरेप्रसिद्धाः कृताब्ध-

ऊनितेशाकेषष्ट्यामाप्ताअयनांशकाइति सअयनलवयुतोरविः रात्रौरात्रीष्टकालसाधनविषयेसषड्भःकार्यःषड्राशियुक्तःकार्यः तद्भोग्यांशनिजोदयाहतिः खरा
मासंकालः स्यात् तस्यसायनांशस्यरवेः भोग्यांशाः तद्भोग्यांशाश्चनिजोदयाश्चतेषामाहतिः गुणनं तस्याः सकाशात्खरामासंत्रिंशताभक्तंलब्धंसूर्यस्य-
भोग्यकालः स्यात् निजोदयाः स्वदेशीयराश्युदयाः तेब्रह्मतुल्यादिभ्योवगंतव्याः कथंभूतः कालः तथैवांगतोभुक्तांशाकलितेनयुक् तथैवसूर्यस्यभो-
ग्यकालसाधनरीत्याअंगतःलग्नात्भुक्तांशाकलितेनभुक्तांशैर्भुक्तभागैः आकलितेनकालेनयुक्युक्तः एतदुक्तंभवति इष्टलग्नंअयनलवयुक्तंकृत्वातद्भुक्तांशैर्नि-
जोदयागुणनीयाः त्रिंशताभाज्याः लब्धंलग्नभुक्तकालः तेनकालेनसरविभुक्तः कालोयुक्तः कार्यइत्यर्थः पुनः कथंभूतः विवरगैः भोदयैः युक्विवरंसूर्यलग्नांत-
रालं तत्रगतैर्भोदयैः राश्युदयैःयुक्युक्तः सपलमयः कालः स्फुटः स्पष्टः इष्टकालः स्यात् षष्टिभक्तोघटिकात्मकः स्यादित्यवगतव्यं ३६ अथेष्टकालसाधने
विशेषमाह लग्नार्कावितिलग्नार्कौलग्नसूर्यौयदिएकभेस्तस्तदा अंशविवरात् लग्नार्कयोर्भागांतरात्स्वीयोदयघ्नात् निजराश्युदयगुणितात्यान्वियब्धा
प्तिःत्रिंशताल्बधिःसकालःस्यात्इष्टकालःस्यात् तत्रापिविशेषमाह इनात्तनुरिति इनात्सूर्यात्तनुर्लग्नंयदितनुःलघुःस्यात्तदासौइष्टकालः सूर्योदयात्प्राक्पूर्वंस्यात् सोपि
षष्ट्याभक्तोघटिकात्मकः स्यादित्यवगंतव्यं अथज्ञातंकालंयंत्रैर्विनासाधितुंनशक्यतेअतोयंत्राणांमध्येमुख्यस्यघटीयंत्रस्यस्थापनकालमाह कुंडेइति अंभः ४५
परिपूरितेउदकपूर्णेकुंडेपात्रेघटिकामज्जनक्षमेकुंडग्रहणंउत्तानपात्रव्युसादर्थंतस्मात्कुंडरूपपात्रेउदकपूरितेस्फघटिकांषष्टिपलशल्वांन्यसेत्निक्षिपेत्

कस्मिन्सति अर्धोदयास्तेजातेसतिसूर्यस्यअर्धोदयेअर्धास्तेचजातेसति किंकृत्वास्कत्वाप्रार्थयित्वा प्रार्थनाग्रंथांतरेउक्ता यंत्राणांमुख्यरूपासिब्रह्मणानिर्मि
तेघटि दंपत्योःशुभकालसिद्धेत्वंभवशोभनेइति प्रतिष्ठितायांघटिकायांतद्गमनफलमाह साप्रतिष्ठिताघटीअग्नित्रयवायुगानशुभदास्यात् अग्नित्र
यआग्नेयादिप्रदक्षिणक्रमेणदिशात्रयंवायुर्वायव्यदिशा इतिदिक्चतुष्टयंप्रतिगतानशुभदा अर्थादन्यदिग्गतानत्रैवस्थितावाशुभदास्यात् तथान्यो-
क्तंग्रंथांतरे संस्कृतैवंघटीतोयेयांदिशंप्रतिगच्छति पूर्वाशादिफलंकुर्यात्स्थितामध्येधनप्रदा सौभाग्यंनिर्धनंनार्याअपमृत्युरुजान्विता भर्तृप्रियाचवे-
श्वाच्चमान्याक्तिसुतान्वितेति एवंगमनफलमुक्त्वापूर्णताफलमाह पूर्णाग्निपंचस्वथेति अग्निपंचसुआग्नेयादिपंचसुदिक्षुपूर्णाघटीनशुभदा अ
र्थादन्यदिक्षुपूर्णाशुभास्यात् उक्तंच उत्तरेशानपूर्वासुपूर्णाघटीशुभप्रदा दिक्षुशेषासुकन्यायामग्नावैधव्यदायिनी ३७ अथगोधूललग्नमाह
गोधूलमिति गोधूलंलग्नंसायंकाललग्नंपद्जादिकेहीनजातौशुभकरंप्रोक्तं नपूर्ववर्णानां क्वपंचांगशुद्धौविवाहोक्तपंचांगे अत्रपंचांगशुद्धिर्मुख्या
तत्रकालप्रमाणंविशेषणद्वारेणाह कथंभूतंगोधूलंरवेः अर्धास्तात्सकाशात्प्राक्परतोर्धघटिकं अर्धघटिकायस्मिन्इत्यर्धघटिकं प्राक्पंचद
शपलानिपरतः पंचदशपलानि एवमर्धनाडिकमित्यर्थः अत्रत्याज्यमाह इहास्मिन्गोधूललग्नेषष्टाष्टगंइदुंचंद्रंजह्यात्त्यजेत् पु-
नःकिंकिंजह्यादित्याह सोग्रांगंउग्रग्रहसहितंलग्नं कुजंभौममंअष्टमंगुरुयमाहः गुरुशनिदिनं पातंमहापातं सिद्धांतगम्यं अर्कक्रमंसूर्यसं

क्रांतिजंत्यात् अन्येदोषानत्याज्याइत्यर्थः अत्रगुरुयमाह स्यक्तंतद्दोषोपलंभात् गुरुदिनेसूर्यास्तात्प्राक्‌यामार्द्धपरतोयमघंटः शनिदिनेअस्तम यात्प्राक्‌परतश्चकुलिकौ मार्तंडोदयतःस्मृतादिनपतेर्यामार्धनाथाग्रहामार्तंडात्मजभोगउत्तरलवस्तज्ज्ञैः शुभेकर्मणि त्याज्योसौकुलिकोथसू र्यदिवसादानैश्चशक्रार्कदिक्‌वस्वंगाब्धियमैःस्मृतःकुरहितैरात्रौतुतिथ्यंशकैरिति त्याज्योसौकुलिकइत्यनेनशनौअस्तात्प्राक्‌कुलिकोभवति

गोधूलंप्रदजादिकेशुभकरंपंचांगशुद्धौरवेरर्धास्तात्परपूर्वतोर्द्धघटिकंतत्रेंदुमष्टारिगम् सोग्रांगंकुजमष्टमंगुरुयमाहः पातमर्कक्रमंजह्याद्विप्रसुखेतिसंकटइदंसद्यौवनाद्येक्वचित् ३८

इनादौकुलिकंद्विवेत्यादिव्येकंतन्निशीतिन्यायेनअस्तात्पर तोपिकुलिकोभवति इतिहेतोर्गुरुशनिवारौनिंदितौ अथविप्रादीनामपिक्वचित्कार्यविशेषेणगोरजमप्याहि विप्रसुखेतिसंक टइदंसद्यौवनाद्येक्वचिदिति यौवनाद्येअतिसंकटेप्राप्तेसतिक्वचिल्लग्नशुध्द्यभावेइदंगोधूलंविप्रसुखेविप्रप्रभृतिवर्णत्रयेसत्शुभंस्यात् अ न्यथानेत्यर्थसिद्धं तदुक्तंज्योतिर्निबंधे घटीलग्नंयदानास्तितदागोधूलिकंस्मृतं शूद्रादीनांबुधाःप्राहुर्नद्विजानांकदाचन १ लग्नशु द्धिर्यदानस्याद्यौवनेसमुपस्थिते तदावैसर्ववर्णानांलग्नंगोधूलिकंशुभमिति ३८ ७ ७ ७ ७

अथोद्वाहवेदिकालक्षणमाह प्राक्‌प्रवणापूर्वनिम्नाचतुर्वरकरान्चतुर्भिर्वरकरैः प्रमितावरोवैवाह्यः हस्तोच्छ्रिताहस्तप्रमाणेनोन्नता इयमग्र स्यब्राह्मणस्यप्रोक्ता सावेदीदोर्जादेःक्षत्रियादेःक्रमेणद्वित्रियुगांगुलैरपचिताहीना क्षत्रियस्यद्व्यंगुलन्यूना वैश्यस्यत्र्यंगुलोना शूद्रस्यचतुरंगुलो चना साक्वकार्येत्याह बहिर्वामतइति गृहाद्बहिर्वामभागेअंगुलप्रमाणंमार्कंडेयपुराणेउक्तं परमाणुःपरंसूक्ष्मंत्रसरेणुर्महीरजः बालाग्रंचैवलि

वेदीप्राक्‌प्रवणाचतुर्वरकराहस्तोच्छ्रिताग्र्यस्यदोर्जादेर्द्वित्रियुगांगुलैरपचितासोक्ताबहिर्वामतः

क्षाचयूकाचाथयवोदरं क्रमादष्टगुणानाहुर्यवानामष्टनोंगुलं षडंगुलंपदंतच्चवितस्तिर्द्विपदंस्मृता द्विवितस्तिस्तथाहस्तोमार्कंडेयमुनीरितः आगमांत रेपि कर्तुर्दक्षिणहस्तस्यमध्यमांगुलिपर्वणः मध्यमार्दैर्घ्यमानेनमात्रांगुलमितीरितमिति अन्यत्रोक्तं यत्किंचित्सौरुषायामंविभज्यदशधा पुनः एकंद्वादशभागंतुकृत्वातेष्वेकमंगुलं देहलब्धांगुलंनामजानीयात्तस्यतत्पुनः महामानांगुलिरितिमात्रांगुलिरिहोदिता प्रासादादीनितैर्नै

वकुर्यान्मानांतरेणवा वेदिकादीनिशिबिकारथादीनांविधिःपुनरित्यादि अत्रवरकरग्रहणंतस्यहोमकर्तृत्वात् ननुकन्यायाअपिलाजाहुतौकर्तृत्वम-
स्तितत्करप्रमाणंकिन्नोक्तं सत्यमल्पावकाशस्थलेकन्याकरप्रमाणमप्यंगीक्रियते तथाचोक्तंदेवयजनदीपिकायां स्वल्पावकाशनिलयेहीन-
मानंसमाश्रयेदिति अथनानाविधकर्मणांअंगंकस्मिन्नक्षत्रेकर्तव्यमित्याह यस्यांगमिति यस्यकर्मणःयत् अगंअदइदं अंगंअंगिनोमुख्यस्यग

यस्यांगंयददोंगिनोगदितभेकुर्यादिहेंदोर्बलंनालोक्यंतुविवाहतःस्व्यरिनवाङ्क्षिप्राङ्कुर्यादिदं ३९

दितभेउक्तनक्षत्रेकुर्यात् इहास्मिन्नंगभूतेकर्मणि इंदोर्बलंनालोक्यंनविचारणीयं तत्रविशेषमाह विवाहतः विवाहदिनात्प्राक्त्र्यरिनवान्द्वित
तीयषष्ठनवमेन्हिइदंअंगंविवाहांगंनकुर्यात् विवाहांगानियथा दलनंकंडनंचैवव्यंजनंमोदकादिच यवारमंडपोवेदिकुंकुमंवर्णकंतथेति ३९ ४७

अथक्रमप्राप्तंवधूप्रवेशमाह लग्नादिति लग्नाद्विवाहतःसकाशात् अष्टिदिनांततः षोडशदिनमध्येसममुनीष्वंकेद्युषुघस्त्रेषु समाःसमसंख्याकाः
मुनिःसप्तमः इषुपंचमः अंकोनवमः एषुद्युषुदिवसेषुअतऊर्ध्वंषोडशदिनादूर्ध्वंअयुग्घस्त्रेविषमदिनेमास्यपिविषमेहायनेवर्षेवधूसंप्रवेशंजगुरू
चुः एतदुक्तंभवति षोडशदिनमध्येसमादिषुदिनेषुकर्तव्यः षोडशदिनातिक्रमेमासपर्यंतंविषमदिनेवधूप्रवेशःकार्यः प्रथममासातिक्रमेवर्षपर्यं

लग्नादष्टि १६ दिनांततःसममुनी ७ ष्वं५क ९ द्युषूर्ध्वंत्वयुक्घस्त्रेमास्यपिहायनेशरमिताद्वर्षात्परंस्वे
च्छया

तंविषमेमासिकर्तव्यस्तदाविषमदिननियमोनास्ति एवंप्रथमेवर्षेअतिक्रांतेपंचमवर्षपर्यंतंविषमेवर्षेकर्तव्यः तदाविष
ममासनियमोनास्ति पंचमाद्वर्षात्परंविषमवर्षनियमोनास्ति अथविलंबितंवधूप्रवेशंकस्मिन्मासपक्षेकर्तव्यमित्याह वैफामार्गसिते
वैवैशाखः फाफाल्गुनः मार्गोमार्गशीर्षः एषांसितःशुक्लपक्षस्तस्मिन् कैः श्रुतियुगोद्वाहर्क्षचित्राश्विनीज्यर्क्षैः श्रुतियुगंश्रवणधनिष्ठे उद्वाह

र्क्षाणिविवाहनक्षत्राणिपूर्वोक्तानि चित्राश्विनीप्रसिद्धे ईज्यर्क्षंपुष्यः तैः अनवमंदिरेजीर्णगृहे नवीनमंदिरेकन्यांनवोढांनप्रवेशयेदितिनिषेधाद
नवमंदिरइत्युक्तं उक्तंच वधूप्रवेशनंकार्यंपंचमेसप्तमेदिने नवमेचशुभेवारेसल्लग्नेशशिनोबलइति नारदः आरभ्योद्वाहदिवसात्षष्ठेवाप्य-
ष्टमेदिने वधूप्रवेशःसंपत्त्यैदशमेथसमेदिनइति संग्रहे विवाहमारभ्यवधूप्रवेशोयुग्मेनथाषोडशवासरांतात् तदूर्ध्वमब्दे युजिपंचमांतादतःपर

वैफामार्गसितेजगुःश्रुतियुगोद्वाहर्क्षचित्राश्विनीज्यर्क्षैर्ध्वानवमंदिरेनिशिवधूसंवेशमंगेस्थिरे ५०

स्तान्नियमोनचास्ति इत्युक्तंनारदः समेवर्षेसमेमासियदिनारीगृहंविशेत् आयुष्यंहरतेभर्तुःसानारीमरणंव्रजेत् भास्करव्यवहारे रात्रौविवाह
भेशस्तःसन्मूहूर्तेस्थिरोदये वधूप्रवेशोनैवात्रप्रतिशुक्राद्ययंविदुः ऋक्षैर्वैवाहिकैःशस्ते दंपत्योश्वशुभप्रदं वधूप्रवेशनंकार्यंपंचमेत्यद्यक्तंयदि
मार्गफाल्गुनवैशाखेशुक्लपक्षेशुभेदिने मूलपुष्यमृदुस्वातीस्थिरार्श्विश्रुतिवासवे पितृभेचकरेनारीप्रविष्टापुत्रिणीभवेदिति ५० ५८

इदानींप्रथमाषाढादौभर्त्रादिगृहेवासनिषेधमाह उद्वाहादिति उद्वाहाद्विवाहादुपरिप्रथमेशुचौआषाढेकन्यायदिभर्तृगृहेवसेत्तदातज्जननीतस्यभर्तुर्जन-
नींहन्यात् इत्यादिस्फुगमं ५१ अथपुनर्भूविवाहमाह शूद्राःप्रसिद्धाः अंत्याःरजकादयः तेषुपुनर्भवापरिणयःप्रोक्तःकैःविवाहोक्तभैःस्पष्टं तत्रपु
नर्भवापरिणयेतिथिमासवेधगुरुशुक्रास्तादिनआलोक्यंस्पष्टं तथाचोक्तंज्योतिर्निबंधे नशुक्रास्तादिकंचिंत्यंशुद्धिवेधादिकंतथा पुनर्भवासं

उद्वाहात्प्रथमेशुचौयदिवसेद्भर्तुर्गृहेकन्यकाहन्यात्तज्जननींक्षयेनिजतनुंज्येष्ठेपतिंज्येष्ठकं पौषेचश्वशुरंपतिंचमलिनेचै
त्रेस्वपित्रालयेनिष्ठंतीपितरंनिहंतिनभयंतेषामभावेभवेत् ५१ शूद्रांत्येषुपुनर्भवापरिणयःप्रोक्तोविवाहोक्तभैर्नालो
क्यंतिथिमासवेधभृगुजेज्यस्तादितत्रार्कभात् त्रिव्यर्क्षेषुमृतिर्धनंमृतिमृतीपुत्रामृतिर्दुर्भगंश्रीरोत्नत्यमथोधृती १८ शा ११
कृत ४ तत्व २५ क्षैत्ययःसाभिजित् ५२ वरणेन मासतिथिशोधनमिति अथब्रह्मपद्मनक्षत्रशुद्धिमाह अर्कभात् सूर्यनक्षत्रात्त्रिव्यर्क्षेषुत्रि-
षुनक्षत्रेषुक्रमेण मृतिर्मरणंप्रथमेत्रिकेद्वितीयेत्रिकेधनं तृतीयेमृतिः चतुर्थेमृतिःपंचमेपुत्राःषष्ठेत्रिकेमृतिःसप्तमेदुर्भगं अष्टमेलक्ष्मीःनवमेत्रिकेऔ-
न्नत्यंप्रोक्तं अथरुद्रपद्मशुद्धिमाह अर्कभादित्यनुवर्तते धृतीशकृततत्वर्क्षे धृतिरष्टादशं ईशएकादशं कृतश्चतुर्थं तत्वंपंचविंशं एतन्मितेनक्षत्रेअर्कभा

देतन्मितेइत्यर्थः तत्रचतुष्टयेसाभिजित्गणितेअत्ययोमृत्युःस्यात् अर्थादन्येषुशुभंप्रोक्तमिति ४२ अथनानाविधशास्त्रार्थानाह उपोषितनरःभुक्त्वायकृतभोजनायैवस्कृतांदद्यात् परंउपोषितनरःभुक्त्वायैवबटवेसाविञ्त्रिकांगायत्रींदद्यात् तदुक्तंज्योतिर्निबंधे भुक्त्वासमुद्दहेत्कन्यांसावित्रीग्रहणंतथा उपोषितःस्कृतांदद्यादागतायवरायचेति आरब्धोत्सवकेयदाजनिमृतीस्यातांस्वगोत्रेक्वचित्सांगंतंविदधीतवाजमपरेइति वाजंअन्नं अपरेअसगोत्रिणो विदधीरन् वाजमन्नंगरुद्वाजोवाजंपीयूषमुच्यतेइत्यनेकार्थध्वनिमंजार्यां शेषंस्कगमं उक्तंच विवाहोत्सवयज्ञादावारब्धेसूतकंयदि सांगंतत्कर्मकुर्वीत

भुक्त्वायैवस्कृतासुपोषितनरोदद्यात्त्सावित्रिकामारब्धोत्सवकेयदाजनिमृतीस्यातांस्वगोत्रेक्वचित् सांगंतंविदधीतवाजमपरेस्मादारभेत्पूर्वतोयज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकमहःस्कस्वगदिक्त्रित्रिषु ४३ अन्नदानादिकंपरैरिति अस्मादारभेत्पूर्वतोयज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकमहःस्कस्वर्गदिक्त्रित्रिषु अस्मान्निश्चिदिनात्पूर्वतःप्रथमतः यज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकेत्येतत्कर्मचतुष्टयंक्रमात्स्वर्ग २१ दिक् १० त्रि ३ त्रिषु ३ अहःस्कआरभेत् यज्ञएकविंशतिदिनेषुउद्वाहनंविवाहःदिक्षुदशस्कदिनेषुचौलंत्रिषुदिनेषुमौंजिकंत्रिषुदिनेष्विति उक्तंच एकविंशत्यहर्यज्ञेविवाहेदशवासराः त्र्यहेचूडोपनयनेनांदीश्राद्धंविधीयते आरंभलक्षणं आरंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रतसत्रयोः नांदीश्राद्धंविवाहादौश्राद्धेपाकपरिक्रियाइति४३ ४९

क्षयदर्शनैत्यकंश्राद्धं अधीतिंपठनं शीतलाप्स्कशीतलोदकेषुआप्लुतिंस्नानंसीमासिंध्वतिपातंसीमाप्रसिद्धा सिंधुर्महानदी सिंधुर्नदीसमुद्रयोरित्यभिधानात् तयोरतिपातः उल्लंघनं सव्यातिपातंअपसव्यमित्येतत् एककुलजाः गोत्रिणःक्वचिन्नोकुर्युः किमवधि मंडपस्यउत्थापावधि यावन्मंडपोत्थापनंस्यात्तावन्नकुर्यादित्यर्थः उक्तंच दर्शश्राद्धंक्षयश्राद्धंशीताद्भिःस्नानमेवच प्राचीनावीतिकरणंनदीसीमातिपातनं अन्यच्च नित्यश्राद्धमधीतिंचस्नानंचशि

नोश्राद्धंक्षयदर्शनैत्यकमधीतिंशीतलास्वाप्लुतिंसीमासिंध्वतिपातमेककुलजाःसव्यातिपातंक्वचित्

शिरैर्जलैः सपिंडानैवकुर्वीरन्मंडपोत्थापनाविधि अथसमंडपोत्थापःकदाकार्यइत्याह सशरागान्होरिति शराःपंच अगाःसप्त तस्मिन्मितान्होर्दिनयोःपंचमेसप्तमे विषष्ठेसमेषष्ठरहितेसमेन्हिसमदिनेउत्थाप्यः उक्तंच मंडपोत्थापनंकार्यंसमेतुदिवसेबुधैः षष्ठंचविषमंनेष्टंमुक्त्वापंचमसप्तमौइति अब्दांतर्वर्षमध्येगृहोद्वाहौनकर्तव्यौ सहजयोःएकमातृजयोःपुरुषयोःपुरुषस्त्रियोःसमानक्रियासमानंकर्मनकुर्यादित्यर्थः भि

मु·मा· न्नमातृजयोर्नदोषइत्यर्थात्सिद्धं अर्थात् भिन्नमातृजयोस्तथासहोद्वाहादिकरणमागतं तद्भिन्नकर्तृत्वेभिन्नगृहेसतिवेदितव्यं कर्तृत्वमत्रश्राद्धाधि टी·
५० कारिणः पित्रोरेवनतुविवाहहोमंकर्तुर्वरस्य तथाचोक्तं एकमातृजयोरेकवत्सरेपुरुषस्त्रियोः नसमानक्रियांकुर्यान्मातृभेदेविधीयतइति पु
रुषौपुरुषस्त्रियौपृथक्द्वित्वविवक्षयाबहुत्वासंभवान्नबहुत्वं यद्वा पुरुषश्चस्त्रीचतथानयोर्द्वयोः पुरुषयोस्त्रियोर्वापुरुषस्त्रियोर्वाकन्यापुरु

उत्थापावधिमंडपस्यसशराग्नान्होर्विषश्चेसमेन्त्युत्थाप्योनगृहोद्वहौसहजयोस्तुल्याक्रियाब्दांततः ४५

षयोर्विवाहविशेषश्चोक्तः सोदर्ययोः कन्यकयोः कृतयोरेकवत्सरे विवाहोनस्मृतस्तज्ज्ञैः कन्यकाकृतयोः स्मृतइति अत्रसंवत्सरमानं मनुजमानेन ५०
चैत्रादिफाल्गुनांतंवेद्यं समानक्रियेतिद्वयोश्चौलेद्वयोर्व्रतबंधौद्वयोर्विवाहौवासहजयोरित्यनेनैवएकमातृत्वंसंभवति उक्तंच नैकस्मिन्वत्सरेकार्यौगृहो-
द्वाहौकदाचन ४५

वर्जांतराण्याह उद्वाहव्रतचूडकेक्रमेणअब्ददलतत्खंडं उद्वाहेविवाहेकृतेसति अब्दंवर्षपर्यंतंव्रतेव्रतबंधेकृतेसतिदलंअर्धाब्दंषण्मासपर्यंतंइत्यर्थः
चूडकेचौलकर्मणिकृतेसतितत्खंडंतस्यदलस्यापिखंडं त्रिमासपर्यंतमित्यर्थः तिलैस्तर्पणंपिंडयुतंश्राद्धंचनाचरेत् किंविना महालयगयापित्र्यंवि-
ना महालयभाद्रपदापरपक्षः गयाप्रसिद्धा पित्र्यंमातापित्रक्षयदिनं तत्रयत्श्राद्धंक्रियतेतंन्महालयगयापित्र्यंतद्विना उक्तंच विवाहव्रतचूडासुक-
र्षमर्धंतदर्धकं अतिलंतर्पणंकुर्याच्छ्राद्धंकुर्यादपिंडकं महालयेगयाश्राद्धेमातापित्रोः क्षयेहनि कृतोद्वाहोपिकुर्वीतपिंडदानंयथाविधीति पूर्वमिति

उद्वाहव्रतचूडकेब्ददलतत्खंडंतिलैस्तर्पणंश्राद्धंपिंडयुतंमहालयगयापित्र्यंविनानाचरेत् पूर्वंसप्तपदीविधेरधि
गतेदोषेवरेवामृतेदेयान्यत्रविवाहितापिचबलाद्याविद्धयोनिर्नचेत् ४५ सप्तपदीविधेः पूर्वंप्रथमतः दोषेअंधमूकादिकेअधिगते
ज्ञातेसति वाइत्यथवा वरेमृतेसतिकन्याअन्यत्रदेया अपिचयाकन्याबलाद्विवाहितासापिअन्यत्रदेयातर्हिकथंचेद्यदिविद्धयोनिर्नस्यात् विद्धायो
निर्यस्याः सातथा पुरुषभुक्तेत्यर्थः उक्तंचयाज्ञवल्क्येन महादोषेकृविज्ञातेपूर्वंसप्तपदीविधेः मरणादौसमुत्पन्नेदेयान्यस्मैनदोषभाक् बलादुद्वा-
हिताकन्यादातव्यान्यवरायचेति अन्यच्च बलादुद्वाहिताकन्यामंत्रैर्यदिनसंस्कृता अन्यस्मैविधिवद्देयायथाकन्यातथैवसेति महादोषाः का

रिकानिबंधेउक्ताः अंधोमूकः क्रियाहीनश्चापस्मारीनपुंसकः दूरस्थः पतितः कुष्टीदीर्घरोगीवरोनसत् अन्येपिदोषाउक्ताः मूर्खनिर्धनदूरस्थशूरमो क्षाभिलाषिणां त्रिगुणाधिकवर्षाणांनदेयाजातुकन्यकेति पुरुषनपुंसकलक्षणं यस्याप्सु प्लवतेबीजंह्लादिमूत्रंचफेनितं पुमांस्याल्लक्षणैरेतैर्वि परीतैस्तुषंढकः अपरीक्ष्यदानेदोषः अपरीक्ष्यवरंकन्यांनिर्गुणायप्रयच्छति कुलंतस्यैवनच्छोकसंतमोविनिकृंतनिइति ४५ अथस्त्रीरहितानां

अस्त्रीकैःकुशहेमरौप्यरचितातांम्रीचविप्रादिभिर्भार्यावानिखिलैःसुवर्णरचिताधर्मायधार्याबुधैः मंदारार्कदिनेंबु पाग्निफणिभंभद्रातिथिश्चेदिहोद्भूतासाविषकन्यकापितनुगौसौम्यौरिपुक्षेत्रगौ ४६ एकःक्रूरइहोद्भवाप्यथतनौ सौरीरविःपुत्रगोधर्मस्थोधरणीसुतोयमपरोयोगोपितज्जाविषं मूलाद्यत्रिपदोद्भवाश्वशुरमत्यंत्यत्रयेतत्स्त्रियंज्ये ष्ठांत्यपतिपूर्वजंद्विपचतुर्थेदेवरं हंतिच ४७ विधिमाह अस्त्रीकैः स्त्रीरहितैः विप्रादिभिर्विप्रक्षत्रियविट्शूद्रैः क्रमेणकुशहेमरौप्य

रचिताशौल्कीचभार्याधर्मायधार्या अयमर्थः विप्रेणकुशरचिताभार्याधर्मायधार्या क्षत्रियेणहेमरचिता वैश्येनरौप्यरचिता शूद्रेणताम्रीताम्ररचि ताभार्याधार्या कथंभूतैर्विप्रादिभिःबुधैः स्वस्वधर्मनिरतैः वाइत्यथवानिखिलैः सर्वैर्विप्रादिभिः सुवर्णरचिताभार्याधार्या यतस्तयाविनागृहस्य

धर्मसाधनंनस्यात् तथाचोक्तं अपत्नीकैस्तुधर्मार्थेकौशीहैमीचराजती ताम्रीविप्रादिभिर्भार्याधार्याहैमीतथाखिलैरिति अथविषकन्यालक्षणमाह मं देति मंदारार्कदिने शन्यर्कभौमानामन्यतमस्यवारे अंबुपाग्निफणिभं शततारकाकृत्तिकाश्लेषाणामन्यतमंनक्षत्रं भद्रातिथिर्द्वितीया सप्तमीद्वाद शी आसामन्यतमाचेत्स्यात्तदायोगःस्यात् इहोद्भूताअत्रयोगेयाकन्याजातासाविषकन्यका अथयोगांतरमाह रिपुक्षेत्रगौसौम्यौ तनुगौल ग्नगतौचेत्स्याताम् ४६ अथयोगांतरमाह एकःक्रूरइति एकःक्रूरःरिपुक्षेत्रगः तनुगश्चेत्स्यात् इमौद्वौयोगौइहोद्भवापिविषकन्यकास्यात् तनौ लग्नेसौरिःशनिःस्यात् रविःसूर्यःपुत्रगःपंचमगःस्यात् धरणीसुतोभौमोधर्मस्थोनवमस्थोयदास्यात् तदाअयंअपरोयोगःस्यात् तज्जापिक न्याविषंस्यात् विषमितियथाविषस्वीकारात् मृत्युर्भवतीतिफलंसूचितंतस्मात्सरित्याज्येतिभावः अथमूलजादीनांफलमाह मूलेति मूलस्य आद्यत्रिपदोद्भवाप्रथमचरणत्रयेजातकन्याश्वशुरंहंति मारयति अत्यंत्यत्रयेअहिराश्लेषातस्यअंत्यत्रयं अंत्यचरणत्रयंतत्रजातातत्स्त्रियं तस्यश्वशुरस्यस्त्रियंश्वश्रूंहंतीत्यर्थः ज्येष्ठांत्येज्येष्ठायाःचतुर्थचरणेजातापतिपूर्वजंज्येष्ठंहंति द्विपचतुर्थेद्वौपौपतीयस्यतत्द्विपंविशाखा तस्य चतुर्थचरणेजातादेवरंहंति अर्थादन्यचरणजाशुभा ४७ एवंउक्तनक्षत्रचरणजातोनानरःसुवतःस्त्रियःश्वशुरादीन्हंति तथाचगर्गः मूल जाश्वशुरंहंतिसार्पजाचतदंगनां ज्येष्ठजातुपतिज्येष्ठंदेवरंतुद्विदैवतेति तथाचकश्यपपटले मूलांत्यपादजौश्रेष्ठौतथाश्लेषाद्यपादजौ द्वौशांत्य-

मु·मा· ५२ पादजोंदुष्टैतथाज्येष्ठांत्यपादजोइति अस्यापवादः अभावइहनोदोषइति अभावेतेषांश्वश्रूरादीनां अभावेसतिइहमूलादिजोद्वहनेनोदोषः केचि टी·
दाचार्याः तुः नरस्यमौंज्यूर्ध्वंमौंजीबंधनानंतरंतत्फलंनवदंति उक्तंचनारदेन मूलव्यालभवोदोषोविवाहेयउदाहृतः समौंजीबंधनादूर्ध्वंपुंसां

एवंनायुवतेरभावइहनोदोषोनुरेतत्फलंमौंज्यूर्ध्वंनवदंतिकेचिदपिपैत्र्याद्येफलंमूलवत्

नैवेतिकेचनेनेति पैत्र्याद्ये-
पिमघायाआद्यचरणेपिमूलवत्फलंस्यादितिकेचिद्वदंति तथाचोक्तंनारदेन पैत्र्यगंडोद्भवाकन्याश्वश्रूरघ्नीचकेचनेति अथऋतुत्रयमध्येकिंकिं ५२
नकर्तव्यमित्याह नोद्वाहाविति सहजातयोः एकोदरसमुत्पन्नयोः पुत्रयोः कन्ययोः कन्यापुत्रयोर्वाउद्वाहौविवाहौत्र्यृतुषुत्रयश्चतेऋतवश्चत्र्यृत

वः तेषुनकार्यौषण्मासाभ्यंतरेनकार्याविस्यर्थः उक्तंचनारदेन विवाहश्चैकजन्यानांषण्मासाभ्यंतरेयदि असंशयंत्रिभिर्वर्षैस्तत्रैकाविधवाभवेत् इति नोद्वाहा-
द्व्रतमिति उद्वाहात्त्र्यृतुषुव्रतंमौंजीनकार्या तथाचोक्तंनारदेन पुत्रोद्वाहात्परंपुत्रीविवाहोनऋतुत्रये नतयोर्व्रतमुद्वाहान्मंगलेनान्यमंगलमिति नोपु

नोद्वाहौसहजातयोस्त्र्यृतुषुनोद्वाहाद्व्रतंनोपुमुद्वाहात्स्त्र्युद्वहनंनमंगलविधेर्मुंडंत्रिशुभ्येषुन ४८

मुद्वाहात्स्त्र्युद्वहनमिति पुमुद्वाहात्पुरुषविवाहात्त्र्यृतुषुस्त्र्युद्वहनंकन्याविवाहः नोकार्यः तथाचकात्यायनः पुत्रोद्वाहात्परंपुत्रीविवाहोनऋतुत्रय-
इति नमंगलविधेर्मुंडनमिति मंगलविधेः विवाहात्त्र्यृतुषुमुंडनंचौलंव्रतंवानकार्यम् अत्रकात्यायनः कुलेऋतुत्रयादर्वाक्मंडनान्नतुमुंडनमिति
त्रिशुभ्येषुनेति एषुत्र्यृतुषुत्रिशुभीनकार्या त्रयाणांशुभानासमाहारस्त्रिशुभी मंगलत्रयमितियावत् नकुर्यान्मंगलत्रयमितिवचनात् ४८

नोज्येष्ठाल्लघ्विति ज्येष्ठात् मंगलात् विवाहादेरूर्ध्वतुषुलघुमंगलंनोकार्यं यद्वहिःशालायामुक्तं नत् ज्येष्ठमंगलं अन्यल्लघुमंगलं ज्येष्ठलघुलक्षणंसारसमु
च्चये चूडाकेशांतसीमंतविवाहोपनयान् बुधाः गुरुमंगलमित्याहुस्तदन्यल्लघुमंगलमिति तन्नकार्यमित्यर्थः कस्माद्दतेकालरूढ्तः ऋतेकालेनरूढं
गर्भाधानपुंसवनादि तस्माद्दतेतेन विनेत्यर्थः तथाचकात्यायनः मातृयज्ञक्रियापूर्वज्येष्ठंकृत्वातुमंगलं ऋतुत्रयंपुनर्यावन्नकुर्याल्लघुमंगलं लघुवा

नोज्येष्ठाल्लघुकालरूढ्नऋतेकात्यायनोमुंडनंचौलंप्राहनमेखलेत्युभयतःकार्याविवाहादियं भेदेब्दस्यच संकटेवि
तनुयात्पूर्वोदितंमंगलवेद्वाहांतरितेद्विनव्यवहितेनघानगेनापिवा ४९ एकाहेपिजनाश्रयांतरइहेदंतारतम्याद्बुधैर्यो
ज्यंनोयमयोर्निषिद्धमनयोरेकत्रकार्यंजगुः नैकस्मैदुहितृद्वयंसहजयोर्नैकोद्ववेकन्यकेदद्याद्बुद्वहनंमिथोनतनुयात्कु
र्यादसंपद्यदः ५० गुरुवाकार्यकार्यंनैमित्तिकंयदीति लघुगुरुमंगलयोर्भिन्नकर्तृत्वेनदोषः कात्यायनोमुनिःइतिप्राह इतीतिकिं श्रतंमुंडनंन चौ
लमेवमुंडनं मौंजीविवाहात् उभयतःकार्यैति तथाचतद्वाक्यं मुंडनंचौलमित्युक्तंव्रतोद्वाहोतुमंगलं चौलंमुंडनमेवोक्तंवर्जयेद्द रणात्परं मौंजीचोभ ५३
यतःकार्यायतोमौंजीनमुंडनमिति अथसंकटेप्रवृत्तिमाह भेदेब्दस्येति संकटेदेशकालभयादौअब्दस्यसंवत्सरस्यभेदेपूर्वोदितंमंगलंवितनुयात्

विस्तारयेत्कुर्यादित्यर्थः तथाचोक्तंसंहितासारावल्यां फाल्गुनेचैत्रमासेतुपुत्रोद्वाहोपनायने भेदादब्दस्यकुर्वीतनऋतुत्रयलंघनमिति अथवावेद्वाहां
तरितेचतुर्दिनांतरितेकालेमंगलंवितनुयात् तथाचस्मृतिसारावल्यां पुत्रीपरिणयादूर्ध्वंयावद्दिनचतुष्टयं पुत्र्यंतरस्यकुर्वीतनोद्वाहमितिसूर
यइति अथवाद्विनव्यवहितेएकदिनांतरितेकालेमंगलंकुर्वीत तथाचोक्तं एकोदरप्रसूतानामेकस्मिन्वासरेनरः विवाहंनैवकुर्वीतमंडनोपरि
मुंडनमिति अथवाएकाहेपिनघानगेनपर्वतेनअंतरितेदेशेमंगलंवितनुयात् ज्योतिर्विवरणे एकोदरयोर्वरयोरेकदिनोद्वाहतोभवेन्नाशः
नद्यंतरएकदिनेकेप्याहुःसंकटेचशुभमिति शार्ङ्गधरोपि नद्यंतरेपिशुभदंपृथककुशैलस्यरोधनइति ४९ एकाहेपीति अथवाएकाहेपिजना
श्रयांतरेमंडपांतरेमंगलंवितनुयात् मंडपोस्त्रीजनाश्रयइत्यमरः उक्तंज्योतिर्विवरणे नप्रनिषिद्धंलग्नंसंप्राप्तेसंकटेमहति एकोदरसंभवयोरे
काहेभिन्नमंडपेकालइति अथैषांपक्षाणांनिर्णयमाह इहेदमिति इहास्मिन्विवाहादिविषयेइदंभेदेब्दस्येत्याद्युक्तंबुधैस्तारतम्याद्योज्यं संक
टानुरूपंयोज्यमित्यर्थः अथयमलयोर्विशेषमाह नोयमयोरिति यमयोर्यमलयोः इदंनोनिषिद्धं अनयोर्यमलयोर्मंगलंएकत्रएकवत्सरेएकवा
रेएकमंडपेकार्यमितिमुनयोजगुः उक्तंच एकस्मिन्वत्सरेचैववासरेमंडपेतथा कर्तव्यंमंगलंस्वस्रोर्भ्रात्रोर्यमलजातयोरिति स्त्र्यादीनांस्त्रीणांपु
रुषाणांवायमलजातानामप्येवंतुल्यन्यायत्वात् यमलयोर्मध्येएकस्यांस्त्रियांएकस्मिन्पुरुषसति स्त्रीविवाहंसमाप्यपुरुषविवाहंकुर्यात् स्त्रीपुरुष

योः सहविवाहकरणस्याघटमानत्वात् अथप्रत्युद्वाहनिषेधमाह नैकस्मैइति एकस्मैवरायदुहितृद्वयंएकोद्वकन्याद्वयंनदद्यात् सहजयोःए
कोदरसंभवयोर्भ्रात्रोः एकोद्वेकन्यकेनदद्यात् तथामिथःपरस्परंउद्वहनंनतनुयात् अत्रापिसंकटेप्रवृत्तिमाह कुर्यादिति अदः नैकस्मैइत्याद्युक्तमक
र्तव्यं असंपदि अन्यवधूवरालाभेसतिकुर्यात् तथाचनारदः प्रत्युद्वाहोनैवकार्योनैकस्मिन्दुहितृद्वयं नचैकजन्ययोःपुंसोरेकजन्येतुकन्यकइत्या
दि ५० अथप्रतिकूलनिर्णयमाह नोद्वाहमिति निश्चयेपिसतिबुधाःउद्वाहंनजगदुः कस्यांसत्यांपित्रोःअसूक्रांतौसत्यां माताचपिताचपितरौ

नोद्वाहंसतिनिश्चयेपिजगदुःपित्रोःसपित्रोस्त्रियाःसूनोर्भ्रातुरनूढितस्वसुरसूक्रांतौपितृ
व्यस्यच

तयोः असूनांप्राणानांउत्क्रांतिः उत्क्रमणंतस्यांसत्यामित्यर्थः कथंभूतयोःपित्रोःसपित्रोः पितरौचपितरौचपितरः मातुःपि
तरौपितुःपितरावित्यर्थः तैः सहवर्तमानौसपितरौतयोःसपित्रोःपुनः कस्यांसत्यांस्त्रियाःअसूक्रांतौसत्यां इदंद्वितीयविवाहादौज्ञेयं एवंसूनोःपुत्र
स्य भ्रातुःसहजस्य अनूढितस्वसुः अपरिणीतभगिन्याःपितृव्यस्यपितृभ्रातुःअसूक्रांतौसत्यां एतदुक्तंभवति पित्रादीनामुक्तानांमध्येअन्यत ५४
मेमृतेसतिविवाहंनकुर्यादित्यर्थः तथाचवृद्धशौनकः वरवध्वोःपितामातापितृव्यश्चसहोदरः एतेषांप्रतिकूलंचेन्महाविघ्नप्रदंभवेत् अन्यच्च

पितापितामहश्चैवमाताचैवपितामही पितृव्यस्त्रीसुतोभ्राताभगिनीचाविवाहिता एभिरेवविपन्नैश्चप्रतिकूलंबुधैःस्मृतं अन्यैरपिविपन्नैस्तुकेचि
दूचुर्नतद्वेदिति अथान्येषांमतमाह अन्येइति अन्येबुधाःस्वान्वयजात्ययेपिस्वकुलजातमर्त्यनाशेपिउद्वाहंविदधुः तथाचभृगुः वाग्दानानं
तरंयत्रकुलयोःकस्यचिन्मृतिः तदोद्वाहोनैवकार्यःस्वपक्षक्षयदोषतइति अथसंकटेप्रवृत्तिमाह जनकांबास्त्रीति जनकश्चअंबाचस्त्रीचसुतश्चअ
न्यश्च अन्यः कुलजः प्रतिकूलाधिकारी एषांअत्ययोनाशःमरणमितियावत् तस्मिन्सति अब्दार्धार्धार्द्धदलांतरेहेरंबशांत्यागणेशशांत्याक्वचित्संकटेवि

अन्येस्वान्वयजात्ययेपिजनकांबास्त्रीसुतान्यात्ययेब्दार्धार्धार्धदलांतरेविदधतेहेरंबशांत्याक्वचित् ५१

दधतेबुधाइत्यध्याहारः एतदुक्तंभवति वरस्यवध्वावापितृनाशेअब्दांतरेवर्षांतरेमातृनाशेअर्धांतरेषण्मासांतरे स्त्रीनाशेअर्धांतरेत्रिमासांतरे
एतद्द्वितीयादिविवाहेज्ञेयं तथापुत्रनाशेअर्धांतरेसार्द्धमासांतरे अन्यनाशे पितृमातृस्त्रीसुतादिभ्योन्यस्यकुलजस्यनाशेदलांतरेसार्धार्द्धमासस्या
र्द्धांतरेत्रयोविंशतिदिनांतरेविदधतइत्यर्थः ५१ अन्यमध्येभ्रातुर्विशेषमाह भ्रातुश्चात्मजवदिति भ्रातुर्नाशेपुत्रवत्पुत्रनाशोक्तवत्ज्ञेयं सा
र्द्धमासांतरेकर्तव्यमित्यर्थः तथाचस्मृतिसारावल्यां पितुरब्दमिहाशौचंतदर्द्धंमातुरेवच मासत्रयंतुभार्यायास्तदर्द्धंभ्रातृपुत्रयोः अन्येषांतु

सपिंडानामाशौचंमाससंमितं तदातुशांतिकंकृत्वाततोलग्नंविधीयतइति स्मृत्यंतरेप्युक्तं संकटेसमनुप्राप्तेयाज्ञवल्क्येनयोगिना शांतिरुक्तागणेश स्यकृत्वातांशुभमाचरेत् अकृत्वाशांतिकंयस्तुनिषेधेसतिदारुणे प्रकरोतिशुभंगर्वात्तुविघ्नस्तस्यपदेपदेइति ज्योतिःप्रकाशे प्रतिकूलेपिकर्तव्यो विवाहोमासमंतरात् शांतिंविधायगांदत्वावाग्दानादिचरेत्सुनरित्येतत्प्रौढायांकन्यायांपित्रोर्मरणेपिज्ञेयं प्रतिकूलेपिप्रतिकूलाभावमाह भयइ त्यादि भयेदुर्भिक्षराजभयेअतिसमयेअतिकालेपित्रोर्मातापित्रोःमृतेःसंशयेसति अन्येषांमातृपितृभ्यांअन्येषांमृतानांप्रतिकूलंनास्ति तथाचोक्तं

भ्रातुश्चात्मजवद्भयेतिसमयेपित्रोर्मृतेःसंशयेनान्येषांप्रतिकूलमामयिविरक्तारात्गतानामपि ज्योतिःसागरे दुर्भि

क्षेराष्ट्रभंगेचपित्रोर्वाप्राणसंशये प्रौढायामपिकन्यायांनान्यकूलंप्रतीक्षतइति विशेषांतरमाह आमयिविरक्तारात्गतानामपिप्रतिकूलंनास्ति आमयीरोगीदीर्घरोगीतियावत् विरक्तोगृहादिषूदासीनः आरात्गतोदूरगतःदेशांतरगतइतियावत् आराद्दूरसमीपयोरित्यमरः एषामपिमृतानांप्र तिकूलंनास्ति तथाचोक्तंस्मृत्यंतरे दीर्घरोगाभिभूतस्यदूरदेशेस्थितस्यच उदासवर्तिनश्चैवप्रतिकूलंनविद्यतइति अथान्यानपिशास्त्रार्था नाह आतुर्यादिति तुर्यश्चतुर्थःपुरुषःमूलपुरुषाच्चतुर्थइत्यर्थः तंमर्यादीकृत्यमृतस्यनरस्यक्रियायाअनभिभवेअभावेसति कश्चित्का

रणांतरात्क्रियायामकृतायांनांदीमुखंनाचरेत् एतत्स्वगोत्रविषयं तथाचमेधातिथिः प्रेतकर्माण्यनिर्वर्त्यचरेन्नाभ्युदयक्रियां आचतुर्थंततःपुंसिपं चमेतुशुभंभवेदिति नोकुर्यादिति ज्वरितस्यमंगलंनोकुर्यात् तथाचगर्गः ज्वरस्योत्पादनंयस्यशुभंतस्यनकारयेत् दोषनिर्गमनात्स्नात्वास्यो धर्मंसमाचरेदिति अनीति अतिव्याध्युद्भवेकस्यचित्कुलजस्यशरीरेअतिदारुणज्वरोत्पत्तौनिश्चयंनोकुर्यात् प्रतिकूलभीत्या रोगःपाप्माज्वरो व्याधिविकारोदुःखमामयइत्यादिवाग्भट्टेज्वरपर्यायनामानि तथाचगर्गः केचिदूचुर्गृहस्थस्यकस्यचिद्दारुणोज्वरः तावन्मंगलकार्यंचनका

आतुर्यान्मृतनृक्रियानभिभवेनांदीमुखंनाचरेन्नोकुर्यात्ज्वरितस्यमंगलमतिव्याध्युद्भवेनिश्चयं ५२

र्यंनिश्चितंबुधैरिति ५२ अथमहत्संकटेसतिवृद्धिसूतकेकर्मार्हतामाह चेत्स्यादिति उक्तपूर्वसमयेयज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकमित्यत्रोक्तेपूर्व कालेअनारब्धकार्येसतिकर्मणिअनारब्धेसतिसंकटेचप्रासेसति कूष्मांडीघृतहोमतःकूष्मांडीभिर्यद्देवादेवहेडनमित्यादितिसृभिर्ऋग्भिर्घृत होमःकूष्मांडीघृतहोमः तेनजननाशौचेदशाहतःजन्मदशाहमध्येकर्मआचरेत् कूष्मांडीघृतहोमंशास्त्रोक्तंसदक्षिणंकृत्वाकर्मकर्तव्यमित्यर्थः तदुक्तंस्मृत्यंतरे संकटेसमनुप्राप्तेसूतकेसमुपागते कूष्मांडीभिर्घृतंहुत्वागांदत्वाचपयस्विनीं चूडोपनयनोद्वाहप्रतिष्ठादिकमाचरेदिति स्मृ

त्यंतरे अनारब्धविशुध्यर्थंकूष्मांडैर्जुहुयाद्धृतं गां दद्यात्संचगव्याशीततःशुध्यतिसूतकीति अथसिंहेगुरौसतिमंगलनिषेधमाह सिंहेज्ये
इति सिंहेसिंहराशौईज्यःसिंहेज्यःतस्मिन्सतिशुभंनित्यव्यतिरिक्तंनहितंस्यात् इदंतुपूर्वमेवप्रपंचितं तथाचकालनिर्णये शांतिकंपौ
ष्टिकंयात्राप्रतिष्ठोद्वाहपूर्वकं नकुर्यात्सर्वमांगल्यंसिंहस्थेचबृहस्पतौ तथाचमांडव्यः इष्टापूर्तेंचचौलादिसंस्कारान्वास्तुकर्मच अन्यानि
शुभकर्माणिनकुर्यात्सिंहगेगुराविति अथसंकटेप्रवृत्तिमाह हरिलवोर्ध्वमिति क्वचित्संकटेदेशकालभयादौसिंहेज्येपिहरिलवादूर्ध्वं

चेत्स्यात्सूतकमुक्तपूर्वसमयेनारब्धकार्येबुधःकूष्मांडीघृतहोमतोद्विजननाशौचेक्वचित्कारयेत्

सिंहांशादूर्ध्वंगौतम्याःदक्षिणतःजान्हव्याउत्तरतःशुभंकर्महितंस्यात् तथाचज्योतिर्निबंधे सिंहेगुरौसिंहनवांशकोर्ध्वंगोदावरीदक्षिणकूल-
जातैःउद्वाहकालात्ययदोषभीतैःकार्योविवाहश्च्यवनोब्रवीतीति तथाचगर्गः भागीरथ्युत्तरेतीरेगोदावर्याश्चदक्षिणे व्रतोद्वाहादिकर्माणि-
सिंहसंस्थेनदुष्यतीति अर्थाद्गोदावर्याःउत्तरेभागीरथ्याःदक्षिणेएवंद्वयोर्गोदाजान्हव्योर्मध्येसंकटेपिशुभंआचरेदितिसिद्धं तथाचव- ५६
सिष्ठः गोदावर्युत्तरेतीरेभागीरथ्याश्चदक्षिणे विवाहादिनकुर्वीतसिंहसंस्थेचवाक्पताविति अत्राप्यतिसंकटेप्रवृत्तिमाह अजेति अत्र

भीत्यादिषुरजोभयादिषुसत्सुअंतःगोदाजान्हव्योर्मध्येहरिलवादूर्ध्वंसिंहेज्येसति अजेमेषेइनेसूर्येसतिशुभमाचरेत् अजेइनेइत्येतद्वि
वाहविषयंअस्त्रभीत्यादिष्वित्यनेनपदेनलक्ष्यते तथाचशौनकः मेषस्थेदिवसकरेसिंहस्थेवज्रपाणिसचिवेच यस्याःपरिणयनमसौ
साध्वीसुखसंपदोपेतेति व्रतबंधस्तुमीनगेसूर्येसतिचैत्रेकर्तव्यइतिग्रंथकृताप्रागेवोक्तं अनिमिषरविमधौकार्यमिति तथाचमौंजीपटले
जन्मभाद्दष्टगेसिंहेनीचेवाशत्रुगेगुरौ मौंजीबंधःशुभःप्रोक्तश्चैत्रेमीनगतेरवौ अथवाइनेईज्येतत्सदंसर्वशुभसाधारणविषयं तथाचशौनकः

सिंहेज्येनशुभंहितंहरिलवोर्ध्वंगौतमीदक्षिणेजान्हव्युत्तरतःक्वचिद्धितमजेर्केतोस्त्रभीत्यादिषु ५३

सिंहस्थेदेवगुरौमेषस्थोयदिभवेत्सहस्रांशुः मंगलकार्यंकुर्यादितिनारदपराशरौवदतइति अस्त्रभीत्यादिष्वित्यत्रादिशब्देनवृद्धपितृमरणाशं
कायांकर्त्रंतराभावाद्यतिसंकटेज्ञेयं ५३ अथनामराशिजन्मराश्योर्निर्णयमाह देशःप्रसिद्धःग्रामःप्रसिद्धःगृहंप्रसिद्धंज्वरःप्रसिद्धःइ-
त्यादिषुनामराशिःप्रधानंस्यात् एतदुक्तंभवति देशग्रामगृहेषुप्रवेशाद्यर्थंज्वरेचंद्राद्यवलोकनार्थंव्यवहृतिर्व्यवहारःद्यूतंप्रसिद्धं दानंतु-
लापुरुषादि एषुचंद्रबलाद्यर्थं मनोमंत्रेमेलनार्थंचंद्रबलाद्यर्थंच सेवाराजादिसेवातत्रमेलाद्यर्थं काकिण्यांकाकिण्यवलोकनार्थं वर्गेषु

स्यर्थं संगरे संग्रामे चंद्रबलाद्यर्थं पुनर्भूमेलके पुनर्भूमेलनायनामराशिरवलोकनीयेत्यर्थः परतः एभ्योऽन्यत्रविवाहयात्रादौ जन्मर्क्षं जन्मराशिः प्रधानं स्यात् तथा च ज्योतिर्निबंधे देशग्रामेगृहे युद्धे सेवायां व्यवहारके नामराशेः प्रधानत्वं जन्मराशिं न चिंतयेदिति काकिण्यां वर्गशुद्धौ च दाने द्यूते ज्वरोदये मंत्रे पुनर्भूवरणे नामराशेः प्रधानतेति विवाहे सर्वमांगल्ये यात्रादौ ग्रहगोचरे जन्मराशेः प्रधानत्वं नामराशिं न चिंतयेदिति अथ वधूवरयोर्मध्ये एकस्य जन्मर्क्षं ज्ञातं एकस्य न ज्ञातं तदा शुद्धिमेलादिकं कथमवलोकनीयमित्याह वधूपुरुषयोरिति वधूपुरुषयो

देशग्रामगृहज्वरव्यवहृतिद्यूतेषुदानेमनौसेवाकाकिणिवर्गसंगरपुनर्भूमेलकेनामभं जन्मर्क्षं परतो वधूपुरुषयोर्जन्मर्क्षमेकस्य चेत् ज्ञातं शुद्धिमितो विलोक्य च तयोर्नामर्क्षयोर्मेलकः ५४

र्मध्ये चेद्यदि एकस्य जन्मर्क्षं ज्ञातं एकस्य न ज्ञातं तदा इतः ज्ञातात् जन्मर्क्षादेकस्य शुद्धिं गुर्वादिशुद्धिं विलोक्य तयोर्वधूवरयोर्नामर्क्षयोर्मेलको वर्णवश्यादिकः पूर्वोक्तो विलोक्यः अर्थाद्द्वयोराश्यज्ञाने नामर्क्षादेव सर्वं विलोक्यं तथा च शार्ङ्गधरः विवाहघटनं चैव लग्नं जं ग्रहजं बलं नामभाच्चिंतयेत्सर्वं जन्म न ज्ञायते यदेति ५४ ५७

अथ मेलकार्थं नाम्नो नक्षत्रज्ञानमाह भंनामेति नामादिमवर्णो नामाद्यक्षरं तस्मात् अवकहडं शनपदं चक्रं यस्मा

त्तच्चक्रात् चूचेचोलापदेष्वाद्येइत्यादयः श्लोका निबद्धास्तस्मात् चक्रात् भं नक्षत्रं ज्ञेयं तद्यथा चूडामणीति नाम्नः आद्याक्षरात् चकारात् चूचेचोलाइत्यादिना अश्विनीनक्षत्रं तत्र प्रथमचरणइतिवत् ज्ञेयं इत्यर्थः तथा च दीपिकायां जन्म न ज्ञायते येषां तेषां नाम गवेष्यते चक्रे वकहडे भांशौ तन्नाडीकेश्चिदग्निभादिति तन्नाडीत्यस्यार्थः यदा नाम्नो नक्षत्रं गवेष्यते तदा अग्निभात् कृत्तिकानक्षत्रात् नाडी विलोक्येति केश्चिदुक्तं केश्चिदिति तन्मतमग्राह्यं तस्मादश्विन्यादि त्रिकं व्यस्तमिति न्यायेन नाड्यवलोकनं बहुसंमतमिति भावः अथ नामादौ संयोगाक्षरे सति किं कर्तव्यमित्य

भंनामादिमवर्णतो वकहडाद्युज्यादिवर्णाद्ववौ तुल्यावत्र शसौ खषौ यदभिधा बल्योऽस्य नामांतिमम्

पेक्षायामाह युज्यादिवर्णादिति युजियुक्तेऽक्षरे संयुक्ताक्षरे प्रद्युम्नेत्यादिके नामादौ युक्ताक्षरे सति आदिवर्णात् प्रथमवर्णात् भं ज्ञेयं यथा प्रद्युम्नेनाम्नि प्रथमवर्णः प्रस्तत्राप्याद्यः पकारस्तस्मात् भं ज्ञेयमित्यर्थः प्रियवचेत्यादौ पिकार एव द्रुपदेत्यादौ दुकार एव ग्राह्य इत्यादि स्वरशास्त्रे संयोगाक्षरजे नाम्नि ज्ञेयं तत्रादिमाक्षरमिति अथ अवकहडचक्रे नामाद्यक्षराभावे सति किं कर्तव्यमित्यपेक्षायामाह बवौ तुल्यावत्र शसौ खषाविति अत्रावकहडचक्रे बवौ इति इमौ वर्णौ तुल्यौ तथा च खषौ शिव इति नाम्नि सति अवकहडचक्रे शकारस्याभावात् शकारस्थाने सकारं गीकारात् भं ज्ञेयम्-

मितिभावः एवमेवशसौतथाखषौपरस्परवर्णौज्ञात्वाभंज्ञेयंतथाचस्वरशास्त्रे खषोशसौववौचैवज्ञेयाविनिपरस्परमिति अन्यच्च नमोक्ताङ्अणा वर्णानामादौसंतितेनहि नेइवंतितथाज्ञेयागजडास्तेयथाक्रममिति चक्रंशतपदंवक्ष्येकृक्षांशाक्षरसंभवमिति स्वरशास्त्रोक्तमवकहडचक्रंप्र सिद्धं अथयस्यबहूनिनामानिसंतितस्यकस्मान्नाम्नोभंज्ञेयमित्याकांक्षायांआह यदभिधाबह्वोस्यनामांनिममिति यस्यअभिधानामा निबह्वोभवंति तस्यांतिमंपश्चाद्भवंनामग्राह्यं तथाचस्वरशास्त्रे बहूनियस्यनामानिनरस्यस्युःकथंचन तस्यपश्चाद्भवंनामग्राह्यंस्वरवि

आर्यान्नृहहनेजनुर्भममलंपट्टस्यबंधेजगुर्गेहग्रामनृपाभिषेककृषिमौंज्यन्नाशनेभूषणे ५५

शारदैरिति अथजन्मनक्षत्रंयेषुयेषुशस्तंतान्याह आर्याइति नृहहनेपुरुषविवाहेजनुर्भंजन्मनक्षत्रंअमलंनिर्दूषणंजगुः तथापट्टस्यबंधे पट्टबंधने गेहंगृहकरणप्रवेशनं तथाग्रामोग्रामप्रवेशनं नृपाभिषेकोराजाभिषेकः कृषिःप्रसिद्धा मौंजीप्रसिद्धा अन्नाशनेनवान्नप्राशनं भूष णंभूषणधारणं एषांसमाहारस्तस्मिन्जन्मभंशुभदंजगुः तथाचज्योतिःप्रकाशे जन्मभंकृषिनृपाभिषेचनेभूषणेनगरगेहकर्मणि आधिप त्यसुविमौंजीबंधनेपुंविवाहउदितंशुभंबुधैरिति राजमार्तंडे वसंतसमयेद्याद्व्देगर्भाष्टमेष्टमे मेखलांजन्ममासेपिजन्मभेचतिथावपीति ना

५८

रदः पट्टबंधनचौलान्नप्राशनेचोपनायने शुभदंजन्मनक्षत्रमशुभंत्वन्यकर्मणीति ५५ इतिस्वकृतमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांविवाहप्रकरणंस मासम् अथाग्न्याधानंदृनेनैकेनाह अग्न्याधानमिति अग्नेराधानंबहुभिर्बुधैर्दारकालेअवादिकथितंचतुर्थकर्मानंतरंदारकालःपरेरा चार्यैर्दायाद्यकालेधनविभागकालेअवादि तथाचवृत्तशते अग्न्याधानंदायकालेविधेयंकेश्चित्प्रोक्तंनत्रदायाद्यकालेइति तथाचकात्यायनसूत्रे आवसथ्याधानंदारकालेदायाद्यकालेएकेषामिति एतद्भाष्यकारैरेवंव्यवस्थापितं अभ्रातृमतोदारकालेभ्रातृमतोदायाद्यकालेप्रोक्तमिति स्मृ

अग्न्याधानमवादिदारसमयेदायाद्यकालेपरेर्द्वीशाग्निध्रुवशाकपूषभमृगेज्यैर्व्रजेलग्नांशयोः तिषुकृतदारस्याग्नि

नाविनाबहुदोषोदृश्यते तथाहि कृतदारोनैवतिष्ठेत्क्षणमप्यग्निनाविना तिष्ठन्सचेद्द्विजोव्रात्यस्तथाचपतितोभवेत् पितृपाकोपजीवीस्याद्भ्रातृपाको पजीवकः ज्ञानाध्ययननिष्ठोवानद्दुष्येनाग्निनाविना योनाग्निमुपसेवेतदारान्कामाहतावपि पारदारीसविज्ञेयःस्वस्त्रीस्वीकरणादपि यथास्नानंयथासं ध्यावेदस्याध्ययनंयथा तथैवोपासनंदृष्टंनस्थितिस्तद्वियोगतइत्यादि तस्मात्सूत्रकारैःकात्यायनादिभिःदारकालएवबाहुल्येनोक्तं अग्न्याधानन क्षत्राण्याह कैःद्वीशाग्निध्रुवशाकपुष्यमृगपौष्णैः द्वीशंविशाखा अग्निःकृत्तिका ध्रुवाणित्र्युत्तरारोहिण्यः शाक्रंज्येष्ठा पुष्यमृगौप्रसिद्धौ पौष्णंरेव-

तीनैः कयोः व्ययलग्नांशयोः विगताः अब्जाः याभ्यां तौव्यब्जौ तौ च तौ लग्नांशौ च तयोः अब्जाजलचरराशयः मकरस्य पश्चिमार्द्धं कुंभो मीनः कर्कटश्चैते जलचरराशयः चंद्रोपि जलजः एतैः रहितयोर्लग्ननवांशयोरित्यर्थः तथा च रत्नशते कर्किनक्रघटमीनविलग्ने वांशके तनुगते यतदीयते लग्नगे कुमुदिनीदयिते वा नाशमेति जनितोपि हुताश इति कैः जीवेंदर्ककुजैः सुतर्द्धिकेंद्रगुरुस्थैः जीवो गुरुः इंदुश्चंद्रः अर्कः सूर्यः कुजो भौमः तैः सुतः पंचमं ऋद्धय उपचयभवनानि गुरुर्नवमं केंद्राणि प्रथमचतुर्थसप्तमदशमानि ५ ३ ६ ११ १० ९ १ ४ ७ १० एतत्स्थानगतैः कथंभूतैः अनस्तंगतैः सूर्यकिरणैरलुप्तैः पुनः कथं-

जीवेंदर्ककुजैः सुत ५ र्द्धि ३ ६ ११ १० गुरु ९ केंद्र १ ४ ७ १० स्थैरनस्तंगतैः स्वोच्चेष्टर्क्षगतैः परैरुपचयैर्वित्ताद्यशुद्धौ बुधैः १

भूतैः स्वोच्चेष्टर्क्षगतैः स्वस्य उच्चानि च इष्टश्च एषां ऋक्षाणि राशयस्तद्गतैः स्वराश्युच्चराशिमित्रराशिगतैरित्यर्थः परैरुक्तेभ्योन्यैर्ग्रहैः उपचयैः त्रिषडेकादशमगैः कस्यांसत्यां वित्ताद्यशुद्धौ सत्यां वित्तं द्वितीयं आद्यं लग्नं तयोः शुद्धिः क्रूररहित्यं तस्यां सत्यां शेषं पूर्ववत् प्रायश्चंद्रमित्युक्तमवलोक्यं तथा च रत्नशते केंद्रर्क्षोपचयत्रिकोणभगताः सूर्यारजीवेंदवः शेषाश्चोपचयस्थिता यदि तदाग्न्याधानमुक्तं शुभं चंद्रे नैधनगे प्रियेत युवतीभौमे पुमानष्टमे शेषैर्मृत्युगतैः रुजा च सहितोग्न्याधानकर्त्ता भवेत् नो कुर्याद्धुतभुक्परिग्रहमिह क्ष्मापुत्रजीवेंदुभिर्नीचस्थैर्विजितैरिपोर्भवनगैरस्तं

गतैर्बालिद्विजैरिति तथा च संहितासारे अग्न्याधानं न कुर्वीत कर्किनक्रत्रये विधौ लग्नगे धनगे पापे तथारंध्रग्रहान्विते इति १ इति मुहूर्तमार्तंडवल्लभायां अग्न्याधानप्रकरणं अथ गृहप्रकरणं विवक्षुस्तावद्ग्रामविचारमाह नामर्क्षादिति नामर्क्षान्नामराशेः सकाशात् द्वि २ सुतां ५ क ९ दिक् १० भव ११ गतो ग्रामः शुभः स्यात् अन्य उक्तविपरीतो ग्रामः अन्यथा स्यादशुभः स्यादित्यर्थः तदुक्तं ज्योतिःसागरे एकभे सप्तमे ग्रामे वैरं हानिस्त्रिषष्ठगे तुर्याष्टद्वादशे रोगः शेषस्थाने सुखं भवेदिति एवं ग्रामस्य शुभाशुभमभिधायेदानीं ग्रामदिङ्नियममाह तत्कोणइति तत्कोणेन

नामर्क्षाद्द्विसुतांकदिक्भव २ ५ ९ १० ११ गतो ग्रामः शुभोन्योन्यथा तत्कोणेंत्यभुवां शुभं निवसतां दोषाः परेषामलं

स्वग्रामस्य कोणे अंत्यभुवां रजकचर्मकारादीनां निवसतां वसतिं कुर्वतां शुभं स्यात् रजकश्चर्मकश्चैव नटो बुरुड एव च कैवर्तमेदभिल्लाश्च सप्तैते अंत्यजाः स्मृताः इत्यादीनां ग्रामकोणे शुभं स्यादित्यर्थः तत्कोणे निवसतां परेषां वर्णानां अलं अत्यर्थं दोषाः स्युः अशुभानि स्युरित्यर्थः तथा च ज्योतिर्निबंधे भवनपुरग्रामाणां ये कोणास्तेषु निवसतां दोषः श्वपचाद्यंत्यजाद्यास्तेष्वेव विवृद्धिमायांति एवं जातीनां शुभाशुभं द्विविभागमुक्त्वा राशिपरत्वेन दिक्षु वसतिमाह कन्येति यमाशादितः दक्षिणस्याः सकाशात् क्रमेणाष्टासु दिक्षु कन्याकर्किधनुस्तुलादयो राशयो न्यवसंति

अन्येउर्वरितामध्येन्यवसंति एतदुक्तंभवति अभीष्टंग्रामंनवभागंपरिकल्प्य मध्यभागाद्दक्षिणभागेकन्यान्यवसति कन्याराशिनादक्षिणभागेगृहंनकार्य मित्यर्थः तथैवनैर्ऋतेकर्कटः पश्चिमेधनुः वायव्येतुला उत्तरे अजोमेषः ईशान्यांघटः कुंभः पूर्वेकौर्पीवृश्चिकः आग्नेयेअंडजोमीनः न्यवसति अन्ये वृषमिथुनसिंहमकरामध्यभागेन्यवसंति एवंराशिपरत्वेनदिङ्नियममुक्त्वाइदानींवर्गपरत्वेनदिङ्नियममाह अथेति इंद्रककुभः सकाशात् अ ष्टस्रुदिक्षु अप्रमुखाः अष्टौवर्गाः अकचटतपयशाः इत्येतेप्रसिद्धाः ओजस्विनोबलवंतः स्युरित्युत्तरश्लोकेनान्वयः १ अथाविति एतदुक्तंभवति अ

कन्याकर्किधनुस्तुलाक्रियघटाः कौर्प्यंडजौयाम्यतोमध्येन्येन्यवसंत्यथेंद्रककुभोवर्गाः स्युरोजस्विनः १

आइईउऊ इत्यादिकः षोडशाक्षरोवर्गः पूर्वस्यांबलीकादिकः पंचाक्षरो आग्नेयां चादिकोदक्षिणस्यां टादिकोनैर्ऋत्यांतादिकः पश्चिमस्यां पादिकोवायव्यां यादि कउत्तरस्यां शादिकईशान्यां बली अयमर्थः स्वनामादिमाक्षरात्वर्गंज्ञात्वास्वस्थानेगृहंकार्यमितिभावः यतः स्वस्वस्थानेप्राणिनोबलवंतइतिलोकेप्र सिद्धं किंलक्षणावर्गाः स्वपंचमपराः स्वेभ्यः पंचमाः पराः वैरिणोयेषांतेतथा यथाअवर्गस्यपंचमस्तवर्गः सौम्यवैरी कवर्गस्यपंचमः पवर्गः सोस्य वैरी एवंसर्वेषांवर्गाणांवैरिणोज्ञातव्याः वैरित्वंहिस्वामिवशेन तदुक्तंभूपालवल्लभे वर्गेशास्तार्क्ष्यमार्जारसिंहश्वासर्पमूषकाः इभेणीपूर्वत

स्तेषांस्ववर्गात्पंचमोरिपुरिति तस्मात्स्ववैरिवर्गस्यदिशिगृहंनकार्यमितिभावः अर्थादन्यत्रमध्यमंतत्रापिस्वदिग्वर्गासन्नंशुभं वैरिदिगासन्नमशुभ मितिबुध्याज्ञेयं एवंस्ववर्गग्रामवर्गयोर्मित्रारित्वमवलोक्यवासः कर्तव्यइतिसिद्धं तत्रराशिघटितवर्गघटितयोर्मध्येराशिघटितंबलवत् तदुक्तंज्यो तिःसागरे केप्याहुरथवर्गाणांस्वस्थानेशुभदंगृहमिति अथवर्गघटितेकाकिणिकाआह द्विघ्नइति स्ववर्गोग्रामवर्गः वसतिंकर्तुर्वर्गश्चद्वि

अष्टावप्रमुखाः स्वपंचमपराद्विघ्नः स्ववर्गोन्ययुक्तष्टः काकिणिकागजैर्मिथइमायस्याधिकाः सोर्थदः

घ्नः द्विगुणितः कार्यः मिथ अन्ययुक् अन्यवर्गयुक्कार्यः गजैरष्टभिस्तष्टः शेषितः सन् काकिणिकाः स्युः इमाः काकिणिकाः यस्यअधिकाः सोर्थदोधन दातास्यात् एवंग्रामादिङ्नियममुक्त्वाइदानींनिर्माणेपत्तनग्रामक्षेत्रादीनांसमंततः क्षेत्रमादौपरीक्षेतगंधवर्णरसप्लवैरित्युक्तत्वात् तावद्भूणप रत्वेनभूमेर्वर्णरसगंधानवृत्तार्धेनाह श्वेतेति श्वेतारक्तकपीतकृष्णावसुधाः विप्रतः ब्राह्मणात्सकाशात् वर्णानांशुभाः शोभनाः स्युः श्वेत

वसुधापृथ्वीब्राह्मणस्य आरक्तवसुधाक्षत्रियस्य पीतवसुधावैश्यस्य कृष्णवसुधाशूद्रस्यशोभनेति अर्थात् मिश्रजातीनांमिश्राशोभना तथाचवसि
ष्ठः श्वेताशस्ताद्विजेंद्राणांरक्ताभूमिर्महीभुजां विशांपीताचशूद्राणांकृष्णान्येषांचमिश्रितेति एवंवर्णमुक्त्वाइदानींरसमाह स्वादुरिति स्वादुर्म
धुरावसुधाब्राह्मणस्यशोभना कटुर्मरिचरसाक्षत्रियस्य तिक्तकानिंबरसावैश्यस्य काषायाहरीतकीरसाशूद्रस्य शोभनेति अर्थान्मिश्राणां
मिश्राशोभना तथाचनारदः मधुरंकटुकंतिक्तंकषायश्चरसाः क्रमात् एवंरसानुक्त्वागंधानाह घृतेति घृतगंधाब्राह्मणस्य शोणितगंधारक्तगं

श्वेतारक्तकपीतकृष्णावसुधास्वादुःकटुस्तिक्तकाकाषायाघृतशोणितान्नमदिरागंधाःशुभाविप्रतः २

धाक्षत्रियस्य अन्नगंधावैश्यस्य मदिरागंधामद्यगंधाशूद्रस्य मिश्राणांमिश्रगंधाशुभेत्यर्थः तथाचोक्तंकारिकायां घृतासृगन्नमदिरागंधाचक्रम
शोभवेदिति नानाग्रंथेषुरसगंधानांनानात्वं तद्विकल्पतोग्राह्यं तथाचनारदः मधुपेरान्नपिशितगंधवर्णानुपूर्वकं मधुरंकटुकंतिक्तंकषायश्चरसाः ६१
क्रमात् पेरगंधाकषायगंधा अन्यत्स्रुगमं तथाचकारिकायां घृतासृगन्नमद्यानांगंधाचक्रमशोभवेत् मधुरास्याक्तषायाम्लकटुकाचानुपूर्वशइति २ ७

एवंपृथ्वीवर्णादिकमभिधायइदानींवर्णपरत्वेनभूप्लवत्वमाह सौम्यादिष्वुउत्तरादिषुदिक्षुप्लवोनिम्नत्वंयस्यतच्चतद्भूतलंचतस्मिन्विप्रादिकोब्राह्मणादि
कःगृहंविरचयेत् एवंवर्णपरत्वेनभूप्लवत्वमुक्त्वाब्राह्मणस्यविशेषमाह अग्र्योखिलइति अग्र्योब्राह्मणःअखिलेसर्वप्लवेगृहंविरचयेत् तथा
चभृगुः उदगादिप्लवमिष्टंविप्रादीनांप्रदक्षिणेनेव विप्रःसर्वत्रवसेदन्नुवर्णमथेष्टमन्येषामिति अथपक्षांतरमाह यत्रेतिनिखिलाःसर्ववर्णास्त
त्रगृहंकुर्युः तत्रकुत्रयत्रभुवि हृत् अंतःकरणंस्थिरंस्यात् अयमर्थः यस्यांभूमौअंतःकरणप्राशस्त्यंस्यात् तत्रैवगृहंकर्तव्यमित्यर्थः तथाचवा-

सौम्यादिप्लवभूतलेविरचयेद्विप्रादिकोग्र्याखिलेनान्येषांनियमोथयत्रनिखिलाःकुर्युर्गृहंतद्धृस्थिरं स्तुशास्त्रेमनस

श्चक्षुषोयत्रसंतोषोजायतेभुवि तस्यांकार्यंगृहंसर्वैरितिगर्गादिसंमतमिति अथशल्यज्ञानंवृत्तार्धेनाह सद्मप्रश्नेति सद्मप्रश्नकृतःअत्रगृहंकर्त
व्यमित्यादिगृहप्रश्नकर्तुर्मुखाच्चेद्यदिप्रथमतःवर्गादिवर्णोद्गमःस्यात् वर्गाणांप्रथमाक्षरोदयःस्यात् अकचटतपयशानामन्यतमाक्षरोद्गमःस्यात्तदा
शल्यंतद्दिग्गतंतस्यवर्गस्यदिग्गतंसुधीःआदिशेत् शल्यमत्रास्तीतिकथयेदित्यर्थः एतदुक्तंभवति गृहसंमितांभूमिं दक्षिणोत्तररेखाभिःसम
तयानवधाकृत्वावर्गाद्यक्षरैः अकचटतपयशैरष्टभिःक्रमेणाष्टासुपूर्वादिदिक्षुशल्यमादिशेत् अकारेप्रश्नाद्यक्षरेसतिपूर्वस्यांदिशिशल्यमादिशे

त् ककारेआग्नेय्यां चकारेदक्षिणस्यां इत्याद्यष्टस्वदिक्षु अष्टभिरक्षरैरादिशेदित्यर्थः तुपुनः हपयैःस्त्रिभिरक्षरैर्मध्यंतामध्यकोष्ठेशल्यमादिशेत् हपया
नांत्रयाणामक्षराणांअन्यतमेप्रश्नाद्यक्षरेसतिमध्येशल्यमादिशेदित्यर्थः तथाचोक्तंज्योतिर्निबंधे स्मृत्वेष्टदेवतांप्रष्टुर्वचनस्याद्यमक्षरं गृहीत्वातुत
तःशल्याशल्यंसम्यग्विचार्यते अकचटतपयशाहपयावर्णाःपूर्वादिमध्यांताः शल्यकराइहनान्येशल्यगृहेनिवसतांनाशइति एतदेवस्पष्टंतत्रैवो-
क्तं पृच्छायायदिअःप्राच्यांनरशल्यंतदाभवेत् सार्द्धहस्तप्रमाणेनतच्चमानुषमृत्युकृत् आग्नेय्यांदिशिकःप्रश्नेखरशल्यंकरद्वये राजदंडोभवेत्त

सद्मप्रश्नकृतोसुखात्प्रथमतोवर्गादिवर्णोद्गमश्चेत्तद्दिग्गतमादिशेत्तुहपयैःशल्यंस्वधीर्मध्यतः ३

त्भयंनैवनिवर्तते याम्यांयांदिशिचःप्रश्नेकुर्यादाकटिसंस्थितं नरशल्यंगृहेशस्यमरणंचिरयोगतः नैर्ऋत्यांदिशिटःप्रश्नेसार्द्धहस्तादधःस्थले शुनो
स्थिजायतेतत्रबालानांजनयेन्मृतिं तःप्रश्नेपश्चिमायांतुशिशोःशल्यंप्रजायते सार्द्धहस्तेगृहस्वामीनतिष्ठतिसदागृहे वायव्यांदिशिपःप्रश्नेतुषांगा
राश्चतुःकरे कुर्वंतिमित्रनाशंचदुःस्वप्नदर्शनंतदा उदीच्यांदिशियःप्रश्नेविप्रशल्यंकटेरधः तच्छीघ्रंनिर्धनत्वायकुबेरसदृशस्यहि ईशान्यांदिशि
शःप्रश्नेगोशल्यंसार्द्धहस्ततः तद्गोधनस्यनाशायजायतेगृहमेधिनः हपयामध्यमेकोष्ठेवक्षोमात्रेभवेदधः नृकपालमथोभस्मलोहंतत्कुलनाशकृदिति ९३

एवंशल्यमभिधायेदानींस्थलस्यशुभाशुभज्ञानस्योपायमाह श्वभ्रमिति श्वभ्रंगर्तंहस्तमितंखनेत् इहास्मिन्श्वभ्रेनिशास्येरात्रिमुखेअर्द्ध
सूर्यास्तेजलंपूर्णंन्यसेत् तच्चेद्यदिप्रातःसजलंस्यात् तदातत्स्थलंसत्शुभंस्यात् वृद्धिकरंस्यात् यदिअजलंगतजलंस्यात् तदामध्यमं यदास्फा-
टितंस्फुटितंस्यात्तदाअसत् नानाविधहानिकरंस्यादित्यर्थः तथाचनारदः तथानिशादौतत्कृत्वापानीयेनप्रपूरयेत् प्रातर्दृष्टजलेवृद्धिः

श्वभ्रंहस्तमितंखनेदिहजलंपूर्णंनिशास्येन्यसेत्प्रातर्दृष्टजलंस्थलंसदजलंमध्यंत्वसत्स्फाटितम्

समंपंकेव्रणेक्षयइति एवंशुभाशुभस्थललक्षणमभिधायेदानींभूमिशोधनमाह ज्ञात्वेति एवमुक्तप्रकारैःस्थानंज्ञात्वागृहा
धिकभुवंजलांतंयथाभवतितथाखनेत् गृहादधिकागृहाधिका साचासौभूश्चतथातांकल्पितगृहात्किंचिदधिकांभूमिंजलपर्यंतंखने-
दित्यर्थः अधिकखननंशुद्धभूभागेभित्तिरचनार्थं वाइत्यथवास्तरोयावत्तावत्खनेत् पृथ्वीगर्भेमृद्भेदानांस्तराःसंति तत्रान्यस्तरपर्यंतंख

नेदित्यर्थः अथवायावत्पुरुषस्तत्मितंवापुरुषमात्रंखनेत् इदंशन्त्यपेक्षयाज्ञातव्यं पुरुषप्रमाणंपंचारत्नयः तथाच शल्त्वं पंचारत्नि
देशवितस्तिर्विंशतिशतांगुलः पुरुषइति पंचारत्न्यादयः पुरुषपर्यायाः किंकृत्वा नत्वानमस्कृत्यखनेदित्यर्थः ततस्तदनंतरंतत्खातंकपि-
शिरस्कृत्याश्मभिः वानरशिरः प्रमाणैर्ग्रावाणैः पूरयेत् पूर्णंकुर्यात् तथाचमांडव्यः जलांतंप्रस्तरांतंवापुरुषांतमथापिवा

ज्ञात्वैवंनिखनेत्गृहाधिकभुवंनत्वाजलांतस्तरोयावद्वापुरुषस्ततः कपिशिरःस्कृत्याश्मभिःपू
रयेत् ४

क्षेत्रंसंशोध्यचोत्धृत्यशल्यंसदनमारभेदिति तथाचमत्स्यपुराणे कपिशीर्षप्रमाणैश्चग्रावाणैः पूरयेद्द
ढं खातंतत्रसमंकृत्वाततःप्राचींप्रसाधयेदिति खन्यमानेक्षेत्रेयदाप्यनेनतस्यफलंकारिकायामुक्तं खन्यमानेयदाक्षेत्रेपाषाणःप्राप्यतेय ६३
दा धनायुश्चिरतास्यस्यादिष्टकास्तुधनागमः कपालांगारकेशाद्यैर्व्याधिनापीडितोभवेदिति ५ ॐ ॐ ॐ ॐ

एवंस्थलशुद्धिमभिधायाधुनादिक्साधनमाह उज्जयनीस्थलात्यमदिशिदक्षिणस्यांदिशित्वाष्ट्रानिलाभ्यंतरात्प्राक्साध्या नैरैरित्यध्याहारः
त्वाष्ट्रंचित्रा अनिलःस्वाती अनयोरंतरंमध्यंतस्मात्प्राचीसाध्येत्यर्थः एतदुक्तंभवति संभवेसतिरात्रौप्राङ्मुखउपविश्ययुगमात्रोदितांचित्रांनलि-
कयाविलोकयन्नलिकाग्राल्लंबंभूमिपर्यंतंमुक्त्वाभूमौचिन्हंकृत्वातथैवाचलस्तेनैवनेत्रेणस्वातिमवलोकयन् तथैवनलिकाग्रात्सकाशाल्लंबंभू-
मिपर्यंतंमुक्त्वालंबपातेचिन्हंकृत्वानेत्राल्लंबंमुक्त्वातथैवचिन्हंकुर्यात् एवंचिन्हद्वयंचित्रास्वातीचिन्हयोरज्जुंतन्मितांधृत्वारज्जुप्रांतौएकीकृत्यमध्ये

प्राक्साध्योज्जयनीस्थलाद्यमदिशित्वाष्ट्रानिलाभ्यंतरात्सौम्येतोग्न्युदयादुदग्ध्रुवमुखाद्दिङ्मूढकेस्यान्मृतिः

चिन्हंकुर्यात् पुनस्तत्रतथैवप्रसार्यमध्यचिन्हेशंकुंनिखायतस्मात्पश्चिमचिन्हपर्यंतंरज्जुंप्रसारयेत् तत्प्राचीसूत्रं एवमुज्जयन्यादक्षिणतःप्रा
चीसाधनमुक्त्वाथानंतरंउत्तरतःप्राचीसाधनमाह सौम्येइति अतःउज्जयन्याःसौम्येउत्तरभागेअग्न्युदयात्कृत्तिकोदयात्प्राचीसाध्या एतदुक्तंभव
ति पूर्ववन्नलिकयायुगमात्रोदितांकृत्तिकामालोक्यनलिकामूलाग्राभ्यांलंबौमुक्त्वाभूमौचिन्हद्वयंकृत्वातयोरुपरिप्राचीसूत्रं अथोत्तरसाधनमा
ह उदगिति ध्रुवमुखात्उदक्उत्तरादिक्साध्या इदंसर्वेषांसाधारणं अथदिङ्मूढत्वेदोषमाह दिङ्मूढकेस्यान्मृतिरितिस्पष्टं तथाचोक्तंदैव

यजनदीपिकायां चित्रास्वात्यंतरेश्रोणाद्दक्षिणापथवासिनां प्राचीतुकृत्तिकाज्ञेयाउत्तरापथवासिनामिति श्रोणावउज्जयिन्याः तथाचशुल्बं
कृत्तिकाश्रवणंपुष्यंचित्रास्वात्योर्यदंतरं एतत्प्राच्यादिशोरूपंयुगमात्रोदितेपुरइति युगप्रमाणंषडशीत्यंगुलानि तथाचशुल्बसूत्रं अंगुलैरष्टसं
मितायाःप्रमाणं तत्राष्टाशीतिशतमीषाचतुःशतमक्षःपक्षःषडशीतिर्युगंचत्वारोष्टकाःशम्येति तथाचस्फुटकरणे ध्रुवलंबकरेखायोरखांतःसौ
म्ययाम्यहरितौस्तः तन्मत्स्यःपुच्छमुखतःपश्चिमपूर्वाभिधेविद्यादिति वृद्धनारदः प्रासादेसदनेलिंगेद्वारेकुंडेविशेषतः दिङ्मूढेकुलनाशःस्या

गेहंमाधवपौषफाल्गुननभोमार्गेषुमृद्वानिलैःपाश्यर्केज्यवसुध्रुवैःस्थिरतनौकुर्यात्स्वकेंद्राष्टमे ५

त्तस्मात्संसाधयेद्दिशइति अथकेषुमासेषुगृहंकर्तव्यमित्याह गेहमिति माधवादिषुमासेषुमृद्वादिभिर्नक्षत्रैर्गेहंगृहंकुर्यात् माधवोवैशाखः
पौषफाल्गुनौप्रसिद्धौ नभःश्रावणः मार्गोमार्गशीर्षः तेष्वित्यर्थः मृदूनिचित्रानुराधारेवतीमृगाः अनिलःस्वाती पाशीवरुणःतद्दैशततारा अ
र्कोहस्तः इज्यःपुष्यःवसुर्धनिष्ठा ध्रुवाणिरोहिणीउत्तरात्रयंचतैःस्थिरतनौस्थिरलग्नेकिंलक्षणे स्वकेंद्राष्टमेशोभनानिपापग्रहरहितानि
केंद्राष्टमानियस्यतत्तथानस्मिन् अचरभेइतिवापाठःशेषंपूर्ववत् ५ ७. ७. ७. ७. ७. ७. ६४

अथोक्तेष्वपिनक्षत्रेषुविशेषमाह नोपृष्ठाग्रइति पृष्ठाग्रविधौसतिनोविरचयेत् एतदुक्तंभवति कृत्तिकादीनिसप्तनक्षत्राणिपूर्वस्यांमघादिसप्तदक्षि
णे इत्यादिसप्तशलाकाचक्रस्थितनक्षत्राणांमध्येमृद्वानिलादीष्टचंद्रनक्षत्रंयस्मिन्दिग्भागेभवतितद्दिङ्मुखेगृहेसंमुखक्षंद्रोज्ञेयः तत्पृष्ठस्थेपृष्ठ
तोज्ञेयः एवमग्रगेपृष्ठगेवाचंद्रेसतिगृहंनकर्तव्यमित्यर्थः तथाचभृगुः चक्रेसप्तशलाकाख्येकृत्तिकादीनिविन्यसेत् ऋक्षंचंद्रस्यवास्तोश्च
पुरःपृष्ठेचनोशुभमिति तथाचब्रह्मशंभुः धनलाभःप्रवासःस्यादायुश्चौरभयंक्रमात् दक्षाग्रवामपृष्ठस्थेगृहकर्तुर्निशाकरेइति नरिक्तकतिथौस्पष्टं नार्कारवारां

नोपृष्ठाग्रविधौनरिक्तकतिथौनार्कारवारांशयोरुक्तर्क्षेष्वपिकुंभमीनगविधौस्तंभोच्छ्रितिंनाचरेत् तुर्यात्पंचदशात्त्रि
दक्परिमितात्वेदाब्धिपंचक्रमान्निंद्यान्यर्कयुतादिगेहकरणेभानिप्रवेशेपिच ६ शयोः अर्कभौमयोर्वारनवांशयोःनकु
र्यात् उक्तर्क्षेष्वपिकुंभमीनगविधौसतिस्तंभोच्छ्रितिंनाचरेत् अर्थादन्यत्सर्वंआचरेत् तथाचमांडव्यः पंचकेषुचधिष्ण्येषुनकुर्यात्स्तंभमुच्छ्र
यं क्षेत्रसूत्रशिलान्यासप्राकारादिसमाचरेदिति अथवृषभवास्तुमाह तुर्यादिति अर्कयुतादिसूर्यनक्षत्रादितुर्यात्चतुर्थात् पंचदशात्
त्रिदक्परिमितात्त्रयोविंशात्सकाशात्क्रमेणवेदाब्धिपंचभानिनक्षत्राणिगृहस्यकरणेरचनायांप्रवेशेपिनिंद्यानिस्युः तथाचव्यवहारसा

मु·मा· ६६ यंत्रेशस्त्रेरथेसिंहोभांडागारेशुभोगजः धान्यांबुस्थानगोश्वेभःशालायांवृषभःशुभः नान्यभागेद्वारंवेद्यांगजसिंहवृषाःशुभाइत्यादि एवंआयन्साधनमुक्त्वेदानींतेषांमुखान्याह ध्वजोखिलमुखः सर्वदिग्द्वारःप्राग्यास्यवक्त्रोगजः शुभगमं प्रागास्योवृषभःआस्यंमुखं प्राङ्मुखोवृषभःस्पष्टं विवारुणमुखः सिंहः वरुणस्यायंवारुणोदिग्विभागः पश्चिमदिक्विगतः वारुणोयेभ्यस्तत्रमुखंयस्यसनथा पश्चिमदिशंविनासर्वदिग्द्वार टी

प्रागास्योवृषभोविवारुणमुखःसिंहःप्रशस्ताइमेधूमोग्नेःश्वनकोंत्यजस्यखगपस्योष्ट्रोद्वृपल्याःखरः ८

इत्यर्थः योयोयद्दिङ्मुखआयस्तत्संभूतगृहस्यतत्तद्दिशिमुखंकर्त्तव्यमित्यर्थः एवंआयपरत्वेनगृहमुखमुक्त्वाप्रसंगेन आयानांशुभत्वमाह प्रशस्ताइमेइति इमेचत्वारआयाःप्रशस्ताःसर्वेषांशुभाः अर्थादन्येचत्वारः समाआया अप्रशस्ताः तथाचगर्गः कीर्त्तिःशोकोजयोवैरंधनंनिर्धनतासुखं रोगश्चेतिगृहारंभेध्वजादीनांफलंक्रमादि अथदुष्टेपिसमयेविशेषमाह धूमोग्नेरिति अग्नेर्गृहेधूमोधूमायःप्रशस्तःअंत्यजस्यश्वनकःप्रशस्तः खगपस्यपक्षिपालकस्यउष्ट्रःप्रशस्तः अद्वृपल्यावेश्यायागृहेखरः खरायःप्रशस्तः ८ ७ ७ ७ ७ ६६

एवमायपरत्वेनगृहमुखमुक्त्वाधुनाराशिपरत्वेनाह अंत्यवृश्चिककुलीराणांप्राङ्मुखंगृहंहितंप्राहुः अंत्योमीनः वृश्चिकः प्रसिद्धःकुलीरः कर्कः एषामित्यर्थः जूकोपांत्यगवांप्रचेतोमुखं पश्चिमाभिमुखं जूकःतुला उपांत्यःकुंभः गौर्वृषः एषामित्यर्थः अबलायुग्मैणकानांयमास्यं दक्षिणामुखंअबलाकन्या युग्मंमिथुनं एणोमकरः एषामित्यर्थः आद्यसिंहधनुषांसौम्यास्यं आद्योमेषः सिंहधनुषीप्रसिद्धे एषांसौम्यास्यं उत्तरामु

प्राहुःप्राङ्मुखमंत्यवृश्चिककुलीराणांप्रचेतोमुखंजूकोपांत्यगवांयमास्यमबलायुग्मैणकानांहितम् सौम्यास्यंगृहमाद्यसिंहधनुषामत्रेष्टकाष्ठाननंकृत्वाप्रान्यककुप्गवाक्षवदनंतत्कार्यमास्यंनसत् ९

खंगृहंहितंप्राहुराचार्याः एवंचतुर्धागृहमुखमभिधायेदानींतन्निर्णयमाह अत्रेष्टकाष्ठाननमिति गृहमुखपक्षेषुशोभावकाशानुरूपंइष्टकाष्ठाननंइष्टदिङ्मुखंकृत्वा तद्गृहंआप्रान्यककुप्गवाक्षवदनंकार्यं आप्राश्वता अन्यककुभश्चतासुगवाक्षाएववदनानियस्यतत्तथा उर्वरितपक्षत्रयप्रासदिक्षुगवाक्षाःकार्या इत्यर्थः तथाचवास्तुशास्त्रे द्वारंचतुर्विधंप्रोक्तंवास्तुसंक्रांतिभावजं कृत्वाचान्यतमंमुख्यंगवाक्षाद्यैःपराणिचेतिआस्यमिति आस्यंगृहस्यमुखंकोणस्तं

भादिभिर्विद्धंनसत्स्यात् ९ एवंगृहमुखनिर्णयमुक्त्वाऽधुनाकोणादिविद्धमुखस्यदोषंतदपवादंचाह कोणाध्वेति कोणोभित्तिकोणः अध्वामार्गः भ्र मोभ्रमयंत्रंयरट्टकुलालचक्रादि कूपःप्रसिद्धः कर्दमः स्नानादिजनितोनिरंतरस्थायी तरुर्वृक्षः द्वाःद्वारांतरं स्तंभः प्रसिद्धः देवः स्थावरः एभिर्विद्धंमुखं नसत्स्यादित्यर्थः अथास्यापवादमाह सद्मोच्चेति सद्मोच्च्यंद्विगुणाधिकांतरभवेवेधेनदोषः सद्मनोगृहस्यऔच्च्यंतस्यापेक्षयाद्विगुणाधिकांतरं भवेद्विगुणाधिकांतरेजातेवेधेकोणादिवेधेनदोषः अर्थान्न्यूनेदोषः किलेत्यागमेनिश्चयेवा तथाचागमांतरेउक्तंमार्गतरुकोणकूपभ्रमविद्धमशुभदंद्वा

कोणाध्वभ्रमकूपकर्दमतरुद्वास्तंभदेवेक्षितंसद्मोच्च्यंद्विगुणाधिकांतरभवेवेधेनदोषःकिल अष्टघ्नेगृहभूफलेभविहृ तेशेषंगृहर्क्षंभवेदृक्षेसर्पहृतेव्ययोगृहमसत्स्वल्पायभूरिव्ययम् १०

रम् सद्मोच्छ्रायात्द्विगुणांत्यक्त्वाभूमिंनदोषायेति कात्या यनग्रंथकारिकायामप्युक्तम् विद्धंकूपतरुस्तंभपथपंकैः सदैवतैः तद्वारमशुभंप्रोक्तमत्युच्चंनीचमेवचेति अथगृहनक्षत्रानयनंव्ययानयनंचा ह अष्टघ्नेइति गृहभूफलेगृहक्षेत्रफलेअष्टघ्नेअष्टगुणितेभविहृतेसप्तविंशतिहृतेसतिशेषंगृहर्क्षंगृहनक्षत्रंभवेत् ऋक्षेसर्पहृतेअष्टहृतेस तिशेषंव्ययोभवेत् एवमायव्ययावभिधायाधुनातत्फलंविशेषणद्वाराह गृहमसदिति स्वल्पायभूरिव्ययंगृहंअसत् अशुभंस्यात् स्वल्पायश्चभू

रिव्ययश्चतौयस्मिंतत्तथा अर्थाद्बह्वायाल्पव्ययंशुभम् १० नक्षत्रेज्ञातेराशिनिर्णयमाह अश्वित्रितयंमेषेज्ञेयं त्रिपित्र्यभंमघात्रयंहरौसिंहे ज्ञेयं मूलत्रयंधनुषिज्ञेयं अन्येषुराशिषुद्वेद्वेभेज्ञेये तथाचगर्गः अश्विन्यादित्रयंमेषेसिंहेप्रोक्तंमघात्रयं मूलादित्रितयंचापेशेषभेषुद्वयंद्वयमि ति अथगृहतत्स्वामिनोर्घटितमाह गृहेशेति गृहंप्रसिद्धं ईशः स्वामी तयोर्घटितंप्राग्वत् विवाहवत् योज्यं तत्रविशेषमाह नाड्यन्यथेति नाडीएकनाडीअन्यथायोज्या विवाहवत्तन्नयोज्येत्यर्थः अत्रएकनाड्येवप्रशस्तेतिभावः तथाचवृद्धगर्गः प्रभुःपण्यांगनांमित्रंदेशंग्रामंपुरंगृ

मेषेश्वित्रितयंहरौत्रिपित्र्यभंमूलत्रयंधन्विनिर्दिष्टंद्वेभेपरतोगृहेशघटितंप्राग्वत्तुनाड्यन्यथा एकादिद्विगुणोत्तरागृहमु खाद्दिक्ष्वंककाः स्युःक्रमाच्छालाशांकयुतिःकुयुक्ध्रुवमुखान्योकासिसतिस्फुटम् ११

हम् एकनाडीस्थितंभाव्यंविरुद्धंवेधव र्जितमिति तथाचज्योतिःसागरे सेव्यसेवकयोश्चैवगृहतत्स्वामिनोरपि परस्परंमित्रयोश्चएकनाडीप्रशस्यतइति अथांशसाधनार्थंगृ हाणितन्नामाक्षरसंख्यांचाह एकादीति गृहमुखात्सकाशात्क्रमात्प्रदक्षिणक्रमात् दिक्षुचतसृषुदिक्षुएकादिद्विगुणोत्तराअंकाःस्युः एतदुक्तंभवति द्वारदिशिएकः तस्मात्द्वितीयदिशिद्वौ तृतीयदिशिचत्वारः चतुर्थदिशिअष्टौएवंभवतीत्यर्थः शालाशांकयुतिःशालादिगंक

योर्योगः कार्यः कुयुक् एकयुक्तासती ध्रुवसुखानि ध्रुवादिकानि शास्त्रोदितानि गृहाणि स्फुटं संभवंति तानि यथा ध्रुवंधन्यंजयंनंदंखरंकांतंमनो रमं सुमुखंदुर्मुखंक्रूरंसपक्षंधनदंक्षयं आक्रंदंविपुलंचैवविजयंचेतिषोडशमिति ११ नामाक्षरसंख्यामाह आषष्ठादिति ष- ष्ठमर्यादीकृत्येत्याषष्ठं तस्मात्प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थपंचमषष्ठानि दशमं त्रयोदशं इमे अष्टगृहा द्व्यर्णाः द्व्यक्षराः षष्ठांत्यं सप्तमं गृहंचतुरक्ष

आषष्ठाद्दशमंत्रयोदशमिमेद्व्यर्णाः परेत्र्यक्षराः षष्ठांत्यंचतुरक्षरंखलुगृहंस्युः षोडशैवंगृहाः गेहक्ष्माफलयुग्व्य
योगृहभवैर्नामाक्षरैः संयुतःस्त्र्यंशेवह्निभिरंशकानशुभदंगेहंद्वितीयांशकम् १२

रं चत्वारि अक्षराणि यस्मिंस्तत्तथा अ न्येगृहाः त्र्यक्षराः एवं षोडशगृहाः स्युः गृहाः पुंसि च भूम्न्येव निकाय्यनिलयालयाइत्यमरः अथांशकसाधनमाह गेहक्ष्मेति गेहक्ष्माफल युग्व्ययः गृहक्षेत्रफलयुक्तः पूर्वानीतोव्ययः गृहभवैर्नामाक्षरैः संयुतः वह्निभिस्त्रिभिस्तष्टः शेषितः सन् अंशकाः स्युः इंद्रोयमोराजेतितन्नामा नि ग्रंथांतरे उक्तानि तत्र द्वितीयांशकं परस्त्वंगृहंनशुभदं अर्थात् प्रथमतृतीयांशकं शुभदमित्यर्थः निशांतपस्त्यसदनंभवनागारमंदिरमित्यमरः १२

अथगुणविचारणावधिमाह यावत्पर्यंतंकरैः हस्तैः कृत्वा भूरिगुणंबहुगुणंगृहंहृदि अंतःकरणे स्फुरतितत्तावद्विचार्यं चेद्यदितैः केवलैः करैः हस्तैः कृत्वा बहुगुणंनस्फुरति तदा अंगुलसुखं अंगुलादिकं करेषु क्षिप्त्वाथवा विहायतत्तु यात्कुर्यात् अथोपायांतरसूचनामाह श्रीगो पीपतीति गोपीपतिर्गोपीराजः मेंगः मेंगनाथदैवज्ञः ह्मालुगिर्ह्मालुगिदैवज्ञः एतन्मुखैर्ज्योतिर्विद्भिः आयासविछित्तये यत्स्वेष्टायर्क्षफलंनि बद्धंनदिहास्मिन्गृहकरणविषयेज्ञात्वास्थलंस्वाभीष्टस्थलंसाधयेत् तथाचगोपीराजः विष्णुंव्येकायगोष्ठ १९ हनिभसुजिफलंगोपिरा

यावद्भूरिगुणंहृदिस्फुरतितत्तावद्विचार्यंकरैश्चेत्तैर्नोनतुयादिहांगुलमुखंक्षिप्त्वाविहायाथवा श्रीगोपीपतिमेंग- ह्मालुगिमुखैरायासविछित्तयेस्वेष्टायर्क्षफलंनिबद्धमिहतत्ज्ञात्वास्थलंसाधयेत् १३ जोभ २७ शेषात् सायंवंशाद्दिद्द- ध्या २१६ सुनमहि ८ हनादक् २ प्रकृत्यारव्य २१ विश्वे १३ बाणाः ५ सिद्धा २४ ष्टि १६ नागो ८ ड्ड २७ धृति १९ गिरिशा ११ त्र्या ३ कृती २२ द्र १४ र्तु ६ त त्वा २५ त्यष्टं १७ क ९ क्ष्मा १ नखै २० ना १२ र्णव ४ विकृति २३ दिना १५ द्यु ७ त्कृति २६ धृत्य १८ शाशा १० इति अस्यार्थः गोपीराजः विष्णुवि ष्णुनामानंशिष्यंप्रत्याहेत्यन्वयः किमाह हे विष्णो व्येकायगोष्ठ १९ हनिभसुजिभ २७ शेषात् अहि ८ हनादक् प्रकृत्यादयः फलंस्यात् विग

तः एकोयस्मात्सव्येकः सचासौआयश्चव्येकायः व्येकायश्च गोघ्नश्च अनयोर्हतिर्गुणनंव्येकायगोघ्नहतिश्चभंचव्येकायगोघ्नहतिभेनयोर्युक्तयो
गः तस्यांभशेषात् सप्तविंशतिहृच्छेषात् एकादिषु सप्तविंशतिपर्यंतेषु अहिहता अष्टहताद्रूक्प्रकृत्यादयः फलंक्षेत्रफलंस्यादित्यर्थः कथंभूतंफ
लंसायं आयेनसहवर्तमानंसायंइशायसहितमित्यर्थः एतत्स्वेशायनक्षत्रजंफलंभवति न्यासः वाइत्यथवातत्सायंफलंइशाश्विद १२१६ घ्नायुतंतं
सत्फलंस्यात् इष्टश्च अश्विदकश्च इष्टाश्विदकतयोर्घ्नोहतिस्तयायुतमित्यर्थः इदमपिस्वेशायनक्षत्रजंफलंभवतीति अत्रांकन्यासएवव्यास्य
नं तथाचमंगनाथदैवज्ञस्यसूत्रं इष्टभात्यश्विघातेयआयस्तेनोनितेष्टकः त्रिहृल्लब्धहतागाश्वि २७ युतेचेशायभंभवेदिति अस्यार्थः इष्टभा
त्यश्विघातेइष्टभंचअत्यश्विश्चतयोर्घातोगुणनंतस्मिन्पृथक् स्थापितेयआयस्तेनउनितेष्टकः यदिउनोनभवतितदाशेप्रक्षिप्यस्फोटनीयः
ऊनितेशयः त्रिहृल्लब्धहतागाश्वियुतेलब्धेन आहताश्वतेअगाश्विनश्वतेः पृथक्स्थापितेइष्ट भात्यश्विघातेयुतेसतिइशायभंक्षेत्रफलंभ
वेत् आयश्चभंचआयभेइष्टे आयभेयस्मिंनत्तथा अत्रयदित्रिभिर्निःशेषोभागोनगच्छतितदातत्रतावत् अष्टौक्षेप्याः यावत्त्रिभिर्भागो
गच्छति तथाचमल्लुगिदैवज्ञस्यसूत्रं व्येकेष्टर्क्षहताद्विबाणशशिनो १५२ त्यष्ट्यायुता १७ त्सेपिचव्येकेशयहतेकनाग ८१ सहिताः षण्मूर्छ
नाभि २१६ र्हताः शेषंक्षेत्रफलंभवेदभिमतस्वेशायनक्षत्रजंस्यात्तद्दैर्घ्यंतदभीष्टविस्तृतिहृतंदैर्घ्योद्धृतिंविस्तृतिरिति स्पष्टार्थोयंश्लोकः

इत्यादिविचारणयाइष्टंक्षेत्रफलंअवकाशानुरूपंहृदिधृत्वास्थलंसाधयेदित्यर्थः १३ अथस्थलसाधनायसूत्रमोटनलक्षणमाह अजरत्सू
त्रंनूतनसूत्रंद्विघ्नायामभितंद्विपाशंचविधायअंतात् एकस्मात् सूत्रांतात् अंकयेदित्यन्वयः द्विघ्नश्चासौआयामश्चद्विघ्नायामः आयामोदैर्घ्यं
तेनमितंद्विगुणितदैर्घ्यसमानमित्यर्थः द्विपाशंद्वौपाशौयस्मिंतद्विपाशंएवंविधंसूत्रंविधायकृत्वाअंतात् सकाशात् अंकयेत्चिन्हयेत्
त् एतदुक्तंभवति पूर्वकल्पितक्षेत्रस्यदैर्घ्यमितंसूत्रंद्विगुणंविधायतदंतयोः पाशंकृत्वाअंकयेत् कुत्रकुत्रांकयेदित्याह आयामांघ्रिमिते

द्विघ्नायाममितंद्विपाशमजरत् सूत्रंविधायांकयेत्त्र्यायामांघ्रिमितेचविस्तृतिदलेतौकर्षकोणाभिधौ

चपरंविस्तृतिदलेअंकयेत् त्र्यश्चतेआयामांघ्रयश्चतेतुर्यांतैर्मितंतस्मिन् एतदुक्तंभवति क्षेत्रदैर्घ्यंचतुर्भिर्भक्तालब्धंअंघ्रिप्रमा
णंएकस्मादंतात् अंघ्रित्रयंहित्वाचिन्हयेत् विस्तृतिदलेक्षेत्रस्यविस्तारार्धमितंअंकयेत् तौअंकौकर्षकोणाभिधौस्तः अंघ्रित्रयेंक
तः कर्षाख्यः विस्तृतिदलेकृतोंकः कोणाख्यः एवंसूत्रमोटनमुक्त्वास्थलसाधनमाह पाशाविति पशौक्षेत्रविरामशंकुनिहितौकृत्वाआ

द्यंअंकंआकर्षयेदित्यन्वयः क्षेत्रस्यविरामौभंतौतयोःशंकूनिहतौनिक्षिप्तौकृत्वाआद्यमंकंकर्षाख्यंआकर्षयेत् एतदुक्तंभवति क्षेत्रस्यमध्यभागेसाधितदिक्सूत्रोपरिइष्टदैर्घ्यमितसूत्रंप्रसार्यतदंतयोःशंकुनिखानयोःशंकोःमोटितसूत्रांतपाशौनिधायकर्षाख्यंचिन्हंधृत्वाएकस्यांदिशिआकर्षयेत् यथोभयशंकुगतारज्जुःसमानाआकृष्टास्यात् तथाआकर्षयेदित्यर्थः कोणेशंकुरिति कोणेकोणचिन्हेयत्रकोणचिन्हमागतं

पाशौक्षेत्रविरामशंकुनिहितौकृत्वाद्यमाकर्षयेत्कोणेशंकुरितीतरोविनिमयाद्रज्ज्वंतयोश्चापरौ १४

तत्रभुविशंकुंनिखायइत्यध्याहारः इत्यमुनाप्रकारेणइतरःशंकुर्निखेयः एतदुक्तंभवति तदेवकर्षचिन्हंअन्यस्यांदिशिआकृष्यकोणेशंकुर्निखेयः एवंकोणद्वयसाधनमभिधायअन्यकोणद्वयसाधनमाह विनिमयादिति रज्ज्वंतयोर्विनिमयाद्विपरीतधारणात् अपरौकोणशंकौनिखेयौ एतदुक्तंभवति रज्ज्वंतौविपरीतौधृत्वा पूर्ववत्कर्षाकर्षणंकृत्वाकोणयोःशंकूनिखेयौ १४ ७ ७ ७ ७ ७

एवंक्षेत्रसाधनमुक्त्वासूत्रन्यासमाह आग्नेयादीति आग्नेयादिदृढंप्रदक्षिणगतंसूत्रंआसादयेत् मध्येक्षेत्रमध्येवामकपार्श्वकमंपुरुषंप्रागुक्तशिरस्कंध्यात्वातंध्यातंपुरुषंउत्तानकंध्यायेत् कथंभूतम् पार्श्वस्थंलघुमध्यगुरोःपरस्याद्यथोपरितथैवपूरयेत् पश्चिमंचगुरुभिःपुनःपुनःसर्वमेवलघुरित्ययंविधिरिति कथंभूतं अष्टाश्व्यंशं अष्टाश्विनोंशाभागायस्मिन् सतथातं अयमर्थः क्षेत्रप्रमाणंकृकलासरूपंवास्तुपुरुषंप्रकल्प्य ततोष्टाविंशतिधाकुर्यात् एवमष्टाश्व्यंशंप्रकल्प्यपुछात्सकाशात् अगेंदुसंमितलवान्सप्तदशभागान्विहायत्यक्त्वा अग्रगस्तदग्रगो-

आग्नेयादिदृढंप्रदक्षिणगतंसूत्रंसमासादयेन्मध्येवामकपार्श्वकमंपुरुषंध्यात्वातमुत्तानकं अष्टाश्व्यंशमगेंदु १७ संमितलवान्पुछाद्विहायाग्रगोभागोनाभिरितःखनेल्लवमितंवामेश्यभिःपूरयेत् १५ भागोनाभिः इतोनाभेःसकाशात् वामेवामभागेलवसंमितंखनेत् अनंतरंअश्मभिःपूरयेत् तथाचब्रह्मशंभुः सूत्रभितिशिलान्यासस्तंभस्यारोपणंतथा पूर्वदक्षिणयोर्मध्येकुर्यादित्याहकाश्यपइति नारदः नभस्यादिषुमासेषुत्रिषुत्रिषुयथाक्रमं पूर्वादिदिक्शिरावामपार्श्वशायीप्रदक्षिणमिति तथाचशिल्पशास्त्रे वास्तोःशिरसिपुछेचयाम्यकुक्षौचपृष्ठतः आयुःकामोखनेन्नैववामकुक्षौखनिःशुभा वास्तुक्षेत्रप्रमाणंचकल्पयित्वास्यवामके कुक्षौखातंविधा

याद्दोग्राबाणैः पूरयेत्तनइति तथाचलल्लः त्यजेद्दशशिरोभागोर्ध्वाग्रेससदशांशकान् मध्येनाभिंविजानीयात्तत्रशंकुंप्रतिष्ठयेत् अस्थिरस्यशिरोयत्रवा स्तोस्तद्गुणयेत्करैः दैर्घ्यंवाविस्तृतिंनत्रकृत्वाष्टाश्विमितांशकान्इति १५ अथशंकुन्यासमाह नाकालेति अत्रकुक्षिस्थलेनानरः शंकुः कालेमुहूर्तसमयेनिधेयः सकियत्प्रमाणइत्यपेक्षायांन्प्रमानमाह अग्र्यात् विप्रात् सकाशात्वर्णपरत्वेनसिद्धा २४ विंशा २० श्च १६ ह्नः क्रुत् १२ संख्यांगुलकः निधेयः प्रतिष्ठापनीयः एतदुक्तंभवति विप्रेणसिद्ध संख्यांगुलकश्चतुर्विंशांगुलोनिधेयः क्षत्रियेणविंशांगुलः वैश्येन अष्टांगुलः षोडशांगु

नाकालेत्रनिधेयउक्ततरुजोग्र्यात्सिद्ध २४ विंशा २० श्च १६ ह्नः क्रुत् १२ संख्यांगुलकस्त्रिभागचतुरस्राष्टास्रका नस्रकः

लः शूद्रेणअहक्रुत्संख्यांगुलोद्वादशांगुलोनिधेयइत्यर्थः किंलक्षणः नाउक्ततरुजः शास्त्रोक्तवृक्षोद्भवः पुनः किंलक्षणः त्रिभाग चतुरस्राष्टास्रकानस्रकः त्रिभागेषुचतुरस्राष्टास्रकानस्रकानियस्मिन्सतथा एतदुक्तंभवति यथाप्रमाणंशंकुंत्रिधाविभज्यआद्यांशंचतुरस्रंद्वितीयांशंअष्टास्रं तृतीयांशंअनस्रंवर्तुलंकुर्यादितिभावः तथाचोक्तंग्रंथांतरे स्याच्चतुर्विंशविंशाष्टिद्वादशांगुलकैः क्रमात् विप्रादीनांशंकुमानंस्वर्णवस्राद्यलंकृतं खदिरार्जुनशालोत्थंयुगपत्रतरूद्भवं रक्तचंदनपालाशरक्तशालकिलालजं निंबकारंजकुटजवैणवंबिल्ववृक्षजं शंकुंत्रिधावि

भज्याद्यंचतुरस्रंततःपरं अष्टास्रंचतृतीयांशंअनस्रंमृजुमव्रणं एवंलक्षणसंयुक्तंपरिकल्प्यशुभेदिनइति अथरेखाकरणमाह कमिति अग्निजेन स्ववर्णेनब्राह्मणादिकः कादिसंस्पृष्ट्वासूत्रवद्रेखांरचयेत् सूत्रवदिति आग्नेय्यादिगृहप्रदक्षिणंकुर्यादित्यर्थः एतदुक्तंभवति ब्राह्मणः कंशिरः स्पृष्ट्वातर्जन्यावाकृत्वा आग्नेयादिप्रदक्षिणंसूत्रानुगतांरेखांकुर्यात् तथैवक्षत्रियोवक्षस्थलंस्पृष्ट्वारेखांकुर्यात् वैश्यः ऊरुयुगुलंस्पृष्ट्वारेखांकुर्यात् शूद्रः पादयुगुलंस्पृष्ट्वारेखांकुर्यात् तथाचलल्लः कृत्वासूत्रनिपातंमध्यांगुल्याथवाप्रादेशिन्या अंगुष्ठेनवामपाणिनाकनकक्षांतरजतमुक्ताभिः रे-

कंवक्षस्थलमूरुपादयुगुलंसंस्पृश्यविप्रादिकोरेखांसूत्रवदग्निजेनरचयेत्तद्व्यभित्तेः शिलाः १६ खांकुर्यादित्यादि

तथाचभृगुः विप्रःशीर्षंनृपोवक्षोवैश्यश्चोरूपरःपदे स्पृष्ट्वारेखांगृहारंभेकुर्यादग्नेःप्रदक्षिणमिति अग्नेरित्याग्नेय्याः तथाचकारिकायां अंगुष्ठेनदेशिन्यारेखांकुर्वीतसूत्रतः स्वर्णेनमणिनारूप्यमुक्तादधिफलाक्षतैः कुसुमैर्वानशस्त्रेणनलोहेननभस्मना काष्ठादिभिर्नापसव्यांनवक्रांदोषदर्शनात् शस्त्रेणशस्त्रमृत्युःस्यादित्यादिस्पष्टमीरितमिति तथाचबृहद्वास्तुपद्धतौ शस्त्रेणशस्त्रमृत्युर्बंधोलोहेनभस्मनाग्निभयं तस्करभयंतृणेनचलिखिताकाष्ठेनराजभयं वक्राचपादलिखिताशत्रुभयदाक्लेशदाविरूपाच चर्मांगारास्थिकृतादंतेनचकर्तुरशुभाय वैरमपसव्यलि

खिताग्रदक्षिणासपदो विनिर्देश्याइति अथशिलान्यासमाह भित्तेः शिला अपिसूत्रवदाचरेयुः आग्नेयादिप्रदक्षिणंस्थापयेयुरित्यर्थः तथाच्चव
राहः दक्षिणपूर्वकोणेकृत्वापूजांशिलान्यसेत्प्रथमं शेषाः प्रदक्षिणेनस्तंभाश्चैवंप्रतिष्ठाप्याइति १६ अथभित्तिप्रसंगेनद्वारमाह दैर्घ्यंगृहदैर्घ्यंअं
कासेनवभिर्भाजितेसतिपूर्वादौदिशिक्रमेणसव्यतोवामभागात्त्रिषडर्थपंचमलवेद्वाः द्वारंउक्तंमुनिभिरितिशेषः त्रयश्चषड् अर्थाश्च पंचचत्रिषड
र्थपंच एतेषांसंख्यापूरकात्रिषडर्थपंचमास्तेच्चतेलवाश्चतेषांसमाहारस्तस्मिन् एतदुक्तंभवति गृहदैर्घ्यंनवभागंकृत्वापूर्वाभिमुखेगृहे क्रियमा

पूर्वादौत्रिषडर्थपंचमलवेद्वाः सव्यतोंकोत्थनेदैर्घ्येंद्व्यंशसमुच्छ्रिताखिलवकेसर्वासुदिक्षूदिता णेवामभागात् अंशद्वयं
त्यक्त्वातृतीयांशेद्वारंकर्तव्यं दक्षिणाभिमुखेगृहेतथैवांशपंचकंत्यक्त्वाषष्ठेंशेकार्यं पश्चिमाभिमुखेतथैवांशचतुष्कंत्यक्त्वापंचमांशेकार्यं उदङ्मु
खेपंचमांशेएवद्वारंकर्तव्यं सर्वासुदिक्षुअखिलवकेचतुर्भागेद्वारूदिताकिंलक्षणाद्वाः द्व्यंशसमुच्छ्रिताद्विभागोच्चा तथाच्चवराहः दैर्घ्येनवांशाः
पदमत्रसव्यात्द्वारंशुभंप्राकृतिचतुर्थभागे चतुर्थषष्ठेदिशिदक्षिणस्यांपश्चाच्चतुःपंचमकेतथोदगिति तथाच्च्यवनः मानाधिकोनदिग्भागेद्वा
रेनीचसुखक्षयइति अथनिष्पन्नासुभित्तिषुस्तंभप्रतिष्ठामाह स्तंभोग्नेर्दिशीति अग्नेर्दिशि आग्नेय्यांसुसमयेपूर्वादितेस्तंभः स्थाप्यः

अत्राप्युक्तलग्नइत्यनुवर्तते किंलक्षणः स्तंभः पूजितः स्रक्चंदनार्चितः पुनः किंलक्षणः शिरः छत्रभाक् शिरसिछत्रंभजतेइति तथा छत्रंतुकाकादिप
क्ष्युपवेशनभयात्स्तंभोपरिक्रियते तथाच्चवराहः छत्रस्रग्वंधयुतः कृतधूपविलेपनः समुत्थाप्यः स्तंभस्तथैवकार्योद्वारोच्छ्रायःप्रयत्नेनेति तथा-

**स्तंभोग्नेर्दिशिपूजितः सुसमयेस्थाप्यः शिरश्छत्रभाग्विस्ताराष्टि१६लवान्वितैः कृत४करैस्तुल्यंगृ
होच्चविदुः १७**

चोत्पलः स्तंभोपरियदोलूककाकगृध्रादिपक्षिणः व्यालादयश्चतिष्ठंतितदाकर्तुर्नशोभनं तस्मात्स्तंभोपरिछत्रंशा
खांफलवतींतुवा धारयेदथवावस्त्रंबुधैरत्नादिनिक्षिपेत्इति गुर्जरदेशेक्वचित् कालसर्पमवलोक्यतच्छून्यदिशिप्रथमंस्तंभप्रतिष्ठांकुर्वंति

तदसत् यतस्तदवलोकनंविवाहवेद्यांकोणेषुशृंगारार्थस्तंभान्रोपयंति तद्विषयं तदप्येकदेशीयं नबहुसंमतं कालसर्पस्तुयथा ईशानतः सर्पतिकालःसर्पोविहायसृष्टिंगणयेद्विदिक्षु पश्चाद्गतिस्तन्मुखमध्यपुच्छंत्रिकंत्रिकंवैवृषसंक्रमादेः अहेःफणायांमरणंवरस्यमध्येकुमार्याःस्वजनस्यपुच्छे विधेयमेकंकिलशून्यदेशेविवाहवेद्यांनिखनेच्चकीलमितिवृषादित्रिषुराशिषुरवौआग्नेय्यांस्तंभारोपणंकार्यं सिंहादिषुईशान्यां वृश्चिकादित्रिषुवायव्यां घटादित्रिषुनैर्ऋत्यांकर्तव्यमिति तद्विवाहएव गृहेसिंहादवलोकनीयं वृषाद्देया तथाच वृषादेर्यागृहेसिंहान्मीनात्त्रीणिफ़रालये सुखंमध्यंतथापुच्छंहित्वास्तंभंनियोजयेदिति अन्यच्च गृहस्तंभप्रतिष्ठापनंबहुभिर्ग्रंथकारैराग्नेय्यामेवाभिहितं तथाचब्रह्मशंभुः सूत्रभित्तिशिलान्यासंस्तंभस्यारोपणंतथा पूर्वदक्षिणयोर्मध्येकुर्यादित्याहकश्यपः तथाचशार्ङ्गधरः प्रासादेषुचहर्म्येषुगृहेष्वन्येषुसर्वदा आग्नेय्यांप्रथमंस्तंभंस्थापयेत्तद्विधानतः तथाचवराहमिहराचार्याः दक्षिणपूर्वकोणेकृत्वापूजांशिलांन्यसेत्प्रथमं शेषाःप्रदक्षिणेनस्तंभाश्चैवंप्रतिष्ठाप्याइति कात्यायनगृह्यकारिकायामप्युक्तं एकैकमुच्छ्रयेत्स्तंभंमंत्रैरेतैःशिलातले श्रियेवसानइत्येतैरिमामित्यादिभिर्गृही आग्नेय्यादिषुकोणेषुमंत्रैरेतैःशिलांन्यसेदिति गृह्येहरिहरभाष्येशालापद्धतिष्वप्येवमेवोक्तमित्यलमतिप्रसंगेन उक्ततरुजइत्युक्तत्वात्शास्त्रांतरात्काष्ठान्यवगंतव्यानि तथाचवास्तुशास्त्रेश्रीपर्णीरोहिणीशाकसर्जाश्चसरलाःशुभाःपतंगरोध्रशालाख्यास्तालार्जुनकशिंशपाः चंदनाशोकबदरीमधूकाश्चकदंबकाः

प्रशस्ताश्चशमीनिंबबिल्ववर्ज्यगृहांतिके गृहेकाष्ठंसमंश्रेष्ठमलिंदेविषमंशुभमिति नारदः प्लक्षोदुंबरचूतारव्यानिंबस्नुहिबिभीतकाः दग्धाःकंटकिनोवृक्षावटाश्वत्थकपित्थकाः अगस्तिशिग्रुतालाख्यास्तिंतिडीकाश्चनिंदिताः अन्येचगृहनिर्माणेयोजनीयाःसदाद्रुमाइति तथाचवराहः पितृवनमार्गसुरालयवल्मीकोद्यानतापसाश्रमजाः चैत्यसरित्संगमभवाश्चघटतोयसिक्ताश्च कुंजानुजातवल्लीनिपीडितावज्रमारुतोपहताः स्वपतितहस्तिनिपीडितशुष्काग्निप्लुष्टदुष्टमधुनिलयाः तरवोवर्जयितव्याःशुभदास्युःस्निग्धपत्रकुसुमफलाः सुरदारुचंदनसमामधुकतरवःशुभाद्विजातीनां क्षत्रस्यारिष्टाश्वत्थखदिरबिल्वावृद्धिकराः वैश्यानांजीवखादिरकसिंदूकस्यंदनाश्चशुभफलदाः तिंदुककेसरसरलार्जुनोत्थशालाश्चशूद्राणां सर्वेषांवाशस्ताःसर्वेवृक्षाश्चनिंदितानोचेदिति व्यासोपि अन्यवेश्मस्थितंदारुनैवान्यस्मिन्प्रयोजयेत् नतत्रवसतेःकर्तावसेत्तत्रनजीवतीति समरांगणे इष्टकालोष्टपाषाणमृत्तिकाजीर्णमायसं तृणपर्णंबुधैःप्रोक्तंदारुनूनंगृहार्थवैइति शार्ङ्गधरेपि नूतनेनूतनंकाष्ठंजीर्णेजीर्णंप्रशस्यते जीर्णेचनूतनंश्रेष्ठंनोजीर्णंनूतनेशुभमिति वृक्षछेदनप्रार्थना ग्रंथांतरेउक्ता यानीहभूतानिवसंतितानिबलिंगृहीत्वाविधिवत्प्रयुक्तं अन्यत्रवासंपरिकल्पयंतुक्षमंतुतान्यद्यनमोस्तुतेभ्यइति अथस्तंभप्रसंगेनगृहोच्चतामाह विस्तारेति विस्तारस्यगृहविस्तारस्यअष्टिलवःषोडशांशस्तेनअन्वितैर्युक्तैः कृतकरैश्चतुर्हस्तैस्तुल्यंसमानंगृहोच्चंविदुर्मुनयइत्यध्याहारः तथाचरत्नकोशे विस्तारषोडशांशश्चचतुर्हस्तोभवेद्गृहोछ्रायइति तथाचलल्लः नात्युच्छ्रितंनातिनीचंकुड्योत्सेधंयथारुचीति १७

अथमुख्यगृहात्कस्यगृहंकस्यांदिशिकर्तव्यमाह स्नानेति स्नानंप्रसिद्धं अग्निःप्र॰ स्वपिःशयनं वस्त्राणिप्रसिद्धानि भोजनंप्र॰ पशवोगवादयः द्रव्याणिसुव र्णादीनि अमराःदेवाःएषांओकांसिगृहाणितेषांस्थितिःस्थापनं पूर्वादौदिशिक्रमेणकार्यमित्यध्याहारः तथाचनारदः स्नानागारंदिशिप्राच्यामाग्नेय्या मग्निमंदिरं याम्यायांशयनागारंनैर्ऋत्यांवस्त्रमंदिरं प्रतीच्यांभोजनागारंवायव्यांपशुमंदिरं भांडकोशंतूत्तरस्यांइशान्यांदेवमंदिरमिति अथजलस्थान माह ईशितुरीशानस्यदिशिजलंकार्यंनान्यत्र तथाचलल्लः प्राच्यादिदिक्स्थेसलिलेसुतहानिःशिखिभयंरिपुभयंच स्त्रीकलहंस्त्रीदोष्यंनैस्वंचिंतात्मजविघ्नंहिरि

स्नानाग्निस्वपिवस्त्रभोजनपशुद्रव्यामरौकःस्थितिंपूर्वादौजलमीशितुर्दिशिपरंवायोरपाङ्मूत्रकं अल्पेशक्तिभुवोर्यथारु चिपरंगेहस्यदक्षेपरद्वांबूलूखलचुल्लिकापितृपदप्रक्षालनान्यूचिरे १८

ति अथान्यदप्याह परमिति परमन्नृक्तंपदार्थजातंवायोर्दिशिकार्यं अन्यानिमारुत्यामिति लघ्नोक्तत्वात् अपाक्दक्षिणस्यांदिशिमूत्रकंकार्यं स्थलसंकोचेसतिएतद्यदुक्तं तद्गृहमध्येबाह्यतश्चस्वस्वस्थानेतारतम्येनयोज्यं अथशक्ति भुवोःसंकोचेसतिकर्तव्यमाह अल्पेइति शक्तिभुवोरल्पेसतियथारुचिकार्यं गेहस्यदक्षेपरेआचार्याघरट्टादिकंऊचिरे घरट्टःपिष्टयंत्रंअंबुउदकं उलूखलादिकंप्रसि द्धं तथाचोक्तं ग्रंथांतरे उलूखलंपिष्टयंत्रमग्निस्थानजलाश्रयं वेश्मनोदक्षिणेपार्श्वेपितृणांपादशौचनमिति १८ ७ ७ ७ ७ ७५

अथकेषुकेषुगृहेषुआयादिकंभाव्यंकेषुनभाव्यमित्याह द्वात्रिंशेभ्यःअधिकाःहस्तायस्मिन्गृहेप्रमाणंतत् द्वात्रिंशाधिकहस्तं अब्धिवदनंचतुर्मुखंतार्णं तृणगृहं आलिंदादिकं आलिंदंपट्टिशालेतिलोकेप्रसिद्धं आदिशब्देननिर्व्यूहादिगृहभूषणंगृह्यते एषुआयादिकंनईरितंनोक्तं तथाचदैवज्ञव ल्लभे अलिंदनिर्व्यूहविनिर्गमाद्याश्चतुर्दिशंयेगृहभूषणाय आयादिकंतेषुनचिंतनीयंयतोननतेवास्तुपरिग्रहेस्युरिति तथाचचिंतामणौ यत्रदैर्घ्य

द्वात्रिंशाधिकहस्तमब्धिवदनंतार्णंत्वलिंदादिकंनैवायादिकमीरितंतृणगृहंसर्वेषुमास्सूदितम् छन्नंवश्यकपाटमर्चितत मवेश्मोक्तरीत्याविशेदारंभोदितमास्सुनारदमताच्चाद्योजशुक्रेपुत १९ प्रारंभोदितभैःप्रवेशउदितोपूर्वःसपूर्वस्थिरैर्मैत्रे श्वाच्युतमूलदस्रसहितैरारंभभैर्ग्राम्यिकः कृत्यवेश्मभवदिवैवविहितरात्रौप्रवेशःक्वचित्सूर्यक्षादिभपंचकमनुमितादष्ट प्रवेशेनसत् २०

हार्दानांद्वात्रिंशद्धस्ततोधिकं नतत्रचिंतयेद्धीमान्गणनायव्ययादिकमिति तथाचराजमार्तंडे आयव्ययौमासशुद्धिंचिंतयेन्न तृणालयेइति तथाचवसिष्ठः एकादशेयवादूर्ध्वंयावद्द्वात्रिंशहस्तकं तावदायादिकंचिंत्यंतदूर्ध्वंनैवचिंतयेदिति अथतृणगृहेविशेषमाह तृणगृ हंसर्वेषुमास्सुउदितं सर्वमासेषुकर्तव्यमित्यर्थः अथनिष्पन्नेगृहेप्रवेशमाह छन्नमिति आरंभोदितमासेषुशास्त्ररीत्यावेश्मगृहंविशेत् आ

रंभायउदिताः प्रोक्तास्तेचतेमासाश्चतेषु शास्त्ररीत्या सूत्राद्युक्तविधिना गृहं प्रविशेत्स्वामीत्यर्थः कथंभूतंवेश्मछन्नंकुड्यैराच्छादितं पुनः किंलक्षणं
वश्यकपाटं वश्यंअधीनंकपाटंयस्यतत्तथातत्त्वश्यमिति लापितउत्घाटितेवानयैवस्थिरंभवति पुनः किंलक्षणं अर्चितनमं तोरणमालाद्य
लंकृतं तथाचनारदः अकपाटमनाछन्नमदत्तबलिभोजनं गृहंनप्रविशेदेवविपदामाकरंहितदिति तथाचच्यवनः स्वयमुत्घाटितेरोगोपि
हितेचकुलक्षयः मानाधिकोनदिग्भागेद्वारेनीचेक्षक्षयइति अथप्रवेशेमासविशेषमाह नारदमतात् माघोर्जशुक्रेषुमासेषुगृहंप्रविशे
त् माघःप्रसिद्धः ऊर्जःकार्तिकः शुक्रोज्येष्ठः एषुगृहंप्रविशेदित्यर्थः आरंभोदितमास्वित्यनेनतृणगृहस्यसर्वमासेषुविहितत्वात्प्रवेशोपिसर्व-
मासेषुविहितः तथाचनारदः प्रवेशोमध्यमोज्ञेयः सौम्यकार्तिकमासयोः माघफाल्गुनवैशाखज्येष्ठमासेषुशोभनइति तथाचज्योतिःप्र
काशे गृहारंभोदितैर्मासैर्धिष्ण्यैर्वारैर्विशेद्गृहमिति तथाचग्रंथांतरे विशेत्सौम्यायनेहर्म्यंतृणागारंतुसर्वदेति तथाचव्यवहारसारत-
ले सौम्यायनेश्रावणमार्गपौषेजन्मर्क्षलग्नोपचयांदशांशे वामंगतेर्केगृहवास्तुपूजांकृत्वाविशेद्वेश्मभकूटशुद्धमिति १९ इदानीम
पूर्वादिप्रवेशानाह प्रारंभेति प्रारंभोदितभैः गृहप्रारंभोदितनक्षत्रैरपूर्वःप्रवेशः उदितः मुनींद्रैरित्यध्याहारः अत्रप्रारंभोदितभैरित्यु ७५
पलक्षणं तेनप्रारंभोदितंतिथिभादिकंसर्वंग्राह्यं अपूर्वोनामनूतनगृहेप्रथमः प्रवेशउच्यते स्थिरैर्मैत्रैश्चनक्षत्रैः सपूर्वः प्रवेशउदितः

सपूर्वोनामयात्रावसानेयः क्रियते अथअच्युतमूलदस्रसहितैरारंभभैर्द्वाल्मकः प्रवेशः उदितः द्वाल्मकोनाम अग्न्यादिनानष्टगृहेपुनर्यः क्रियते
तथाचज्योतिःप्रकाशे अपूर्वः प्रवेशोगृहारंभधिष्ण्येर्विधेयः करोमध्यमोत्रेतिकेचित् सपूर्वस्थिरैर्मिश्रभैरेवशुद्धैरतोन्योश्विमूलाच्युतारंभ
धिष्ण्यैः वसिष्ठः अपूर्वसंज्ञंप्रथमंप्रवेशंयात्रावसानेचसपूर्वसंज्ञम् द्वंद्वाह्वयंचाग्निभयादिजातंगृहप्रवेशंत्रिविधंवदंति अथगृहकृत्यविष
येदिनरात्रिविशेषनिर्णयमाह कृत्यंवेश्मभवमिति वेश्मभवंगृहभवंयत्किंचित्कृत्यंतद्दिवैवविहितंनरात्रौ क्वचिद्दिवामुहूर्ताभावेसतिरा
त्रौप्रवेशोविहितः नान्यत् तथाचवसिष्ठः दिवाप्रवेशः शुभदः सपुत्रपौत्रादिवृद्ध्यैनिशिभास्करेंद्वोः बलेनमत्स्यध्वजवासरस्यरात्रिंविना
सूर्यतिथिश्चरात्रिमिति अथकलशवास्तुनक्षत्रशुद्धिमाह सूर्यर्क्षादिति सूर्यनक्षत्रादिभपंचकंनक्षत्रपंचकंतथासूर्यर्क्षादिमनुमि-
तान्चतुर्दशमितान्नक्षत्रादष्टनक्षत्राष्टकंप्रवेशेनसत् नशुभंस्यात् अन्यानिशुभानीत्यर्थात्सिद्धम् अत्रपूर्वोक्तानांनक्षत्राणांशुभाशुभत्वं
ज्ञातव्यम् २० अथप्रवेशेलग्नशुद्धिमाह लग्नेति उपचयस्थिरेलग्नेजन्मर्क्षजन्मलग्नाभ्यांउपचयावहस्थिरेलग्नेवेश्मप्रवेशः शु
भः स्यात् कैः रविमुखैः सूर्याद्यैः प्रारंभवत्संस्थितैः गृहारंभार्थमुक्तंतद्वत्संस्थितैरित्यर्थः कस्मिन्सतिसूर्येवामगतेसति पुनः कैः स्वदिग्वदन-
भैः यद्दिङ्मुखंगृहंतद्दिङ्मुखैः प्रवेशोदितैर्नक्षत्रैरित्यर्थः अथवामसूर्यलक्षणमाह रंध्रइति रंध्रेषु ५ द्वि २ भवे ११ भ्यः लग्नादिअष्टमपंच

मद्वितीयैकादशेभ्यः सकाशात् ८ आस्तनगतः आपंचमगतः सूर्योयदास्यात्तदापूर्वाद्यानननमालयंपूर्वादिसुखंगृहंप्रविशतांमनुष्याणांअसौसूर्यः क्रमाद्वामगःस्यात् एतदुक्तंभवति अष्टमासंचस्रुवर्तमानोर्कःपूर्वासुखगृहेप्रविशतांवामोभवति पंचमासंचसुगतोदक्षिणामुखेगृहेप्रविशतां वामोभवतीत्यर्थः २१ इ॰ श्रीतंक्तमु॰ वास्तुप्रकरणंसमासम् अथयात्राप्रकरणंव्याख्यायते तत्रादौकस्मिन्कालेयात्राकर्तव्येत्याह स्वदशासु

लग्नेचोपचयस्थितैरविसुखैःप्रारंभवत्संस्थितैःसूर्येवामगतेस्वदिग्वदनभैर्वेश्मप्रवेशःशुभः रंध्रेषुद्विभवेष्वआस्तुगतः सूर्योयदास्यात्तदापूर्वाद्याननमालयप्रविशतांस्याद्वामगोसौक्रमात् २१ इतिवास्तुप्रकरणंसमासम् वारेचोपचयावह स्यसुदशास्विष्टंप्रयाणंजगुःकर्णात्यादितितोद्विकेषुमृगमैत्रार्केषुनोजन्मभे सार्पार्द्राग्नियमाजपादपितृषुत्वाष्ट्रत्रयेचा शुभंरिक्ता ४ ९ १४ पर्व १५ ३० गुहा ६ ष्टमी ८ हरि १२ सितास्येषुत्तशुक्रोन्मुखम् १ शोभनादशांतर्दशाविदशोपदशासु उपचया वहस्यग्रहस्यवारेगोचराष्टकवर्गादौशुभफलग्रहस्यवारेप्रयाणमिष्टंशुभंजगुराचार्याःकेषु कर्णात्यादितिभद्विकेषु कर्णःश्रवणःअंत्यंरेवती अदितिभंपुनर्वसुःएषांद्विकः श्रवणधनिष्ठे रेवत्यश्विनो पुनर्वसुपुष्यौ एष्वित्यर्थःपुनःकेषु मृगमैत्रार्केषु मृगःप्रसिद्धःमैत्रमनुराधा अर्कोहस्तः

एषुनवनक्षत्रेषुप्रयाणंशुभमित्यर्थः तत्रविशेषमाह नोजन्मभइति जन्मभेजन्मनक्षत्रेश्रवणाद्यन्यतमेपियानंशुभंनोजगुः अथयेषुअशुभंतान्याह सार्पे ति सार्पमाश्लेषा आर्द्राप्रसिद्धा अग्निःकृत्तिका यमोभरणी अजैकपात्पूर्वाभाद्रपदा पितरोमघा त्वाष्ट्रत्रये चित्रात्रयेच एषुनवनक्षत्रेषुयानंअशु

प्राक्चंद्रासितशुक्रभंवस्रुपरार्द्धेसंचभेज्यानप्राक्पश्चात्कार्कसितात्तुदक्कुजबुधार्यम्णस्तुजेछूलकान् त्रिंशाष्टैनवभू प्रयाग्निगिरिशाविश्वेषवोर्काब्धयः षट्शक्रास्तिथिपर्वतादशहृशाष्यतां स्तिथीनीशतः २ ऐन्द्राद्याग्निभसप्तसप्तभग णेवास्वग्निकाष्टास्थितानोल्लंघ्यःपरिघःस्तपाक्रुवरुणभैःप्राच्यैरुदङ्नव्रजेत् सर्वाशास्करवीज्यमित्रतुरगौर्यायादथा वश्यकेहिलाश्चलमनिष्टंभेर्यदिनिजाशाष्टांगलब्धिर्व्रजेत् ३ मिश्राख्येध्रुवभैर्दिनादिमलवेतीक्ष्णेद्वितीयेनिमि- क्षिप्तेनक्रमशोमृदुग्रत्तरभेरात्रित्रिभागेष्वियात् श्रुत्यर्कज्यमृगेष्वयंननियमोवैश्वात्यपादश्रवस्तिथ्यंशस्तभिजिद्भमस फलदोयामींविनापिक्षणः ४ भंजगुःअन्यानिनवनक्षत्राणिमध्यमानीत्यर्थतःसिद्धं अथयास्तुतिथिषुअशुभंतदाह रिक्तेति चतुर्थीनवमी चतुर्दश्यः पर्वणीपूर्णिमामावास्ये गुहःषष्ठी अष्टमीप्रसिद्धा हरिर्द्वादशीसितास्यंशुक्लप्रतिपत् तेषुप्रयाणंयानमशुभंजगुःअर्थादन्यास्तुतिथिषु

शुभं अन्यद्दुष्टमाह ज्ञेति ज्ञोबुधः शुक्रःप्रसिद्धः तयोरुन्मुखंसंमुखयानंउक्तेष्वपितिथिनक्षत्रादिषुयानंअशुभंजगुः बुधशुक्रसंमुखंगमनंनकर्तव्यमित्यर्थः
१ अथशूलानाह प्रागिति प्राक्पूर्वस्यांदिशिचंद्रासितशक्रभंत्यजेत् चंद्रःसोमवारः असितःशनिवारः शक्रभंज्येष्ठा एतत्त्रयंपूर्वदिशित्यजेदित्यर्थः अपा
क्दक्षिणस्यांवसुपरार्धात् धनिष्ठोत्तरार्धात् पंचनक्षत्राणिईज्योबृहस्पतिवारः एतान्दक्षिणस्यांत्यजेत् पश्चात्पश्चिमायांदिशिकार्कसितान्त्यजेत् कःरो
हिणी अर्कोरविः सितःशुक्रः एतान्पश्चिमायांत्यजेदित्यर्थः उदक्उत्तरस्यांदिशिकुजबुधार्यम्णस्त्यजेत् कुजोमंगलवारःबुधःप्रसिद्धः अर्यमानामोत्तराफ
ल्गुनी एतान्शूलकान्उत्तरस्यांत्यजेत् शूलपदस्यप्रत्येकंसंबंधः अथयोगिनीमाह त्रिंशाष्टाविति एतान्प्रत्येकपदगतान्तिथीन् ईशतःईशान्याःसका-
शात् प्रदक्षिणक्रमेणजन्तुःएतान्तिथींस्त्यजेत् एतेके त्रिंशा ३० ष्टौ ८ ईशान्यांनव ९ भूमयः१ प्राच्यां अग्नि ३ गिरिशाः ११ आग्नेय्यां विश्वे १३ षवः
५ दक्षिणस्यां अर्काब्धयः १२ ४ नैर्ऋत्यांषट् ६ शक्रा १४ पश्चिमायां तिथि १५ पर्वता ७ वायव्यां दश १० द्वश २ उत्तरस्यां अत्रांकन्यास एवव्याख्यानम्
२ अथान्यन्नियमाह ऐंद्रेति ऐंद्र्यादिषुदिक्षुअग्निभात् कृत्तिकायाःसकाशात् सप्तसप्तभगणोभवेत् एतदुक्तंभवति सप्तशलाकाचक्रं निष्पा
द्य पूर्वगताःसप्तसप्तरेखाः ईशानतः कृत्तिकादीनिसप्तनक्षत्राणिन्यसेत् ततःपुरस्थानिसप्त दक्षिणगतरेखासुन्यसेत् एवंपश्चिमोत्तररेखासुक्रमे-
णन्यसेत् ततोवायव्याग्नेयदिग्गतांरेखांकुर्यात् अस्यारेखायाःपरिघइतिसंज्ञा एवंनिष्पादितेचक्रेप्रयोजनमाह वाय्वग्निकाष्ठास्थितइति वायुः

प्रसिद्धः अग्निःप्रसिद्धः अनयोःकाष्ठेदिशौवायव्याग्नेय्यौतत्रस्थितः परिघोनोल्लंघ्यः अथान्यत्प्रयोजनमाह अपागिति अपाग्दक्षिणस्यांवरुणभैः
प्रतीच्यैर्नक्षत्रैःनव्रजेत् प्राच्यैर्नक्षत्रैःउदक्उत्तरस्यांदिशिनव्रजेत्नगच्छेत् तत्तद्दिक्स्थापितनक्षत्रैस्तत्तद्दिग्गमनंसिद्धमेवसर्वासुसर्वदिक्षुरवी
ज्यमित्रतुरगैर्यायात् रविर्हस्तः ईज्यःपुष्यः मित्रमनुराधातुरगोश्विनी एभिर्नक्षत्रैःसर्वासुदिक्षुगमनंशुभमित्यर्थः अथावश्यकेकृत्येअस्याप-
वादमाह अथावश्यकेति आवश्यकेकृत्येसति निंद्यैःअनिष्टभैः यद्दिक्षुयानिनिंद्यानितैः पूर्वोक्तैर्नक्षत्रैस्तस्यांतस्यांदिशितदाव्रजेत् न-
दाकदा यदानिजाशेष्टांगलब्धिर्भवेत् निजाशायांनिजगमनदिशायां इष्टांगलब्धिःइष्टलग्नलाभः स्यात्इष्टलग्नंवक्ष्यमाणलक्षणं तद्यथोक्तंगु-
णसंपन्नंयदास्यात्तदागच्छेदित्यर्थः नोचेन्नेत्यर्थात्सिध्धं किंकृत्वाशूलभंहित्वा पूर्वोक्तशूलनक्षत्रंत्यक्त्वा शूलनक्षत्रेसतिनिजाशेष्टांगलब्धावपिन
गच्छेदित्यर्थः ३ अथान्यदाह मिश्राख्यैरिति दिनादिमलवेत्रिधाविभक्तस्यदिनस्याद्यंशे मिश्राख्यैःसाधारणैर्नक्षत्रैः ध्रुवभैश्चनइया-
त्नगच्छेत् द्वितीयभागेतीक्ष्णैःअंतिमेतृतीयभागेक्षिप्रैर्नक्षत्रैर्नयात् अथरात्रित्रिभागेषुक्रमशोमृदूग्रचरभैर्नयात् रात्रेःप्रथमेभागेमृदुभिः
द्वितीयभागेउग्रैः तृतीयभागेचरभैर्नयात् अथविशेषमाह श्रुतीति श्रुत्यर्केज्यमृगेषु अयंनियमोन श्रुतिःश्रवणःअर्कोहस्तः ईज्यःपुष्यःमृ
गःप्रसिद्धःएभिर्नक्षत्रैः सर्वभागेषुगंतव्यमितिभावः अथाभिजिल्लक्षणंतत्फलंचाह वैश्वेति वैश्वमुत्तराषाढातस्यांत्यपादश्चतुर्थचरणः

श्रवणस्यआद्यस्तिथ्यंशः प्रथमः पंचदशांशः एतत्प्रमाणोअभिजित्स्यात् सोभिजिद्यामींदक्षिणांदिशंविनासर्वदिक्षु फलदः क्षणोमुहूर्तोपि अभिजिन्नामाविनाफलदः यातृणामभीष्टफलदोभवतीत्यर्थः ५ अथान्यदाह एकार्केंद्वयनानुकूलमिति अर्कश्चइंदुश्चतयोरयनंअर्केंद्वयनं एकंचततत् अर्केंद्वयनंचतत्तथा तस्यानुकूलंगतंगमनं अनिशंअहर्निशंहितंस्यात् भेदेसतिदिवारात्र्योः क्रमेणशस्तंस्यात् अयमर्थः सूर्योदिनस्वामी चंद्रोरात्रिस्वामी द्वौचेदुत्तरायणेस्यातांतदाहर्निशमुदग्गमनंशस्तं द्वौचेद्दक्षिणायनेभवतस्तदाअहर्निशंदक्षिणगमनंशस्तं रात्रौचंद्रायनदिशंप्रतिगम

एकार्केंद्वयनानुकूलमनिशंभेदेदिवारात्र्योर्भौमेप्राक्शनिचंद्रयोर्गतमपाक्पश्चाज्ज्ञगुर्वोर्हितं भृग्वर्कान्हयुदगर्कभाद्युभमगैस्त्र्यंशेद्विसप्ताडलस्त्र्यगाभ्यांविडलौनयानेगमनंश्रीदेवलोक्त्याहितम् ५ नंशस्तंस्यात् अर्थात् अन्यथानशस्तंस्यात्

अत्रप्राचीउत्तरसंबंधिनीज्ञेया तस्माद्यदाउदग्गमनंशस्तंतदाप्राग्गमनमपिशस्तंभवति प्रतीचीदक्षिणसंबंधिनीज्ञेया तेनयदादक्षिणदिग्गमनंशस्तंतदाप्रतीचीगमनमपिशस्तंस्यात् तथाचरत्नकोशे दिनकरकरमतमामकरादावुत्तरांचपूर्वांच यायाच्चकर्कटादौयाम्याशास्यंप्रतीचींच अथान्यदाह भौमइति भौमेप्राक्पूर्वदिशिगतंगमनंहितंस्यात् शनिचंद्रयोरपाक्दक्षिणस्यांज्ञगुर्वोःबुधगुर्वोःपश्चात्पश्चिमायां भृग्वार्कान्हिशुक्ररविदिनेउदक्उत्तरस्यांगतंहितंस्यात् अथाडलंविडलंचाह अर्कभादिति सूर्यनक्षत्राद्युभंदिननक्षत्रं अगैः सप्तभिस्त्र्यंशैःशेषितंसत् द्विसप्तद्वौवासप्तवायदाभवंतितदाडलः स्यात् त्र्यंगाभ्यांत्रिषट्संख्याकाभ्यांविडलःस्यात् अनयोरडलविडलयोःगमनंश्रीदेवलोक्त्यादेवर्षिवचनेनहितंस्यात् ५ अथवारशूलदोहदमाह स्रुगमं इनात्सूर्यवारात्सकाशात्आज्यादीनिप्राश्यप्राशयित्वाशूलेवारशूले यानंप्रयाणं अनर्थकृन्नोभवति अथदिग्दोहदमाह आज्यमिति घृतादिकंप्राश्य ऐंद्र्यादिषुपूर्वादिषुहस्त्यादिभिर्यानंस्रुयानंभवति हस्तीप्रसिद्धः अनःशकटः हयोअश्वः नरः शिबिकावाहकः एतदुक्तंभवति घृतंप्रा

आज्यंदुग्धगुडौतिलान्दधियवान्माषानिनात्प्राश्यनोशूलेयानमनिष्टमिंद्रककुभोथाज्यंतिलान्नंतिमीन् दुग्धंप्राश्यचहस्त्यनोहयनरैर्यानंस्रुयानंतयोर्ध्यानाद्वाभवतिध्रुवेथहरिजंतिथ्यादिलक्षाधिकम् ६ श्यहस्तिनाप्राग्गमनात्सिद्धिः तिलान्नंतिलोदनंप्राश्यरथेनदक्षिणगमनात्सिद्धिः मत्स्यान्प्राश्यअश्वेनपश्चिमगमनात्सिद्धिः दुग्धंप्राश्यनरैरुदग्गमनात्सिद्धिःस्यादित्यर्थः असतिसंभवेअभक्षेचनिर्णयमाह तयोर्भक्षवाहनयोर्ध्यानाद्वायानंस्रुयानंभवति अथलग्नशुद्धिंसहेतुकामाह ध्रुवेथहरिजमिति अथहरिजंलग्नं ध्रुवेवचिचकथंभूतं तिथ्यादिलक्षाधिकं तिथ्यादिभ्योलक्षाधिकंबलिष्ठमित्यर्थः ६ ७ ७ ७ ७ ७

७८

स्वर्क्षेस्वर्क्षानर्द्धिपदादिकं यात्रा लग्नगतंत्यजेत् स्वर्क्षेस्वराशिः अनर्धिः स्वराशेः अनुपचयभवनं घटः कुंभः अस्तभं अस्तगतग्रहस्यराशिः अनृजुगृहं वक्रग्रहस्यराशिः एतान् रिपोर्भात् वैरिराशेः षष्ठं अनृपृष्ठोदयं तथाचबृहज्जातके गोजाश्विकर्किमिथुनाः समृगानिशाख्याः पृष्ठोदयाविमिथुनाः कथितास्तएवइति वृषमेषधनकर्कमकराः पृष्ठोदयाः स्वर्क्षांगेशरिपुं ऋक्षंच अंशंचऋक्षांगंतस्येशः स्वामी तस्यरिपुः तं खलः प्रसिद्धः जनिबलत्यक्तंजन्म

स्वर्क्षानर्धिघटास्तभानृजुग्रहान्षष्ठंरिपोर्भादनृस्वर्क्षांगेशरिपुंखलंजनिबलत्यक्तंतथासांप्रतम् या
त्रालग्नगतंत्यजेदथदिशामीशोर्कशुक्रौकुजोराहूमंदशशांकसौम्यगुरवः केंद्रेदिगीशेव्रजेत् ७

निबलहीनंग्रहं तथासांप्रतंप्रस्कृतंबलत्यक्तं इत्युक्तंसर्वंयात्रालग्नगतंत्यजेत् अथदिक्पतीनाह दिशामिति दिशांपूर्वादीनांईशाः स्वामिनः अर्कशुक्रादयः पाठक्रमात्स्युः केंद्रेदिगीशे १ ४ ७ १० सतिव्रजेत् गच्छेत् यस्मिन्केंद्रेलालाटगत्वंभवतितत्केंद्रंवर्जयित्वा अन्यकेंद्रेदिगीशे ७९
सतिव्रजेत् इदमग्रिमश्लोकेवक्ष्यति ७

अथदिक्पतौलालाटगत्वंतद्दिग्गमननिषेधंलालाटलक्षणंचाह दिक्पेललाटगेसतिनप्रवसेत् प्रवासंनकुर्यात् तनौलग्नेवर्तमानइनः सूर्यःप्राच्यांदिशिभालगः ललाटस्थितः स्यात् मदनेसप्तमेवर्तमानोर्कजः शनिः पश्चिमस्यांललाटस्थितः स्यात् अंबुगबुधश्चतुर्थगतोबुधः सौ

दिक्पेनप्रवसेल्ललाटगइनः प्राच्यांतनौभालगः स्यात्पश्चान्मदने ७ र्कजोंबुग ४ बुधः सौम्यांखगोपाकुजः ऐश्यां
द्वि २ त्रिगतोगुरुर्ज्वलनदिश्याय ११ व्यय १२ स्थोभृगुर्वायौषट् ६ सुत ५ गोविधुर्निर्ऋतिदिश्यष्टांकसंस्थतमः ८

म्यामुत्तरस्यांललाटस्थितः स्यात् खंदशमंतद्गतः कुजोभौमः अपाक्दक्षिणस्यांललाटस्थितः स्यात् द्वित्रिगतोगुरुः ऐश्यांईशान्यांललाटस्थितः स्यात् आयव्ययस्थः भृगुः कविः ज्वलनदिशिआग्नेय्यांललाटगः स्यात् षट्सुतगोविधुश्चंद्रः वायौवायव्यांललाटस्थितः स्यात् अष्टांकसंस्थंतमः अष्टमनवमस्थानस्थोराहुः निर्ऋतिदिशिललाटसंस्थः स्यादिति ८

वक्रीति वक्रीग्रहः केंद्रगतः सन् यातुर्गमनकर्तुर्नाशकरः स्यात् तदीयदिवसोपिवक्रग्रहस्यदिवसोपि यातुर्नाशकरः स्यात् लग्नेस्ववर्गोपिनाशकरः स्यात् ज
न्मर्क्षलग्नेद्रिपुः शुभोपितनुगोयातुर्नाशकरः स्यात् जन्मराशिजन्मलग्ने तयोः ईशौतयोः रिपुः अथसूर्यादीनांजन्मनक्षत्राण्याह द्वीशे

वक्रीकेंद्रगतस्तदीयदिवसोलग्नेस्ववर्गोभवेद्यातुर्नाशकरः शुभोपितनुगोजन्मर्क्षलग्नेद्रिपुः द्वी
शाग्न्यंबुजभाग्यभानिगुरुभंपौष्णांतकेसापभंजन्मर्क्षाणिरवेरुपप्लवगतः खेटस्तनोर्हानिकृत् ९

ति रवेः अर्कतः ग्रहाणांद्वीशादीनिजन्मर्क्षाणिजन्मनक्षत्राणिस्युः द्वीशंविशाखासूर्यस्य अग्निः कृत्तिकाचंद्रस्य अंबुपूर्वाषाढाभौमस्यअजः श्रव-
णोबुधस्य भाग्यभंपूर्वाफल्गुनीगुरोः गुरुःपुष्यः शुक्रस्य पौष्णंरेवतीशनेः याम्यंभरणीराहोः सार्पमाश्लेषाकेतोः उपप्लवगतइति उपप्लवगतोना ८०
म यदीयभं यस्यग्रहस्यभंजन्मनक्षत्रंहतंत्रिविधोत्पातहतंस्यादसौग्रहोलग्नेस्थितोर्हानिकृत्स्यात् ९ ७ ७ ७

वेशीरिति सूर्याद्द्वितीयोराशिर्वेशिः ससौम्ययुतः सन् अंगगोलग्नगोतिशोभनः स्यात् जनुषिजन्मकालेसद्भिर्ग्रहैर्युतायेराशयस्तनुगताअतिशोभनाः स्युः ज
न्माब्जोपचयस्थिताः जन्माब्जोजन्माचंद्रः तस्मादुपचयानित्रिषडेकादशदशमानि तेषुस्थिताग्रहास्तेतनुगताअतिशोभनाः तनोरपिजन्मलग्नादप्युपच

वेशिः सौम्ययुतस्तनौजनुषियेसद्भिर्युताराशयोजन्माब्जोपचयस्थिताअपितनोः स्वर्क्षोच्चमित्रर्क्षगाः पा
पाअप्यतिशोभनास्तनुगताजन्मेश्वरोकेंद्रगोस्वारान्यन्हितनोशुभानफलदोमित्रान्हिपापोर्थदः १०

यस्थलग्नगताअतिशोभनाःस्युः स्वर्क्षोच्चमित्रर्क्षगाः जन्मनियेस्वर्क्षगाः उच्चगाः मित्रर्क्षगास्तेपापाअपितनुगताअपिशोभनाःस्युः जन्मेश्वरोजन्मराशिज
न्मलग्नस्वामिनौकेंद्रगोअतिशोभनोस्यातां स्वारान्यन्हिस्ववेरिवारेशुभः शुभग्रहः तनौलग्नेवर्तमानोनफलदोभवति मित्रान्हिपापः तनौवर्तमानो
र्थदःस्यात् तथान्यवनः रक्षकावर्धकाश्चैवयेस्युर्जन्मनिनायकाः तान्पापानपिनिःशंकोयात्रालग्नेनियोजयेदित्यादि १० ७ ७

अथयात्रालग्नेइशननिशंश्वश्लोकेनैकेनाह स्यायार्यन्यगताः खलाः स्या ३ या ११ रिष्फः ६ अन्यानि १ २ ४ ५ ७ ८ ९ १० १२ तत्रगताः खलाःपा पग्रहाः खेदशमेइनजःशनिः स्यायार्यन्यगताः खलाइत्यनेनैवसिद्धेपिविशेषदुष्टफलज्ञापनार्थंखइनजइत्युक्तम् अंत्या १२ द्यु १ पश ६ द्यू ८ गोअ-

स्यायार्यन्यगताः खलाःखइनजोऽशोंत्याद्यषष्ठाष्टगोभृग्यःसोपचितोस्तखांबुसुतगः शुक्रोस्तईज्योमृतौ
नष्टज्ञोव्ययगोग्रहान्वितशशीयातुर्महाविघ्नदाअन्यस्थानगताजयार्थसुखदास्त्याज्यंपुरोक्तंनचेत् ११

श्चंद्रः भूयःपुनःसचंद्रःअपचितःक्षीणचंद्रः कृष्णपक्षचंद्रः अस्तं ७ खां १० बु ४ सुत ५ गःअस्ते ७ शुक्रः ईज्योगुरुर्मृतौ ८ नष्टज्ञोस्तमितबुधोव्यय १२
गतः ग्रहान्वितःशशी येनकेनापिग्रहेणग्रहाभ्यांग्रहैर्वायुक्तश्चंद्रमाः एतेप्रत्येकंयातुर्महाविघ्नदाःस्युः नानाप्रकारेणमरणभंगादीन्ददतीत्यर्थः अन्य-
स्थानगताः उक्तेभ्योन्यस्थानगताःसंतस्तदाजयार्थसुखदाःस्युः तदाकदाचेद्यदिपुरोक्तंत्याज्यंनस्यात् ११ ७ ७ ७ ७

अथप्रतिबुधशुक्रापवादमाह स्वग्रामेति स्वग्रामःप्रसिद्धः एकपुरंप्रसिद्धं आत्मसद्मआत्मगृहं चतुर्मुखेचतुर्वक्त्रे चतुःशालकंप्रसिद्धं उद्वाहाः विवाहाः ब्राह्म्यादयः विवाहाःतेषु वधूप्रवेशः नववधूप्रवेशः नृपभीराजभयं दुर्भिक्षपीडाप्रसिद्धातासु तीर्थस्वामिनिदेशयोः तीर्थेतीर्थगमनं स्वामिनिदेशःस्वा-म्याज्ञातयोः भृगुवसिष्ठात्र्यंगिरःकाश्यपेभृगवादिगोत्रसमूहे भारद्वाजजवात्स्ययोर्गोत्रयोः एषूक्तेषुसितज्ञोन्मुखं शुक्रबुधसंमुखंयानंगमनंहितं स्यात् अत्रवधूप्रवेशेप्रतिशुक्रदोषोनोक्तः तत्तुभर्त्रासहगमनविषयं भर्त्राविनागमनेदोषोदृश्यते नवोढायास्तुवंध्यात्वमिति तथाचश्रीमपरा-

स्वग्रामैकपुरात्मसद्मसुचतुर्वक्त्रेचतुःशालकेतूद्वाहेषुवधूप्रवेशनृपभीदुर्भिक्षपीडासुच तीर्थस्वामिनिदेशयोर्भृगुव
सिष्ठात्र्यंगिरःकाश्यपे भारद्वाजजवात्स्ययोर्हितकरंयानंसितज्ञोन्मुखम् १२

क्रमे स्वामिनानीयमानायांप्रतिशुक्रोनविद्यतइति तथाचमतांतरे नवोढायास्तुवंध्यात्वंयदुक्तंसंमुखेभृगौ तदत्रविबुधैर्ज्ञेयंकेवलंतुद्विरागमेइति तथाचलल्लः स्वभवनपुरप्रवेशेदेशानांविग्रहेतथोद्वाहे नववध्वागृहगमनेप्रतिशुक्रविचारणानास्तीति तथाचमत्स्यपुराणेचतुःशालंचतुर्द्वारंमिलिंदैःसर्वतोयुतं नाम्नातत्सर्वतोभद्रंनतत्रप्रतिशुक्रतेति तथाचवसिष्ठः काश्यपेषुवसिष्ठेषुभृग्वत्र्यंगिरसेषुच भारद्वाजेषुवात्स्येषुप्रतिशुक्रोनविद्यतइति १२ ७ ७ ७

अथान्यंचापवादमाह चंद्रेति चंद्रेपूषभमेषगेसतिसितःशुक्रःअंधःस्यात् तदासंमुखंयानंसत् शुभंस्यात् तथाचगर्गः पौष्णादिवह्निभाद्यंशो
यावत्तिष्ठतिचंद्रमाः तावदंधोभवेच्छुक्रःप्रवेशेनिर्गमेशुभइति अथआवश्यकेप्रश्ननिमाह परपूर्वयोरिति परपूर्वयोःपश्चिमपूर्वयोःसि
तविपर्यासात्शुक्रविपर्यासात् आवश्यकेकृत्येसतियानंसत्स्यात् एतदुक्तंभवति शुक्रेपूर्वकपालेगतेसतिपश्चिमांगच्छेत् पश्चिमकपालंगतेस
तिपूर्वांगच्छेत् तथाचज्योतिःप्रकाशे अत्युत्कटेषुयावत्स्यात्कपालस्थोभृगुर्भवेत् तावत्ताशिदिशंगच्छेत्प्राचींप्रत्यक्स्थितस्तथेति अथप्रयाणविधिमाह

चंद्रेपूषभमेषगेसतिसितोंधःस्यात्तदासंमुखंयानंसत्परपूर्वयोःसितविपर्यासात्सदावश्यके

राजेति राजात्रिदिवसैरेकाब्धिषट्क्रोशकान्व्रजेत् एतदुक्तंभवति प्रथमदिनेक्रोशंगच्छेत् द्वितीयदिनेचतुःक्रोशान् तृतीयेषट्क्रोशान् अर्थात्परतोय-
थेच्छंगच्छेत् कथंभूतः राजातर्पितवह्निभूसुरसुहृत् वह्निरग्निः भूसुराःब्राह्मणाःसुहृदोबांधवाः तेतर्पिताःवह्निभूसुरसुहृदोयेनसतथा अत्रायं-
भावः समित्तिलादिनावह्निंतर्पयित्वादक्षिणान्नादिभिर्भूसुरांस्तर्पयित्वा वस्त्रालंकरणादिभिःसुहृदःकलत्रादींस्तर्पयित्वाव्रजेदिति किंकुर्वन्
स्नेहानुवृत्तिंत्यजन्सन् स्नेहेनअनुवृत्तिःपुनःगृहागमनं अयंभावः यात्रार्थंबहिर्गत्वापुत्रादिस्नेहवशात्तदवलोकनार्थंगृहंनागच्छेदिति कथंभूतःराजा ८२

तृप्तः बुभुक्षितोनगच्छेदितिभावः पुनःकिंलक्षणः कार्यमनाः कार्यायउत्कंठितांतःकरणः तथाचरत्नावल्यां स्वनिकेतात्सुरभवनात्प्रधानाद्वाश्रमा
द्गुरुगृहाद्वापि यायात्कृताग्निकार्यःप्राश्यहविष्यंद्विजानुमतमिति तथाचबृहस्पतिः दैवज्ञंपूजयित्वातुविदुषः पूज्यशक्तितः प्रदक्षिणमि-
मान्कृत्वातिष्ठंध्यायेदुमापतिमिति तथाचज्योतिःप्रकाशे संतोष्यस्वांगनांविप्रान्जत्वाप्रतिरथादिकं शुचिःशुक्लांबरोष्णीषोनत्वेष्टंसम
नाव्रजेदिति तथाचकश्यपः यात्रासमयेस्नात्वानुपरागेग्रहस्यवैषम्ये गोभूहिरण्यवस्त्रैःसंपूज्यश्रद्धयाचदैवज्ञमिति बृहद्यात्रायां स्नातोभुक्तो-

राजातर्पितवह्निभूसुरसुहृत्स्नेहानुवृत्तिंत्यजन्तृप्तःकार्यमनाव्रजेत्त्रिदिवसैरेकाब्धिषट्क्रोशकान् १३

नुलिप्तश्चसर्वालंकारभूषितः शुक्लांबरधरःश्रीमानध्वगःस्याद्वमेधतइति भूपालवल्लभे ब्राह्मणान्नावमन्येतकोपयेन्ननिजांगनां यात्रांकृत्वागृहं
नैवसिद्धिकामोविशेद्गृहमिति लल्लः यात्रायांप्रस्थितोयश्चब्राह्मणानवमन्यते तदंतंजीवितंतस्यनासौप्रतिनिवर्ततइति बृहद्यात्रायां यस्तुसं-
प्रस्थितोयात्रांस्वभार्यांनाभिनंदति भार्यावानाभिनंदेतनास्यप्रतिनिवर्तनमिति तथाचरत्नावल्यां क्रोशंवायदिवाप्यर्धंप्रथमेहनिशस्यते द्वि
तीयेयोजनंगत्वानिवसेतमहीपतिः तृतीयेयोजनंसार्द्धंवसेदाक्रम्यदूरतः ततःपरंयथेष्टंतुयायान्मार्गंमहीश्वरइति १३ ७ ७ ७

अथयात्रुकस्यनियमानाह क्रोधःप्रसिद्धः क्षौरंप्र॰ रतिर्मैथुनं श्रमःक्लेशः आमिषंमांसं गुडःप्रसिद्धः घृतंघृतभक्षणं अश्रु अश्रुमोचनं दुग्धंप्रसिद्धं आसवो मद्यं क्षारंक्षारधान्यंमाषादि अभ्यंगस्तैलाभ्यंगः भयशंकारिपुभयमित्यर्थः असितांबराणि अशुभ्रवस्त्राणि रक्तकृष्णादीनि वमिर्वमनं तैलंप्र॰ कटुमरीचादि इत्येतद्गमगमनेउज्झेत् त्यजेत् अथउक्तेषुकिंकिंकतिदिनंत्यजेदित्याह क्षौरेति क्षीरक्षौररतीःक्रमात्त्रि ३ शर ५ सप्ताहं ७ त्यजेत् क्षीरंदुग्धंत्र्यहं ३ क्षौरंशराहंपंचाहं ५ रतिंसप्ताहंत्यजेदित्यर्थः परंउर्वरितंतद्दिनेप्रयाणदिनेत्यजेत् रोगंव्याधिंयावद्बाधंत्यजेत् स्त्र्यार्त

क्रोधक्षौररतिश्रमामिषगुडघृताश्रुदुग्धासवक्षाराभ्यंगभयासितांबरवमिस्तैलंकटूज्झेद्गमे

वंबीजदानपर्यंतंत्यजेत् सितान्यतिलकंश्वेतव्यतिरिक्तंतिलकंपीतकौंकुमादिकंतद्दिनेत्यजेत् प्रस्थानकेपिइत्येतत्त्यजेत् प्रस्थानकंनामसुहूर्तसमयेकिंचिदभीष्टवस्तुचालनं तदुक्तंरत्नमालायां छत्रायुधाद्यंमनसस्त्वभीष्टंप्रचालयेद्दैजयिकंजयार्थीति एतत्तुकार्यवशात्क्रियते प्रस्थानेसंपूर्णफलंनास्ति तथाचरत्नकोशे कार्यवशात्स्वयमगमेभूभर्तुःकेचिदाचार्याः छत्रायुधाद्यभीष्टंवैजयिकंनिर्गमंकुर्युरिति तथाचगर्गः स्वशरीरेणयःकश्चिन्निर्गच्छच्छ्रद्धयान्वितः तस्ययात्राफलंसर्वंसंपूर्णंपथिसिध्यतीतितच्चालनावधिर्ग्रंथांतरात् गृहाद्गृहांतरंगर्गआहसीमांतरंभृगुः शरक्षेपाद्भरद्वाजोवसिष्ठोनगराद्बहिरिति

एवंप्रस्थानेकृतेपिस्वयमन्यस्मिन्कदिनेगच्छेत् तथाचज्योतिःप्रकाशे प्रस्थानेपिकृतेनेयान्महादोषान्वितेदिने गर्भयोगंविनाकालदृष्ट्यादौचाप्लुतेतथेति रत्नमालायाम् वसेन्नचैकत्रदशक्षितीशोदिनानिनोसप्तचमंडलीकः यःप्राकृतःसोपिचपंचरात्रंभद्रेणयात्रापरतःप्रयोज्येति एवंविधेप्रस्थानेपिक्रोधक्षौररत्यादीन्वर्जयेदित्यर्थः गर्गः क्रोधंक्षौरंतथावांतिंतैलाभ्यंगाश्रुमोक्षणम् घृतंमांसंगुडंतैलंयानेमद्यंपरित्यजेदिति रत्नकोशे कालीयकंहिंगुलकःकुंकुमंरक्तचंदनं पीतरक्तंचवसनंयातुर्नेष्टानितत्क्षणादिति बृहद्यात्रायां कटुतैलगुडक्षारपक्वमांसाशनंतथा भुक्त्वायोयातिमोहेन-

क्षीरक्षौररतीःक्रमात्त्रिशरसप्ताहंपरंतद्दिनेरोगंस्त्र्यार्तवकंसितान्यतिलकंप्रस्थानकेपीतिच १५

व्याधितःसनिवर्तते लल्लः प्रमत्तोव्याधितोभीतःशांतःक्रुद्धोबुभुक्षितः अध्वानंनप्रपद्येतक्लीबवेषस्तथैवच रत्नावल्यां स्वकीयांपरकीयांवास्त्रियंपुरुषमेववा ताडयित्वातुयोगच्छेत्तदंतंतस्यजीवितमिति भृगुः त्रिरात्रंवर्जयेत्क्षीरंपंचाहंक्षुरकर्मच तदहश्चावशेषाणि-सप्ताहंमैथुनंत्यजेदिति यात्रायागमनलक्षणंगर्गोक्तंज्ञेयं मुहूर्तसमयेप्राप्तेहंसचारांघ्रिणाव्रजेत् दैवज्ञामात्यविप्राद्यपुरोगैःस्वजनैर्नृपः पूर्वंदक्षिणमुद्धृत्यपादंयात्रांनराधिपः द्वात्रिंशत्पदंगत्वायानमारुह्यसंव्रजेत् ततोनिरीक्षयेत्सम्यक्शकुनांश्चशुभाशुभान् तथैवसदसच्छब्दान्निमित्तानिचसंव्रजेदिति १५

इदानींशकुनानाह वस्त्रेति वस्त्राणिश्वेतवस्त्राणि अन्यान्यपशकुनमध्येपठितानि अलंकरणानिसुवर्णादिनिर्मितानिभूषणानीत्यर्थः पूर्ण
कलशःप्रसिद्धःतौर्यध्वनिःवाद्यध्वनिःपुत्रवान्वर्धमानःपुरुषःशंखःप्र॰आदर्शोमुकुरः नृपोराजा अश्वःप्रसिद्धः दंतीहस्तीसुरभीगौः स्त्रीसौभाग्यवती पुष्पाणिश्वेतानि

वस्त्रालंकरणानिपूर्णकलशस्तौर्यध्वनिःपुत्रवान्शंखादर्शनृपाश्वदंतिसुरभिस्त्रीपुष्पधान्यादिच
दोलादीपविधूमवन्हिसुरभिद्रव्याणिशफ्रोवृषोवेश्याछत्रवितानचामरकुमार्योमीनगोरोचने १५

धान्यानिअकृष्णानि कृष्णानित्वपशकुनमध्येपठितानि आदिशब्देनसुवर्णादिधातवः दोला प्र॰ दीपः प्र॰ विधूमवन्हिः धूमरहितोग्निः सुरभिद्रव्याणिसुगंध
द्रव्याणिकर्पूरचंदनादीनिशफ्रोवृषः श्वेतवृषभः वेश्याप्र॰ छत्रंप्र॰ वितानंवस्त्रनिर्मितंप्र॰ चामरंप्र॰ कुमारीप्र॰ मीनोमत्स्यःजलादुध्दृतः गोरोचनंप्र॰ १५ ८४

अथसंकोचेनाह यद्यदिति यद्यद्वस्तुस्वांतनितांततोषकरणम् स्वांतंअंतःकरणंतस्यनितांतंअतिशयंतोषकरणंसंतोषजनकंतत्तत् किंबहुनोक्तेन एवंसंकोचे
नोक्तेदानींयेषुसंतोषासंतोषाभावः तानि पूर्वाचार्यैः शकुनमध्येपठितानितान्याह कोरुद्धृतंगोमयम् कोःपृथिव्याउद्धृतंगोमयम् मृत्त्र पृथिव्याःउद्धृताम्
त्तिका अंभोर्थघटान्वितःसहचरःउदकार्थंकुंभयुक्तोजनः सन्सहचरः सहचरतीतिसहचरः जलार्थीरिक्तकुंभस्तुपथिकेनसहव्रजेत् निवर्तनेयथापूर्णः
कृतार्थः पथिकस्तथेत्युक्तत्वात् धौतांबरोमौत्रकः धूतवस्त्ररजकः दूर्वाप्रसिद्धा दर्भःप्रसिद्धः दूर्वादर्भौतृणेअपिशुभे अपशकुनमध्येयत्तृणंपठितंत

यद्यत्स्वांतनितांततोषकरणंकोरुद्धृतंगोमयंमृच्चांभोर्थघटान्वितःसहचरोधौतांबरोमौत्रकः

देतद्व्यतिरिक्तम् रथःप्र
पलंमांसम् अस्रंरक्तम् मदिरामद्यम् वर्णीब्रह्मचारी गुरुःप्र॰ दैवविज्ज्योतिषी विप्रौद्वौब्राह्मणौ मित्रंइष्टः मृगःप्र॰ अरोदनंशवंरोदनरहितंप्रेतम्
सिद्धार्थागौरसर्षपाः दुग्धादिदुग्धदध्याज्यम् ननुयद्यत्स्वांतनितांततोषकरणमित्यनेनदुग्धंग्रहणत्वात्सिद्धं पुनःकिमुक्तंदुग्धमिति सत्यं दुग्धंभ
क्षणेनिषेधितंतत्संदेहनिरस्यर्थंदुग्धपठनमित्यदोषः एवमेवात्रविचारणीयम् तथाचवसंतः दध्याज्यदूर्वाक्षतपूर्णकुंभसिद्धान्नसिद्धार्थकचंदना
नि आदर्शशंखामिषमीनमद्यगोरोचनागोमयसुस्थनंकोरिति भारद्वाजः राजाविप्रौसुतद्वेश्यासपुत्रास्त्रीकुमारिका अभिरूपोनरीस्त्रीवागजो

वाजीवृषःसितः रज्वाश्वतान्यवर्णैर्गौःसवत्साचविशेषतः उद्धृतंगोमयंनीतंमृत्तिकाचोद्धृतानथा रजकोधौतवस्त्रश्चवेश्यातौर्यत्रिकध्वनिः जयमंगलशब्दा श्वशांतिपाठःसदीपकाः दीपोवाप्रज्वलद्वह्निःपूर्णकुंभंनृपासनम् मद्यंमांसंचरुधिरंभक्ष्याणिविविधानिच इक्षवोमधुतांबूलंवस्त्रालंकरणानिच रौप्यं ताम्रंमणिंस्वर्णद्रव्यंदर्पणमक्षताःवितानंचामरंछत्रंदूर्वादर्भतृणध्वजाः दोलाचारुरथौद्वंद्वःपुत्रपौत्रार्थयुक्शुचिः चंदनानिस्रग्गंधानितथापुष्पाणिरो चना घृतंदधिपयःपेयासिद्धमन्नंवचःशुभम् दैवज्ञःसगुरुर्देवश्चित्तोत्साहकराणिच दृष्टैतानिनरोयायात्सर्वार्थंलभतेतुसः इति १६ अथाशु

दूर्वादर्भरथाःफलास्त्रमदिरावर्णीगुरुर्दैवविद्विप्रोमित्रमृगावरोदनशवंसिद्धार्थदुग्धादिच १६ कुर्वन्दक्षिणतःसदेत दितरद्वामेप्रकुर्वन्व्रजेद्भस्मास्थींधनविट्तुषाश्मलवणोपानत्तृणायस्कराः पिण्याकौषधकृष्णधान्यरुदनंतक्रंसधूमा नलःकार्पासारुणपुष्पचर्मचगुडस्तैलायसीकर्दमः १७

भान्याह कुर्वन्निति एतत् अनंतरोक्तंसत्शुभंदक्षिणतः दक्षिण भागेकुर्वन्सन्इतरत्अशुभंवक्ष्यमाणंवामेकुर्वन्सन्व्रजेद्गच्छेत् भस्मेति भस्मप्र० अस्थिप्र० इंधनंप्र० विट्विष्ठा तुषंधान्यादीनांत्वक्फल्गु अश्मापाषाणः लवणंसामुद्रिकम् उपानहौप्रसिद्धौ तृणंप्र० अयस्करोलोहकरःस्वर्णकारेत्यर्थः पिण्याकंमर्दिततिलाः औषधंप्र० कृष्णधान्यंमाषादि रुदनंरोदनादि

तक्रंप्र० सधूमानलःधूमसहितोग्निः कार्पासःप्र० अरुणपुष्पंजपादि चर्मप्र० गुडःप्र० तैलंप्र० अयोलोहं कर्दमःपंकः १७ मत्तइति मत्तःउन्मत्तः वांतःवमि तः बुभुक्षितःप्र० अंतकःप्राणिहिंसकः खलोदुर्जनः मुंडीमुंडितः जटीजटिलः व्याधितोरोगी खंजःपादेनखंजः व्यंगोंगहीनः दिगंबरोनग्नः यतिः सन्यासी अरिर्वैरी कषायीगैरिकरंजितवस्त्रः मुक्तालकोमुक्तकेशः चौरःप्र० अभ्यक्तः तैलाभ्यक्तः मलाविलोमलिनः पतितोजातिभ्रष्टः पाशीप्राणि

मत्तोवांतबुभुक्षितांतकखलामुंडीजटीव्याधितःखंजव्यंगदिगंबरायतिररिःकाषायिमुक्तालकौ चौराभ्यक्तमलाविलाश्चप तितःपाशयर्गलीगुर्विणीवंध्याकृष्णावृषाहिर्भेकसरटागोधावराहःशशः १८ जाहोतूमहिषःखरोष्ट्रमहिषारूढश्चरिक्तो घटःछिक्काप्राणिशिरोंगकंपपदवीबंधाःकुवागाहवौ

बंधनार्थंपाशवान् अर्गलीअर्गलावान् गुर्विणीसगर्भा वंध्यानिरपत्याकृष्णा वृषः कृष्णोनड्वान् अहिःसर्पः भेकोमंडूकः सरठःप्रसिद्धः गोधाप्र० वराहःप्र० शशःप्रसिद्धः १८ जाहइति जाहःमंडलीलोकेसेहलेतिप्रसिद्धा जा हकोगात्रसंकोचीमंडलीचबुधैःस्मृतइतिहलायुधः ओतुर्मार्जारः महिषःप्र० खरोष्ट्रमहिषारूढाःप्रसिद्धाः रिक्तोघटःप्र० छिक्काक्षुतम् प्राणिशिरोंगकं पः प्राणिनांगोश्वादीनांप्राणिनांशिरोज्झाटनम् अंगझाटनंवा पदवीबंधोमार्गबंधःऊर्णनाभादिभिर्मार्गोबध्यते कुवाकुत्सितवाक्यश्रवणम् आहवः

संग्रामोबिडालमहिषादीनाम् पातः पतनम् वस्त्रादीनांस्खलनम् यानमश्वादितस्यपलायनम् श्वकलहः शुनांकलहः षंढंनपुंसकम् गोक्षतंप्र॰ ज्वल
द्देश्मज्वलद्गृहदर्शनम् इत्येतेप्रशकुनाःप्रतिबंधकाःकार्यप्रतिबंधकाःस्युःछिक्कादिकाअपशकुनामृत्युदाःस्युः तथोक्तमागमांतरे तृणतैलास्थिकार्पासभस्मचर्मतुषौ
षधम् सामुद्रंगुडपंकाहिमत्तवांतंबुभुक्षितमित्यादि १९ अथशकुनांतरमाह भृंगोभ्रमरः अलिर्वृश्चिकः उष्ट्रःप्र॰ पटछुकाः शब्दंकुर्वाणोरा

पातोयानपलायनंश्वकलहःषढंक्षतंगोर्ज्वलद्वेश्मेतिप्रतिबंधकाःकुशकुनाश्छिक्कादिकामृत्युदाः १९ भृंगाल्युष्ट्रपट
छुकाश्वनखिनःस्त्रीसंज्ञकावामतःकालीकुक्कुटपुंप्रथाश्वस्करभिर्दक्षेमनोभीष्टदाः भारद्वाजशिखंडिचाषनकुलाहं
सोजएतेदृशंयाताइष्टफलास्युरासभरवोवामेपिपृष्ठेर्थदः २०

जंबुकाः नखिनः श्वानादयः स्त्रीसंज्ञकाः चटकादयः एतेवामतः मनोभी
ष्टदास्युः कालीमहिषी कुक्कुटःप्र॰ पुंप्रथाःपुरुषसंज्ञकाः काकादयः स्करभिर्गोः एतेदक्षेमनोभीष्टदास्युः भारद्वाजः शिखंडीमयूरः चाषःप्र॰ नकुलोब
भ्रुः हंसःप्र॰ अजोबस्तः एतेभारद्वाजादयः दृशंयाताः संतः इष्टफलाः स्युः अयमर्थः भारद्वाजादयोवामेवादक्षणेवाग्रेवादृष्टमात्राइष्टफलाः अभीष्ट
फलदाभवंतीत्यर्थः रासभरवोगर्दभध्वनिर्वामेपृष्ठेपिअर्थदः अभीष्टार्थदोभवति २० ७ ७ ७ ७

अथयेषुयेषुकृत्येषुविपरीतशकुनाःशुभाश्वतानाह नद्युत्तारइति नद्युत्तारोनद्युत्तरणम् भयंनृपादीनाम् प्रवेशोग्रामादिप्रवेशः समरः संग्रामः द्यूतंप्र॰ नष्टे
क्षणंनष्टवस्तुनः अवलोकनम् व्याधौरोगोपचारे एषुविलोमशकुनाविपरीतशकुनाः शुभदाःस्युःअयमर्थः गमनेयेऽपशकुनास्तेनद्युत्तारादिषुशुभदाः
स्युरित्यर्थः तथाइडायानाड्याभरेपूर्णतायांविलोमशकुनाःशुभदाःस्युः तथाचवसंतः भवेदिडायांपरिपूरितायांसर्वोपिवामःशकुनःप्रश

नद्युत्तारभयप्रवेशसमरद्यूतेषुनष्टेक्षणेव्याधौस्युःशुभदाविलोमशकुनानाड्याइडायाभरे

स्तः स्यात्पिंगलायांपरिपूरितायांसर्वोपिसव्यःशकुनःप्रशस्तः संगेरणेकर्मणिचप्रवेशेशुक्लेग्रहेनष्टविलोकनेच व्याधौसरिद्दुर्गवनादिकेषुशस्तःप्र
याणाद्विपरीतभावइति अन्यच्च नद्युत्तारेभयेयुद्धप्रवेशेनष्टवीक्षणे शकुनाव्यस्तगाःशस्तानृपालोकेप्रयाणवदिति अथप्रथमेअप
शकुनेजातेसनिकिंकर्तव्यमाह आद्येति आद्यप्रथमेदुःशकुनेजातेसतिनिवृत्यनिवर्तनंकृत्वातत्रशुच्चौदेशेउपविश्यशुचिःप्रक्षालितपाणि-

पादः आचांतः कृताचमनः असवः प्राणास्तेषां आयमः प्राणायामः अष्टधा अष्टवारं कृत्वा इयात् गच्छेत् चेद्यदि पुनः दुःशकुनः स्यात्तदा निवृत्य शकृच्चिरांचां
तो १ षिवारं षोडशवारं असून्नियम्येयात् अपरे तृतीये दुःशकुने जाते सति स्वर्णं दत्वा इयात् एतदावश्यकगमनविषयम् प्राणायामानधिकारी
तावत्कालं स्थित्वा व्रजेत् तथा च ज्योतिर्निबंधे विरुद्धे शकुने पूर्वं प्राणायामाष्टकं चरेत् द्वितीये द्विगुणान् कृत्वा तृतीये न व्रजेत् क्वचित्

आद्ये दुःशकुने निवृत्य च शकृच्चिर्भूत्वाष्टधास्वायमं कृत्वेयादपरे ऽपि वारसमपरे दत्वा स्वर्णं व्रजेत् २१
इति श्रीमदनंतात्मजचातुर्मास्ययाजिनारायणविरचिते मुहूर्तमार्तंडे यात्राप्रकरणं समाप्तम्

इति तथा च वसंतराजः जाते विरुद्धे शकुने ध्वनीनो व्यावृत्य कृत्वा करपादशौचम् आचम्य च क्षीरतरोरधस्तात्तिष्ठन् प्रपश्येच्छ-
कुनांतराणीति तथा च आर्ष्टिषेणिः यदापशकुनं पश्येद्विपरीतमुपस्थितम् सघृतं कांचनं दत्वा निर्विशंकः
स्वरवं व्रजेदिति २१ इतिमुहूर्तमार्तंडटीकायां यात्राप्रकरणं समाप्तम् ७ ७ ७ ७

अथ मिश्रप्रकरणं विवक्षुरादौ राजाभिषेकं वृत्तार्धेनाह जन्मेति जन्मांगर्क्षदशेशादिभिर्बलिष्ठैः तथा मृद्वादिभैः स्थिरर्क्षेनृतनौ व्यारान्हि भूपस्थितिः श
स्तास्यादित्यध्याहारः अंगं च ऋक्षं च अंगर्क्षे जन्मनि अंगर्क्षे जन्मांगर्क्षे जन्मलग्नजन्मराशी ते च दशा च जन्मांगर्क्षदशाः दशावर्तमानात्स्याई
शाः ते च सद्ग्रहाश्च कुजश्च सूर्यश्च तेच तैः सार्कैः अर्को रविः तेन सह बलिष्ठैः स्थानादिबलसमृद्धैः सद्भिः तथा मृदुक्षिप्रेंद्रध्रुवभैः स्पष्टं स्थिरर्क्षेनृत-
नौ ऋद्धिंगतान्नृतनुः ऋद्धिनृतनुः स्थिरा चासौ ऋद्धिनृतनुश्च सा तथा तस्याम् जन्मराशिजन्मलग्नाभ्यां स्थिरोपचयनृलग्ने व्यारान्हि भौमरहितदि

जन्मांगर्क्षदशेशसद्ग्रहकुजैः सार्कैर्बलिष्ठैर्मृदुक्षिप्रेंद्रध्रुवभैः स्थिरर्क्षेनृतनौ व्यारान्हि भूपस्थितिः स्वस्वर्क्षैः समृदुध्रुवर्क्ष
चरभक्षिप्रैः सुरस्थापनं प्रोक्तु माघयुगे च राधयुगले व्यारान्हि पूर्वाण्हके १ नेभूपस्थितिः राजप्रतिष्ठा शस्तास्यादित्यर्थः लग्नबलंप्रा
ग्वत् प्रायश्चंद्रंत्यजेत्याद्यवलोकनीयम् अथ देवस्थापनमुत्तरार्धेनाह स्वस्वर्क्षैरिति स्वस्वर्क्षैः यस्य देवस्य प्रतिष्ठा क्रियते तस्य नक्षत्रैः
समृदुध्रुवर्क्षचरभक्षिप्रैः शेषं स्पष्टं माघयुगे माघफाल्गुनयोः तथा राधयुगले राधो वैशाखः तस्माद्युगुलं तस्मिन् वैशाखज्येष्ठयोरित्यर्थः तथा-
व्यारान्हि विगतः आरो यस्मात् एवंविधं अहः तस्मिन् भौमरहितदिन इत्यर्थः पूर्वाण्हके अत्र दिनस्य द्वौ भागौ पूर्वभागः पूर्वाण्हः तस्मिन् आचा

र्याः क्रूरस्थापनंप्रोक्तुः शेषंस्पष्टं सर्वामरस्थापनमितिशेषः लग्नबलंप्राग्वत् १ अथवस्त्रपरिधानंतस्यक्षालनंउंदुरादिभक्षितफलंचाह धार्यमिति
वसुर्धनिष्ठा अदितिःपुनर्वसुः इनपंचहस्तपंचकम् गुरुभंपुष्यः अश्विअश्विनी अंत्यंरेवती ध्रुवाणिपूर्वोक्तानि एतैर्नक्षत्रैः तत्रयेबुधगुरुशुक्रवारे अं
बरंवस्त्रंधार्यं नान्यत्र यतउक्तं रवौजीर्णविधौस्तोकंजलार्द्रंदुःखदंकुजे बुधेधनंगुरौज्ञानंशुक्रेसौख्यंशनौमलमिति लग्नबलंप्राग्वत् अथक्षालन
माह इहास्मिन्वस्त्रधारणोक्तनक्षत्रादौ क्षाल्यंप्रक्षालनीयम् कथंभूतेज्ञोनेबुधवाररहिते उक्तंच वस्त्रहेमाद्यलंकारधारणोक्तैश्चभादिभिः

धार्यंवस्वदितीनपंचगुरुभाश्व्यंत्यध्रुवैर्ज्ञत्रयेज्ञोनेक्षाल्यमिहाखुभक्षितमसन्मध्यत्रिभागेंबरम्

तत्संहतिश्चनिर्माणंविदध्यात्क्षालनादिकमिति यद्यपि यस्यांगंयददोंगिनोगदितंभेकुर्यादितिपूर्वमेवअंगभूतंकर्मोक्तम् तथापिक्षालनेबुधवर्जनार्थं
ज्ञोनेइहक्षाल्यमित्युक्तंबुधनिषेधश्रवणात्उक्तंच शनौसोमसुतेश्राद्धेपक्षामावास्ययोस्तथा वस्त्राणांक्षालनंचैवदहत्यासप्तमंकुलमिति अ
थोंदुरादिभक्षितफलमाह आखुभक्षितमिति आखुःउंदुरःतेनअंबरंमध्यत्रिभागेभक्षितंअसत् दुष्टफलंस्यात् एतदुक्तंभवति वस्त्रंत्रिगु
णंकृत्वायदिभक्षितभागोमध्यत्रिभागेपततितदातद्दुष्टमित्यर्थः आखुरित्युपलक्षणम् तेनाग्निदग्धगवादिभक्षितंमष्यादिलिप्तंज्ञेयम् तथाचो

क्तंवस्त्रनाशने दग्धंवास्फुटितंत्वगोमयमषीपंकैर्विलिप्तंतदा दृष्टंमूषकपूर्वकैरशुभदंमध्यत्रिभागेशुभकमिति अथस्त्रियारक्तवस्त्रधारणंभूषणधारणंअनुक्तग्र
हाणांकुत्रकुत्रप्राशस्त्यंतदुत्तरार्द्धेनाह स्त्रीति स्त्रीअत्रउक्तेवस्त्रधारणभादौअंबरंभूषणंसुवर्णादिभूषणंबिभृयात्धारयेत् कथंभूतेव्यादित्य
पुष्यध्रुवेविगतानिआदित्यपुष्यध्रुवाणियस्मात्तत्तथातस्मिन् यतोत्रस्त्रियारक्तवस्त्रभूषणधारणेदोषोदृश्यते तथाचोक्तम् पुष्यादित्य

स्त्रीरक्तांबरभूषणेऽत्रबिभृयाद्व्यादित्यपुष्यध्रुवेश्वेतेब्जोरुणरुक्मयोःकुजरवीकृष्णेशनिःशस्यते २

ध्रुवैर्धिष्ण्यैः स्वर्णरक्तांबरादिकम् नवंनभूषणंधार्यंनार्यादयितुरायुषेइति लग्नबलंप्राग्वत् अथचंद्रादीनांप्राशस्त्यमाह श्वेतेवस्त्रनिरौ-
प्यमुक्ताफलादिकेअब्जश्चंद्रोहितः सोमवारेश्वेतवस्त्रधार्यमित्यर्थः कुजरवीअरुणरुक्मयोः शस्येते शनिःकृष्णेवस्त्रनिनीलवस्त्रादिकेश-
स्यते शनौतद्धार्यमितिभावः तत्रयेतुसर्वंधार्यमितिपूर्वेवोक्तम् २ ७ ७ ७ ७ ७

अथनराणांभूषणधारणंवृत्तचरणेनाह वस्त्रोक्तैरिति वस्त्रोक्तैर्भादिभिर्वस्त्रादीतीत्यत्रोक्तैःअंगेअंगेस्थिरलग्नेनुःनरस्यअलंकृतिरलंकरणंहितंस्या
त् किंलक्षणैर्वस्त्रोक्तैःव्यनिलद्वयाश्विभिःअनिलद्वयंस्वातीयुगंस्वातीविशाखेति अश्विनीप्रसिद्धा विगतेअनिलद्वयाश्विन्यौयेभ्यस्तानितथातस्मि
न् स्वातीविशाखाश्विनीरहितैरित्यर्थः लग्नबलंप्राग्वत् अथद्वितीयचरणेनविशेषमाह विप्राज्ञेति विप्राज्ञाब्राह्मणाज्ञा उत्सवोविवाहादिकः लब्धिर्ला-
भः आसुसत्सुअनुक्तेपिभादौधारणंवस्त्रादिधारणमिष्टकृत्स्यात् तथाचोक्तंव्यासेन लब्ध्वाराजप्रसादेनविप्रादेशात्करग्रहे प्रीत्यादत्तोत्सवेवस्त्रंधार्य-

वस्त्रोक्तैर्व्यनिलद्वयाश्विभिरंगेंगेनुर्विभूषाहिताविप्राज्ञोत्सवलब्धिषूदितमनुक्तेपीष्टकृद्धारणम् मैत्रार्कानिलमूलदस्त्रहरि
भेंद्रीज्याजपादोत्तरेप ण्यानांक्रयविक्रयौघटपरध्यंगेस्वशुद्धौतनु ३ निंद्येपिभादिकेइति अथोत्तरार्द्धेनप ण्यानांक्रयविक्रयावाह

मैत्रेति मैत्रमनुराधा शेषंसुगमम् घटपरध्यंगेघटःकुंभःतस्मात्परस्मन्यतमंतच्चतत्ऋध्यंगंचऋध्यंगंउपचयलग्नंतस्मिन्कुंभव्यतिरिक्तोपचयलग्नेप
ण्यानांपूगफलखर्जुरादीनांक्रयविक्रयौतनुविस्तारयकुर्वित्यर्थः कस्यांसत्याम् स्वशुद्धौसत्यांस्वंधनभावःतस्यशुद्धिःपापराहित्यंतस्यांस-
त्याम् शेषंप्राग्वत् तथाचोक्तम् दशमैकादशेलग्नेवित्तकेंद्रत्रिकोणगैः शुभैःपण्यस्यकर्मोक्तंवर्जयित्वाघटोदयमिति ३ अथवृत्तार्द्धेनधनिष्ठापंच

केवर्ज्यमाह प्रेतेति कुंभद्वयस्थेविधौसतिकुंभमीनगेचंद्रेसतिपरिहरेत्सर्वथानाचरेत् स्पष्टम् अथोत्तरार्द्धेचरणेनसेवामाह सेवेति ध्रुवादि
भिर्नक्षत्रैःसेवाइष्टास्यात् सुगमं कस्मिन्सति स्वायेरवौसतिवाइत्यथवाकुजेसति स्वंदशमं आयएकादशंअनयोरन्यतमेरविभौमयोरन्यतमेस-
तीत्यर्थः यस्मिंल्लग्नेसेवाक्रियतेतस्माल्लग्नाद्दशमेएकादशेवारवौभौमेवासतिसेवाइष्टाहितकरास्यादित्यर्थः शेषंप्राग्वत् अथचतुर्थचरणेनसंन्या-
समाह संन्यासइति स्थिरनक्षत्रेस्थिरलग्नेचसंन्यासःइष्टःस्यात् कैःखलैर्गतबलैःपापग्रहैर्हीनबलैरित्यर्थः सप्तम्यर्थेतृतीया कस्मिन्सति भार्ग

प्रेतज्वालनशय्यकावितननेस्तंभोछ्रयंयाम्यादिग्यानंकाष्ठतृणोच्चयंपरिहरेत्कुंभद्वयस्थेविधौ सेवेष्टाध्रुववारुणांत्यवसु
भैःस्वायेरवौवाकुजेसंन्यासःस्थिरभेखलैर्गतबलैःषष्ठांत्यगेभार्गवे ४ वेशुक्रेषष्ठांत्यगे६ १२ सति शेषंलग्नबलंप्राग्वत् उक्तं

च त्रिषडेकादशेसौरिर्व्ययेषष्ठेचभार्गवः सबलेधर्मपेजीवेकेंद्रेदीक्षाविरक्तिकृदिति ४ अथवृत्तद्वयेनकृषिकर्माह उद्वाहेति उद्वाहर्क्षाणि-
पूर्वोक्तानिमूलांत्यार्कत्वादीनिएकादशसंख्याकानि चराणिप्रसिद्धानि द्विपंविशाखा इंद्रोज्येष्ठा लघुभानिप्र॰ त्वाष्ट्रंचित्रातैःव्यार्किज्ञारखगा-
न्हि आर्किःशनिःज्ञोबुधःआरोभौमःविगताआर्किज्ञारायेभ्यस्तेतथा तेचतेखगाश्चतेषांअहःदिनंतस्मिन् शनिबुधभौमरहितवारइत्य

र्थः युग्मझषगोकन्याविलग्ने युग्मंमिथुनम् झषोमीनः गौर्वृषः कन्याप्रसिद्धा एषामन्यतमविलग्ने तिथौव्यंकौजे विगतःअंकः नवमीयस्मात् असौव्यं कःसचासौओजश्च ओजोविषमस्तस्मिन् नवमीव्यतिरिक्तविषमतिथावित्यर्थः किंलक्षणेव्यंकौजेतिथौ सदिशिदिक्दशमीतयासहवर्तमाने १ ३ ५ ७ ११ १३ १५ १० कृषिःशुभास्यात् तथाचोक्तम् चंद्रेशुभेशुभतिथौशुभवारयोगेवारेगुरौशशिजशुक्रगभस्तिवारे लग्नेवृषेमिथुनकेझ षकन्यकायांशस्तंकृषिप्रकरणंप्रवपेन्निधानेइति अन्यच्च दशम्येकादशीचैवतृतीयाचत्रयोदशी सप्तमीपंचमीचैवप्रतिपच्चसुखावहा हलस्पृ

उड्डाहर्क्षचरद्विपेंद्रलघुभत्वाष्टैःशुभास्यात्कृषिर्व्यार्किजारखुगान्हियुग्मझषगोकन्याविलग्नेतिथौ व्यंकौजेसदिशिप्रण म्यखगभूसुख्यान्सिताछादनःस्वर्णाढ्यहलंससुष्कसुवृषैःसीमांपटुस्त्रिर्नयेत् ५ मीवलीवर्दान्नवमीसस्यघातिनी चतुर्थीच

रजनीपतिंहंतीचतुर्दशी रवौबृहस्पतौचंद्रेशुक्रेकुर्याद्विशेषतः बुधार्किभूमिपुत्राश्चनभवंतिफलप्रदाइति अथविधिमाह सिताछादनश्वेत वस्त्रधरःपटुःकुशलःकर्ताखगभूसुख्यान्देवान्प्रणम्य कृष्यारंभः पूर्वोक्तः सीतायज्ञःक्रियते तत्रपूजितान्खगभूसुख्यान् ग्रहभूम्यग्न्यादीन् ९०

प्रदक्षिणापूर्वकंप्रणम्य मनोवाक्कायकर्मभिर्नमस्कृत्वा स्वर्णाढ्यहलंसुवर्णघर्षिताग्रंहलंससुष्कसुवृषैःमुष्काववृषणास्तैःसहवर्तमानाःसमु

ष्काःशोभनाःवृषाःसुवृषाःगुणावयवपूर्णाःनिरोगाःससुष्काश्चतेसुवृषाश्च तथातैःकृत्वा सीमांउत्तरांदिशंप्रतित्रिवारंनयेत् हलेनपद्धतीःकुर्यादितिभा वःउत्तरदिशंप्रतित्रिवारनयनेनपंचरेखाउत्पद्यंते तद्यथा प्रथमगमनेनैका आवर्तनेद्वितीया पुनरुत्तरांप्रतिद्वितीयगमनेनतृतीया पुनरावर्तनेचतु र्थी पुनरुत्तरांप्रतितृतीयगमनेनपंचमीरेखाउत्पद्यते अधिकानकार्याइतिभावः सीमांपटुस्त्रिर्नयेदित्यत्रपटुपदग्रहणंअखंडऋजुरेखाकरणार्थम् तथाचोक्तम् शस्तासुचंद्रताराभुशुचिःशुक्लेनवाससा स्नात्वागंधैश्चपुष्पैश्चपूजयित्वाविशेषतः पृथिवींग्रहसंयुक्तांपूजयित्वाप्रजापतिम् अ ग्निंप्रदक्षिणीकृत्यदातव्याचैवदक्षिणा कृष्णौवृषौनियोक्तव्यौजीवनश्चयुतेनवा विबलंछिन्नलांगूलंकपिलंवृषभंत्यजेत् हलप्रवाहनंकार्यंनिरुग्भिर्वृष कर्षकैः हलादिभिर्दृढैःक्षेमंकुर्ददैरशुभंभवेत् वृषभायदियुध्येयुस्तस्यविघ्नंसदाभवेत् हेमयुक्तहलाग्रेणछिन्नरेखांनकारयेत् उत्तराभिमुखोभूत्वाक्षी रेणार्घ्यंप्रदापयेत् तस्यसर्वप्रकारेणनिर्विघ्नंकारयेत्तदा एकाजयकरीरेखातृतीयाचार्थवृद्धिदा पंचमीचभवेद्रेखाबहुसस्यफलप्रदा अततऊर्ध्वंनकर्तव्या महादोषस्ततोभवेत् स्मर्तव्यावसवःशुक्रःपृथुनामासुचंद्रमाः पराशरोहलीचैवसर्वविघ्नोपशांतयेइति अत्रदुर्निमित्तानितत्रैवोक्तानि हलेप्रवाह्यमाणेतु कूर्मउत्पद्यतेयदि गृहिणीम्रियतेतस्यततोग्निश्चभयंभवेत् ईषाभंगोयदाकृष्टःसंशयोजीवितस्यच सुतनाशोयुगेभग्नेसमानेम्रियतेशिशुः योक्त्रछेदे तुव्यासंगःसस्यहानिश्चजायते हलेप्रवाह्यमाणेतु गौरिकःप्रपतेद्यदि प्रपतेद्युक्तमात्रस्तुबंधनंचप्रयच्छति ज्वरातिसाररोगेणकृषिभंगंविनिर्दिशे

नू प्रवहेद्युक्तमात्रस्तततोगोः खनतेयदि हलेनयुक्तमात्रस्ततदासस्यंचतुर्गुणमिति ५. अथकृषिविषयेलांगलचक्रमाह त्रित्रीति अर्कभुक्तात्सू
र्यभुक्तनक्षत्रात्सकाशात् त्रिन्यादिषुस्थानाष्टस्थितेषुनक्षत्रेषुअसत्सदित्येतत्फलद्वयंभूयःवारंवारंस्यात् एतदुक्तंभवति सूर्याक्रांतनक्षत्रस्यआ
दिमान्नक्षत्रात्सकाशात्त्रिषुअसत्दुष्टफलंस्यात् तदनंतरंत्रिषुसत्शुभंस्यात् ततस्त्रिषुअसत् ततःइषुषुपंचसुसत् ततोऽनलेषुत्रिषुअसत् ततः
अर्थेषुपंचसुसत् ततोरामेषुत्रिषुअसत् ततोहुतभुक्षुत्रिषुसत्स्यादित्यर्थः अथबीजोप्तिमाह कृषिभैरिति कृषिभैःकृषिनक्षत्रैःउक्ताहर्क्षैश्चरद्वि

त्रित्रित्रीष्वनलार्थरामहुतभुक्षुभेष्वर्कभुक्तादसत्सद्भूयःकृषिभैर्विवारुणहरींद्रैर्बीजवापःशुभः

पेत्यादिभिर्बीजवापः
शुभःप्रोक्तः किंलक्षणैःकृषिभैः विवारुणहरींद्रैः वारुणंशततारका हरिःश्रवणः इंद्रोज्येष्ठा विगताःवारुणहरींद्रायेभ्यस्तानितथातैः शततारकाश्रवण
ज्येष्ठारहितैरित्यर्थः कृषिभैरित्युपलक्षणम् तस्मात्कृष्युक्तंसर्वंतिथिवारादिकंज्ञेयम् तथाचोक्तम् मूषकानांभयंभौमेमंदेशलभकीटयोः नवमे
चतिथौरिक्तेहीनेसोमेविशेषतः वृषलग्नेथवामीनेकन्यायांमिथुनेथवा वापयेत्सर्वसस्यानियदीच्छेत्सस्यसंपदइत्यादि लग्नबलंप्राग्वत् अथबी-
जवापविषयेद्विभेदंफणिचक्रमाह सूर्यर्क्षादिति सूर्ययुक्तनक्षत्रादितृतीयम् तस्मादतिधृतिरेकोनविंशतस्मात् अष्टाष्टभिःतृतीयादष्टभिःएको-

नविंशादष्टभिर्नक्षत्रैर्बीजवापःसत्फलः अथद्वितीयभेदमाह अन्यैरिति अन्यैराचार्यैःफणिसमभात् राहुसमभात्सकाशात्रविमितैर्द्वादशभिर्नक्षत्रैः
बीजवापःशुभःप्रोक्तः एतदुक्तंभवति राहुर्यस्मिन्नक्षत्रेभवतितस्माद्यत्सप्तमंनक्षत्रंतत्फणिसप्तममुच्यते तस्मात्सकाशात्द्वादशभिरित्यर्थः राहोस्तु
फणीतिनामग्रंथांतरेप्रसिद्धम् वराहमिहराचार्येणराहुस्वरूपविकल्पाःग्रंथांतरोक्ताउद्घटिताः स्वकृतसंहितायांअमृतास्वादविशेषाच्छिन्नमपिशिरःकि
लासुरस्येदम् प्राणैरपरित्यक्तंग्रहतांयातंवदंत्येके इंद्वर्कमंडलाकृतिरसितत्वात्किलनदृश्यतेगगने अन्यत्रपर्वकालाद्वरप्रदानात्कमलयोनेः मुखपुच्छ

सूर्यर्क्षादितृतीयतोऽतिधृतितश्चाष्टाष्टभैःसत्फलःप्रोक्तोन्यैःफणिसप्तमाद्रविमितैस्तच्छेदनंवापभैः ६

विभक्तांगंभुजंगमाकारमुपदिशंत्यन्येइति भुजंगमाकारकथनात्फणीत्यभिधानंप्रसिद्धम् रत्नमालायामपि फणिभाद्बीजोप्तिकालेस्फुटमिति तथा
चागमांतरे राहुभादष्टमंयावद्बीजोप्तिःपरिवर्जयेदिति अथधान्यच्छेदनमाह तच्छेदनंवापभैरिति तेषांधान्यानांछेदनंतच्छेदनम् वापभैर्बी
जवापननक्षत्रैःप्रोक्तम् ननुयस्यांगंयदर्दोगिनोगदितभेकुर्यादितिपुरैवोक्तम् तत्कथंपुनरुक्तंतच्छेदनंवापभैरिति सत्यं कृषिनक्षत्राणांबी
जवापननक्षत्राणांचकिंचित्भेदोस्ति द्वयोःकृष्यंगत्वात्कैःकार्यमितिसंदेहनिवारणार्थंतच्छेदनंवापभैरित्युक्तम् ६ ७ ७ ७

अथनिष्पन्नेधान्येक्रमप्राप्तंमेथिरोपणंद्वन्तचरणेनाह मेथीमिति क्षीरतरोर्वटवृक्षादेर्मेथींउद्वाहभैर्विवाहनक्षत्रैर्मूलांत्यार्कस्वात्यादिभिरारोपयेतनि
खनेत् मेथिर्नामखलेधान्यमर्दनार्थंवृषपंक्तियोजनार्थंकाष्ठमारोप्यते मेथ्यंतेसंगम्यंतेवृषभाअस्मिन्निति मेथिः पुंसिमेथिः खलेदारुन्यस्तंयत्पशु
बंधनइत्यमरः किंलक्षणैरुद्वाहभैःउफानुरहितैःउफाउत्तराफाल्गुनी अनुःअनुराधाताभ्यांरहितैः उक्तंच रेवतीरोहिणीमूलंस्वातीहस्तोमृग
स्तथा आषाढोत्तरहस्तश्चतथाभाद्रपदामता बंधनेसर्वबीजानांतथाशालाप्रवेशने दुःखदावनदाचैवानुराधोत्तरफाल्गुनी वटश्चसप्तपर्णश्च

मेथींक्षीरतरोरुफानुरहितैरुद्वाहभैरोपयेदन्नप्राशनवद्वसंतशरदोःप्रोक्तंनवान्नंबुधैः गंभारीशाल्मलीतथा औदुंबरी
तथाधात्रीयाचान्याक्षीरवाहिनी स्त्रीनाम्नीवर्षकैर्नित्यंमेथीकार्याफलप्रदेति अथनवधान्यप्रसंगेननवान्नकर्मद्वितीयचरणेनाह अन्नप्राश
नभैरिति वसंतशरदोःऋत्वोःअन्नप्राशनभैर्नवान्नंनवान्नकर्मबुधैःप्रोक्तम् अन्नप्राशनभैरित्युपलक्षणम् तस्मादन्नप्राशनोक्ततिथिवारादिक
मत्रग्राह्यम् साग्निकस्यनवान्नकर्मणाविनाव्रीह्यादीनांनवनवमितानांधान्यानांभक्षणेदोषप्रसंगादावश्यकंकर्मैतत् नवधान्यानीमानि व्रीह
योयवगोधूमानीवाराःकंगुवेणकाः शालयोमुद्गमाषाश्चनवधान्यानिचक्रमात् एषांमध्येशरत्संभवानिधान्यानिव्रीह्याग्रयणेनविनानभक्षणी-

यानि वसंतसंभवानियवाग्रयणेनविनानभक्षणीयानीतिनियमादिकर्मशरद्वसंतयोःक्रियतइतितत्अन्नप्राशनोदितैस्तिथिभादिभिः मासेषत्रेष्व
मेवेत्यत्रोक्तैर्नवान्नंकर्तव्यमित्यर्थः अथोत्तरार्द्धेननृत्यसंगीतयोरारंभमाह मैत्रार्केत्येतिमैत्रमनुराधा अर्कोहस्तः अत्यंरेवती वसवोधनिष्ठा उत्तरा-
स्तिस्रः इज्यःपुष्यः वरुणःशततारका इंद्रोज्येष्ठा तैर्नर्तनमारभेत् संगीतकंचआरभेत्कस्मिन्सति लग्नेवर्तमानेज्ञेगुरुवीक्षितेसति कैःहिबुकगैःसौम्यैः

मैत्रार्कांत्यवसूत्तरेज्यवरुणैःसेंद्रैःशुभंनर्तनंलग्नेज्ञेगुरुवीक्षितेहिबुकगैःसौम्यैश्चसंगीतकम् ७ द्वीशार्केंदुदितीज्यवास
वशिवाश्व्यंत्याग्निपाशींद्रभैःपूर्वाभिःशुभदाविसिंहभतनौनानापशूनांक्रिया

चतुर्थस्थानस्थितैःसौम्यग्रहैःशेषंप्राग्वत् ७ अथ
नानापशूनांकर्मद्वन्तेनैकेनाह द्वीशेति द्वीशोविशाखा अर्कोहस्तःइंदुर्मृगःअदितिःपुनर्वसुः इज्यःपुष्यःवासवोधनिष्ठा शिवःआर्द्रा अश्विनीप्रसिद्धा
अंत्यंरेवती अग्निःकृत्तिका पाशीशततारका इंद्रोज्येष्ठा तैःपूर्वाभिस्तिसृभिः विसिंहभतनौविगतःसिंहोयेभ्यस्तानिविसिंहानितानिचतानिभानिवि

सिंहभानि सिंहरहितराशयः तेषांतनुः लग्नंतस्मिन्नानापशूनांक्रियाशुभदाउदिता पशूनांक्रयविक्रयादिकर्मशुभदंप्रोक्तमित्यर्थः अथोक्तरार्द्धेनवर्ज्य-
माह अर्कचतुर्षुवारेषुरविचंद्रभौमबुधवारेषु कोत्तरहरित्वाष्ट्रेषु कःरोहिणीउत्तरास्तिस्रः आसांसमाहारःकोत्तरं हरिः श्रवणः त्वाष्ट्रंचित्रा एषु अमारिक्तयोःअमा
अमावास्या रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दशीनामन्यतमा तयोः अष्टमीप्रसिद्धा तस्यांनानापशूनांक्रियाहितानउदिता अपवादमाह स्वभगभेसतिभदोषो
नक्षत्रदोषः क्वचित्पशुकर्मणिनस्यात् लग्नबलंप्राग्वत् उक्तंच ध्यादित्यद्विवसुध्यात्यार्कैंद्रद्वीशैः क्रियादिगोः दर्शभूताष्टमीचित्राध्रुवकर्णैर्गमाद्यसत्

वारेष्वर्कचतुर्षुकोत्तरहरित्वाष्ट्रेष्वमारिक्तयोरष्टम्यांनहितोदितास्वभगभेनस्याद्दोषःकिल ८

सोमार्कवैधृतेपातेलग्नेपंचाननेबुधे भद्रासंक्रांतिरिक्तासुपशुकर्मविवर्जयेत् शुभग्रहोदयेशुद्धेनैधनेस्वर्क्षयोनिषु रक्षावृद्धिक्रियाशस्तापशूनां-
मुनिभिःस्मृतेति तथाचागमांतरे सोमे भौमेबुधेगावोनचाल्यास्तुरगाःशनाविति अन्यच्च पूर्वात्रयामृतमयूखहुताशनेषुशुक्राग्निवाजि
वसुवारुणशांकरेषु एतेषुगोमहिषिदंतितुरंगमादिनानाप्रकारपशुजातिगतिःप्रशस्तेति ८ ७ ७ ७ ७ ७

अथाश्वकर्मवृत्तेनैकेनाह ध्यादित्येति ध्यादित्यम् पुनर्वसूपुष्यौ द्विवसुधनिष्ठाशततारके स्थिराणिप्रसिद्धानि अश्विनीप्रसिद्धा मृदूनिप्रसिद्धा-
नि स्वातीप्रसिद्धा अर्कोहस्तः तैः त्रयार्कारान्हि त्रयंबुधगुरुशुक्राः अर्कः सूर्यः आरोभौमः एषामहः दिनंतस्मिन्नीज्यभृगूदये उदयेलग्नेईज्यभृगो

ध्यादित्यद्विवसुस्थिराश्विभमृदुस्वात्यर्कभैर्त्रयार्कारान्हीज्यभृगूदयेद्विकमदेष्विंदौक्रियाश्वीहिता

इतिईज्यभृगूदयम् तस्मिन्गुरुशुक्रयुतेलग्नेइत्यर्थः द्विकमदेषुइंदौ द्विद्वितीयंकंचतुर्थम् मदःसप्तमम् एषुचंद्रेसतीत्यर्थः अश्वीक्रियाक्रयविक्रयादि-
काहिताशुभकर्त्रीस्यात् अथाश्वचक्रमाह तत्रापीति तत्रापिध्यादित्यादिषुनक्षत्रेषुसत्स्वपिअर्कभतः सूर्यनक्षत्रात्सकाशात्क्रमात्तिथिमितैर्नक्ष-

त्रैः पश्चादुक्तभतस्त्रिभिर्नक्षत्रैः साभिजित् यथातथा अश्विनीक्रियाशस्ताशोभनास्यात् एवंसामान्यतोश्वकर्मोक्त्वेदानींविशेषमाह येति याअश्वी क्रियानृसमामनुष्यसदृशासाक्रियानदुक्तभमुखैः कार्या तस्मैमनुष्यायउक्तानिभमुखानिनक्षत्रादीनितैः कार्येत्यर्थः परायानृसमानभवतिसाएभिः सामान्यैर्द्योदित्यादिभिर्बुधैः कार्येत्यर्थः लग्नबलंप्राग्वत् तथाचनारदः विविष्णुचरभेक्षिप्रेमृदुभेस्थिरभेषुच वाजिकर्माखिलंसूर्यवारेकार्यंवि

तत्राप्यर्कभतः क्रमात्तिथिमितैः पश्चात्त्रिभिः साभिजिच्छस्तायान्नृसमातदुक्तभमुखैः कार्यापरैभिर्बुधैः ९

शेषतइत्यादि तथाचोक्तम् धृतान्नचणकक्षीरतृणमुद्गादिभक्षणे अन्नप्राशनवद्दक्षंस्नानंसौम्यग्रहोदये चौलोक्तंक्षुरकर्मादौभेषजेभेषजोदितम् गर्भाधानोक्तमश्वानांमैथुनेतुविलोकयेत् गृहारंभोदितेकालेहयशालाविधीयते शिक्षाविद्योक्तकालेचभूषणंभूषणोदिते चर्मकर्मादिकं कार्यंज ययोगेशुभोदये एवंखरोष्ट्रादिकंकार्यंपूर्वाण्हेवाहनादिकमिति ९ ७ ७ ७ ७ ७ ९५

अथाभ्यंगनिषिद्धकालमाह भद्रेति भद्राप्रसिद्धा संक्रमः संक्रांतिः पातोव्यतीपातः वैधृतिः प्रसिद्धा सितः शुक्रवारः ईज्योगुरुवारः अर्कोरविवारः आरोभौमवासरः षष्ठ्यादयः सर्वातिथयः तासु १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ ३० श्राद्धाहः श्राद्धदिनम् प्रतिपद्द्वयंप्रतिपद्द्वितीये तस्मिन्हेतुं कारणंविनाअभ्यंजनंअभ्यंगंपरिहरेत् कारणेसतिअवश्यंचरेदित्यर्थसिद्धम् तथाचोक्तम् ससम्यांनस्पृशेत्तैलंनवम्यांप्रतिपत्तिथौ चतुर्दश्यामथाष्टम्यांषष्ठ्यांचैवविशेषतइति ग्रंथांतरे चतुर्दश्यष्टमीचैवपौर्णिमास्यर्कसंक्रमः तैलस्नानंनकुर्वीतकृतबंधुधनक्षयादिति तथाचवृद्धमनुः

भद्रासंक्रमपातवैधृतिसितेज्यार्कारषष्ठ्यादिषुश्राद्धाहेप्रतिपद्द्वयेपरिहरेद्धेतुंविनाभ्यंजनम्

दर्शेस्नानंनकुर्वीतमातापित्रोस्तुजीवतोः नवम्यांचनचेत्तत्रनिमित्तांतरसंभवः प्रतिपद्यनपत्यः स्याद्द्वितीयायामपलिकः दशम्यामधनः स्नानेसर्वेहंति त्रयोदशीति रत्नमालायाम् रविस्तापंकांतिंवितरतिशशीभूमितनयोमृतिंलक्ष्मीं चांद्रिः स्फरपतिगुरुर्वित्तहरणम् विपत्तिंदैत्यानांगुरुरखिलभोगानुभवनंनृणांतैलाभ्यंगात्सपदिकुरुतेसूर्यतनयइति अथाभ्यंगहेतूनाह मांगल्यमिति मांगल्यंविवाहादिविजयोत्सव आश्विनशुक्लद

शम्याक्रियते अब्दवदनंसंवत्सरप्रतिपत् दीपावलिःप्रसिद्धा एतेभ्यंगस्यहेतवःकारणानि एषुनिषिद्धतिथ्यादावपिअभ्यंगःकर्तव्यः तथाचोक्तंव्य वहारसारे वत्सरादौवसंतादौसूतकांतेमहोत्सवे दीपोत्सवचतुर्दश्यामभ्यंगनियमोनचेति तथाचोक्तंस्कांदेविजयादशमीविषयम् निषिद्धम- पिकर्तव्यंतैलाभ्यंजनमादरादिति अथाभ्यंगनिषिद्धापवादमाह क्वथितादिति निंद्येन्हिक्वथितादितैलंअनसद्धभंस्यात् आदिग्रहणात्स

मांगल्यंविजयोत्सवोब्दवदनंदीपावलिर्हेतवोभ्यंगस्यक्वथितादितैलमनसन्निंद्येन्हिनित्येखिलम् १०

र्षपसकगंधपुष्पवासितादितैलंगृह्यते एवंक्वथितादितैलंनिंद्यदिनेपिशस्तमित्यर्थः उक्तंच सार्षपंगंधतैलंचयत्तैलंपुष्पवासितम् द्रव्यांतरयुतंवा- पिनदुष्यतिकदाचन सूर्यशुक्रारवारेषुनिषिद्धासुतिथिष्वपि कर्तव्येयदिवास्नानेपक्वतैलंनदुष्यति रवौपुष्पंगुरौदूर्वाभौमवारेचमृत्तिका भा र्गवेगोमयंक्षिप्त्वातैलस्नानंसुखावहमिति अथनित्याभ्यंगेविशेषमाह नित्येखिलमिति नित्येभ्यंगेअखिलंतैलंपक्वादिकंअनसत्शुभंस्या त् उक्तंच नित्यस्नानेचकर्तव्येतिथिदोषोनविद्यतइति १०

अथप्रसंगेनतिलामलकस्नानेनिषिद्धतिथीनाह दिगिति दिक्दशमी विश्वेत्रयोदशी अद्रिःसप्तमी द्वक्द्वितीया अंकोनवमी दर्शोअमावास्या एतेषु तिथिषुश्रीकामःधात्रीफलैःअमलकीफलैःस्नानंनाचरेत् तथाचोक्तम् यःकरोतिदशम्यांचस्नानमामलकैःसह पुत्रहानिर्भवेत्तस्यत्रयो दश्यांधनक्षयः अर्थपुत्रक्षयस्तस्यद्वितीयायांनसंशयः अमायांचनवम्यांचसप्तम्यांचकुलक्षयइति अथस्त्रीणांबुधादिषुअभ्यंगनिषेधमा ह बुधोबुधवारः अंबुपर्क्षंशततारा पितृभंमघा तेषुअभ्यंगस्तस्मात् अंगनास्त्रीपतिघ्नीस्यात् उक्तंच स्नानंकुर्वंतियानार्यश्चंद्रेशतभिषग्ग

दिग्वि १० श्वा १३ द्रि ७ दृ २ गंक ९ दर्शतिथिषुस्नानंनधात्रीफलैःश्रीकामोथबुधांबुपर्क्षपितृभाभ्यंगा पतिघ्न्यंगना

ते सप्तजन्मभवेयुस्ताविधवादुर्भगाध्रुवमिति त्रिविक्रमशते स्नानंनारार्कशुक्रेज्यविष्टिसंक्रांतिपर्वसु द्व्यष्टषट्दिक्त्र योदश्यांस्त्रियस्तनमघाबुधैः अथपुत्रवतःसोमवारेभ्यंगनिषेधमाह पुत्रीति पुत्रवान्सोमवारदिनेनस्नायात् उक्तंच पुत्रवान्स्वगृहेनित्यंन स्नायादुत्तरामुखः सोमवारेतथाभ्यंगंवर्जयेत्सर्वथाबुधइति अथप्रसंगेनप्रसूतिकास्नानेनिषेधकालमाह प्रसूरिति यमोभरणी पितरोमघा त्वाष्ट्रंचित्रा इंद्रोज्येष्ठा मिश्रेकृत्तिकाविशाखे अंबुपःशततारा क्रव्यादोमूलं ईश्वरभमार्द्रा एषांसमाहारस्तस्मिन् कुपुत्रहरिजे कुत्सितपुत्रःपुत्र

भावोयस्यतत्कुपुत्रंतच्चतद्धरिजंचतस्मिन् यस्माल्लग्नात्पंचम स्थः पापग्रहोभवतितस्मिन्नित्यर्थः निशास्यंरात्रिमुखंसायंकालस्तस्मिन् प्रसूतानस्ना यात् शेषंलग्नबलंप्राग्वत् उक्तंच मयापूलविशारवाद्री चित्रादितियमद्वये ज्येष्ठासार्पजलेशर्क्षेनैवस्नायात्प्रसूतिका शुभग्रहयुतेलग्नेपंचमेपापव र्जिते परित्यज्यमहादोषान्सूतिकास्नानमाचरेत् ११ अथौषधनिष्पादनमाह मंदःशनिः आरोभौमः ताभ्यामन्ये रविचंद्रबुधगुरुशु क्रास्तेषांदिनंतस्मिन् मृदुध्रुवचरक्षिप्रैर्नक्षत्रैः वलक्षेशुक्लपक्षेसुधायोगे अमृतयोगे ग्रंथांतरप्रसिद्धे सूमूर्त्तिकेंद्रारिव्ययांगे शोभनानिपापग्र

पुत्रीसोमदिनेप्रसूर्यमपितृत्वाष्ट्रेंद्रमिश्रांबुपूर्वाव्यादेश्वरभेकुपुत्रहरिजेस्नायान्निशास्येपिन ११
मंदारान्यदिनेमृदुध्रुवचरक्षिप्रैर्वलक्षेसुधायोगेभेषजमाचरेत्सूमूर्त्तिकेंद्रारिव्ययांगेभिषक्

हरहितानिमूर्त्तिकेंद्रा रिव्ययानि यस्यतत्सूमूर्त्तिकेंद्रारिव्ययं तच्चतत्अंगंच तस्मिन्भिषक् वैद्यः भेषजमाचरेत् कुर्यात् शेषंलग्नबलंप्राग्वत् अथौषधदानमा ह तदिति तदौषधंइहानंतरोक्तेभादौदद्यात् कथंभूतेइहविधुवैंदुतनयप्रद्योतने ध्रुवनक्षत्रबुधरविरहिते अथरक्तस्रावव्रणयोर्विशेष माह असृक्स्रावोरक्तस्रावः व्रणःक्षतंअनयोः कर्मसूर्यकुजयोरन्हिदिवसेआचरेत् कयोःसतोः इहानयोःसूर्यकुजयोः केंद्रस्थयोः सतोः तथा

चोक्तम् मंदारवर्जितेवारेचरक्षिप्रमृदुध्रुवैः सूर्यसौम्यैःकेंद्रगतैर्भैषजोत्पादनंहितम् रक्तस्रावंकुजेकुर्यान्नद्धोरायामथापिवा कुजेकेंद्रेथवामंदेरवौ वाविरवलेष्टमे व्रणक्रियाकुजेसूर्येकेंद्रगेतद्दिनेष्टमे शुद्धेषष्ठेचसक्रूरेचरलग्नेयुवस्वरेइति १२ अथप्रसंगेनरोगमुक्तिदिवसानाहवृत्तार्धेन याम्यंभरणी अहित्रयंआश्लेषात्रयम् वायुःस्वाती मूलंप्र॰ जलपःशततारका उपांत्यउ॰भा॰ इंद्रोज्येष्ठा हस्तःप्र॰ अंबुभंपूर्वाषाढा अस्मि न्नक्षत्रगणेरुग्णःरोगीशांत्यायथोक्तशांतिकेनविरुक्ज्वरमुक्तोभवति अजद्विपयोः श्रवणविशाखयोः रुग्णःनृपैःषोडशभिर्दिनैः विरुक्स्यात्

तद्द्यादिहविधुवैंदुतनयप्रद्योतनेरोगिणोसृक्स्रावव्रणकर्मसूर्यकुजयोरन्हीहकेंद्रस्थयोः १२ याम्याहित्रयवायुमूलज
लपांत्येंद्रहस्तांबुभेशांत्याजद्विपयोर्नृपैर्नवदिनैरन्यत्ररुग्णोविरुक्

अन्यत्रअन्येषुनक्षत्रेषुरुग्णोनवदिनैर्विरुग्भवति एत ज्ज्योतिषार्काभिप्रायंकिंचिद्रत्नकोशाभिप्रायमुक्तम् तत्रयेषुनक्षत्रेषुज्वरितस्यमृत्युरुक्तःयेषुचक्लेशेनबहुभिर्दिनैर्ज्वरमुक्तिरुक्तातत्फलमत्र शांत्याविरुगित्युक्तम् क्वचिदन्यथाफलदर्शनात् तथायेषुयेषुनक्षत्रेषुसप्तभिर्नवभिरेकादशभिर्दिनैर्ज्वरनिर्मोचनमुक्तम् तत्फलमत्रम ध्यमत्वेननवदिनैर्विरुगित्युक्तम् ग्रंथलाघवायस्वल्पांतरत्वात् तथाचज्योतिषार्के सप्ताहमृतिनंदाद्रिरुद्रमृत्युनगाद्रिभिः कृच्छ्रमृ-

त्युसृतीशेश्वकृच्छ्रेशव्यसुताद्यैपैरित्यादि अथोत्तरार्धेन रोगमुक्तिस्नानमाह आदित्येति आदित्यं पुनर्वसुः अहिराश्लेषा अनिलः स्वाती ध्रुवाणि पूर्वोक्ता नि अंत्यं रेवती पितृभं मघा अस्मिन्नक्षत्रगणे शुक्रेंदुवारे शुक्रसोमवारे गदत्यक्तस्नानं रोगमुक्तस्नानं अनिष्टं स्यात् तर्हि कुत्र कर्तव्यमित्यत आह अ शुभे भादौ इष्टं शुभं स्यात् कस्मिन्सति खलास्तस्थिरे सति खलः पापग्रहः अस्तं यस्य तत्तथा तच्च तत् स्थिरं च तस्मिन् स्थिरलग्ने पापे सप्तमे सती त्यर्थः तथा चोक्तम् वैधृतौ व्यतिपाते च भद्रायां धिष्ण्यसंक्रमे रोगमुक्तो नरः स्नायात्कुवारर्क्षतिथिष्वपि द्यूनपापयुतं शस्तं दशमं च शुभान्वितं

आदित्याद्यनिलध्रुवांत्यपितृभे शुक्रेंदुवारे गदत्यक्तस्नानमनिष्टमिष्टमशुभे भादौ खलास्तस्थिरे १३ द्रव्यं सद्व्यवहारतो लघु चरैर्योज्यं चरांगे बुधे धर्माष्टात्मजगेऽथ तस्य हरणे हस्तो रविज्ञः कुजः सौम्यक्रूरयुतं रंध्ररोगस्नाने रिभं तथैति चंद्रबलं सर्वत्र योज्यम् कु तिथि भादौ सदित्यनेन चंद्रादिबलविषये मोहो माभूदित्यतः चंद्रबलं सूचितम् यतः ग्रंथादौ गर्भाधाने सदा इत्युक्तम् तत्सर्वकर्मसु ज्ञेयमिति सर्वग्रंथ कारसंमतं तथा चोक्तं संहितायां स्पष्टं स्नायाद्रोगविमुक्तः शुभयोश्चंद्रतारयोरिति १३ अथ व्यवहारद्रव्यं वृत्तेनैकेनाह द्रव्यमिति द्रव्यं सुवर्णा दि संव्यवहारतः कुसीदव्यवहारेण लघुचरैर्नक्षत्रैर्योज्यं देयमित्यर्थः क्व चरांगे चरलग्ने कस्मिन्सति बुधे धर्माष्टात्मजगे सति धर्मो नवमम् अष्टमं

आत्मजः पंचमं एष्वन्यतमस्थानगते सतीत्यर्थः अन्यत्पूर्वोक्तं ज्ञेयं अथानंतरं तस्य प्रयुक्तस्य हरणं पुनर्ग्रहणं तस्मिन्विषये हस्तो नक्षत्रं रविः रविवारः ज्ञो बुधवारः कुजो भौमवारः संक्रांतिः सूर्यसंक्रमणादिनं भरणी प्रसिद्धा त्रिपुष्करो योगः यमो यमलयोगः त्रिपुष्करयोगयमलयोगौ ग्रंथांतरे प्रसिद्धौ रत्न मालायां विषमचरणं धिष्ण्यं भद्रातिथिर्यदि संस्पृशेत् सूरगुरुशनिक्ष्मापुत्राणां कथं च न वासरे मुनिभिरुदितः सोयं योगस्त्रिपुष्करसंज्ञक इत्यादि

संक्रांतिर्भरणी त्रिपुष्करयमौ कुंभांत्ययोश्चंद्रमा वृद्धिश्चेति शुभा विदूनइह यत्कुर्याद्ग्रहणं तत्स्थिरम् १४ तीक्ष्णोग्रध्रुवमिश्रवा युषु धननष्टादिकं नैति काद्वैश्व्यासैत्रिखशैवयोर्नगतमत्स्यत्यां बुधशुक्राद्यौ क्षिपेत् कुंभांत्ययोश्चंद्रमाः धनिष्ठापंचकम् वृद्धिर्वृद्धियोगो पि शुभः हस्तादयोत्र स्वकीयद्रव्यग्रहणे शुभाः विदूने बुधदिनं विना इह हस्तादौ यद्ग्रहणं कुर्यात्तत्स्थिरं स्यात् तथा चोक्तम् चरैः क्षिप्रैश्चरे लग्ने बुधे धर्मसुताष्टमे व्यवहारं विना द्रव्यप्रयोगो मुनिभिः स्मृतः भरण्यां संग्रहं कुर्यात् पंचके ज्ञे त्रिपुष्करे ऋणकर्म चरैः क्षिप्रैर्ऋणच्छेदः कुजे हितः पंचके पंचगु णितं त्रिगुणं च त्रिपुष्करे यमले द्विगुणं प्रोक्तं हानिर्वृद्ध्यादिकं बुधैः ऋणं भौमेन कुर्वीत न देयं बुधवासरे ऋणच्छेदं कुजे कुर्यात्संचयं सोमनंदने हस्तार्कवारे संक्रांतौ यद्ग्रहणं स्यात्कुलेषु तत् वृद्धियोगे तथा ज्ञेयमृणच्छेदं तु कारयेदिति १४ अथ तीक्ष्णादिषु नष्टादिद्रव्यस्य प्राप्तिं तथा द्रव्यनिक्षेपं वृत्तार्धेनाह तीक्ष्णेति

तीक्ष्णोग्रध्रुवमिश्राणि पूर्वोक्तानि वायुः स्वाती एषु नष्टादिकं धनं नष्टप्रयुक्तं विनिक्षिप्तादिकं स्वर्णादिकं द्रव्यं नैति तथाकात्रोहिणीनक्षत्रात् भेइष्टनक्षत्रे
व्याप्तेचतुर्भक्तेसति त्रिखशेषयोः गतं नएति अथद्रव्यनिक्षेपमाह अंत्यांबुशक्रद्रौक्षिपेत् धनमित्यनुषंगः अंत्यंद्वादशं अंबुचतुर्थं अनयोः शुद्धिः पाप
राहित्यं तस्यांसत्यांक्षिपेत् निक्षिपेदित्यर्थः तथाचोक्तम् साधारणोग्रतीक्ष्णध्रुवस्वात्यां द्रव्यं नलभ्यते दत्तंप्रयुक्तं निक्षिप्तं नष्टमित्याह नारदः अथनृसिंहा
दिमंत्रविद्यासाधनमुहूर्तं तथावृक्षारोपणमुहूर्तं उत्तरार्धेनाह विद्यामिति विद्यांमंत्रविद्यांप्रोक्तवत् वेदविद्योक्तभादौ विद्यांमौन्युक्तभादौ इत्याद्युक्तैः तथा

विद्यांप्रोक्तवदिष्टदेवतिथिभेथद्वीशमूलध्रुवैर्मृदश्वीज्यकरांबुपैः सजलखाब्जांगेतरून्रोपयेत् १५

स्वदेवतिथिभेस्वेष्टदेवति
थिनक्षत्रेसाधयेत् गुरुसुखात् गृण्हीयादित्यर्थः तत्र आगमोक्तमंत्रग्रहणे अनध्यायदोषोनास्ति तत्तु स्वदेवतिथिभेइत्यनेनैव पदेन परिहृतं तथाचोक्तं मृ
दुध्रुवक्षिप्रैर्वारार्कौधर्मसक्रिया कार्याविद्योक्तभैर्दीक्षास्वदेवतिथिभेषुचेति अथवृक्षारोपणमाह द्वीशंविशाखामूलंप्रसिद्धं ध्रुवमृदूनि पूर्वोक्तानि
अश्विनीप्रसिद्धा ईज्यः पुष्यः करोहस्तः अंबुपः शततारा एभिर्नक्षत्रैस्तरून् पादपान् रोपयेत् कस्मिन् सजलखाब्जांगे अंगेऽब्जः अब्जांगं अंगं लग्नं त-
स्मिन्नब्जः जलचरराशिश्चंद्रोवातदब्जांगमुच्यते जलंचखंचजलखे शोभनेजलखेयस्यतत् सजलखं तच्चतत् अब्जांगंच सजलखाब्जांगं तस्मिन्

शोभनेपापग्रहरहिते जलखेचतुर्थदशमेयस्याब्जांगस्य तस्मिन्नित्यर्थः शेषं पूर्ववत् १५ अथवापीकूपादीन् वृत्तार्धेनाह उद्वाहेति उद्वाहर्क्षाण्येकादशसं
ख्यानि पूर्वोक्तानि हरित्रयं श्रवणत्रयं अदितिः पुनर्वसुः हयोअश्विनी ईज्यः पुष्यः एभिस्तडागादयोजलाशयाः सिध्यंति कैः ज्ञेज्याब्जैस्तनुगैः ज्ञोबुधः
ईज्योगुरुः अब्जश्चंद्रः जलचरराशिश्च एतैस्तनुगैर्लग्नगतैः कस्मिन् सति सितेदशमगेसति शुक्रेदशमगेसति कसद्वासरेसद्गुरुवासरेइत्यर्थः त
थाचोक्तम् चित्रास्वातिपुनर्वसुमृगशिरोमूलाश्विनीरोहिणीहस्तः पुष्यधनिष्ठकंशत भिषक्मित्रोत्तरारेवती एतेषुश्रवणान्वितेषुमकरेलग्नेच

**उद्वाहर्क्षहरित्र्यादितिहयेज्यर्क्षैस्तडागादयोज्ञेज्याब्जैस्तनुगैःसितेदशमगेसिध्यंतिसद्वासरे राजेक्षाश्रवणत्रयेध्रुवमृदुक्षि
प्रैःस्वकेंद्रायगैः १ ४ ७ १० ११ सौम्यैशांतिकपौष्टिके सचरभैरेतैःसधर्मो ९दये १६**

कुंभेझषेवापीकूपजलाशयादिखननंशस्तंप्र
शस्तेदिने अन्यत्रोक्तम् सर्वतोराशयारंभः कर्तव्योविबलैःखगैः लग्नस्थेज्ञेथवाजीवेलग्नभेअस्थितेखगेइति अथोत्तरार्धेन राजदर्शन शांतिकपौ-
ष्टिकंचाह राजेक्षेति श्रवणत्रयध्रुवमृदुक्षिप्रैःनक्षत्रैः राजेक्षाराजदर्शनंकार्यं सगमंपुनः कैः सौम्यग्रहैः द्विकेंद्रायगैः २ १ ४ ७ १० ११ लग्नात् द्वि स्कें
द्रा १ ४ ७ १० य ११ गैः शुभग्रहैरित्यर्थः शेषंप्राग्वत् शांतिकपौष्टिकेआह शांतिकपौष्टिकेएतैरेवनक्षत्रैः श्रवणत्रयादिभिर्विधेये कथंभूतैरेभिः

सच्चरभैः चरनक्षत्रसहितैः कस्मिन्सति कथं धर्मोदये शोभनः पापरहितः धर्मो नवमं यस्य स कधर्मः सच्चासावुदयश्च स तथा उदयो लग्नं तस्मिन्नि
त्यर्थः शेषं पूर्ववत् १६ अथ व्रत्तार्धेन दिव्यमाह मलिम्लुचे मासे विधुसितेज्यास्ते विधुश्चंद्रः सितः शुक्रः इज्यो गुरुः तेषामस्ते विधौ रस्तः कृष्ण
पक्षे भवति रवावष्टमे गोचरेण सूर्येऽष्टमे मंदारान्हि शनिभौमदिने खलोदये पापराश्युदये यद्वा उदये खलः खलोदयस्तस्मिन् स्थिरतनौ स्थिरलग्ने दि
व्यं नैव कुर्यात् अत्र दिव्ये कृते सति अदो दिव्यं अन्यथा विपरीतं स्यात् असत्यवादिनो जयकारी भवतीत्यर्थः अर्थादन्यत्र कर्तव्यमिति सिद्धं लग्नबलं

दिव्यं नैव मलिम्लुचे विधुसितेज्यास्ते रवावष्टमे मंदारान्हि खलोदये स्थिरतनौ कुर्यात्कृते दोऽन्यथा श्रीशैलग्रहणायनेषु
विषुवे संकीर्णजातावुपाकृत्युत्सर्गवधूप्रवेशनगयागोदासु नित्याब्दिके १७ ईशानाहिबलौ हरेः शयनपर्यावर्तने नैत्यके
याने जीर्णगृहे वरोहदमनारोपे पवित्रार्पणे प्राग्वत् अथ गुरुशुक्रयोर्मौढ्यदोषः कुत्र कुत्र नास्तीति वृत्तार्द्धेनाह श्रीशैलः प्रसिद्धः यत्र म

९९

ल्लिकार्जुनाभिधानं लिंगमस्ति ग्रहणं सूर्यचंद्रयोः अयने दक्षिणोत्तरे विषुवं मेषतुलसंक्रमः संकीर्णजातिर्हीनजातिः उपाकृतिरुपाकर्म उत्सर्गश्छंद
सामुत्सर्गः वधूप्रवेशनं प्रसिद्धं गया प्रसिद्धा गोदा गोदावरी नित्याब्दिकं प्रतिवर्षं यत्क्रियते यथा नवरात्रम् १७ ईशानेति ईशानाहिबलिः ईशान

बलिः प्रसिद्धः अहिबलिः सर्पबलिः हरेः शयनपर्यावर्तने विष्णोः शयनमाषाढशुक्लद्वादश्यां भवति पर्यावर्तनं भाद्रपदशुक्लद्वादश्यां भवति नैत्यकं श
नं नित्यगमनं जीर्णगृहं प्रसिद्धं अवरोहः देवानां दोलारोहः पूजाविशेषः दमनारोपश्चैत्र्यां पवित्रार्पणं श्रावण्यां चातुर्मास्यविधौ चातुर्मास्यव्रते
अष्टकाः पर्वणियाः कृष्णनाम्नां मासानां कृष्णाष्टम्योऽष्टकाः मार्गपौषमाघफाल्गुनानां कृष्णाष्टम्य इत्यर्थः उत्साहाः पुत्रोत्पत्त्यादयः अंशुकधारणं वस्त्रधा
रणं एषु जीवसितयोर्गुरुशुक्रयोर्मूढत्वदोषो नास्तीत्यर्थः न केवलमेषु गर्भादिसप्तस्वपि गर्भाधानाद्यन्नप्राशनांतेषु सप्तसु संस्कारेषु मूढत्वदोषो न

चातुर्मास्यविधौ न जीवसितयोर्मूढत्वदोषोऽष्टकासूत्साहांबरधारणेषु गदितो गर्भादिसप्तस्वपि १८ गदितः गर्भाद्यन्नाशनां
तेष्वित्यत्र श्लोके यद्यप्युक्तं तथाप्यत्र प्रसंगादुक्तं तथा च गर्गः नित्ययाने गृहे जीर्णे प्राशने परिजीर्णके वधूप्रवेशमांगल्ये न मौढ्यं गुरुशुक्रयोः भृगुः उ
पाकर्मोपसर्जनं पवित्रदमनार्पणं अवरोहः सहेमंतः सर्पाणां बलिरष्टकाः ईशानस्य बलिर्विष्णोः शयनं परिवर्तनं कुर्याच्छुक्रगुरोर्मौढ्येपीतीति सकवि
निश्चयात् धर्मप्रदीपे गोदावर्यां गयायां च श्रीशैलग्रहणद्वये अयने विषुवे चैव चातुर्मास्यव्रतेषु च उत्सवेषु च सर्वेषु सीमंतक्रतुकर्मणि सुरासु
रेज्ययोश्चैव मौढ्यदोषो न विद्यते कालनिर्णये नष्टे शुक्रे तथा जीवे सिंहस्थे च बृहस्पतौ कार्या चैव स्वदेव्यर्चा प्रत्यब्दं कुलधर्मतः मत्स्यपुराणे

मौंढ्येपिचप्रकर्तव्यामिश्रजातिक्रियाःशुभाः स्फुरेज्यशुक्रयोर्वर्णीक्रियाश्चौलादिकानचेति १८ अथतीर्थयात्रानिषेधंप्रेतकर्मनिषेधंचसापवा दंवृत्तेनाह शुक्रेति शुक्रेज्ययोःअस्तमयेअधिकःमासःक्षयःक्षयमासःजनुर्मासोजन्ममासःतेषुजन्मर्क्षकेजन्मनक्षत्रे अपूर्वंप्रथमंतीर्थाम

शुक्रेज्यास्तमयेऽधिकक्षयजनुर्मासेषुजन्मर्क्षकेनापूर्वामरतीर्थदर्शनमियाद्गोदागयाभ्यामृते

रदर्शनं तंन्निमित्तंनइयान्नगच्छेत् काभ्यामृतेगोदागयाभ्यामृतेगोदागययोर्दर्शनंसदैवकुर्यादित्यर्थः प्रेतकर्मनिषेधमाह एष्विति एषुगुरुशुक्रास्ता दिषुआषाढःप्र॰ सहस्यःपौषःविष्णुशयनेष्वपियद्वर्षाधिकलंबितंप्रेतकर्मभवतितत्त्यजेत् गोदागयातोन्यतःगोदागययोःसदैवकार्यं आषाढ

शुक्लद्वादश्यादिकार्तिकशुक्लद्वादशीपर्यंतम् विष्णुशयनम् तथाचोक्तम् बाल्येवायदिवावृद्धेशुक्रेचास्तमुपागते मलमासइवैतानिवर्जयेद्देव दर्शनम् व्यासः अधिमासेचजन्मर्क्षेनष्टयोर्गुरुशुक्रयोः तीर्थयात्रानकर्तव्यागयांगोदावरींविना भृगुः मलमासेप्यनावृत्तंतीर्थस्नानंविवर्ज येत् अनादिदेवतांद्रष्टुंशुचिःस्यान्नष्टभार्गवे तीर्थखंडे गुरुशुक्रास्तादिदोषःप्रोक्तोयस्तीर्थयात्रृणाम् अपूर्वयायिनामेवनतसोपूर्वगामिनाम

एष्वाषाढसहस्यविष्णुशयनेष्वप्यंत्यकर्मत्यजेद्यद्वर्षाधिकलंबितंभवतितद्गोदागयातोन्यतः १९

पितृखंडे शुक्रस्यास्तमनेचैवदेवेज्यस्यतथैवच प्रेतकार्यंप्रदुष्येतप्रथमंवत्सरंविना मांडव्यः मलिनेजन्ममासेवामौढ्येवागुरुशुक्रयोः तीर्थया त्रानकर्तव्यागयांगोदावरींविना गरुडपुराणे नकुर्याद्गुरुशुक्रास्तेपुष्येस्वापेमलिम्लुचे विलंबितंप्रेतकार्यंगयांगोदावरींविना मेधातिथिः अस्तंगतेगुरौशुक्रेपुष्याषाढाधिमासके प्रेतकार्यंनकुर्वीतगयांगोदावरींविना प्रेतमंजर्याम् प्रेतकार्याणिसर्वाणिव्रतस्नानजपादिकम् वर्ज्यं शुक्रेज्ययोरस्तेगयांगोदावरींविनेति १९ इतिमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांमिश्रप्रकरणंसमाप्तम् ॐ ॐ

अथानंतरं शांतिप्रकरणमारभ्यते छिद्राण्येतानि विप्राणां येऽनध्यायाः प्रकीर्तिताः छिद्रेभ्यः स्रवति ब्रह्म ब्राह्मणेन यदर्जितम् तस्मात्तेतस्य रक्षांसि श्रियं
ब्रह्मयशोबलम् सर्वमादाय गच्छंति वर्जयंतीप्सितं फलमित्यनध्याये पठनाद्दोषप्रसंगात् मौंज्यादि निषेधावृत्तद्वयेनानध्यायानाह पर्वअमापूर्णिमा

पर्वाग्राद्युगष्टमीतितिथयो मध्वादिपक्षद्वयेऽनध्यायाश्चरसंक्रमा अथ मधौ वह्निश्च शुक्रे यमः

किंलक्षणं पर्व अग्रादियुक् अग्रं प्रतिपत् आदिश्चतुर्दशी ताभ्यां युक् युक्तम् अष्टमी प्रसिद्धा इति तिथयश्च तस्मात्तिथयः मध्वादिपक्षद्वये मधुश्चैत्रः १०१
तदादिषु मासेषु पक्षद्वयं शुक्लकृष्णाख्यं तस्मिन् अनध्यायाः स्युः कीर्तिताः कथिताः बुधैरित्यध्याहारः अथान्यानाह चरसंक्रमाः चरराशिसं

क्रांतयः मेषकर्कतुलामकरसंक्रांतय इत्यर्थः मधुश्चैत्रस्तस्मिन् वह्निः वह्निसंख्याकस्तिथिस्तृतीयेत्यर्थः शुक्रे मासे ज्येष्ठे मासे यमः द्वितीया यत्र प्रकरणे
शुक्लकृष्णपक्षनिर्देशो न दृश्यते तत्र शुक्लपक्षजस्तिथिर्ज्ञेयः राधे वैशाखेऽग्निस्तृतीया शुक्ले तु पुनः असितः कृष्णो यमः द्वितीया शुचिदृगाशार्काः शु

राधेऽग्निस्त्वसितो यमः शुचिदृगाशार्कास्त्रयोदश्यथो मार्गे कृष्णनगग्रहा विषदृगंकाशाग्नयः कीर्तिताः १

चिराषाढः तस्य दृक् द्वितीया आशाद
शमी अर्को द्वादशी त्रयोदश्यपि आषाढशुक्ले द्वितीया दशमी द्वादशी त्रयोदशीत्यर्थः अथ मार्गे मार्गशीर्षे कृष्णनगग्रहौ कृष्णा सप्तमी नवम्यौ इषदृगंका
शाग्नयः इषः अश्विनः तस्य दृक् द्वितीया अंको नवमी आशा दशमी अग्निस्तृतीया आश्विनशुक्ले द्वितीया नवमी दशमी तृतीयेत्यर्थः १ ७ ७

पौषेति पौषेशः पौषस्य ईशः एकादशी शुक्ला तु पुनः असिता कृष्णा द्दग् अंक मुनयः द्वितीया नवमी सप्तम्यः अंत्ये फाल्गुने कृष्ण खेटाद्रि द्दक् खेटो नवमी अद्रिः सप्तमी द्दक् द्वितीया एषां समाहारो खेटाद्रिद्दक् कृष्णां च तत् खेटाद्रिद्दक् च तथा कृष्णा नवमी सप्तमी द्वितीया इत्यर्थः माघेर्काब्धिद्दगद्रयः अर्को द्वादशी अब्धिश्चतुर्थी द्दक् द्वितीया अद्रिः सप्तमी एते शुक्लाः तु पुनः असितजा बाह्वंकपृथ्वीधराः असितजाः कृष्णपक्षजाः बाह्वंकपृथ्वीधराः

पौषेश ११ स्तु सिताद्द २ गंक ९ मुनयो ७ त्येकृष्णखेटाद्रिद्दङ्माघेर्का १२ ब्धि ४ द्द २ गद्रय ७ स्तु असितजाबाह्वं २ क ९ पृथ्वीधराः ७ ऊर्जे द्ध्यं २ क ९ रवी १२ श्वरा ११ असितजा द्दग् २ विश्व १३ सूर्या १२ नभस्येग्निः कृष्णा द्दगद्रि विश्व नवमी पैत्रं यमोन्यः श्रवाः २

बाहुर्द्वितीया अंको नवमी पृथ्वीधरः सप्तमी ऊर्जे कार्तिके द्ध्यंकरवीश्वराः द्वि द्वितीया अंको नवमी रविर्द्वादशी ईश्वर एकादशी एते शुक्लाः तु पुनः असितजा कृष्णपक्षजाः द्दग् विश्वसूर्याः द्दग् द्वितीया विश्वे त्रयोदशी सूर्यो द्वादशी नभस्ये भाद्रपदे अग्निस्तृतीया शुक्ला कृष्णा द्दगद्रिविश्वनवमी पैत्रं द्दक् द्वितीया अद्रिः सप्तमी विश्वे त्रयोदशी नवमी पैत्रं मघा यमो भरणी अन्यः शुक्लः श्रवाः श्रवणः भाद्रपदशुक्लश्रवण इत्यर्थः २ १०२

अथैषां निर्णयं वृत्तेनैकेनाह यइति यः कश्चिदनध्यायतिथिः स पूर्वेद्दिवसे स्यात् सूर्यास्तात् आकुमुहूर्तान्वितः स्यात् अत्र पूर्वदिवसे ब्रह्मवेदं नो पठेत् वा इत्यथवा अन्यस्मिन्दिवसे परदिवसे क्षणत्रयगतो भवति अत्रास्मिन्दिवसे ब्रह्म नो स पठेत् पर्वाग्रादियुगाष्टमी पूर्ववत्पदविभागः इति च तु स्तिथीस्त्यक्त्वा एषु अनंतरोक्तेषु अनध्यायेषु शास्त्रस्मृतीर्वेदांगानि समभ्यसेत् ऋग्गमम् निखिलेषु सर्वेष्वनध्यायेषु उक्तं पठेत् नैत्यकं च पठेत् उक्तमिति यथा अमावास्यायां अश्नंस्तु जपेद्व्याहृतिपूर्वकां गायत्रीं सप्रणवां सकृत्त्रिर्वा राक्षोघ्नीः पित्र्यमंत्रान्पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानि च पवित्राणीति नै

योनध्यायतिथिः स पूर्वदिवसे ऽस्तात् प्राङ्मुहूर्तान्वितो ऽन्यस्मिन्वोदयतः क्षणत्रयगतो ब्रह्माहनैवाभ्यसेत् पर्वाग्रादियुगाष्टमीति च तिथीस्त्यक्त्वैषु शास्त्रस्मृतीर्वेदांगानि समभ्यसेच्च निखिले सूक्तं पठेन्नैत्यकम् ३

त्यकं संध्याहोमब्रह्मयज्ञादि तथा च मनुः वेदोपाकरणे चैव स्वाध्याये चैव नैत्यके ननिरोधस्त्वनध्याये होममंत्रजपेषु चेति वेदोपाकरणानि अंगानि स्मृतिरत्नावल्याम् नित्ये जपे च नैमित्तिके क्रतौ पारायणेपि च नानध्यायोस्ति वेदानां ग्रहणे ग्राहणे स्मृतः देवतार्चनमंत्राणां नानध्यायः स्मृतः सदा नानध्याये जपेद्वेदान् रुद्रांश्चैव विशेषतः पौरुषं पावमानं च गृहीतनियमादृत इति स्मृत्यर्थसारे चतुर्दश्यष्टमीपर्वप्रतिपद्वर्जितेषु च वेदांगन्यायमीमांसाधर्मशास्त्राणि चा

ऽभ्यसेदिति कूर्मपुराणे इंदौब्रह्दिसयं प्राप्ते ब्रह्मयज्ञं न कारयेत् न जपेद्वैदिकं मंत्रं गायत्र्याष्टोत्तरं शतमिति स्मृतिरत्नावल्याम् अल्पं जपेदनध्या
येपर्वण्यल्पतरं जपेदिति ३ अथ नैमित्तिकाननध्यायान्वृत्तद्वयेनाह बभ्र्विति बभ्रुर्नकुलः ओतुर्मार्जारः एणो हरिणः खरः प्र° अग्निः
प्र° अजो मेषः अंबु उदकं अहिः सर्पः गजः प्र° अश्वः प्र° उष्ट्रः प्र° अंत्यो ऽत्यजातिः रजकचर्मकारादयः मूकः प्रसिद्धः उन्मत्तो मत्तः अनः शकटः यानं शि
बिकादि एभिरंतरिते गुरौ सति त्र्यहं त्रिरात्रमनध्यायः प्लवो मंडूकः खगः पक्षी आदिशब्दाद्गोधादि एभिरंतरिते सज्योतिषं अनध्यायः अयम

बभ्र्वोत्वेणखराग्न्यजांबुहिगजाश्वोष्ट्रांत्यमूकोन्मत्ताऽनोयानांतरिते त्र्यहं प्लवखगाद्यैर्नाच सज्योतिषम्
स्त्रीगोस्थ्यंतरिते हरुत्सवनिशीथाशौचमार्गेषु च च्छायायां न कपित्थशाल्मलिमधुश्लेष्मांतकादेः पठेत् ४

र्थः दिवा अंतरिते सति सूर्यास्तमानपर्यंतं अनध्यायः रात्रावंतरिते रात्रिशेषपर्यंतं अनध्याय इत्यर्थः स्त्रीगोऽस्थ्यंतरिते ऽह्नः स्त्री प्रसिद्धा गौ
प्र° अस्थि प्राण्यंगं एभिरंतरिते अहर्दिनं अहोरात्रं अनध्यायः उत्सवो महोत्सवो विवाहादिकः निशीथं मध्यरात्रं आशौचं सूतकम् मार्गोऽध्वा १०३
एषु न पठेत् च परं कपित्थशाल्मलिमधुश्लेष्मांतकादेच्छायायां न पठेत् स्तगमं आदिशब्दात्कोविदारबिभीतकैरंडादीनां ग्रहणम् ४ ७

ग्रामांतरिति ग्रामांतः कुणपे ग्रामस्य मध्ये कुणपे प्रेते सति न पठेत् श्वशूद्रनिकटे श्वानशूद्रसन्निधौ न पठेत् श्राद्धाशने श्राद्धभोजने कृते सति जीर्णान
धिन पठेत् वक्त्रगे सुखगते तांबूले सति न पठेत् ग्रहणात्सकाशात् त्र्यहं न पठेत् तथा गुरुक्षितिपतिप्रांता मरणात्त्र्यहं उपोत्सर्गतस्त्र्यहं उपउपा
कर्म उत्सर्गश्छंदसामुत्सर्गः तथा उपोत्सर्गतः सकाशात्त्र्यहं भूकंपाशनिपाततस्त्र्यहं भूकंपः प्र° अशनिपातो विद्युत्पातः ताभ्यां त्र्यहं पुर

ग्रामांतःकुणपेश्वशूद्रनिकटेश्राद्धाशनेवक्त्रगेतांबूलेग्रहणाद्गुरुक्षितिपतिप्रांतादुपोत्सर्गतः
भूकंपाशनिपाततः पुरदहे रिष्टावलोकात्त्र्यहं गर्जेनार्तवके त्र्यहं समयजे सज्योतिरंते सतः ५

दहे पुरदाहात् स्ववसतिग्रामदाहादित्यर्थः त्र्यहं रिष्टावलोकात् गंधर्वनगरभूतादिदर्शनात् त्र्यहं न पठेत् गर्जे ऽनार्तवके त्र्यहं ऋतौ भवः आ
र्तवः न आर्तवः अनार्तव एव अनार्तवकस्तस्मिन् अकालगर्जने जाते सति त्र्यहं न पठेत् समयजे ऋतुजे गर्जे सति सज्योतिर्यथा स्यात्तथा न
पठेत् दिवा गर्जे सति सूर्यास्तपर्यंतं रात्रौ गर्जे सति सूर्योदयपर्यंतं न पठेदित्यर्थः सतः अंते स्वशाखिसत्पुरुषस्य मृतौ जाते सति सज्योतिर्न पठे
त् ५

अनध्यायांतरमाह वाद्येति वाद्यादीनां रवे शब्दे श्रूयमाणे साम्नां च रवे श्रूयमाणे अतिवातस्य सर्वदा विद्यमानत्वादतिवाते जले जलमध्ये नीहारस्य मरूपोत्पाते पतितो जातिभ्रष्टः अभिशस्तो मिथ्याभिशापी तत्समीपे धावज्जनालोकने धावन्मनुष्यालोकने ग्रामांते ग्रामसीमासमीपे पितृक

वाद्योलूकखरार्तजंबुकरवे साम्नां च वाते जले नीहारे पतिताभिशस्तनिकटे धावज्जनालोकने
ग्रामांते पितृकानने प्यथ सतानूनम्नणीत दिवं वदत्सद्विनि न्यहं न च पठेद्भुक्त्वार्द्रपाणिर्नच ६

ननेश्मशानेन पठेत् सतानूनस्नणीते दिवं स्वर्गं प्रतिइते गते मृते सतिन्यहं न पठेत् तानूनप्त्रं नाम घृतम् यागे येन येन ऋत्विजा सह स्पृष्टं स सतानूनप्त्री तस्मिन्मृते सति त्र्यहं न पठेत् तद्वत्सद्विति निमृते सद्वत्त वेदव्रतं चरितं येन स सद्व्रती तस्मिन्मृते त्र्यहं न पठेत् भुक्त्वा यावदार्द्रपाणिस्तावन्न पठेत् अन्येनध्यायामूलग्रंथतोवगंतव्याः ६ ७ ७ ७ ७ ७ ७ १०५

अथ प्रदोषानध्यायानाह रात्र्यर्धे मदनस्त्रयोदशी यस्मिन्दिने स्यात् मुनिः सप्तमी रात्रेर्दलयुते यामे सार्धप्रहरे यद्दिने स्यात् चतुर्थी आदिमे प्रथमे प्रहरे यद्दिने स्यात् अत्र दिने प्राग्रात्रौ पूर्वरात्रौ पठनं वर्जम् तु पुनः उपाकर्मतः सकाशात् मासमात्रम् रात्रेः प्राग्दले पठनं वर्जम् श्वोनध्याय इतीह इत्यत्र रात्रिपठनं वर्ज्यम् सदा संध्ययोरुभयोः पठनं वर्ज्यम् चौरोपद्रवेण उपलक्षितो यामः प्रहरः तस्मिन् पठनं वर्ज्यम् त्रिदिवसं दुर्भुक्प्रतिग्राहयोः दुष्टभुक्प्रतिग्रही दुर्भुक्प्रतिग्रही तयोः दुष्टभोजनदुष्टप्रतिग्राहयोः त्रिदिवसं पठनं वर्ज्यम् तथा च श्रीधर्यां स्मृतिवचनानि अष्टम्योश्चतुर्दश्योः पंचदश्योश्च सूत

रात्र्यर्धे मदनो १३ मुनि ७ र्दलयुते यामे चतुर्थ्याद्यके प्राग्रात्रौ पठनं तूपाकरणतो मासं निशः प्राग्दले श्वोनध्याय इतीह रा
त्रिपठनं वर्ज्यं सदा संध्ययोश्चौरोपद्रवयामके त्रिदिवसं दुर्भुक्प्रतिग्राहयोः ७ के शावे प्रतिपदोर्यत्र भये चैवं महोत्सवे रोगे युद्धे विवा
दे च धूते पथि निशीथके नाधीयीताशुचिश्चापि नास्नातश्च न तंद्रितः उपाकर्मणि चोत्सर्गे ग्रहणे चंद्रसूर्ययोः त्रिरात्रं स्यादनध्यायो मृते च पैगुरावपि फाल्गुन्यां पौर्णिमास्यां तु चैत्र्यां तु त्र्यहमिष्यते अनध्यायस्तथाषाढ्यां श्रावण्यां कार्तिके तथा तथैव मार्गशीर्षस्य पूर्णमास्यां न संचरेत् अशन्याः पतने कंपे भूमेर्दाहे पुरस्य च मृगस्य सर्पमार्जारनकुलाद्यश्वदंतिनाम् अंतरागमने जोष्ट्रखराणां च त्र्यहं स्मृतम् पताकातोरणादर्शरथयानजलाग्नि

नाम् मूकोन्मत्तादिशूद्राणांअंतरागमनेत्र्यहम् नारीणामपिसर्वासांगवांचैवांतरागमे अहोरात्रमनध्यायोगर्जनेरात्रिसंभवे शुगर्जनेचरात्रौचापररा
त्रेदिनंस्मृतम् दिनंतूभयसंध्यायामथाश्वानांचांतरागमे पक्षिमंडूकगोधाश्वनराणांचांतरागमे दिनेदिवसशेषःस्याद्रात्र्यांरात्र्याश्चतद्भवेत् श्वसृगा
लखरेन्द्रणांश्रोत्रियागमनेध्वनि तात्कालिकोप्यनध्यायस्तांबूलस्यचभक्षणे श्राद्धेनिमंत्रितोयस्तुभुक्तानाध्ययनंचरेत् करिष्यश्चतथाविप्रः
प्रागविप्राणांविसर्जनात् एतेप्रोक्तास्त्वनध्यायावैदिकास्तांत्रिकास्ततः प्रवक्ष्यंतेष्टमीद्वंद्वेचतुर्दश्यांचकेवलैः विषुवद्दितयेचैवमयनद्वितयेतथा न
पठेत्पाठयेद्धीमान्पुराणमपिसत्तमः अष्टम्यांचचतुर्दश्यांयावदस्तमितेरवौ दिनशेषमनध्यायंवैदिकंपरिकीर्तितम् तथादितेदिवारात्रंतत्
कालमुदितेतयोः प्रतिपद्यांचसंक्रांतौतत्कालमखिलास्तुच नभोनभस्ययोःकृष्णेमासयोस्त्रिदिनंद्विजः नसमम्यामधीयीतत्रयोदश्यांचपै
ष्ययोः सदात्रयोदशीयावत्प्राङ्निशीथात्तिथिर्भवेत् प्राकदन्होपराण्हांतादधीयीतनचद्विजः अष्टम्यांचचतुर्दश्यांप्रतिपद्यांचवर्जयेत् धर्मशास्त्रपुरा
णानिशास्त्रंतात्कालिकंबुधः विमिश्रितास्तुकर्तव्यंसप्तम्यादिषुयत्नतः पुराणाभ्यसनादीनिपंचदश्योश्चवानवा नांतरागमनेदोषःपुरा
णादिषुविद्यते नशस्यतेचतत्कालेधृतंसंप्राश्यवाबुधः नीयमानंशवंदृष्ट्वामहीस्थंवाद्विजोत्तमः अकालगर्जितादौचपर्वस्वाशौचका १०५
दिषु अनध्यायाबुधैःकार्याउपरागादिकेषुच श्वानध्यायेचशर्वर्यांनाधीयीतकदाचन स्मृत्यंतरे प्रदोषेचत्रयोदश्यांनाध्येयम्प्र

तिपत्स्वपि प्रदोषलक्षणम् षष्ठीचद्वादशीचैवअर्धरात्रोननाडिका प्रदोषेनत्वधीयीततृतीयानवनाडिका अर्धरात्रोननाडिका अर्धरात्रात्घटिक
याएकयोनेत्यर्थः अत्रनैमित्तिकप्रदोषमाह आपस्तंबः श्रावण्यांपौर्णमास्यामध्ययनमुपाकृत्यमासंप्रदोषेनाधीयीतेति प्रदोषःपूर्वरात्रः तथा
चगर्गः अध्यायानामुपाकर्मश्रावण्यांश्रवणेनवा यावन्मासंपूर्वरात्रेनाधीयीतकदाचनेति नारदः अयनेविषुवेचैवशयनेबोधनेहरेः अनध्यायं
प्रकुर्वीतमन्वादिषुयुगादिषु मन्वादयोमत्स्यपुराणेभिहिताः आश्वयुक्शुक्लनवमीकार्तिकीद्वादशीसिता तृतीयाचैत्रमासस्यतथाभाद्रपदस्यच
फाल्गुनस्यत्वमावास्यापौषस्यैकादशीसिता आषाढस्यापिदशमीमाघमासस्यसप्तमी श्रावणस्याष्टमीकृष्णाआषाढस्यापिपौर्णिमा कार्तिकीफा
ल्गुनीचैत्रीज्येष्ठीपंचदशीसिता मन्वंतरादयश्चैतेदत्तस्याक्षयकारकाः युगादयोविष्णुपुराणेदर्शिताः वैशाखमासस्यतुयातृतीयानवम्यसौकार्तिक
शुक्लपक्षे नभस्यमासस्यचकृष्णापक्षेत्रयोदशीपंचदशीचमाघे उपाकर्मणिचोत्सर्गेत्रिरात्रंक्षपणंस्मृतम् अष्टकासुत्वहोरात्रंसृतंतास्तुचरात्रिषु मा
र्गशीर्षेतथापौषेमाघेमासेतथैवच तिस्रोष्टकाःसमाख्याताःकृष्णपक्षेतुसूरिभिः स्मृतिरत्नावल्याम् चतुर्दश्यांयदापर्वप्रागस्तात्दृश्यतेरवेः
अनध्यायंप्रकुर्वीतत्रयोदश्यांतुधर्मवित् विद्युत्स्तनितवर्षेतुमहोल्कानांतुसंप्लवे अकालिकमनध्यायमेतेषुमनुरब्रवीत् स्तनितंमेघगर्जितम् अनुरा
धर्क्षमारभ्यषोडशर्क्षेतुभास्करः यावच्चरतितावदकालंमुनयोविदुः कालेदृष्टेचतत्कालमकालेचत्रिरात्रकम् अतिमात्रायवाद्दृष्टिर्नाधीयीतदिनत्र

मु·मा· यस् अकालवर्षणेजातेजलौकाश्चप्रवर्तते एकरात्रमनध्यायमितिकात्यायनोब्रवीत् मेघेचवृषभेचैववृष्णाग्रात्स्रवतेजलम् भूमिद्रावमनध्यायंकुर्वीति टी·
१०६ वृषकुंभयोः अतऊर्ध्वंद्विपादेषुतृणप्रच्यवनंजलम् तृणप्रच्यवनंतृणप्रवाहः चौरैरुपद्रुतेग्रामेसंग्रामेचाग्निकारिते अकालिकमनध्यायंविद्यात्सर्वा-
द्भुतेषुच प्रादुष्कृतेष्वग्नीषुविद्युत्स्तनितनिःस्वने सज्योतिःस्यादनध्यायःशेषरात्रौतथादिवा मनुः निर्घातेभूमिचलनेज्योतिषांचोपसर्जने एतानाका
लिकान्विंद्यादनध्यायानृतावपि निर्घातअंतरालिकोध्वनिविशेषः ज्योतिषांचोपसर्जनंचंद्रसूर्ययोःपरिवेषः आपस्तंबः प्रतिगृह्यद्विजोविद्वानेको
द्दिष्टस्यकेतनम् त्र्यहांतेकीर्तयेद्ब्रह्मराहोरन्यत्रसूतके केतनंनिमंत्रणम् कूर्मपुराणे समानविद्येतुमृतेतथासब्रह्मचारिणि आचार्येसंस्थितेचापित्रि
रात्रंक्षपणंस्मृतम् याज्ञवल्क्यः त्र्यहंप्रेतेष्वनध्यायःशिष्यर्त्विग्गुरुबंधुषु उपाकर्मणिचोत्सर्गेस्वशाखाश्रोत्रियेमृते संध्यागर्जितनिर्घातभूकंपोल्का
निपातने समाप्यवेदंद्युनिशामारण्यकमधीत्यच पशुमंडूकनकुलश्वाहिमार्जारमूषकैः कृतेंतरेत्वहोरात्रंशक्रपातेतथोच्छ्रये पराशरः सर्पस्यनकुल-
स्याथअजमार्जारयोस्तथा मूषकस्यतथोष्ट्रस्यमंडूकस्यचयोषितः पुरुषस्यैलकस्यापिशुनोश्वस्यखरस्यच एषांयोविततश्चैवअंतरागमनेकृतेत्रि
रात्रमुपवासश्चत्रिरात्रमभिषेचनम् अथतात्कालिकाः खरोष्ट्रगर्दभोलूकसामबाणार्तनिःस्वने अमेध्यशवशूद्रांत्यश्मशानपतितांतिके देशेशुचौ १०६
वल्मीनिचविद्युत्स्तनितसंप्लुते भुक्तार्द्रपाणिरंभोंतरर्धरात्रेऽतिमारुते पांसुवर्षेदिशांदाहेसंध्यानीहारभीतिषु धावंतःपूतिगंधेचशिष्टेचगृहमागते

खरोष्ट्रयानहस्त्यश्वनौवृक्षेरथरोहणे सप्तत्रिंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुरिति अथानध्यायापवादः मनुः वेदोपाकरणेचैवस्वाध्यायेचैवनैत्य
के ननिरोधोस्त्यनध्यायेहोममंत्रजपेषुचेति ७ इतिमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांअनध्यायप्रकरणंसमाप्तम् अथपल्लीसरठयोःप्रकरणं
अथपल्लीसरठयोःफलंवृत्तेनैकेनाह दक्षांगोदरनाभिहृत्सुपतितापल्ली तथाहनुंत्यक्त्वावरांगेउत्तमांगेपतितापल्ली नुःनरस्यशुभदास्यात् उत्तमां

दक्षांगोदरनाभिहृत्सुपतितापल्लीवरांगेहनुंमुक्त्वानुःशुभदास्त्रियाःफलमिदंवामेतरव्यत्ययात्

गेहनुंविनासर्वत्रशु
भेत्यर्थः अर्थादन्यत्रनशुभा अन्यांगेषुपुरःपार्श्वपृष्ठेषुनशुभास्यात् अथस्त्रियाःविशेषमाह स्त्रियाःइदंपुरुषोक्तंफलंवामेतरव्यत्ययात्ज्ञेय
म् वामंवामांगम् तयोर्व्यत्ययोवैपरीत्यम् तस्मात्पुरुषस्यदक्षांगेयत्फलमुक्तंतत्स्त्रियाःवामांगेज्ञेयम् पुरुषस्यवामांगेयदुक्तंतत्स्त्रियादक्षांगे-
ज्ञेयमित्यर्थः अर्थाद्यत्रांगेवामेतरविभागाभावस्तत्रपुरुषतुल्यंफलंज्ञेयम् वारांगेनूभयोःसमानमेवफलंवामदक्षिणफलाविशेषात् सरठफ

लमाह इत्याहुःसरठप्ररोहणफलमिति एवमेव आहुर्मुनयइत्यध्याहारः सरठस्यप्ररोहणेपल्लीवत्फलमित्यर्थः पातेसरठस्यपतेअन्यथाविपरीतंफल माहुः सरठस्यप्ररोहणेयत्फलंतत्तस्यपातेविपरीतफलमाहुरित्यर्थः एकेतथा एकेआचार्याःतथाफलमाहुः सरठस्यप्ररोहणेएवफलंपातेतथाफ लंनशुभंनचाप्यशुभमित्याहुरित्यर्थः पल्यारोहणकेपिअन्यथाफलमाहुः पल्लीपतनेयत्फलंतत्तस्यारोहणेअन्यथाविपरीतफलमाहुः एके

इत्याहुःसरठप्ररोहणफलंपातेन्यथैकेतथापल्यारोहणकेपिवस्त्रसहितंस्नात्वाचेच्छांतिकम् १

तथाफलमाहुः पल्याःपतनेएवफलंप्ररोहणेतथेत्येकेआहुरित्यर्थः अथात्रविधिमाह वस्त्रसहितंस्नात्वाचरेच्छांतिकमिति सचैलस्नानंकृत्वा शांतिकंशास्त्रोक्तमाचरेत् तथाचज्योतिर्निबंधे पल्लीस्पर्शफलंवक्ष्येयदुक्तंब्रह्मणापुरा ब्रह्मस्थानेभवेद्राज्यंस्थानलाभोललाटके कर्णयो र्भूषणावाप्तिर्नेत्रयोःप्रियदर्शनम् नासिकायांसुगंधानिसुखेमिष्टान्नभोजनम् कपोलयोर्भवेत्सौख्यंहनुदेशेमहद्भयम् भ्रूकुट्यांविग्रहश्चैव- १०७

कंठेवाव्यसनागमः कलिर्वंशेसुखंपृष्ठ्यां दक्षेवामेगदादयः दक्षांसेविजयोनित्यंवामांसेशत्रुजंभयम् इष्टलाभोभुजेसव्येकूर्परेमणिबंधके द क्षेकरतलेद्रव्यंतत्पृष्ठेसद्व्ययोभवेत् वामेभुजेकूर्परेचमणिबंधेधनक्षयः वामेकरतलेहानिस्तत्पृष्ठेचार्थनाशनम् हृदयेराजसंमानंसौभा ग्यंदक्षिणेस्तने दक्षपार्श्वेचभोगाप्तिस्तनेवामेयशोधनम् वामपार्श्वेभवेत्पीडावामकुक्षौशिशोस्तथा दक्षकुक्षौसुतावाप्तिरुदरेचविशेषतः वस्त्राप्तिर्दक्षकट्यांचवामकट्यांसुखक्षयः नाभ्यांमनोरथावाप्तिर्बस्तौगर्भच्युतिर्भवेत् गुह्येमृत्युर्गुदेरोगोदक्षोरौप्रीतिवर्धनम् वामोरौ मृत्युतोदुःखंदक्षजानौसुवाहनम् पशुहानिर्वामजानौदक्षिणेजघनेसुखम् क्लेशस्याद्वामजंघायांस्फिजिदक्षेर्थवृद्धिकृत् स्फिजिवामेस्त्री वियोगोदक्षगुल्फेप्रियागमः उपप्लवोवामगुल्फेपादयोर्गमनंभवेत् अत्रयद्यपिसामान्येनोभयोर्गमनफलमुक्तंतथापिदक्षिणपादेग- मनाल्लाभोवक्तव्यः वामपादेगमनेहानिर्वक्तव्या पुरोभागेचदुर्वार्तानष्टवार्ताचपृष्ठतः वामेहानिर्धनंदक्षेपरितोषप्रमर्गोक्षितः वामदक्षिण- भागेनयत्फलंकथितंनृणाम् विपर्ययेणतत्स्त्रीणांज्ञेयंशेषंद्वयोःसमम् इत्थंपल्याःप्रपतनेफलंज्ञेयंविचक्षणैः एतदेवफलंविद्यात्सरठ- स्यप्ररोहणे पल्याःप्ररोहणेचैवपतनेसरठस्यच तयोःफलस्यव्यत्यासात्तद्वदेवहिजायते पल्याःप्ररोहणंरात्रौसरठस्यप्रपातनम् ना तिदुष्टफलंविद्यात्व्याधिमुग्रंविपर्यये पतनानंतरंयस्यरोहणंयदिजायते पतनेफलमुत्कृष्टंरोहणेल्पफलंभवेत् मृत्युयोगेचजन्मर्क्षेविष्ट्यां

पातेचवैधृतौ चंद्रेष्टमेचसक्रूरेलग्नेविघ्नंप्रजापते अंगंदक्षिणमारुह्यवामेनोत्तरतेस्फुटम् तदाहानिकरीज्ञेयाव्यत्ययेनतुहानिदा चरणादूर्ध्वगीभृत्
सद्योरोहतिशीर्षणम् प्राज्यंराज्यंतदादत्तेपल्लीश्वेताविशेषतः चिंतिताभ्यधिकंलाभंस्थिताभोजनभाजने पादांगुलीषुसंपाताद्धानिश्चमह
तीभवेत् पल्योःसरठयोर्वापियुग्ममंगेशुभेपते दंपत्योर्जायतेप्रीतिर्निधभागेवियोगता शीर्षस्योपरिपतिताशुभायपल्लीसितानान्या सि
तगृहगोधनास्पर्शेसर्वेष्वंगेषुशोभनाज्ञेयेति कृकलासःपतेद्यस्यमूर्ध्नितद्विघ्नशांतये मृतसंजीविनीविद्याजपेन्मुंडितमस्तकः अथपल्लीसरठयोः
शांतिः पल्लीसरठयोःस्पर्शेसचैलस्नानमाचरेत् पंचगव्यंप्राशयित्वाकुर्यादाज्यावलोकनम् शस्तेवाप्यथवाशस्तेयदीच्छेदात्मनःसुखम् पु
ण्याहवाचनंकृत्वाशांतिकर्मसमाचरेत् प्रतिरूपंसुवर्णेनकुर्याद्वित्तानुसारतः रक्तवस्त्रेणसंवेष्ट्यगंधपुष्पैःप्रपूजयेत् तदग्रेमृन्मयंरम्यंकल
शंजलपूरितम् वस्त्रमाल्यैरलंकृत्यस्थापयेत्तंडुलोपरि पंचामृतंपंचगव्यंपंचरत्नानिशक्तितः पंचवृक्षकषायांश्चनिक्षिप्यावाहयेत्ततः पू
जयेद्गंधपुष्पाद्यैर्लोकपालान्क्रमेणच अग्निंसंस्थापनंकृत्वाहोमकर्मसमाचरेत् मृत्युंजयेनमंत्रेणसमिद्भिःखादिरैःशुभैः तिलैर्व्याहृति
भिर्होममष्टोत्तरसहस्रकम् अष्टोत्तरशतंवापिकुर्याद्वित्तानुसारतः अभिषेकंततःकृत्वापावमान्यस्यन्वद्विजैः पुण्यवारुणसूक्तैश्चदोष-
शांत्यैद्विजोत्तमाः धौतांबराणिधृत्वाथस्वर्णवस्त्रतिलान्ददेत् ब्राह्मणान्भोजयेदित्थंशांतिकर्मकरोतियः तस्यायुर्विजयोलक्ष्मीःकीर्ति

र्बुद्धिःशुभंभवेत् पल्लीसरठयोःशांतिःकथिताभृगुणापुरा शौनकायमुनींद्रायलोकानुग्रहकारिणे १ इतिमार्तंडवल्लभायांपल्लीसरठयोःशांतिप्रकर
णम् अथगोचरप्रकरणंविवक्षुस्तावत् जन्मराशेःसकाशात्कोग्रहःकस्मिन्स्थानेशुभःकस्मिन्नशुभइति चंद्रशुक्लपक्षेविशेषंताराबलंचवृत्तेनै
केनाह स्वर्क्षाच्चंद्रखलाइति स्वर्क्षात्स्वजन्मराशेःसकाशात्चंद्रखलास्त्रिखारिषुशुभाःस्युस्त्रिःतृतीयं खंदशमं अरिःषष्ठं तेषुचंद्रखलाःचंद्रः
प्रसिद्धः खलाःपापग्रहाःरविभौमशनिराहुकेतवःशुभाःशुभफलाःभवंति पुनःसप्ताद्यगः अब्जश्चंद्रःशुभःस्यात् सुगमं आपुत्राद्व्ययधर्ममृत्यु

स्वर्क्षाच्चंद्रखलास्त्रिखारिषुशुभाःसप्ताद्यगोब्जःपुनश्चापुत्राद्व्ययधर्ममृत्युषुकविःस्वास्तत्रिकोणेगुरुः षुकविःशुभः

स्यात् आपुत्रात्जन्मराशितःक्रमेणपंचपर्यंतं १ २ ३ ४ ५ व्ययोद्वादशं धर्मेनवमं मृत्युरष्टमं एषुकविःशुक्रःशुभःस्यात् स्वास्तत्रिकोणेगुरुःशुभःस्यात् स्वंद्विती
यं अस्तंसप्तमं त्रिकोणंनवमंपंचमं तत्रगुरुःबृहस्पतिःशुभःस्यात् सौम्योव्यत्ययसमेशुभःस्यात् सौम्योबुधःविगतमंत्यंयस्मात्तद्व्यंत्यं तन्नतत्स
मंचतथातस्मिन्द्वादशस्थानवर्जंसमस्थानेद्वितीयचतुर्थादिकेशुभःस्यादित्यर्थः अखिलाभवगताःशुभाःस्युःसर्वेग्रहाःएकादशस्थानेशुभाः
स्युरिति शुक्लेनवेषुद्विगःचंद्रःशुभःस्यान्नकृष्णापक्षेइति अथताराबलमाह निजभात्द्युभंनवहृतंत्र्यद्रीषुशेषंनसत् निजभंस्वजन्मन

क्षत्रंतस्मात्ध्रुभंदिननक्षत्रपर्यंतंसंगण्यनवहृतंसत् त्र्यद्रीषुशेषंत्रिसप्तपंचशेषंनसन्नशुभं अन्यच्छुभमित्यर्थासिद्धम् तथाचविशेषसंग्रहः व्यवहारसारे पंथाहानिःप्रियंव्याधिर्दैन्यंस्वास्थ्यंगतिंगदः पापंसुखंधनंहानिंकरोत्यर्कःस्वजन्मभात् १ वस्त्रंहानिर्धनंरोगंपीडाविनंप्रियंवसुः भयंसुखंधनंरोगंकरोतींदुःस्वजन्मभात् २ भयंहानिर्धनंवैरंदुःखंलाभंभयंक्षयम् पापंलाभंसुखंहानिंजनेभौमफलंक्र

सौम्योव्यंत्यसमेरिवलाभवगताःशुक्रेनवेषुद्विगश्चंद्रोथोनिजभाद्युभंनवहृतंत्र्यद्रीषुशेषंनसत् १

मात् ३ वंधंलाभंभयंवित्तंशोकंलक्ष्मींक्षयंधनम् रोगंभोगंसुखंहानिंकरोतिज्ञःस्वजन्मभात् ४ भयंवित्तंरुजंहानिंलाभंशोकंसुखंरुजः मानंदैन्यंधनंपीडांकरोतिजन्मभाद्गुरुः ५ जयंवित्तंधनंसौख्यंपुत्रान्वैरंशुभंसुखम् धर्मंदुःखंधनंलाभंजनेःशुक्रोददातिवै ६ भयंशोकंधनंदुःखंहानिंसत्कृतंक्षयंमृतिम् पापंश्रमंधनंहानिंजनेःपंगुफलंक्रमात् ७ राहुकेत्वोःफलंशनिकुजवत् १ ❦ ❦ ❦

अथसर्वेषांग्रहाणांवेधंवृत्तद्वयेनाह षष्ठांत्येइति षष्ठंप्रसिद्धम् अंत्यंद्वादशम् तस्मिन्मिथःपरस्परंवेधः तद्वत्खजलेसुतायभवनेत्र्यंके अयंरवेर्वेधःस्यात् अत्रांकन्यासएवव्याख्यानम् सप्तम्युपलक्षितैःपदैर्वेधाज्ञेयाः तद्यथा षष्ठं ६ त्ये १२ ख १० जले ४ सुता ५ य ११ भवनेत्रि ३ अंक ९ रवेः सूर्यस्यायंवेधः त्र्यं ३ के ९ जन्म १ सुते ५ ख १० के ४ मृति ८ भवे ११ द्यु २ स्ते ७ षडं ६ त्ये १२ विधोरयंवेधः त्र्य ३ कें १२ लाभ ११ सुते ५ सपल६

षष्ठांत्येखलजेसुतायभवनेत्र्यंकेरवेःस्यान्मिथस्त्र्यंकेजन्मसुतेरवकेमृतिभवेद्युस्तेषडंत्येविधोः त्र्यर्केलाभसुते सपलतपसोर्व्यर्काशुभानांव्यधोशद्येपुत्रधनेष्टखेकसहजेयंकेभवांत्येविदः २ द्युस्तेष्टादिमयोःखकेनवसुतेत्रीशेष्टपुत्रत्रिकल्पे ७ यंत्यंकभवेष्टगोज्ञशशिनोःशन्यर्कयोर्नोव्यधः

तपसो ९ व्यर्काशुभानांव्यधोयम् विगतोर्कोयेभ्यस्तेव्यर्काः तेचते अशुभाश्चव्यर्काशुभाः रविरहितपापग्रहाः तेषामयंवेधइत्यर्थः अष्टा ८ द्ये १ पुत्र ५ धने २ ष्ट ८ खे १० क ४ सहजे ३ यं ६ के ९ भावां ११ त्ये १२ विदःबुधस्यायंवेधः २ द्युस्तेति द्यु २ स्ते ७ ष्टा ८ दिमयोः १ ख १० के ४ नव ९ सुते ५ त्री ३ शे ११ ष्ट ८ पुत्रे ५ त्रि ३ कल्पे १ यं ६ त्यं १२ क ९ भवे ११ ष्टगोःशुक्रस्यायंवेधः गुरोर्वेधःसंस्कारप्रकरणेकथितःसोत्रसिद्धोज्ञेयः अत्रवेधविधानेज्ञशशिनोःबुधचंद्रयोःशन्यर्कयोश्चपरस्परंनोव्यधःस्यात्

परस्परंवेधोनास्ति एतदुक्तंभवति विंध्यहिमाचलयोर्मध्येजन्मराशेःसकाशात् अन्यतमग्रहाधिष्ठितराशिपर्यंतंगणयित्वातद्राशेःसकाशात्य
थोक्तवेधस्थानपर्यंतंगणयेत् तत्रयदिकश्चिद्ग्रहोभवतितदागणितोग्रहोविद्धोभवति अन्यदेशेषुजन्मराशेःसकाशात्उभयग्रहंतद्वेधनस्था
नंचगणयेत् यदावेधस्थानेकश्चिद्ग्रहोभवतितदान्योग्रहोविद्धोभवति तत्रसूर्यस्यशनिवेधोनास्ति शनेःसूर्यस्यवेधोनास्ति एवंचंद्रबुधयोःप

विद्धोव्यस्तफलोभवेद्दिविचरोहेमाद्रिविंध्यांतरेखेटर्क्षाद्यधखेचरंविगणयान्यत्रोभयंजन्मभात् ३

रस्परंज्ञेयम् अथवेधप्रयोजनमाह विद्धोव्यस्तफलोभवेद्दिविचरइति विद्धोग्रस्तोव्यस्तफलःस्यात् प्रथमश्लोकोदितंफलंव्यस्तंविपरीतंभवतीत्य
र्थः रत्नमालायामपि वामवेधविधिनात्वशोभनाअप्यसौशुभफलंदिशंत्यलम् तेमृषावचनभाषिणोजनेयांतिह्रास्यमपिकीर्तिलांछनमिति ११०
अथदेशविशेषेणवेधगणनाविशेषमाह हेमाद्रिविंध्यांतरइति अस्यार्थःपूर्वमेवव्याख्यातः ३ इतिमुहूर्तमार्तंडेमार्तंडवल्लभायांगोचरप्रकरणसमाप्तम्

अथसंक्रांतिप्रकरणम् अथसंक्रांतिफलंविवक्षुस्तावद्राशिपरत्वेनपुण्यकालंवृत्तार्धेनाह द्व्यात्मनोद्विस्वभावाराशयः मिथुनकन्याधनुर्मीनाःमृ
गोमकरः एषांसमाहारस्तस्मिन्नर्कसंक्रमणतःसूर्यसंक्रमणकालात्सकाशात् ऊर्ध्वंउपरिखरामघटिकाःपुण्याःस्युः स्थिरेवृषसिंहवृश्चिककुंभा
नामन्यतमेराशौ कर्कटःप्रसिद्धःअर्कसंक्रमणतःपूर्वंप्रथमंखराम ३० घटिकाःपुण्याःस्युः जूकाजोभयतःजूकस्तुला अजोमेषःअनयोरर्कसं
क्रमणःसकाशादुभयतःखराम ३० घटिकाःपुण्याःस्युः पूर्वंपंचदशऊर्ध्वंपंचदशेतित्रिंशत्घटिकाइत्यर्थः एवंसर्वराशिसंक्रमणपुण्यकालमुक्त्वेदा

ऊर्ध्वंद्व्यात्ममृगेर्कसंक्रमणतःपूर्वंस्थिरेकर्कटे ४ जूकाजोभयतःखरामघटिकाःपुण्यामृगेदिग्युताः

नींमकरेपुण्यकालविशेषमाह मृगेदिग्युताइति मृगेमकरेताःखराम ३० घटिकादिग्युताःदशयुताःचत्वारिंशत्घटिकाःपुण्याइत्यर्थः तथाचोक्तं
ज्योतिर्निबंधे संक्रांतिसमयःसूक्ष्मोदुर्लक्ष्यःपिशितेक्षणैः तस्ययोगादधश्चोर्ध्वंत्रिंशन्नाड्यःप्रकीर्तिताः अर्वाक्षोडशनाड्यस्तुपरतश्चैवषोड
श पुण्यकालोर्कसंक्रांतेःस्नानदानादिकर्मसु त्रिंशत्कर्कटसंक्रांतौपूर्वतःपुण्यनाडिकाः मकरेतूत्तराःपुण्याश्चत्वारिंशतिनाडिकाः स्थिरेवि
ष्णुपदेकर्कदक्षिणायनमादितः मृगेसौम्यायनंद्व्यंगेषडशीतिमुखंपुरः घटेजेविषुवंमध्येपुण्यंदानाद्यनंतकम् प्रागर्द्धरात्रात्पूर्वेद्युःपुण्यंपश्चा

स्यरंदिनं प्रागर्धरात्रादित्येतद्विषुवविषयम् कार्मुकंतुपरित्यज्यमृगंसंक्रमतेरविः प्रदोषेवार्धरात्रेवातदाभोगःपरेहनि रविसंक्रमणेपुण्येयोनस्ना-
तीहमानवः सप्तजन्मांतरेरोगीदुःखभाक्निर्धनोभवेत् आदित्यपुराणे शतमिंदुक्षयेदानंउपरागेत्वनंतकम् षडशीत्यांसहस्त्रंतुविष्णुपद्यांतथैव
च विषुवेशतसाहस्त्रंकोटिघ्नंदक्षिणायने शतकोटिगुणंपुण्यंजायतेउत्तरायणेइति अथोक्तराशिसंक्रांतेःसदसत्फलमाह कर्केति कर्कःप्रसिद्धः
अजोमेषः अंत्योमीनः वृषःप्रसिद्धः एणोमकरः एतान्सूर्यचलनंनिशिरात्रौसत्स्यात् अन्यभंप्रतिसूर्यचलनंसूर्यसंक्रमणंदिवासत्स्यात् अर्थाद्वि

कर्काजांत्यवृषेणसूर्यचलनंनिश्यन्यभंसद्दिवासूर्यारार्किदिनेतृतीयकरणेप्रांत्येष्टमेदुःखदम् १

परीतंनशोभनम् सूर्यारार्किदिनेरविभौमशनिदिनेतृतीयकरणेकौलवेप्रांत्येकिंस्तुघ्ने अष्टमेशकुनौसर्वराशिसंक्रमणंदुःखदंस्यात् तथाचोक्तम्
मृगकर्कजगोमीनसंक्रांतिर्निशिसौख्यदा शेषेषुसत्सदिवाव्यत्ययादशुभंभवेत् संक्रांतिर्जायतेयत्रभास्करेभूसुतेशनौ तत्रमासिभवेद्घोरंदु
र्भिक्षंवह्निचौरजम् स्यादुत्थितस्यकिंस्तुघ्नेशकुनेकौलवेरवेः संक्रांतिस्तैतिलेनागेमत्सस्यचतुष्पदे निविष्टस्यगरेविष्ट्यांवणिजेबालवेबवे १११
दुर्भिक्षंरोगबाहुल्यंऊर्ध्वेसंक्रमतेरविः सुप्तःकरोतिकल्याणमुपविष्टःसमंफलमिति १ ५ ५ ५ ५

अथसंक्रांतिप्रसंगेनअधिमासक्षयमासयोर्लक्षणंतत्रकर्तव्याकर्तव्यंक्षयमासेजन्ममरणादौमासज्ञानंवृत्तेनैकेनाह ब्रह्माद्यैरिति ब्रह्माद्यैःसि-
द्धांतकर्तृभिः इनमंडलांतःसूर्यमंडलांतःचांद्रःचांद्रोमासउदितः परैराचार्यैःअमांतश्चांद्रोमासउदितः एतदुक्तंभवति अमावास्यांतादपरो
मावास्यांतोयावत्तावदमांतोमासः अमावास्यांतेसूर्यचंद्रमंडलयोर्योगोभवति परतःषड्भिर्घटिकाभिर्वियोगोभवति तस्माद्वियोगादपरोवि

ब्रह्माद्यैरिनमंडलांतउदितश्चांद्रस्त्वमांतःपरैर्मासोसंक्रमणोद्विसंक्रमणकोज्ञेयोधिकोथोक्षयः

योगोयावत्तावद्रविमंडलांतोमासःसब्रह्माद्यैःक्षयमासाधिमासनिर्णयविषयेअंगीकृतःअपरैरमांतोमासोंगीकृतइत्यर्थः अत्रयद्यपिसूर्यग्रहणेमध्य
ग्रहणकालानंतरंमोक्षस्थितिकालःषड्घटिकाभ्योन्यूनोदृश्यतेतथापिसूक्ष्मदर्शिभिःपूर्वाचार्यैःरसनाड्योर्कमंडलमित्युक्तम् तत्रागमएवप्रमाण
म् तत्रउक्तलक्षणोमासःअसंक्रमणःसंक्रांतिरहितअधिकोज्ञेयः द्विसंक्रमणकःसंक्रांतिद्वययुक्तःक्षयोज्ञेयः अस्योदाहरणम् ब्रह्ममतानुसारि

णाश्रीभास्कराचार्येणसिद्धांतशिरोमणौदर्शितम् असंक्रांतिमासोधिमासः स्फुटः स्याद्द्विसंक्रांतिमासः क्षयाख्यः कदाचित् क्षयः कार्तिकादित्रयेनान्यथा
स्यात्तदावर्षमध्येधिमासद्वयंच १ गतोब्ध्यद्रिनंदैः ९७४ र्मिते शाककालेतिथीशैर्भविष्य १११५ त्यथांगाक्षसूर्यैः १२५६ गजाद्यग्निभूभि १३७८
स्तथाप्रायशोयंकुवेदेंदुवर्षैः १४१ क्वचिद्गोकुभि १९ श्च २ श्रीभास्कराचार्येणाब्ध्यद्रिनंदैः ९७४ मितशाककालादुपरितिथीशैः १११५ मितशाकका
लात् पूर्वंसिद्धांतशिरोमणिर्विरचितः अतएवोक्तम् गतोब्ध्यद्रिनंदैर्मितेशाककालेतिथीशैर्भविष्यतीति तत्रगजाद्यग्निभूभिः तुल्येशाककाले

कर्माण्यन्यगतीनिनावनतनुयाद्यज्जन्ममृत्यूक्षयेतन्मासौतिथिखंडयोश्चयसुखेभूत्येधिकोगण्यते २

रविमंडलांतमासप्रमाणेनक्षयमासाधिमासौप्रदृश्येते आश्विनीअमावास्याबुधेचतुश्चत्वारिंशत्घटिका ४४ तस्मिन्नेवदिनेसप्तत्रिंशत् ३७ घटि
कास्वाती तास्तुलासंक्रमणमभूत् आश्विनस्तुलासंक्रांतियुक्तत्वाच्छुद्धः कार्तिकीअमावास्याशक्रेसप्तदशघटिका १७ तस्मिन्नेवदिनेत्रिंशत्
घटिकास्वातीतासहृश्चिकसंक्रांतिरभूत् अयनसंक्रांतित्वादधिकः कार्तिकः अपरोमासोवृश्चिकसंक्रांतियुक्तः तस्माच्छुद्धोयंकार्तिकः तस्यामा ११२
वास्याशनौसप्तचत्वारिंशत् ४७ घटिकास्तस्मिन्नेवदिनेएकोनषष्टिघटिका ५९ स्वातीतास्तधनुःसंक्रमणमभूत् धनुःसंक्रमणंमार्गशीर्षेजातंतस्यामा

वास्यासोमेपादोनपंचदशघटिकाः तस्मिन्नेवदिने एकोनविंशत् घटिकास्वातीतास्तमकरसंक्रांतिरभूत् इयंमकरसंक्रांतिर्यद्यपिअमांतमतिक्रम्यजातातथा
पिरविमंडलांतमासप्रमाणेनपूर्वमासेएवपतिता तस्मात्संक्रांतिद्वययुक्तत्वात्मार्गपौषयुगुलंक्षयाद्व्ययंजातं माघीअमाभौमेएकचत्वारिंशत् ४१घ
टिकातस्मिन्नेवदिनेषट्चत्वारिंशत् ४६ घटिकास्वातीतास्तकुंभसंक्रांतिरभूत् इयमपिसंक्रांतिर्यद्यपिमाससमतिक्रम्यजातातथापिमंडलांतमा
सप्रमाणेनपूर्वमासस्यैवतस्मान्माघश्शुद्धः अन्यथामंडलांतमासानंगीकारेनक्षयोनाधिमासः स्यान्मायोवैपरिकीर्तितइत्येतच्छास्त्रमनर्थकंस्या
त् आर्यपक्षेतुसंदेहोनास्ति यतोब्रह्मपक्षतिथितःआर्यपक्षतिथिश्चतुर्घटिकाधिका ब्रह्मपक्षसंक्रांतितःआर्यपक्षसंक्रांतिस्त्रिघटिकोना तस्मादा
र्यपक्षेसंदेहाभावः तथाचफाल्गुनीअमागुरौषट्घटिकातस्मिन्नेवदिनेपंचत्रिंशत्घटिका ३५ स्वातीतास्तमीनसंक्रांतिर्जातातस्मादयंफाल्गुनः
असंक्रांतित्वाधिकः क्षयः कार्तिकादित्रयेनान्यथास्यात्तदावर्षमध्येधिमासद्वयंचेति तस्योदाहरणंदर्शितं यत्तुब्रह्मपक्षेक्षयमासाधिमासनिर्ण
येअमांतमासंगणयंतितैर्ब्रह्ममतंनविदितं पौलस्तिसिद्धांते स्फुटगत्यायदाचंद्रोरविमंडलमध्यगः तदूर्ध्वसंक्रमोभानोर्मासः सस्यान्मलिम्लुचः का
लनिर्णये संक्रमोयदिभवेद्द्वेवस्ततोमंडलात्बहिरनिर्गतेविधौ उच्यतेथसहिसंक्रमोबुधैःशुद्धमासइतरोमलिम्लुचः लल्लः यदाशशीयातिगभ
स्तिमंडलंदिवाकरःसंक्रमणंकरोत्यनु विवाहयज्ञोत्सवनाशहेतुकस्तदाधिमासःकथितःस्वयंभुवा रत्नमालायाम् सवितृमंडलमेतियदा

शशीतदनुसंक्रमणंकुरुतेरविः मखमहोत्सवनाशकरस्तदामुनिवरैर्गदितोधिकमासकः शार्ङ्गधरफलग्रंथे चंद्रार्कयोस्फुटबिंबैक्यंप्रतिपद्दर्शसंधिषु ति
थ्यंतात्तदुभयतोरसनाड्योर्कमंडलम् तन्मंडलाच्छशीगच्छेत्ततःसूर्यस्यसंक्रमः मासोसौमलिनःप्रोक्तोनतद्वीनोधिकःस्मृतः पितामहः प्रति
पद्दर्शसंधौतुबिंबैक्यंचंद्रसूर्ययोः जवात्तदासंषष्ठिघ्नंनाडिकाअर्कमंडलम् अत्रकालात्मकबिंबग्रहणम् ज्योतिःप्रकाशे दर्शांतएकैःकथितोत्रमा
सःपरैःप्रदिष्टोरविमंडलांतः मतद्वयेचेंद्रविसंक्रमःस्यात्सएवपूर्वस्यनचापरस्य पितामहः अष्टाधिमासाःस्युर्नित्यंप्रोच्यंतेफाल्गुनादयः
सौम्यपौषौक्षयौनित्यंभवेतामितिनिश्चितम् १ क्षयोवाप्यधिमासोवास्यादूर्जइतिनिश्चितम् नक्षयोनाधिमासःस्यान्माघोवैपरिकीर्तितः २
पंचमासास्तुवैशाखादधिमासाव्यवस्थिताः भवंतिचाष्टभिर्वर्षैर्भवे ११ वंक ९ निशाकरैः १९ ३ तथैवफाल्गुनश्चैत्रआश्विनःकार्तिकोधिकः ए
तेक्ष्विंदैः १४१ शरांगै ६५ र्वंकदाचिद्गोकु १९ वसुरैः ४ मार्गपौषौक्षयौस्यातांकदाचित्कार्तिकोभवेत् अधिमासस्तदाज्येष्ठोभवेन्नित्यंक्षयोयदा ५ क्ष
यात्प्रागधिमास्यान्नित्यंभाद्रपदत्रये आश्विनोर्जौसदास्यातामादौभाद्रपदःसकृत् ६ यस्मिन्वर्षेकार्तिकःक्षयोभवतितस्मिन्वर्षेज्येष्ठाधिमासोभ
वेत् अत्रज्येष्ठशब्देनभाद्रपदोज्ञेयः यतःक्षयात्प्रागधिमासःस्यान्नित्यंभाद्रपदत्रयेइतिनियमात् भाद्रपदादीनांत्रयाणांमध्येभाद्रपदोज्येष्ठोजानी
यादित्यर्थः अथाधिमासक्षयमासयोःकार्याकार्याण्याह कर्माण्यन्यगतीनिनात्रतनुयादिति अन्यागतिर्येषांतानिअगतीनि तानिअत्राधि-

मासक्षयमासयोर्नतनुयान्नविस्तारयेत् नकुर्यात् अर्थादनन्यगतीनिकर्माण्यत्रैवकर्तव्यानीतिप्रसिद्धम् अन्यगतीनामनन्यगतीनामित्थंविचारः
यानिकालनिरोधेनप्रोक्तानितान्यनन्यगतीनियथाऋतौजायामुपेयात् तत्रऋतुःस्वाभाविकःस्त्रीणांरात्रयःषोडशस्मृताइतिमनुनाऋतुप्रमाणमु-
क्तम् अथषोडशरात्रीणांमध्येनिंद्यदिनान्यपहायगच्छेत् सऋतुर्यदिमलमासशुद्धमासांशैर्व्याप्तोतितदाशुद्धमासांशेदोषरहितेगर्भाधानंकुर्या
त् असंभवेमलमासेएवकुर्यात् तथाचोक्तम् अनन्यगतिकंकुर्यान्नित्यंनैमित्तिकंतथा एवमन्यान्यपिविचार्यकुर्यात् गर्भाधानाद्यन्नप्राश
नांतकर्मसुमलमासादीनांनिषेधोनास्तीतिसंस्कारप्रकरणेउक्तमस्ति गर्भाद्यन्नाशनांतेषुनगुरुसितमौढ्यमित्यादि तथाचगर्गः अग्न्या
धेयंप्रतिष्ठांचयज्ञदानव्रतानिच वेदव्रतवृषोत्सर्गचूडाकरणमेखलाः गमनंदेवतीर्थानांविवाहमभिषेचनं यानंचगृहकर्माणिमलमा
सेविवर्जयेदिति तथाचसूर्योदये आवश्यकर्ममासाख्यंमलमासमृताब्दिकम् तीर्थेभच्छाययोःश्राद्धंप्रधानगपितृक्रियाम् कुर्यान्मालिम्लुचेच-
र्वैमध्येनेत्सर्वदाधिकम् तत्रस्यान्मासिकंमृत्युमासात्सद्वादशोयदि प्रेतक्रियांसमाप्यात्रकुर्वीताभ्युदयंतथा श्यामाकाग्रयणंकृच्छ्रेनस्याद्वर्ज्यंम-
तोन्यथा अन्यच्च काम्यारंभंवृषोत्सर्गपर्वोत्सवसुपाकृतिम् मेखलाचौलमांगल्याग्न्याधानोद्यापनक्रिया वेदव्रतमहादानाभिषेकान्वर्धमा
नकम् इष्टंपूर्त्तंतथायस्यविध्यलोपोन्यदाकृतौ तत्सर्वमष्टकादन्यदधिमासेविवर्जयेत् सूतकेपिचकर्तव्यंस्नानाद्यंराहुदर्शनेइति स्मृति

रत्नावल्याम् प्रवृत्तंमलमासात्प्राग्यत्काम्यमसमापितम् आगतेमलमासेपितत्समाप्यमसंशयमिति अथक्षयमासेजन्मादौमासज्ञानमाह यज्जन्मेति जन्मचमृत्युश्चजन्ममृत्यू यस्यजन्ममृत्यूयज्जन्ममृत्यू क्षयेक्षयमासिभवतस्तस्यमासौतिथिखंडयोर्ज्ञातव्यौ तिथेःप्रथमेर्धे जन्मवामृत्युर्वाभवति तदाप्रथममासः द्वितीयेर्धेद्वितीयोमासोज्ञेयः तथाचबृहत्कालनिर्णये तिथ्यर्धेप्रथमेपूर्वोद्वितीयेर्धेनथोत्तरः मासा वितिबुधैर्ज्ञेयौक्षयमासस्यमध्यगाविति अथमलमासःकुत्रकुत्रगण्यतइत्याह चयमुखइति चयोगर्भाधानादेर्वृद्धिः गर्भस्यकलिलंघनां कुरास्थिचर्मादिचयः प्रतिमासेभवति धनादीनांदिनकलांतराच्चयस्तदादिके प्रेष्येभृत्येवेतनदानार्थंअधिकोमासोगण्यते तथाचयमः गर्भेवार्धुषिकेभृत्येश्राद्धकर्मणिमासिके सपिंडीकरणेनित्येनाधिमासंविवर्जयेदिति पाठांतरव्याख्यानम् अधियुगेपूर्वोधिमाःप्राकृत इति एकस्मिन्वर्षेअधियुगेअधिकद्वयेसतिपूर्वोधिमाःप्रथमोधिमासःप्राकृतःप्राकृतमासवज्ज्ञेयः अधिकवन्नत्याज्यः अर्थादुत्तरोधिकः मासोमलमासः तदुक्तम् मासद्वयेब्दमध्येचसंक्रमोनभवेद्यदा प्राकृतस्तत्रपूर्वःस्यादुत्तरस्तुमलिम्लुचइति २ इतिमुहूर्तमार्तंडटीकायां मार्तंडवल्लभायांसंक्रांतिप्रकरणंसमाप्तम् ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

अथालंकारमाह श्रीमत्कौशिकेति कुशिकस्यगोत्रापत्यानिकौशिकाः श्रीमंतश्चतेकौशिकाश्चतेतथा तान्पावयतीतितथा हरिपदद्वंद्वार्पितात्मा हरिर्वासुदेवः तस्यपदद्वंद्वंचरणयुगंतस्मिन्नर्पितः आत्माअंतःकरणंयेनसतथा आत्मादेहेधृतौजीवेइत्यभिधानात् एवंविधोयोहरिस्तज्ज स्तस्माज्जातोयोनंतनामा किंलक्षणःइलासुरार्चितगुणःइलापृथ्वी तस्यांसुरदेवाब्राह्मणाःतैस्तैरर्चिताःपूजितागुणाःशमदमतपोदानाध्ययना-

श्रीमत्कौशिकपावनोहरिपदद्वंद्वार्पितात्माहरिस्तज्ज्ञोनंतइलासुरार्चितगुणोनारायणस्तत्सुतः ख्यातंदेवगिरेःशिवा लयमुदक्तस्मादुदक्टापरग्रामस्तद्वसतिर्मुहूर्तभवनंमार्तंडमत्राकरोत् १

द्विगुणायस्यसतथा जितेंद्रियोवेदनिधिः स्मृतिज्ञोदृढ व्रतोयज्ञकृदन्नदातेत्यादिगुणसंपन्नइत्यर्थः तत्सुतोनारायणः मुहूर्तभवनंमुहूर्तानांभवनंसद्म मार्तंडनामग्रंथमकरोत् अत्रकुत्रदेवगिरेःसकाशा दुदक्उत्तरस्यांदिशियत्ख्यातंपुराणप्रसिद्धम् शिवालयंघृष्णेशशिवालयंइतिप्रसिद्धम् ज्योतिर्लिंगस्थानमस्ति तस्माच्छिवालयादुदगुत्तरस्यां दिशियःटापरग्रामोस्तितत्रटापरग्रामेअकरोदित्यर्थः किंलक्षणोनारायणः तद्वसतिःतस्मिन्टापरग्रामेवसतिर्वासोयस्यसतथेति १ ७ ७

इतिमुहूर्तमार्तंडः समाप्तः